

EKONOMICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

**Slovenská ekonomika:
desať rokov členstva v Európskej únii
Vybrané témy a problémy**

Ivana Šikulová a kolektív

Bratislava 2014

VEDÚCA AUTORSKÉHO KOLEKTÍVU:

Ing. Ivana Šikulová, PhD., EÚ SAV

AUTORI:

Ing. Karol Frank, PhD., EÚ SAV (6. kapitola)
Ing. Daniel Dujava, PhD., EÚ SAV (7. kapitola)
Ing. Herta Gabrielová, CSc., EÚ SAV (3. kapitola)
Ing. Michal Habrman, PhD., EÚ SAV (3. kapitola)
Ing. Martin Hudcovský, EÚ SAV (5. kapitola)
Ing. Veronika Hvozdíková, PhD., EÚ SAV (5. kapitola)
Ing. Tomáš Jeck, PhD., EÚ SAV (4. kapitola)
Ing. Martin Lábaj, PhD., EÚ SAV (7. kapitola)
Ing. Karol Morvay, PhD., EÚ SAV (2. kapitola)
Ing. Eduard Nežinský, PhD., PÚ SAV (7. kapitola)
Ing. Ivana Šikulová, PhD., EÚ SAV (1. kapitola)
Ing. Jaroslav Vokoun, EÚ SAV (4. kapitola)

RECENZENTI:

prof. Ing. Eva Muchová, PhD.
doc. RNDr. Monika Šestáková, DrSc.

ZODPOVEDNÁ JAZYKOVÁ REDAKTORKA: PhDr. Katarína Rybanská

TECHNICKÉ SPRACOVANIE: Iveta Balážová

Monografia je súčasťou riešenia projektu VEGA č. 2/0103/12 Hodnotenie a predikcia zmien v reálnej ekonomike a hospodárskej politike Slovenska v podmienkach Európskej únie.

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied
Bratislava 2014

Tlač: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

ISBN 978-80-7144-228-8 (printová verzia)

ISBN 978-80-7144-229-5 (online verzia)

OBSAH

ÚVOD	7
1. SLOVENSKÁ REPUBLIKA AKO SÚČASŤ INTEGRAČNÝCH PROCESOV V EURÓPE	9
1.1. Integrácia SR do EÚ	9
1.2. Od členstva v EÚ k prijatiu eura	12
1.3. Inštitucionálne zmeny v eurozóne a úloha ECB v čase krízy	15
1.4. Doterajšie efekty členstva SR v eurozóne	22
1.5. Pozícia slovenskej ekonomiky v rámci EÚ 28	26
2. CELKOVÝ POHĽAD NA ZMENY VO VÝKONE EKONOMIKY A V MAKROEKONOMICKEJ STABILITE	33
2.1. Slovenská ekonomika medzi najlepšími v reálnej konvergencii	34
2.2. Oblasti, ktoré za dynamikou reálnej konvergenie zaostali	40
2.3. Rast a stabilita: zložitá hľadanie symbiózy	44
2.4. Vonkajší dopyt a vonkajšie kapitálové zdroje pri podpore rastu v SR	49
3. ZMENY V ŠTRUKTÚRE EKONOMIKY	53
3.1. Zmeny v sektorovej štruktúre slovenskej ekonomiky	55
3.2. Vývoj spracovateľského priemyslu a jeho odvetví	62
3.3. Vývoj sektora služieb a jeho odvetví	67
3.4. Detailný pohľad na štruktúru slovenskej ekonomiky	71
3.5. Prehľad vzťahov s EÚ a so svetom	76
3.6. Priemyselná politika EÚ	86
4. FAKTORY ZNALOSTNEJ EKONOMIKY NA SLOVENSKU A V EURÓPSKEJ ÚNII: VÝVOJ A HOSPODÁRSKA POLITIKA	95
4.1. Postavenie výskumu a vývoja a inovácií v hospodárskej politike EÚ	95
4.2. Výskum a vývoj v sociálno-ekonomickom rozvoji a hospodárskej politike Slovenska.....	99

4.3. Inovácie a inovačná politika na Slovensku	104
4.4. Vzdelávanie – tretí pilier znalostnej ekonomiky	114
5. ŠPECIFICKÉ PROBLÉMY ZAMESTANOSTI A NEZAMESTNANOSTI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE	128
5.1. Ciele hospodárskej politiky v oblasti zamestnanosti	128
5.2. Investície do zamestnávania mladých	139
5.3. Súlad vzdelania s potrebami trhu práce?	142
5.4. Chronické problémy slovenského trhu práce	146
5.5. Vývoj pracovnej emigrácie.....	150
5.6. Vývoj pracovnej imigrácie.....	155
5.7. Výzvy do budúcnosti	157
6. VÝVOJ VEREJNÝCH FINANCIÍ	160
6.1. Hlavné vývojové trendy hospodárenia verejných financií	161
6.2. Charakter fiškálnej politiky	172
6.3. Zmeny v štruktúre príjmov a výdavkov verejných financií	173
6.4. Finančná pozícia SR vo vzťahu k rozpočtu EÚ	182
7. ZHODNOTENIE EFEKTÍVNOSTI HOSPODÁRSKEJ POLITIKY	189
7.1. Teoretické súvislosti medzi cieľmi hospodárskej politiky	190
7.2. Magický štvoruholník v EÚ 28	198
7.3. Účinnosť hospodárskej politiky v jednotlivých krajinách EÚ 28	206
Technická príloha	209
ZHRNUTIE	222
LITERATÚRA	229

ZOZNAM SKRATIEK :

APVV	– Agentúra na podporu výskumu a vývoja
COFOG	– klasifikácia funkcií vlády
CUPS	– cyklicky upravené primárne saldo
DD	– domáci dopyt
DEA	– Data Envelopment Analysis
DPFO	– daň z príjmov fyzických osôb
DPPO	– daň z príjmov právnických osôb
D – S	– dane mínus subvencie
ECB	– Európska centrálna banka
ECTS	– Európsky systém prenosu a zhromažďovania kreditov
EFSM	– Európsky finančný stabilizačný mechanizmus
EK	– Európska komisia
EMU	– Economic and Monetary Union (Hospodárska a menová únia)
ENFS	– Európsky nástroj finančnej stability
ERM II	– Exchange Rate Mechanism II (mechanizmus výmenných kurzov II)
ESA	– European System of Economic Account
ESCB	– Európsky systém centrálnych bánk
ESM	– Európsky stabilizačný mechanizmus
EÚ	– Európska únia
EÚ 4	– Slovensko, Česko, Maďarsko, Slovinsko
EÚ 8	– Slovensko (SK), Česká republika (CZ), Estónsko (EE), Lotyšsko (LV), Litva (LT), Maďarsko (HU), Poľsko (PL) a Slovinsko (SI)
FI	– fixné investície
HDP	– hrubý domáci produkt
HICP	– Harmonised Index of Consumer Prices (harmonizovaný index spotrebiteľských cien)
IKT	– informačné a komunikačné technológie
ISCED	– Medzinárodný štandard klasifikácie vzdelania
ISCO	– Medzinárodný štandard klasifikácie zamestnania
ITMS	– vládny informačný systém
JEREMIE	– Spoločné európske zdroje pre veľmi malé až stredné podniky
KSD	– konečná spotreba domácností
KSVS	– konečná spotreba verejnej správy
LS	– Lisabonská stratégia
LTRO	– Long-Term Refinancing Operation (dlhodobé refinančné operácie)
MF SR	– Ministerstvo financií Slovenskej republiky
MIP	– Macroeconomic Imbalance Procedure (postup pri makroekonomickej nerovnováhe)
MMF	– Medzinárodný menový fond
MSP	– malé a stredné podniky
MŠVVŠ SR	– Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky

NBS	– Národná banka Slovenska
NČŠ 2004	– nové členské štáty EÚ, ktoré vstúpili v roku 2004
NSRR	– Národný strategický referenčný rámec
OECD	– Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj
OMT	– Outright Monetary Transactions (priame menové transakcie)
OP	– operačný program
OZ	– odmeny zamestnancov
PCT	– Patent Cooperation Treaty (Zmluva o patentovej spolupráci)
PH	– pridaná hodnota
PP	– prevádzkový prebytok
PPP	– Partnerstvo verejného a súkromného sektora
PPS	– Purchasing Power Standards (parita kúpenej sily)
PSR	– Pakt stability a rastu
PZI	– priame zahraničné investície
SAV	– Slovenská akadémia vied
SKK	– slovenská koruna
SMP	– Securities Markets Programme (program pre trhy s cennými papiermi)
SR	– Slovenská republika
SUSPP	– Program spolupráce univerzít a SAV s podnikateľským prostredím
SVE	– stredná a výhodná Európa
SZČO	– samostatne zárobkovo činné osoby
ŠÚ SR	– Štatistický úrad Slovenskej republiky
TALIS	– Teaching and Learning International Survey (Medzinárodná štúdia o vyučovaní a vzdelávaní)
THFK	– tvorba hrubého fixného kapitálu
TLTRO	– Targeted Longer-Term Refinancing Operations (cieľené dlhodobejšie refinančné operácie)
TOP 3	– priemer krajín Dánsko, Švédsko, Fínsko
UIPŠ	– Ústav informácií a prognóz školstva
VA-EU	– podiel pridanej hodnoty obsiahnutej v exporte krajiny, ale generovaný v iných štátoch EÚ
VaV	– výskum a vývoj
VAX	– podiel domácej pridanej hodnoty obsiahnutej v exporte krajiny
VS	– vertikálna špecializácia (podiel pridanej hodnoty obsiahnutý v exporte krajiny, ale generovanej v zahraničí)
VŠ	– vysoká škola
VZPS	– Výberové zisťovanie pracovných síl
V3	– Poľsko, Maďarsko, Česko
V4	– Vyšehradská štvorka
WIOD	– Svetová input-output databáza
ZKP	– zahraničím kontrolované podniky

ÚVOD

Na fungovanie slovenskej ekonomiky a formovanie hospodárskej politiky má významný vplyv vonkajšie ekonomické prostredie, ktoré predstavuje najmä Európska únia a v rámci nej osobitne Hospodárska a menová únia. Smerovanie hospodárskej politiky Slovenskej republiky bolo pod výrazným vplyvom európskej integrácie už v období jej príprav na vstup do EÚ a neskôr do eurozóny. Cieľ integrovať sa do oboch zoskupení sa tak stal kľúčovým faktorom akcelerujúcim hospodárske reformy.

Dňa 1. mája 2014 uplynulo desať rokov od vstupu Slovenskej republiky do EÚ a 1. januára toho istého roka päť rokov od prijatia jednotnej európskej meny na Slovensku. Výročia oboch udalostí, ktoré patria k významným medzníkom v histórii samostatnej SR, sú príležitosťou na zhodnotenie vývoja ekonomiky a doterajších efektov členstva. Preto sa táto monografia, ktorá predstavuje záverečnú publikáciu projektu VEGA č. 2/0103/12 *Hodnotenie a predikcia zmien v reálnej ekonomike a hospodárskej politike Slovenska v podmienkach Európskej únie*, detailnejšie zaoberá tak vývojovými tendenciami na európskej úrovni, ako aj vývojom ekonomiky SR od jej vstupu do EÚ.

V jednotlivých kapitolách publikácie autori venujú pozornosť aj efektom členstva v rôznych oblastiach skúmania hospodárskej politiky a reálnej ekonomiky od makroekonomickej stability, zmien vo výkone a štruktúre ekonomiky, cez faktory znalostnej ekonomiky, vývoj na trhu práce, vývoj verejných financií, až po zhodnotenie efektívnosti hospodárskej politiky SR v rámci členských štátov EÚ. Každá z kapitol prináša tak analytický pohľad na skúmanú problematiku, ako aj komparácie s vybranými krajinami a (kritické) zhodnotenie vývoja v danej oblasti.

Ambíciou autorov nebolo vyčerpať všetky témy súvisiace s takou širokou a komplexnou problematikou, akou je integrácia krajiny do EÚ, ale v rámci oblastí výskumu spomínaného vedeckého projektu poukázať na kľúčové a zaujímavé ekonomické javy a trendy, ktoré možno pozorovať v priebehu poslednej dekády. Stále tak zostáva značný priestor na ďalšiu, širšiu aj hlbšiu diskusiu o rôznych aspektoch ekonomickej integrácie Slovenska, ktorá bude, najmä vzhľadom na smerovanie európskej integrácie, nepochybne aj naďalej jednou z kľúčových tém (nielen) v slovenskej spoločnosti.

Ivana Šikulová
editorka a spoluautorka

1. SLOVENSKÁ REPUBLIKA AKO SÚČASŤ INTEGRAČNÝCH PROCESOV V EURÓPE

V úvodnej kapitole si pripomenieme históriu zapojenia Slovenskej republiky do procesu európskej integrácie, zosumarizujeme ekonomické efekty s tým spojené a pozrieme sa na pozíciu slovenskej ekonomiky v rámci Európskej únie (EÚ) z hľadiska jej veľkosti a dosahovanej úrovne reálnej konvergencie. Pozornosť budeme venovať aj vývoju v eurozóne, najmä v posledných rokoch, ktorý je významným faktorom ovplyvňujúcim tak aktuálnu bilanciu prínosov a nákladov členstva v tomto zoskupení, ako aj budúce smerovanie hospodárskej politiky a reálnej ekonomiky Slovenska.

1.1. Integrácia SR do EÚ

Od začiatku tohto tisícročia prešla slovenská ekonomika vývojom bohatým na zmeny, vrátane tých, ktoré sa týkajú jej zapojenia do integračných procesov v Európe. Už v októbri 1993 podpísala Slovenská republika Európsku dohodu o pridružení SR k EÚ, tzv. Asociačnú dohodu, ktorá nadobudla platnosť začiatkom roka 1995 po schválení vo všetkých členských štátoch EÚ. V júni toho istého roka podala Slovenská republika žiadosť o prijatie do EÚ. Trvalo však takmer celú dekádu, kým sa SR stala z kandidátskej krajiny členským štátom Únie.

Z dôvodu neplnenia politických kritérií na vstup do EÚ sa SR nezaradila medzi krajiny tzv. luxemburskej skupiny,¹ s ktorými sa rozhodla Európska rada začať intenzívne rokovania o vstupe koncom roka 1997. Zmeny po parlamentných voľbách uskutočnených v SR v nasledujúcom roku umožnili SR začať rokovania o vstupe do EÚ, ako jednému zo štátov tzv. helsinskej skupiny,² o čom sa rozhodlo na summite uskutočnenom na konci roka 1999. Oficiálne rokovania o vstupe SR do EÚ sa začali vo februári 2000.

¹ Česká republika, Poľsko, Maďarsko, Slovinsko, Estónsko, Cyprus.

² Slovensko, Litva, Lotyšsko, Bulharsko, Rumunsko, Malta.

Slovenská republika v počte uzatvorených kapitol čoskoro dostihla Českú republiku a prístupové rokovania ukončila v decembri 2002. Vstup krajiny do EÚ bol následne schválený na úrovni európskych inštitúcií, ako aj na národnej úrovni.³ K 1. máju 2004, keď nadobudla účinnosť *Zmluva o pristúpení k EÚ* podpísaná v apríli 2003, SR sa v rámci dohody najväčšieho rozšírenia stala spolu s ďalšími deviatimi krajinami⁴ členským štátom EÚ. Voľby do Európskeho parlamentu konané v júni 2004 sa tak po prvýkrát uskutočnili aj na Slovensku. Na konci roka 2007 vstúpila SR aj do schengenského priestoru, ktorý zahŕňa väčšinu členov EÚ a v rámci ktorého môžu osoby a tovar prekračovať hranice bez hraničnej kontroly. Slovensko tým prevzalo zodpovednosť za ochranu časti hranice EÚ s Ukrajinou.

Vstup do EÚ umožnil Slovenskej republike využívať výhody spojené so štyrmi základnými slobodami (voľný pohyb tovaru, služieb, osôb a kapitálu) vrátane väčšej ponuky výrobkov, nárastu prílevu zahraničného kapitálu z krajín EÚ (s následnými účinkami na vývoj platobnej bilancie, štrukturálne zmeny v ekonomike, transfer technológií a *know-how*), ako aj rozšírenia možností cestovať do iných členských štátov alebo v nich podnikat', pracovať či študovať. Členstvo v EÚ znamenalo zvýšenie tlaku na vytváranie lepšieho podnikateľského prostredia, ako aj zvýšenie konkurenčného tlaku na podnikateľský sektor, a zároveň nové podnikateľské príležitosti pre konkurencieschopné firmy. Ďalej prinieslo možnosť čerpať štrukturálne fondy EÚ na financovanie investícií do rozvoja regiónov, infraštruktúry, rastu konkurencieschopnosti či zamestnanosti, čím sa Slovensko stalo tzv. čistým prijímateľom finančných prostriedkov z EÚ.⁵

Na druhej strane vstup do EÚ znamenal aj presun mnohých dôležitých kompetencií v rôznych oblastiach vrátane obchodnej či poľnohospodárskej

³ Na referende uskutočnenom v máji 2003 sa zúčastnilo 52 % oprávnených voličov, z ktorých sa za vstup SR do EÚ vyslovilo vyše 92 % zúčastnených.

⁴ Česká republika, Poľsko, Maďarsko, Slovinsko, Estónsko, Litva, Lotyšsko, Malta, Cyprus.

⁵ Slovenská republika získava z EÚ každoročne viac prostriedkov, než je jej ročný príspevok do rozpočtu EÚ. Viac v kapitole 6.

politiky z národnej na európsku úroveň. Súčasne priniesol mnohokrát nadmernú reguláciu, odlev kvalifikovanej pracovnej sily do zahraničia⁶ a zánik niektorých podnikateľských subjektov, ktoré neodolali zvýšenému konkurenčnému tlaku. Krátkodobým negatívom bolo sprísnenie požiadaviek na výrobky vyvážené zo SR do členských štátov EÚ, čo však v dlhodobom horizonte prispieva k zvýšeniu kvality a tým aj konkurencieschopnosti produkcie.

Za poslednú dekádu vzrástla priemerná nominálna mzda na Slovensku vo väčšej miere než ceny. V porovnaní s obdobím integrácie do EÚ sa síce zvýšila výkonnosť ekonomiky, ktorá bola vo veľkej miere podporovaná zahraničným dopytom po slovenskej produkcii, avšak situácia na trhu práce zostáva neuspokojivá. Dlh verejného aj súkromného sektora za uplynulé desaťročie vzrástol. Zároveň vývoj ekonomiky v tomto období bol charakteristický značnými výkyvmi makroekonomických ukazovateľov. Zjednodušene môžeme hovoriť o období všeobecného zlepšovania ukazovateľov vrcholiacom v roku 2008 a o období krízovom, resp., pri väčšej dávke optimizmu, období pokrízovom. Týmto témam a ich súvislostiam s členstvom v EÚ sa podrobnejšie venujeme v ďalších kapitolách publikácie.

Po historicky najväčšom rozšírení sa Európska únia rozrastala pomalším tempom. O tri roky neskôr ako SR sa do EÚ integrovali Bulharsko a Rumunsko, čím sa ukončila piata vlna rozširovania, ktorá sa začala v máji 2004. Odvtedy sa novým členským štátom (v poradí 28.) stalo už len Chorvátsko v roku 2013. V súčasnosti sa o členstvo uchádza šesť krajín, ktoré majú štatút kandidátskej krajiny, a to Turecko (žiadosť podalo r. 1987), Macedónsko (2004), Čierna Hora (2008), Srbsko (2009), Albánsko (2009) a Island (2009), ktorého väčšina obyvateľov je však proti členstvu v Únii a ktorého vláda rokovania o vstupe v roku 2013 pozastavila. Slovenská republika politiku rozširovania EÚ pri plnení stanovených kritérií podporuje na politickej úrovni, a zároveň viacerým krajinám

⁶ Napríklad odchody slovenských lekárov do Nemecka, Rakúska a Českej republiky, najmä z dôvodu lepšieho finančného ohodnotenia.

poskytuje pomoc v podobe odovzdávania praktických transformačných a integračných skúseností.

1.2. Od členstva v EÚ k prijatiu eura

Súčasná európska legislatíva neobsahuje ustanovenia, ktoré by členským štátom EÚ umožňovali vo vzťahu k Hospodárskej a menovej únii (Economic and Monetary Union, ďalej EMU alebo eurozóna) výnimočný štatút – neúčastnícku doložku (*opt-out clause*), akou disponujú Dánsko a Veľká Británia. Krajiny, ktoré pristúpili k EÚ v období od podpísania *Maastrichtskej zmluvy* (*Zmluvy o Európskej únii*, 1991), sa tak automaticky zaviazali k budúceму členstvu v eurozóne, ktoré je podmienené splnením tzv. maastrichtských kritérií. Stali sa členskými štátmi EMU s derogáciou (výnimkou) na prijatie eura,⁷ pričom však časový horizont ich vstupu do eurozóny nie je explicitne určený.

Slovensko vo svojej *Stratégii prijatia eura* z roku 2003 predpokladalo prijatie jednotnej meny v období 2008 – 2010. Následne v *Konkretizácii stratégie prijatia eura* z roku 2004 stanovilo ako termín vstupu do eurozóny 1. január 2009, ktorý sa vďaka cielenej hospodárskej politike a dosiahnutej politickej zhode podarilo dodržať.

Integračné kroky a ambície SR sa prejavovali aj v menovej politike Národnej banky Slovenska (NBS). Po období výkonu nezávislej menovej politiky NBS (1993 – 1999) nasledovala etapa harmonizácie nástrojov menovej politiky NBS s Európskou centrálnou bankou (ECB) (2000 – 2008). V októbri 1998 sa uskutočnil prechod od fixného výmenného kurzu slovenskej koruny (SKK) v rámci fluktuačného pásma $\pm 0,5\%$ (neskôr $\pm 7\%$) k riadenému plávajúcemu výmennému kurzu (riadenému floatingu) s referenčnou menou nemeckou markou, neskôr eurom, ktorý sa používal do obdobia vstupu do mechanizmu výmenných kurzov ERM II (november 2005). V prípade mimoriadnych prudkých výkyvov a nadmernej volatility výmenného kurzu SKK deklarovala NBS možnosť vstúpiť na devízový trh a intervenovať v prospech, resp. v neprospech SKK.

⁷ Týmto štatútom dodnes disponuje aj Švédsko, ktoré stále nespĺňa nevyhnutné podmienky na zavedenie jednotnej meny (švédska koruna ešte nevstúpila do mechanizmu výmenných kurzov ERM II).

Menová politika NBS sledovala viaceré kritériá, nielen cenovú úroveň, avšak význam kontroly inflácie sa zvyšoval. V období 2000 – 2004 uplatňovala NBS stratégiu implicitného inflačného cielenia a v období 2005 – 2008 stratégiu inflačného cielenia v podmienkach ERM II. V roku 2000 došlo k prechodu na kvalitatívne riadenie menovej politiky NBS a v nasledujúcom roku sa hlavný cieľ udržiavania menovej stability nahradil cieľom udržiavania cenovej stability.

V roku 2003 vláda SR schválila *Spoločné vyhlásenie vlády SR a NBS k postupu pri vstupe do eurozóny*, kde sa zaviazala, že urobí všetko pre úspešnú realizáciu potrebných reforiem a zavedenie eura na Slovensku v rokoch 2008 – 2009. Zároveň deklarovala, že „pri správnom načasovaní prinesie vstup do eurozóny významný impulz pre zdravý rast slovenskej ekonomiky, pričom výhody členstva prevýšia jeho nevýhody“.

Pri vstupe SR do EÚ v máji 2004 sa NBS začlenila do Európskeho systému centrálnych bánk (ESCB), ktorý sa skladá z ECB a centrálnych bánk členských štátov EÚ, bez ohľadu na to, či prijali, alebo neprijali euro. Ako sme už spomenuli, v *Konkretizácii stratégie prijatia eura* sa následne ako termín vstupu do eurozóny stanovil 1. január 2009. Načasovanie vstupu do eurozóny vymedzilo časový rámec, v ktorom bola NBS zodpovedná za splnenie inflačného a kurzového maastrichtského kritéria. Preto v *Menovom programe NBS do roku 2008* (NBS, 2004) definovala rámec výkonu menovej politiky v strednodobom horizonte ako inflačné cielenie v podmienkach ERM II. Základnou kotvou menovej politiky NBS bolo stanovenie cieľových hodnôt medziročnej inflácie meranej harmonizovaným indexom spotrebiteľských cien (HICP) na roky 2006 – 2008 tak, aby bolo splnené maastrichtské inflačné kritérium. Inflačné ciele predstavovali jednoznačný záväzok, ktorému NBS podriadila výkon menovej politiky, pričom hlavným nástrojom NBS vo vzťahu k strednodobému cieľu boli kľúčové úrokové sadzby. Zároveň nevyhnutnou podmienkou dosiahnutia inflácie v cieľovom pásme bola koordinácia fiškálnej a menovej politiky.

V novembri 2005 vstúpila slovenská koruna do ERM II, kde centrálna parita koruny voči euru bola stanovená na úrovni 1 EUR = 38,4550 SKK, pričom mohla využívať štandardné flukтуаčné pásmo $\pm 15\%$ okolo centrálnej parity. Členstvo v ERM II a stanovená centrálna parita prispeli

k stabilizácii kurzového vývoja slovenskej koruny. V marci 2007 sa na žiadosť SR centrálna parita slovenskej koruny v ERM II revalvovala na úroveň 1 EUR = 35,4424 SKK. Následne v máji 2008 EK konštatovala, že Slovensko spĺňa kritériá na prijatie eura a centrálna parita slovenskej koruny sa v ERM II revalvovala po druhýkrát, a to na úroveň 1 EUR = 30,1260 SKK. V júni 2008 ministri financií členských štátov EÚ odporučili vstup SR do eurozóny k 1. januáru 2009, čo následne definitívne potvrdila Rada EÚ. Neodvolateľný prepočítavací koeficient medzi EUR a SKK (konverzný kurz) bol stanovený na úrovni 1 EUR = 30,1260 SKK.

K 1. januáru 2009 sa tak Slovenská republika stala šestnástym členským štátom EMU, pričom euro zaviedla súčasne do hotovostného aj bezhotovostného obehu. V rámci prípravy na tento krok museli byť uskutočnené ekonomické reformy, z ktorých viaceré sú pre Slovensko dodnes prínosom. Po technickej stránke sa prechod na jednotnú európsku menu uskutočnil hladko a ani obavy z nárastu inflácie sa nenaplnili, a to aj „vdďaka“ vypuknutiu krízy v čase vstupu do menovej únie.

Národná banka Slovenska sa dňom prijatia eura stala súčasťou Euro-systému pozostávajúceho z ECB a národných centrálnych bánk krajín, ktoré prijali euro.⁸ Prestala tak uskutočňovať nezávislú menovú politiku a stala sa spoluzodpovednou za menovú politiku Eurosystemu, ktorej primárnym cieľom je udržiavanie cenovej stability. Guvernér NBS sa ako člen Rady guvernérov ECB⁹ zúčastňuje na rozhodovaní o nastavení menovej politiky pre celú menovú úniu. Guvernér má možnosť predkladať návrhy a svojím hlasom, s rovnakou váhou, akú majú hlasy guvernérov z iných národných centrálnych bánk, ovplyvňovať smerovanie menovej politiky eurozóny.

⁸ Eurosystem a ESCB majú existovať paralelne dovtedy, kým by sa všetky členské štáty EÚ nestali členmi eurozóny.

⁹ Rada guvernérov je najvyšším riadiacim orgánom ECB, ktorý prijíma strategické rozhodnutia. Tvoria ju členovia Výkonnej rady ECB (prezident ECB, viceprezident ECB a štyria ďalší členovia) a guvernéri všetkých národných centrálnych bánk eurozóny. Členovia Výkonnej rady a guvernéri centrálnych bánk všetkých členských štátov EÚ tvoria Generálnu radu.

1.3. Inštitucionálne zmeny v eurozóne a úloha ECB v čase krízy

Vzhľadom na turbulentný vývoj najmä v posledných piatich rokoch nadobúdajú vplyvy európskej integrácie na členské štáty EMU, ale aj celej EÚ nové dimenzie a s nimi i čoraz ťažšie predvídateľný vývoj. Globálna finančná kríza a s ňou súvisiaca recesia zvýraznili viaceré slabé miesta európskej integrácie. Závažné dôsledky v podobe dlhovej krízy dotlačili predstaviteľov EÚ, ako aj národné štáty k prijímaniu opatrení, o ktorých sa dovtedy hovorilo iba v teoretickej rovine. Čoraz intenzívnejšie sa do boja proti dlhovej kríze zapája aj centrálna banka eurozóny.

Súčasná kríza odhalila aj nedostatky v hospodárskych a fiškálnych politikách EÚ. Členské štáty preto prijali viacero opatrení na posilnenie hospodárskeho riadenia, ktorého súčasťou sú aj preventívne kroky s cieľom zabrániť prípadnému opakovaniu kríz v budúcnosti. Na členské štáty EÚ/eurozóny vrátane SR tak pôsobí silnejší tlak na konsolidáciu verejných financií, vytvorený posilnením Paktu stability a rastu (PSR) na základe balíka šiestich legislatívnych nariadení (*six-pack*), ako aj prijatím balíka dvoch legislatívnych nariadení (*two-pack*) a *Zmluvy o stabilite, koordinácii a riadení v Hospodárskej a menovej únii* (tzv. fiškálnej zmluvy). Súčasťou *six-pack* je aj nový rámec makroekonomického dohľadu. Členské štáty musia zároveň uskutočňovať štrukturálne zmeny v súlade s cieľmi stratégie Európa 2020 ako nástupkyne Lisabonskej stratégie a väčšina členov EÚ prijala aj ďalšie záväzky vyplývajúce z tzv. *Paktu euro plus*. Koordinácia hospodárskych politík sa realizuje v rámci tzv. *európskeho semestra* (box 1.1).

Náročnosť situácie zvyšujú záväzky krajín spojené s ich účasťou v záchranných mechanizmoch vytvorených európskymi inštitúciami, prostredníctvom ktorých sa poskytuje finančná pomoc krajinám periférie eurozóny. Najskôr to bol v máji 2010 založený dočasný *Európsky nástroj finančnej stability* (ENFS) a *Európsky finančný stabilizačný mechanizmus* (EFSM), po nich od roku 2012 súčasný, trvalý *Európsky stabilizačný mechanizmus* (ESM) (box 1.1).

Vzhľadom a to, že kapacita ENFS sa ukázala ako nedostatočná, keďže nie všetky ručiteľské krajiny, vrátane SR, majú najvyšší rating AAA, garancie

členských štátov sa navýšili z pôvodných 440 mld. eur na takmer 780 mld. eur. Podiel SR tak vzrástol z pôvodných 4,37 mld. eur na 7,72 mld. eur. Hlasovanie o zvýšení záruk v ENFS v októbri 2011 bolo spojené s hlasovaním o dôvere vláde SR. Tá padla, keď nezískala dôveru poslancov Národnej rady SR.¹⁰ Posilnenie ENFS napokon Slovensko schválilo na druhýkrát ako posledná krajina eurozóny. Slovenský podiel na ESM je 5,768 mld. eur, z toho hotovosť tvorí 659 mil. eur. Táto čiastka je rozdelená na päť splátok v priebehu viacerých rokov.

Box 1.1

Prehľad opatrení posilneného hospodárskeho riadenia prijatých na európskej úrovni v reakcii na krízu

Európsky semester

Predstavuje cyklus koordinácie hospodárskej politiky EÚ v prvej polovici roka, pred tým, než národné parlamenty navrhnu rozpočty na nasledujúci rok. Jeho cieľom je efektívna koordinácia rozpočtových, makroekonomických a štrukturálnych politík členských štátov, a teda zosúladienie nástrojov PSR a stratégie Európa 2020. Európsky semester sa začína *Ročným prieskumom rastu*, ktorý vydáva EK ako strategický rámec pre európske a národné politiky v danom roku. V rámci európskeho semestra musia členské štáty do apríla predložiť exekutíve *národné programy reforiem* a *programy stability*. Národný program reforiem je nástrojom zameraným na napĺňanie cieľov stratégie *Európa 2020*, týka sa makroekonomickej koordinácie, štrukturálnych zmien, národných cieľov, opatrení a dôsledkov. Program stability je nástrojom zameraným na plnenie podmienok PSR, zameriava sa teda na fiškálnu politiku. Európska komisia programy vyhodnocuje a v júni predkladá špecifické odporúčania alebo varovania v prípade veľkých odchýlok. Krajiny sa zároveň vzájomne kontrolujú a o správe EK diskutujú na júnovom summite. Európsky semester sa končí schválením odporúčaní exekutívy Európskou radou. Druhá polovica roka je tzv. *národným semestrom*, keď parlamenty prijímajú rozpočty na nadchádzajúci rok, v ktorých by mali zohľadniť výsledky európskeho semestra.

Six-pack, two-pack, fiškálna zmluva¹¹

Stratégia Európa 2020

Po neúspechu Lisabonskej stratégie prijala Európska rada v júni 2010 jej nástupkyňu – stratégiu *Európa 2020*, ktorá predstavuje viacročný hospodársky plán na dosiahnutie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu. Európska únia má podľa nej do roku 2020 splniť päť navzájom prepojených a posilňujúcich sa kvantitatívnych cieľov v oblasti zamestnanosti, výskumu a vývoja, klimatických zmien a energetiky, vzdelávania a chudoby. Európa 2020 a PSR sú oddelenými nástrojmi, no predkladanie správ a monitorovanie oboch programov prebieha súbežne, čím sa má zabezpečiť

¹⁰ Za posilnenie ENFS, a zároveň za dôveru vláde hlasovalo 55 zo 124 prítomných poslancov, proti 9, nehlasovalo 60. Potrebných bolo minimálne 76 hlasov.

¹¹ Uvedenými opatreniami sa zaoberá kapitola 6 (box 6.1).

prepojenie prostriedkov a cieľov. Členské štáty na základe schválených cieľov na úrovni EÚ sformulovali vnútroštátne ciele, v ktorých zohľadnili svoju východiskovú situáciu. V rámci *európskeho semestra* predkladajú národné programy reforiem.¹²

Pakt euro plus

Na summite uskutočnenom v marci 2011 sa hlavy štátov a predsedovia vlád krajín eurozóny, ku ktorým sa pripojili aj Bulharsko, Dánsko, Lotyšsko, Litva, Poľsko a Rumunsko ako nečlenovia menovej únie, dohodli na doplnkovom programe s ďalšími reformami – tzv. *Pakte euro plus* (pôvodne Pakt konkurencieschopnosti). Pakt je založený na princípe otvorenej metódy koordinácie. Má posilniť ekonomický pilier eurozóny a zlepšiť koordináciu hospodárskych politík s cieľom podporiť konkurencieschopnosť a konvergenciu. Jeho ďalšie ciele sú zamerané na zamestnanosť, udržateľnosť verejných financií a posilnenie finančnej stability. V budúcnosti má Pakt viesť k zblížovaniu najmä daňových a sociálnych politík. Závazky krajín zúčastnených na Pakte sú ambicióznejšie než dovtedajšie záväzky a zahŕňajú sa do programov stability (po prijatí eura), resp. konvergenčných programov (pred prijatím eura) a do národných programov reforiem. Slovenská vláda sa v rámci Paktu už v roku 2012 zaviazala prijať viacero opatrení v nasledovných oblastiach: fiškálna konsolidácia, dôchodková a odvodová reforma, zákon o rozpočtovej zodpovednosti, Zákonník práce, zníženie administratívnej záťaže podnikateľov, boj proti korupcii, zvýšenie transparentnosti (MF SR, 2012).

Nový rámec makroekonomického dohľadu

Jeho cieľom je identifikácia a riešenie makroekonomických nerovnováh v členských štátoch EÚ v ich skorom štádiu. Nový rámec pozostáva z preventívnej a korekčnej časti a zahŕňa mechanizmus včasného varovania, hĺbkové hodnotenie hospodárskeho vývoja v členských štátoch s podstatnými makroekonomickými nerovnovahami (resp. s rizikom ich vzniku), odporúčania pre členské štáty zamerané na korekciu (prevenciu) takýchto nerovnováh, postup v prípade nadmernej makroeconomickej nerovnováhy (*Macroeconomic Imbalance Procedure* – MIP) od vypracovania prísnejších odporúčaní pre problematickú krajinu, cez finančné sankcie schvaľované reverznou väčšinou hlasov vo forme úročených vkladov, až po uloženie pokuty.

Počnúc rokom 2012 EK publikuje tzv. správu varovného mechanizmu (*Alert Mechanism Report*) o makroekonomických nerovnováhach v členských štátoch so zoznamom krajín, v ktorých je potrebné vykonať hlbšiu analýzu. Hodnotenie jednotlivých členských štátov je založené na tzv. hodnotiacej tabuľke, ktorá pozostáva z jedenástich relevantných ukazovateľov monitorujúcich vonkajšiu a vnútornú rovnováhu, ako aj konkurenčnú pozíciu. Ani zatiaľ posledná (tretia) hodnotiacia správa nepoukazuje na riziko nerovnováh v ekonomike SR, ktoré by vyžadovalo hlbšiu analýzu, aj keď miera nezamestnanosti a čistá zahraničná investičná pozícia prekračujú stanovené hranice (European Commission, 2013).

Európsky nástroj finančnej stability (ENFS), inak dočasný euroval/European Financial Stability facility (EFSF)

Vznikol v roku 2010 v reakcii na problémy Grécka ako ochrana eura pred útokmi špekulantov, a zároveň ako zdroj pomoci zadlženým krajinám, ktoré ohrozujú stabilitu eura. Je dočasným medzivládny nástrojom založeným na úverových garanciách.

¹² Národnými cieľmi SR a ich napĺňaním sa zaoberajú kapitoly 4 a 5.

Členské štáty eurozóny v ňom vystupujú ako ručiteľia za pôžičky, ktoré si zoberie štát v problémoch. Kapacita ENFS bola stanovená na 440 mld. eur, avšak vzhľadom na to, že nie všetky krajiny majú najvyšší rating AAA, jeho efektívna úverová kapacita bola vo výške len okolo 250 mld. eur. Preto bola jeho kapacita v októbri 2011 navýšená na 780 mld. eur, čím sa dosiahla efektívna úverová kapacita 440 mld. eur. Pomoc z ENFS čerpali Írsko, Portugalsko a Grécko. K 1. júlu 2013 ENFS ukončil svoju aktívnu činnosť a od tohto dátumu nevstupuje do nových finančných pomoci. Nahradený bol nástrojom ESM; ENFS však bude naďalej poskytovať ešte nevyplatené finančné prostriedky a manažovať spätné splácanie poskytnutej pomoci Írskom, Portugalskom a Gréckom.

Európsky finančný stabilizačný mechanizmus/European Financial Stabilisation Mechanism (EFSM)

Bol založený v roku 2010. Ide o núdzový úverový program EK s úverovou kapacitou 60 mld. eur, pričom ako zábezpeku používa rozpočet EÚ; EFSM bol podobne ako ENFS nahradený ESM.

Európsky stabilizačný mechanizmus, inak trvalý euroval/European Stability Mechanism (ESM)

Bol vytvorený v októbri 2012 ako trvalý mechanizmus a k 1. júlu 2013 nahradil dočasný ENFS. Má byť európskou obdobou Medzinárodného menového fondu. Európsky stabilizačný mechanizmus je akciová spoločnosť, ktorá bude vo vlastníctve jednotlivých členských štátov eurozóny. Jeho maximálna efektívna úverová kapacita bola stanovená na 500 mld. eur a na jej dosiahnutie je potrebný celkový kapitál vo výške 700 mld. eur. Krajiny eurozóny v hotovosti zložia 80 mld. eur, zostávajúcich 620 mld. eur má formu kapitálu na požiadanie a garancií. Na rozdiel od ENFS, v ESM bude v prípade výnimočných situácií a ohrozenia eura možné rozhodnúť na základe kvalifikovanej väčšiny (85 %).

Po opatreniach zameraných na posilnenie hospodárskeho riadenia v podobe *six-pack*, *two-pack* a fiškálnej zmluvy je prioritou pri vytváraní tzv. *skutočnej hospodárskej a menovej únie* (EK, 2012) dobudovanie bankovej únie postavenej na troch pilieroch. V júni 2012 sa na nej dohodli hlavní predstavitelia členských štátov. Banková únia sa bude opierať o už prijaté opatrenia posilnenej regulácie bankového sektora. Mala by obmedziť prepojenie medzi bankami a rozpočtami štátov a pomôcť predchádzať budúcim finančným krízam. Avšak už dnes čelí kritike, podľa ktorej prinesie ďalší morálny hazard. Motiváciou pre vznik bankovej únie je aj neochota niektorých štátov niesť náklady na ozdravenie bankového sektora. Slovensko pritom v rokoch 1999 a 2000 vynaložilo na ozdravenie svojich bánk vyše 10 % HDP.

Pokrok v budovaní bankovej únie je výrazne pomalší, než sa očakávalo. Po dohode ohľadne jej prvého piliera, spoločného bankového dohľadu

vykonávaného ECB, sa v marci 2014 po dlhých rokovaníach dospelo k dohode aj o druhom pilieri v podobe jednotného rezolučného mechanizmu, ktorý má byť spoločným rámcom na financovanie záchrany ohrozených bánk. Práve tento pilier odborná verejnosť najviac kritizuje. Banková únia má byť zavŕšená tretím pilierom – jednotným systémom ochrany vkladov, ktorý má štandardizovať a posilniť systémy ochrany vkladov existujúce na národnej úrovni.

Európske banky musia pred spustením prvého piliera bankovej únie, ku ktorému by malo dôjsť v novembri 2014, absolvovať komplexné testy pozostávajúce z hodnotenia kvality aktív a záťažových testov. Zo slovenských bánk sa budú testovať tri najväčšie, a to Slovenská sporiteľňa, Všeobecná úverová banka a Tatra banka. Slovenský bankový sektor je stabilný a tak možno očakávať, že banky prejdú testami bez problémov. Výsledky testovania by mali byť známe v októbri 2014.

V rámci budovania *skutočnej hospodárskej a menovej únie* ráta EK v strednodobom horizonte s ďalším prehĺbením rozpočtovej a hospodárskej integrácie na úrovni EÚ vrátane daňovej politiky a politiky zamestnanosti, ako aj s vytvorením fiškálnej kapacity pre eurozónu zameranej na poskytovanie prostriedkov na štrukturálne reformy členských štátov. Podľa plánu by sa malo zväziť aj zavedenie spoločných európskych dlhopisov.¹³ Následne v dlhodobom horizonte koncepcia EK zahŕňa samostatný rozpočet pre eurozónu, a teda popri úplnej bankovej únii aj vytvorenie úplnej fiškálnej a hospodárskej únie. Časť z uvedených plánovaných

¹³ V roku 2011 EK zverejnila *Zelenú knihu o uskutočniteľnosti zavedenia stabilizačných dlhopisov*. Zvažujú sa tri možnosti:

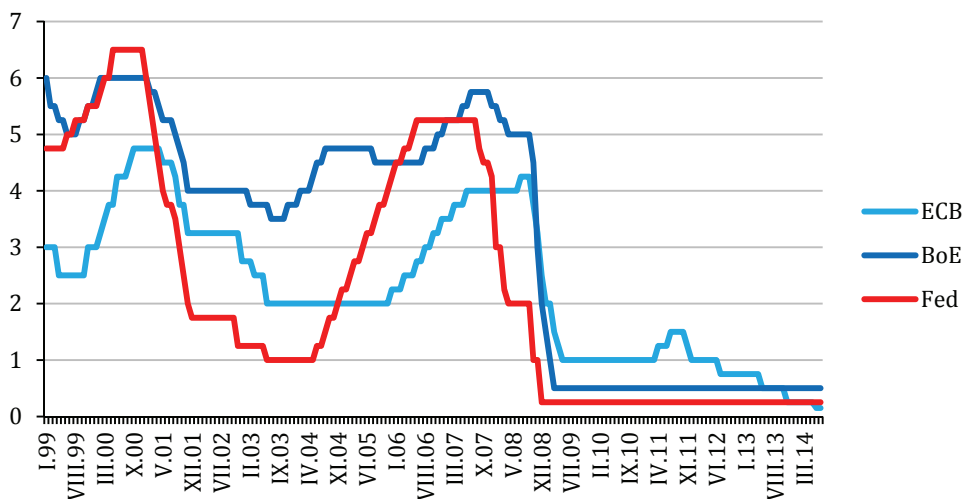
1. Úplné nahradenie národnej emisie emisiou stabilizačných dlhopisov so spoločnými a nerozdielnymi garanciami. Uplatnenie tohto prístupu by pravdepodobne narazilo na najväčšie problémy a bolo by spojené s najväčším rizikom morálneho hazardu.
2. Čiastočné nahradenie národnej emisie emisiou stabilizačných dlhopisov so spoločnými a nerozdielnymi garanciami. Emisia stabilizačných dlhopisov by sa uskutočňovala len do určitej hranice, zvyšok emisie potrebnej na financovanie rozpočtov členských štátov by sa realizoval na národnej úrovni s národnými garanciami.
3. Čiastočné nahradenie národnej emisie emisiou stabilizačných dlhopisov s nerozdielnymi, ale nie spoločnými garanciami. Podobne ako v predchádzajúcej možnosti by sa emisia stabilizačných dlhopisov uskutočňovala len do určitej hranice, zvyšok emisie potrebnej na financovanie rozpočtov členských štátov by sa realizoval na národnej úrovni. Vplyvom nerozdielnej, ale nie spoločnej garancie by členské štáty nemohli vydať dlhopisy s využívaním výhody prípadnej vyššej úverovej kvality iných členských štátov, čím by sa zredukovalo riziko morálneho hazardu.

krokov je možné uskutočniť na základe platných zmlúv, ale ďalšie si už vyžadujú ich zmenu, čo bude bezpochyby proces náročný a zdĺhavý.

Už v čase vypuknutia finančnej krízy reagovala na vzniknutú situáciu aj ECB, a to prijatím viacerých neštandardných opatrení s cieľom podporiť stagnujúce ekonomiky členských štátov. Vo všeobecnosti pristúpila k rozšíreniu škály splatností, frekvencie a objemov už existujúcich nástrojov. Popri zmenách úrokových sadzieb (graf 1.1) uskutočňovala aj dlhodobějšíe refinančné operácie, nákupy vybraných aktív a poskytovala likviditu bankám menovej únie.

Graf 1.1

Vývoj kľúčových úrokových sadzieb v eurozóne (ECB), Veľkej Británii (Bank of England) a v USA (Federal Reserve System)

Prameň: ECB; BoE; Fed.

Centrálna banka eurozóny opakovane deklaruje svoju pripravenosť v prípade potreby podporiť euro. Zatiaľ čo v čase prijatia eura na Slovensku bola kľúčová úroková sadzba ECB na úrovni 2,50 %, v súčasnosti sa po viacerých úpravách (najmä smerom nadol) uskutočnených pod tlakom pokračujúceho nepriaznivého vývoja reálnej ekonomiky eurozóny, spojeného v poslednom roku aj s veľmi nízkou infláciou, nachádza na úrovni 0,15 %. Kým do polovice roka 2012 ECB odolávala a hlavnú úrokovú sadzbu držala na úrovni minimálne 1 %, nakoniec sa nevyhla ešte

výraznejšej redukcii. Tým sa kľúčová úroková miera v európskej menovej únii dostala pod úroveň sadzby amerického Federálneho rezervného systému (Fed), ktorý začal ako prvý s uvoľňovaním menových podmienok prostredníctvom zníženia úrokových sadzieb, ako aj pod úroveň hlavnej úrokovej sadzby Bank of England (BoE)(graf 1.1).

Spolu s posledným znížením hlavnej úrokovej sadzby ECB v júni 2014 došlo aj k zníženiu tzv. *deposit facility*, a to na historicky najnižšiu, a zároveň zápornú hodnotu -0,10 %. Európske banky tak za uloženie svojich nadmerných zdrojov v ECB nielenže nedostávajú žiadny úrok, ako to bolo v posledných dvoch rokoch, ale za svoje bezpečné vklady v centrálnej banke eurozóny musia dokonca platiť. Týmto spôsobom sa ECB snaží motivovať komerčné banky, aby si voľné prostriedky neukladali v nej, ale aby ich požičiavali súkromnej sfére, čo by teoreticky mohlo naštartovať ekonomiku.

Centrálna banka eurozóny zároveň realizovala niekoľko neštandardných opatrení, ktoré (by) mali mať len dočasný charakter. Medzi ne patrí aj program pre trhy s cennými papiermi¹⁴ (*Securities Markets Programme* – SMP, realizovaný v období máj 2010 až september 2012), dlhodobé refinančné operácie¹⁵ (*Long-Term Refinancing Operation* – LTRO, december 2011, február 2012), cielené dlhodobejšie refinančné operácie¹⁶ (*Targeted Longer-Term Refinancing Operations* – TLTRO, plánované na 2014 – 2016) a priame menové transakcie (*Outright Monetary Transactions* – OMT, od septembra 2012).¹⁷

Uvedené opatrenia boli podrobené silnej kritike odbornej verejnosti, spochybňovaná je tak ich účinnosť, ako aj súlad niektorých z opatrení s európskou legislatívou. Program OMT umožňuje ECB nakupovať v neobmedzenom množstve dlhopisy problémových krajín s lehotou

¹⁴ To znamená program nelimitovaného nákupu dlhopisov problémových krajín (Grécka, Írsko, Portugalsko, Španielsko, Taliansko) na sekundárnych trhoch.

¹⁵ To znamená ponuka lacných úverov komerčným bankám, realizovaných emisiou trojročných dlhopisov s nízkou úrokovou mierou s cieľom zmierniť napätie na európskom medzibankovom trhu.

¹⁶ To znamená cielené dlhodobé pôžičky zamerané na úverovanie nefinančného súkromného sektora (domácností a nefinančných spoločností) v eurozóne.

¹⁷ Rozhodnutím o OMT sa ukončil SMP, ktorý bude nakúpené dlhopisy držať do dátumu ich splatnosti.

splatnosti od jedného do troch rokov, aby tak znížila ich náklady na obsluhu dlhu. Nutnou podmienkou spustenia programu je pripojenie dotknutej krajiny k trvalému alebo dočasnému eurovalu. Program OMT v podstate umožňuje zachraňovať krajiny bez súhlasu členských štátov, len s príslubom uskutočnenia reforiem. Hoci je opatrením, ktoré pomohlo krajinám periférie zredukovať náklady na obsluhu dlhu a znížilo riziko rozpadu eurozóny bez toho, že by ho ECB dosiaľ reálne použila, nemá oporu v európskej legislatíve.

V prípade, že doteraz prijaté opatrenia nebudú mať očakávaný efekt, do úvahy pripadá aj tzv. kvantitatívne uvoľňovanie, t. j. zvyšovanie množstva peňazí v systéme pomocou priamych nákupov dlhopisov a ďalších aktív. Tento diskutabilný neštandardný nástroj menovej politiky využívajú už centrálné banky USA, Japonska či Veľkej Británie, ECB sa mu doteraz, najmä pod tlakom nemeckej centrálnej banky, vyhýbala.

Výsledky opatrení prijatých doteraz v EÚ v reakcii na krízu stále nie sú presvedčivé. Európska ekonomika po prekonanej recesii stagnuje, nezamestnanosť tak zotrváva na vysokých úrovniach a zadlženosť vlád pokračuje v raste, aj keď pomalším tempom. Ekonomika nie je ďaleko od deflácie, fiškálne pravidlá sa aj naďalej porušujú. Členské štáty síce cez záchranné mechanizmy zmobilizovali stovky miliárd eur, no väčšina zachraňovaných krajín aj pri určitom zlepšovaní situácie bojuje s pretrvávajúcimi problémami.

Od ďalších protikrízových krokov pripravovaných na európskej úrovni si predstavitelia EÚ, ako aj členských štátov sľubujú postupné riešenie problémov. Avšak plánované európske opatrenia ďalej prehľbujúce integráciu v súlade s koncepciou *skutočnej hospodárskej a menovej únie* sú, tak ako opatrenia doteraz prijaté, spojené nielen s víziou prekonania krízy, ale aj s mnohými rizikami. Postoje členských štátov sa často rozchádzajú, zvyšuje sa nedôvera občanov v európsku integráciu a silnejú hlasy eurorealistov, ale aj euroskeptikov.

1.4. Doterajšie efekty členstva SR v eurozóne

Päťročné obdobie je síce stále krátke na jednoznačné zhodnotenie efektov členstva SR v menovej únii, avšak doterajšie efekty možno stručne

zhrnúť nasledovne (tab. 1.1): Z vysokej otvorenosti ekonomiky SR vyplývajú na jednej strane prínosy jednotnej meny euro pre krajinu, vrátane zníženia transakčných nákladov a eliminácie kurzového rizika voči euru. Zároveň sa však viaceré optimistické očakávania z obdobia pred prijatím eura vzhľadom na prebiehajúcu krízu zatiaľ nenapĺňajú, najmä pokiaľ ide o priaznivé efekty na zahraničný obchod, priame zahraničné investície (PZI) a následne aj na ekonomický rast a zrýchlenie konvergenčného procesu.

Tabuľka 1.1

Prehľad výhod a nevýhod doterajšieho členstva SR v EMU

		Výhody	Nevýhody/Náklady
Očakávané	Naplnené	- zníženie transakčných nákladov - eliminácia kurzového rizika voči euru - vyššia cenová transparentnosť (lepšia porovnateľnosť cien s ostatnými krajinami EMU) - silnejší tlak na vykonávanie fiškálnej politiky	- strata autonómnej menovej politiky - zníženie výnosov bankového sektora z devízových operácií - jednorazové náklady na menovú konverziu
	(Zatiaľ) nenaplnené	- výraznejší nárast zahraničného obchodu - vyšší prílev PZI - vyšší ekonomický rast	- zvýšenie cien pri zavedení eura
Menej očakávané, resp. neočakávané		- možné prínosy z prehĺbovania integrácie v niektorých oblastiach ekonomiky	- účasť na stabilizačných mechanizmoch EÚ, t. j. náklady na záchranu ohrozených členských štátov - presun niektorých kompetencií z národnej na európsku úroveň

Prameň: Vlastné spracovanie.

Podľa štúdie Národnej banky Slovenska (Šuster a kol., 2006) „po začlenení Slovenska a ostatných nových členských krajín do eurozóny možno očakávať nárast zahraničného obchodu Slovenska s eurozónou približne o 60 %, čoho výsledkom bude zvýšenie celkového zahraničného obchodu o približne 50 %. ... vzhľadom na očakávaný príspevok zavedenia eura na zvýšenie zahraničného obchodu by malo na Slovensku

v nasledujúcich 20 rokoch dôjsť k zvýšeniu úrovne HDP o 7 – 20 %. Teda každoročne by spoločná mena zvýšila výkonnosť domácej ekonomiky o približne $0,7 \% \pm 0,3 \%$. Počas ôsmich rokov od vypracovania štúdie NBS však nové členské štáty, ktoré patria medzi najvýznamnejších obchodných partnerov Slovenska (Česká republika, Poľsko, Maďarsko), jednotnú európsku menu neprijali, a pravdepodobne sa tak nestane ani v najbližších rokoch. Zároveň hospodárska recesia v eurozóne nepriaznivo vplývala na zahraničný dopyt po slovenskej produkcii zo strany súčasných členov menovej únie.

Ďalej sa predpokladalo, že zníženie volatility výmenného kurzu, zníženie nákladov na kapitál a odstránenie transakčných nákladov po prijatí eura bude pozitívne vplývať na prílev PZI do SR. Ten však v období 2009 – 2013 dosahoval každoročne nižšie hodnoty než v predkrízovom období. Pravdaže nemožno vylúčiť, že v prípade neprijatia jednotnej európskej meny by na Slovensko prichádzalo ešte menej zahraničných investícií. Zároveň je náročné (ak nie nemožné) hodnotiť efekty vstupu do menovej únie na prílev PZI, a to tak vzhľadom na skutočnosť, že k nemu došlo práve v čase vypuknutia krízy, ako aj vzhľadom na to, že na prílev PZI pôsobia popri oficiálnej mene krajiny mnohé ďalšie (a významnejšie) faktory (Morvay a kol., 2014).

Od očakávania priaznivého vplyvu integrácie do eurozóny na vývoj zahraničného obchodu a prílev PZI sa odvíja aj predpoklad zrýchlenia ekonomického rastu a procesu dobiehania vyspelejších európskych ekonomík. V priebehu doterajšieho členstva SR v eurozóne sa tento predpoklad aj vzhľadom na už uvedené dôvody zatiaľ nenaplnia. V prípade zlepšovania vyhládok hospodárskeho vývoja v Európe je však možné, že toto očakávanie sa začne naplňať v dlhšom horizonte.

Navyše, k nevýhodám prijatia eura, spočívajúcim najmä v strate suverenity v menovej politike (a s ňou i možnosti ovplyvňovať vývoj domácej ekonomiky prostredníctvom štandardných nástrojov, ako sú výška úrokových sadzieb a úroveň výmenného kurzu), pribúdajú ďalšie nevýhody. Tie sa vzhľadom na dosiaľ neúspešné snahy o odvrátenie krízy v menovej únii budú pravdepodobne zväčšovať.

Počas doterajšieho členstva SR v eurozóne sa čoraz diskutovanejšou témou stala spoluzodpovednosť za dlhy iných členských štátov, ktorá je spojená s neočakávanými nákladmi. Podľa inštitútu INESS (2013) dosiahli k 1. 7. 2014 nákupy dlhopisov, garancie a úvery pripadajúce na SR ako člena eurozóny vyše 16 mld. eur. Sú tu zahrnuté nákupy dlhopisov ECB, garancie ENFS, garancie EFSM, garancie Medzinárodného menového fondu (MMF) k ENFS a EFSM, podiel MMF na pôžičke Grécku a garancie ESM. Z uvedených 16 mld. eur sa do polovice roka 2014 čerpalo približne 4,5 mld. eur.

Zároveň mnohé z opatrení prijímaných v súčasnosti na európskej úrovni v podstate znamenajú čoraz väčšiu centralizáciu spojenú s presunom kompetencií z národných vlád na úroveň EÚ. Hoci prehlbovanie európskej integrácie v rôznych oblastiach ekonomiky môže pre Slovensko znamenať aj určité výhody a príležitosti, riziká vyplývajúce z týchto procesov nie sú vonkoncom zanedbateľné a je potrebné venovať im zvýšenú pozornosť. Preto by bolo namieste vo väčšej miere na národnej úrovni diskutovať možné efekty v súčasnosti realizovaných a v blízkej budúcnosti plánovaných integračných krokov v EÚ/eurozóne na SR ako jej členský štát. Na základe takejto, hlbšej diskusie by následne mohli predstavitelia Slovenska na európskej pôde zaujať kompetentné a pre krajinu z dlhodobého hľadiska prospešné postoje. V tomto smere bude dobrou príležitosťou aj obdobie predsedníctva v Rade EÚ, ktorého sa SR po prvýkrát v histórii ujme v druhom polroku 2016.

V období nasledujúcom po prijatí eura na Slovensku sa členmi menovej únie stali ďalšie dve krajiny, a to Estónsko (2011) a Lotyšsko (2014), zatiaľ čo Litvu čaká tento krok v roku 2015, čím počet členských štátov eurozóny vzrastie na devätnásť. Postupné rozširovanie EMU vytvára nielen kvantitatívne väčšiu, ale aj kvalitatívne odlišnú menovú úniu, s vyššou mierou heterogenity, čím vzrastajú požiadavky na realizáciu spoločnej menovej politiky ECB, koordináciu národných fiškálnych politík, ako aj koordináciu v ďalších oblastiach hospodárskej politiky. Následne sa tak môže meniť aj bilancia prínosov a nákladov spojených s členstvom v eurozóne.

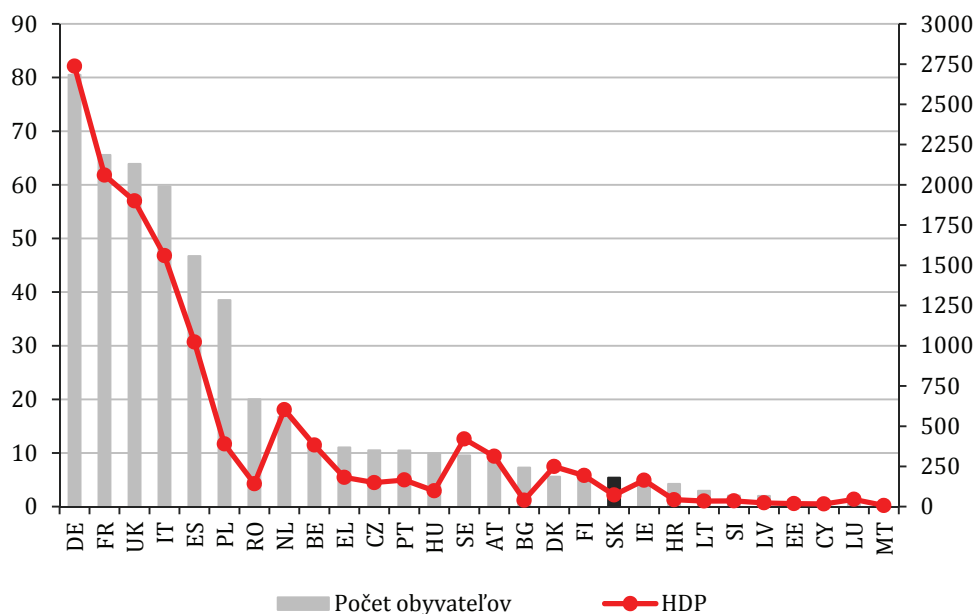
1.5. Pozícia slovenskej ekonomiky v rámci EÚ 28

V rámci EÚ 28 je Slovensko desiatym najmenším členským štátom tak v ukazovateli výšky HDP v bežných cenách, ako aj z pohľadu počtu obyvateľov (graf 1.2). Počet obyvateľov SR predstavuje tesne nad 1 % populácie EÚ a slovenské HDP menej ako 1 % veľkosti ekonomiky Únie. Z tejto pozície Slovenska vyplýva nevyhnutnosť hľadať pri presadzovaní svojich záujmov na európskej úrovni spojencov s podobnými záujmami medzi ďalšími členskými štátmi.

Menšími krajinami z pohľadu HDP a počtu obyvateľov sú len tri pobaltské republiky, Slovinsko, Chorvátsko, Malta, Cyprus a Luxembursko. Počtom obyvateľov je menšie aj Írsko, ktorého HDP je ale viac než dvojnásobne vyššie, čo dokumentuje aj graf 1.3 zobrazujúci vývoj HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily (PPS – *Purchasing Power Standards*). V prípade Bulharska je pri vyššom počte obyvateľov a nižšom objeme HDP v porovnaní so SR situácia opačná.

Graf 1.2

Počet obyvateľov (mil., ľavá os) **a veľkosť ekonomiky** (HDP v mld. eur, pravá os) **v členských štátoch EÚ v roku 2013**

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2014).

Ďalej sa pozrieme na priebeh reálnej konvergencie slovenskej ekonomiky k priemeru EÚ 28, teda EÚ vrátane jej najnovšieho členského štátu – Chorvátska (od 1. júla 2013). Vzhľadom na malú veľkosť chorvátskej ekonomiky, rozdiel voči porovnávaniu s EÚ 27 je nepatrný.¹⁸ Okrem krajín strednej a východnej Európy (SVE) budeme SR porovnávať aj s vybranými krajinami EÚ 15.

V HDP na obyvateľa v PPS zaznamenalo Slovensko, podobne ako aj ďalšie z krajín integrovaných do EÚ v roku 2004, konvergenciu k úrovni priemeru EÚ, resp. eurozóny (graf 1.3). Členstvo v EÚ bolo pritom jedným (ale určite nie jediným) z faktorov priaznivo vplývajúcich na výkonnosť ekonomiky, ktorá v porovnaní s rokom 2004 v relatívnom vyjadrení vzrástla o takmer 20 percentných bodov (p. b.). Slovenská ekonomika sa k priemeru EÚ približovala najrýchlejšie v predkrízových rokoch, keď zaznamenávala medziročný rast v rozmedzí od 5 % do vyše 10 %. Od vypuknutia krízy (a zároveň od prijatia eura) sa tempo dobiehania priemernej výkonnosti EÚ síce spomalilo, ale nezastavilo. Výnimkou bol rok 2013, keď relatívna výkonnosť slovenského hospodárstva v situácii slabého rastu HDP (ale stále vyššieho, než bol priemer Únie) zotrvala na úrovni 76 % dosiahnutej už v roku 2012. Pri nízkom očakávanom diferenciáli rastu slovenskej ekonomiky v porovnaní s rastom ekonomiky EÚ ako celku nemožno ani v nasledujúcich dvoch rokoch očakávať dobiehanie priemeru EÚ tempom, aké bolo zaznamenané v období pred rokom 2009.

Pri pohľade na vývoj konvergenzie od integrácie do EÚ je však zrejmé, že SR spolu s pobaltskými krajinami, Rumunskom a Poľskom dosiahla jedno z najrýchlejších temp dobiehania. Tým sa dotiahla aj bližšie k Slovinsku a Českej republike, za ktorými v čase vstupu výraznejšie zaostávala. Na rozdiel od slovenskej, česká ekonomika dosiahla od vstupu do EÚ zlepšenie len o 6 p. b. a výkonnosť slovinskej ekonomiky po náraste v predkrízovom období dokonca klesla na pôvodnú úroveň dosahovanú v čase integrácie do EÚ.

Zároveň výkonnosť slovenskej ekonomiky v roku 2013 po prvýkrát v histórii predstihla niektorú spomedzi ekonomík „starých“ členských

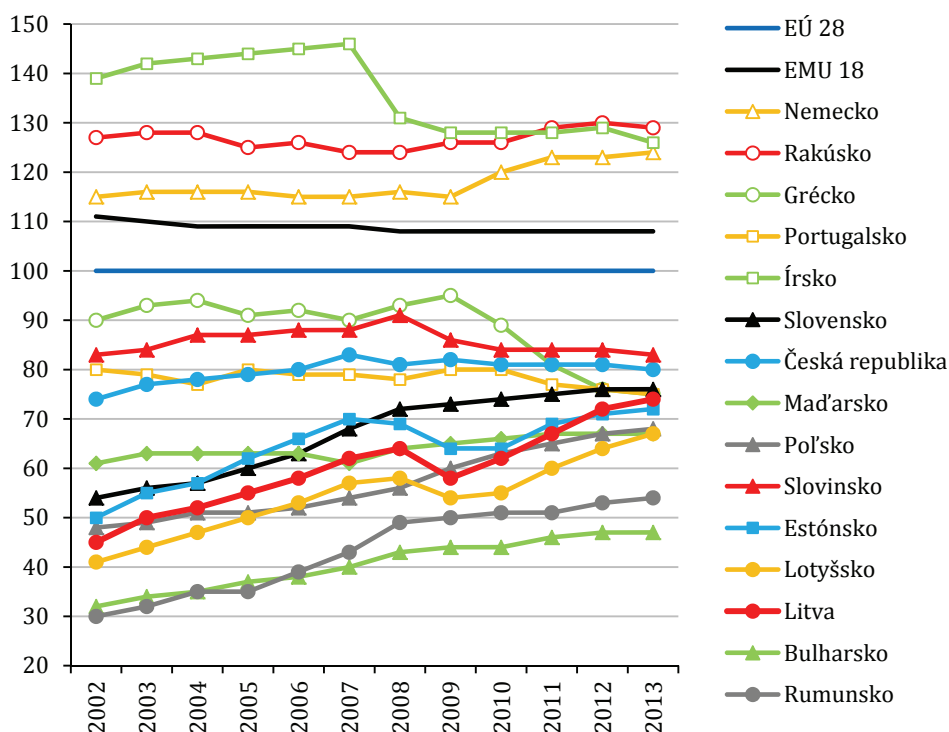
¹⁸ Kapitola 2 sa zaoberá niektorými aspektmi reálnej konvergenzie k EÚ 15.

štátov EÚ (EÚ 15). Slovensko totiž dosiahlo vyšší HDP na obyvateľa v PPS než Grécko a Portugalsko reprezentujúce najmenej vyspelé ekonomiky EÚ 15 (obe 75 %), ktoré v dôsledku silného zasiahnutia dlhovou krízou zaznamenali klesajúcu ekonomickú výkonnosť. Na porovnanie, najnižšiu ekonomickú výkonnosť v rámci Únie vykázalo v roku 2013 Bulharsko (47 %), najvyššiu Luxembursko (264 %).

Dobíhanie ekonomickej úrovne EÚ bolo sprevádzané rastom produktivity práce, kde Slovensko tiež patrí medzi lídrov v EÚ. V roku 2013 dosiahlo produktivitu práce vyjadrenú v PPS na zamestnanca na úrovni 82,7 % priemeru EÚ 28, čo je o 17 p. b. viac než v roku vstupu do Únie (graf 1.4). K takémuto zlepšeniu prispeli rozsiahle investície vrátane priamych zahraničných investícií, ktoré viedli k vyššej účinnosti výrobných faktorov.

G r a f 1.3

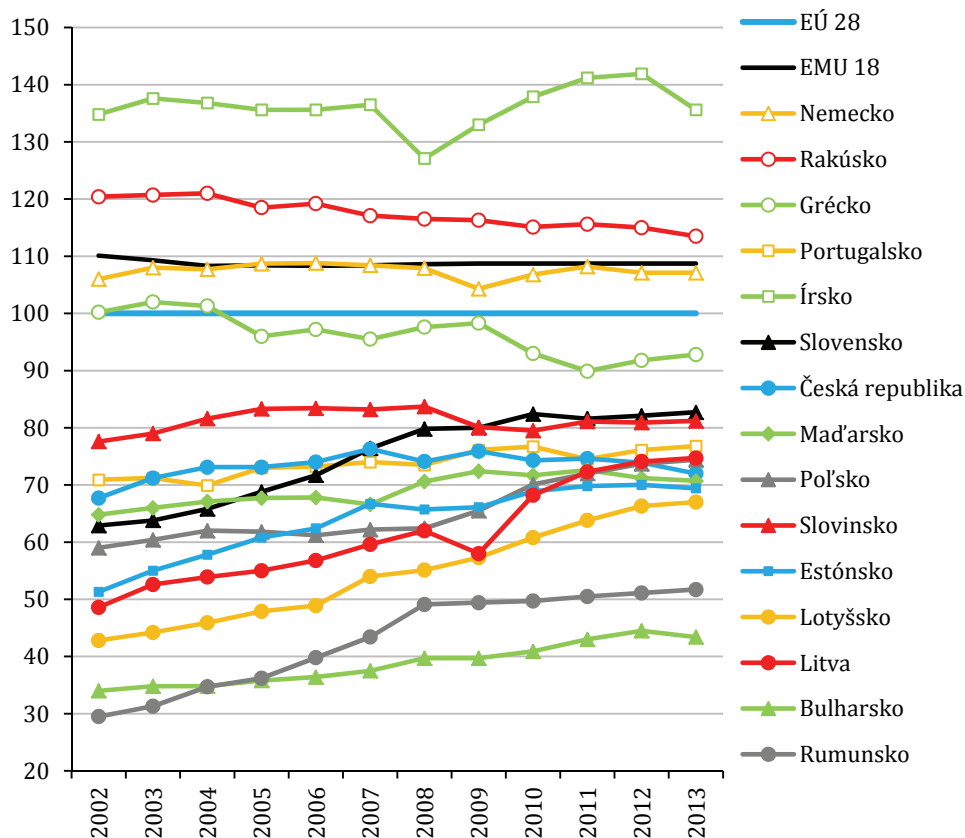
HDP na obyvateľa v PPS vo vybraných členských štátoch EÚ
(EÚ 28 = 100)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2014).

Graf 1.4

Relatívna produktivita práce vo vybraných členských štátoch EÚ (EÚ 28 = 100)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2014).

Výraznejšie ako na Slovensku vzrástla v poslednej dekáde relatívna produktivita práce len v Litve, Lotyšsku a Rumunsku. Od roku 2010 dochádzalo v SR pri spomalení tempa ekonomického rastu, relatívne stabilnej miere zamestnanosti a tým i nižšej dynamike rastu produktivity práce len k veľmi pomalej konvergencii k priemeru EÚ. Ale napríklad v Českej republike alebo v Maďarsku sa v tomto období dokonca zaznamenala divergencia.

Slovensko už od roku 2007 vykazuje vyššiu relatívnu produktivitu práce než Portugalsko a od roku 2010 najvyššiu produktivitu spomedzi členských štátov zo strednej a východnej Európy, ktoré sa do EÚ integrovali v roku 2004. Ekonomika SR tak síce predstihla aj ekonomiky, ktoré

do Únie vstupovali s vyššou úrovňou produktivity práce, t. j. Slovinsko a Českú republiku, tie však v porovnaní so Slovenskom stále vykazujú vyššie priemerné mzdy v ekonomike. Najnižšiu úroveň produktivity z členských štátov EÚ v roku 2013, podobne ako v ukazovateli HDP na obyvateľa v PPS, dosahovalo Bulharsko (43 %), najvyššiu Luxembursko (164 %).

Porovnateľná cenová hladina dosiahla v SR v roku 2013 úroveň 70,6 % priemeru EÚ 28 (graf 1.5). V predkrízovom období, t. j. v období pred prijatím eura, Slovensko zaznamenávalo prevažne rýchlejší rast spotrebiteľských cien než EÚ, a zároveň aj posilňovanie výmenného kurzu koruny, čo tlačilo relatívnu cenovú hladinu smerom nahor. Neskôr sa inflačný diferenciál znižoval, v niektorých rokoch bol dokonca záporný. Oproti roku 2004 však za desať rokov došlo k zvýšeniu relatívnej cenovej hladiny na Slovensku o takmer 16 p. b., čo predstavuje jeden z najdynamickejších nárastov v EÚ spolu s Luxemburskom, Českou republikou, Estónskom a Lotyšskom.

Ešte v roku 2006 bola porovnateľná cenová hladina na Slovensku najnižšia spomedzi krajín Vyšehradskej skupiny (tzv. V4). V súčasnosti je síce o viac než 10 p. b. vyššia ako v Poľsku alebo v Maďarsku, kde od roku 2008 klesá, no zároveň zostáva na nižšej úrovni než v Slovinsku, Estónsku a Lotyšsku, ktoré už pri vstupe do EÚ dosahovali vyššie hodnoty ako SR. Porovnateľná cenová hladina SR je nižšia aj v porovnaní s najmenej vyspelými ekonomikami spomedzi EÚ 15 – Portugalskom a Gréckom, ktorých cenovú úroveň, napriek jej poklesu zaznamenanému v posledných štyroch rokoch, zatiaľ nedosahuje žiadna z krajín EÚ 10. Aj v tomto ukazovateli reálnej konvergencie dosahuje najnižšiu úroveň v rámci EÚ Bulharsko (48 %), naopak najvyššiu Dánsko (140 %).

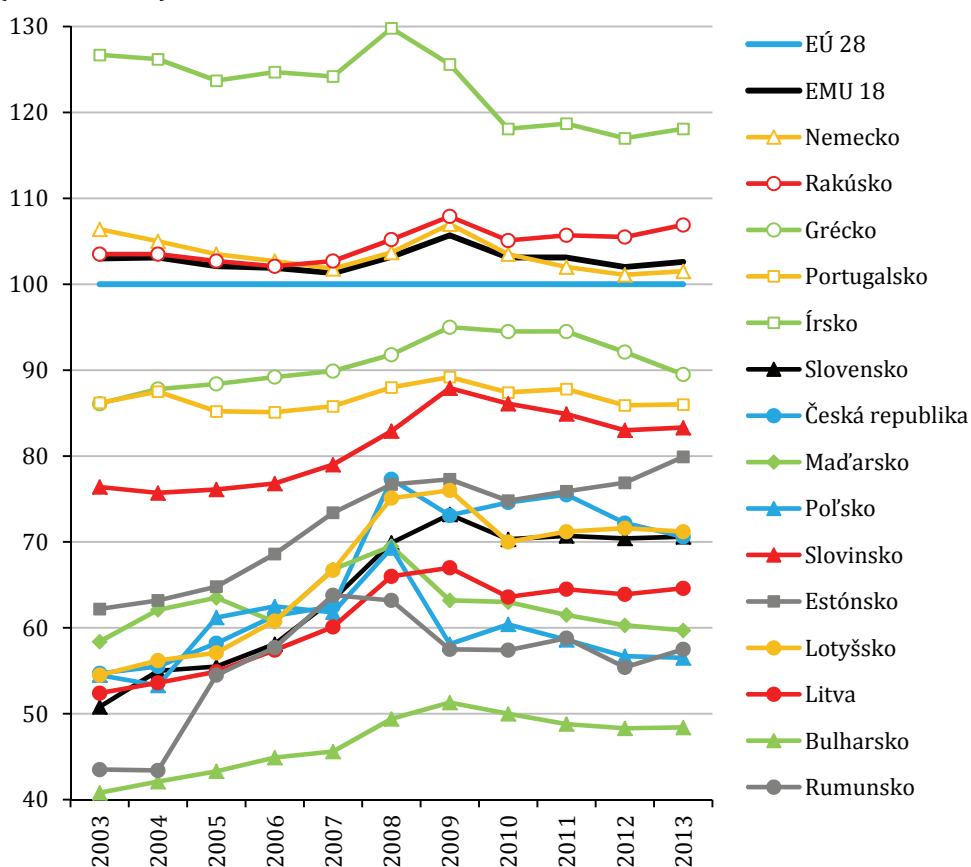
Graf 1.6 znázorňuje dobiehanie priemeru EÚ v jednotlivých ukazovateľoch reálnej konvergencie na Slovensku. Z ich vývoja je evidentné, že po období relatívne dynamickej konvergencie prišlo spolu s nástupom krízy obdobie jej spomalenia, resp. v niektorých rokoch až zastavenia. Produktivita práce zotrúva od vstupu SR do Únie najbližšie k priemeru EÚ 28. Zároveň porovnateľná cenová hladina rástla približne rovnakým tempom ako relatívna výkonnosť ekonomiky, ktorá relatívnu cenovú hladinu dlhodobo prekračuje o 2 – 6 p. b. Výnimkou bol len rok 2009, keď sa ani Slovensko, pri slabej inflácii, nevyhlo medziročnému

poklesu HDP a keď zároveň relatívna cenová hladina, najmä pod vplyvom znehodnotenia mien krajín EÚ mimo eurozóny, vzrástla o viac než 3 p. b.

Pomer medzi výkonnosťou a cenovou hladinou v slovenskej ekonomike tak zostáva vcelku priaznivý. Na porovnanie, v Estónsku relatívna cenová úroveň počas celej poslednej dekády prevyšovala relatívnu ekonomickú výkonnosť. Naopak v Českej republike a v Slovinsku v predkrízovom období prekračovala relatívna výkonnosť ekonomiky relatívnu cenovú hladinu v ešte väčšej miere ako v SR, avšak po roku 2008 sa tento rozdiel v ČR viac-menej eliminoval a v Slovinsku sa preklopil v prospech cenovej hladiny.

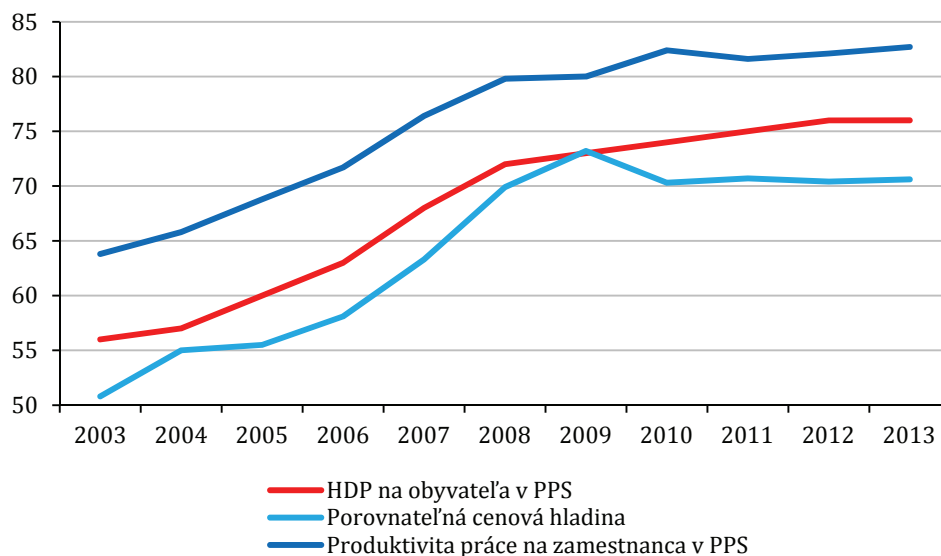
Graf 1.5

Porovnateľná cenová hladina vo vybraných členských štátoch EÚ
(EÚ 28 = 100)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2014).

Graf 1.6

Priebeh reálnej konvergenie slovenskej ekonomiky (EÚ 28 = 100)

Prameň: Spracované podľa údajov Eurostatu (2014).

Záver

Ako je zrejmé z predchádzajúceho textu, a ako bude potvrdené aj v ďalších kapitolách tejto publikácie, zapojenie do integračných procesov v Európe prinieslo Slovensku nielen výhody a priaznivé prostredie pre ďalší rozvoj ekonomiky, ale aj viaceré záväzky, obmedzenia, výzvy a riziká. To, ako sa bude bilancia plusov a mínusov členstva v EÚ, a osobitne v eurozóne vyvíjať v nasledujúcom období, bude závisieť nielen od faktorov, ktoré sú viac-menej mimo vplyvu SR, ale aj od schopnosti Slovenska a jeho predstaviteľov definovať svoje záujmy a následne ich prezentovať a presadzovať na európskej úrovni, najlepšie v spolupráci s ďalšími krajinami. Definovaniu záujmov SR by mala predchádzať kvalitná odborná diskusia na národnej úrovni, ktorá je kľúčová hlavne v období pokračujúceho prehľbovania európskej integrácie s jeho ďalekosiahlymi dôsledkami.

2. CELKOVÝ POHĽAD NA ZMENY VO VÝKONE EKONOMIKY A V MAKROEKONOMICKEJ STABILITE

Cieľom tejto časti je zhodnotiť zmeny, ktoré slovenská ekonomika dosiahla v oblasti výkonnosti a makrostability v období svojho desaťročného členstva v EÚ.

Bolo by veľkou chybou a neprípustným zjednodušením hovoriť o zmenách v makroekonomických vývojových tendenciách ako o jednoznačnom výsledku členstva v EÚ. Samozrejme, nie všetky zmeny vo vývojových tendenciách sú výsledkom prevažne ekonomickej integrácie. Ale na druhej strane je integrácia do EÚ faktorom, ktorý možno ťažko izolovať od ostatných determinantov vývoja. Je potom často nezmyselné diskutovať o tom, či nejaký makroekonomický jav je, alebo nie je dôsledkom integrácie do EÚ. Determinant *integrácia* je niekedy ťažko oddeliteľný od súčasne pôsobiacich ďalších determinantov vývoja (globalizácia, kríza, domáca hospodárska politika, technologické zmeny...).

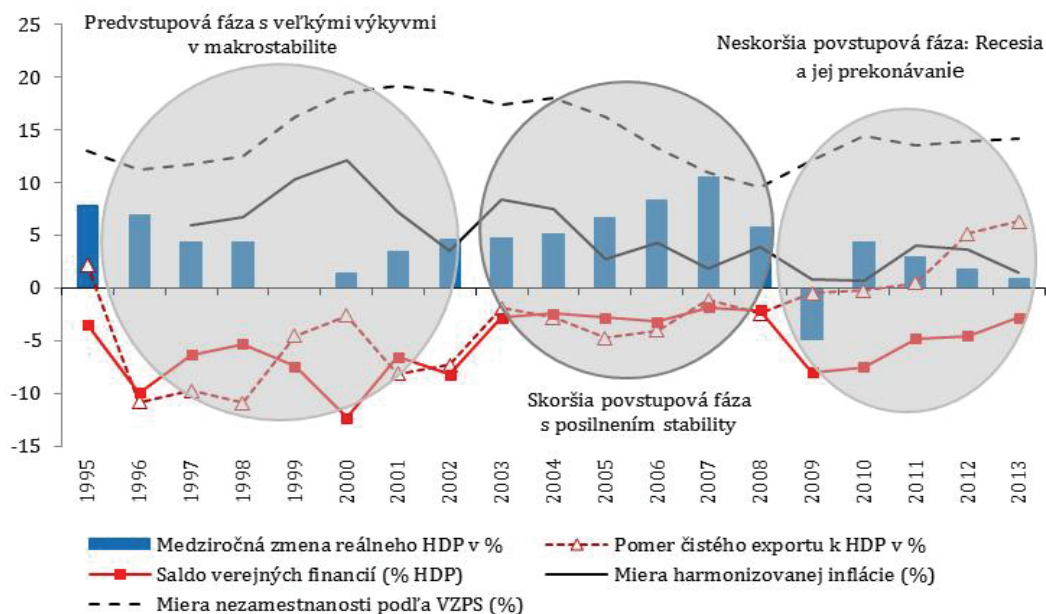
Slovenská ekonomika prechádzala obdobím transformácie, v ktorom sa jej správanie postupne približovalo fungovaniu štandardných západoeurópskych ekonomík. Možno predpokladať, že aj bez ohľadu na ekonomickú integráciu by sa vývoj makroekonomických parametrov „vtesnával“ do nejakého rámca bežného pre fungujúce trhové ekonomiky. Členstvo v EÚ však zrejme pôsobilo ako katalyzátor, ktorý zrýchľoval, niekedy aj vynucoval či „poisťoval“ zmeny od hybridnej postkomunistickej ekonomiky k takmer štandardnej ekonomike západoeurópskeho typu (k tomu napr. Morvay a kol., 2005).

V jednoduchom súhrnnom pohľade na vývoj výkonu a makrostability slovenskej ekonomiky (graf 2.1) môžeme ľahko identifikovať prechod z predvstupovej fázy (s výraznými výkyvmi v parametroch rovnováhy) do skoršej povstupovej fázy (v ktorej všetky znázornené ukazovatele rovnováhy smerujú k prijateľnejším hodnotám a výkon ekonomiky akceleruje). Takisto možno ľahko rozpoznať prechod do neskoršej povstupovej fázy, ktorá je poznačená celoeurópskou recesiou a jej prekonávaním. Ukazovatele makroekonomickej rovnováhy slovenskej ekonomiky sa akoby vymkli tej disciplíne, ktorú nadobudli v predchádzajúcej fáze. Ale

stojí za zmienku, že tieto parametre ani vtedy nenadobudli taký nepriaznivý a nestabilný vývoj, ako v predvstupovej fáze.¹

Graf 2.1

Súhrnný pohľad na zmeny výkonu ekonomiky a vybrané parametre stability (údaje v % alebo % HDP)

Prameň: Databázy Eurostatu.

2.1. Slovenská ekonomika medzi najlepšími v reálnej konvergencii

V reálnej konvergencii (t. j. v približovaní sa úrovne HDP na obyvateľa k úrovni v najvyspelejších ekonomikách) sa koncentrovane odráža mnoho stránok ekonomického vývoja.

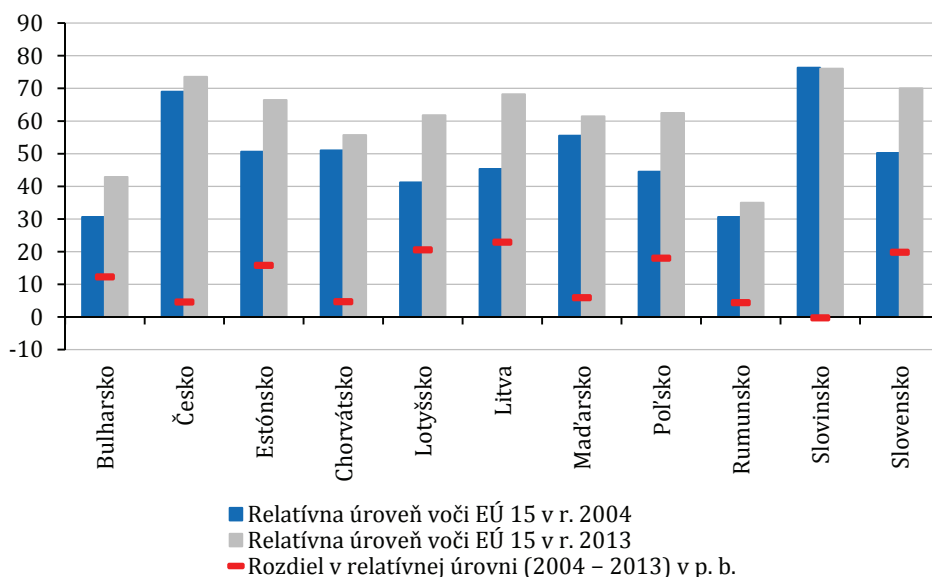
Tie krajiny strednej a východnej Európy, ktoré boli v roku 2004 na špici v ekonomickej úrovni, dosiahli následne najmenší pokrok. Konkrétne ide o Česko a Slovinsko (graf 2.2): ich vedúca pozícia v ekonomickej úrovni

¹ Ukazovatele nerovnováhy nedosiahli také dramatické hodnoty ako v predvstupovej fáze. Stojí za zvláštnu pozornosť, že napr. miera nezamestnanosti nedosahovala svoje najnepriaznivejšie hodnoty počas globálnej recesie (po 2008) ani po nej, ale v období 2000 – 2001, keď sa uskutočňovali významné transformačné zmeny a zmeny v domácej hospodárskej politike.

medzi štátmi SVE je daná relatívne vysokou východiskovou úrovňou už v roku 2004,² a nie úspechmi v reálnej konvergencii v čase členstva v EÚ. Pozoruhodný je pokrok v reálnej konvergencii v krajinách, ktoré boli v roku 2004 v strede rebríčka ekonomickej úrovne: Slovensko, Poľsko a pobaltské ekonomiky dosiahli výrazný posun v ekonomickej úrovni (HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily) a značne sa priblížili úrovni najvyspelejších ekonomík v rámci krajín SVE.

Graf 2.2

Porovnanie relatívnej úrovne bývalých socialistických ekonomík
(úroveň EÚ 15 = 100)

Poznámka: Merané pomocou HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily.

Prameň: Vlastné výpočty podľa databáz Eurostatu.

Reálnu konvergenciu tak pozorujeme vo dvoch rovinách: jednak sa takmer všetky krajiny SVE dotáhovali k úrovni EÚ 15.³ Okrem toho sa ale zbližovala ekonomická úroveň v rámci skupiny SVE. Slovenská ekonomika si vylepšila svoju relatívnu pozíciu voči EÚ 15 o približne 20 p. b.

² Pracujeme s základným rokom 2004 z dôvodu, že vtedy do EÚ vstúpila SR a väčšina krajín SVE. Pravda, treba mať na pamäti, že tri krajiny SVE sa k EÚ pripojili neskôr.

³ Používame tu porovnanie voči EÚ 15, keďže údaje EÚ 15 nie sú ovplyvnené ukazovateľmi krajín SVE. Navyše, dobiehanie úrovne EÚ 15 je ambicióznym cieľom ako dobiehanie úrovne širšie chápanej EÚ, ktorej parametre sú znížené prítomnosťou menej výkonných členov.

a dosiahla tak tretiu priečku v rámci skupiny krajín SVE, s nevýrazným odstupom od dvoch najvýkonnejších ekonomík v skupine.

Reálna konvergencia ekonomiky však bola spojená s prejavmi narastajúcej vnútornej diferenciácie. Ako uvádza OECD (2012), v SR sa vytvorili mimoriadne výrazné regionálne diferencie v ekonomickej úrovni (výraznejšie ako v ostatných krajinách regiónu). Efekty relatívne úspešnej konvergenencie sa veľmi nerovnomerne týkali jednotlivých regiónov.

Z predchádzajúceho porovnania (ale aj z grafu 2.1) je už zrejmé, že slovenská ekonomika dosahovala v sledovanom období dosť silný ekonomický rast. Ten však mal výrazne odlišnú štruktúrnú charakteristiku ako rast ekonomiky celej EÚ. A neprekvapuje tiež, že ekonomický rast po recesii 2009 mal inú kvalitu ako rast pred ňou (graf 2.3). Na takéto porovnanie sme zadefinovali dve rovnako dlhé (štvorročné) obdobia: obdobie 2004 – 2007 tu nazývame „rastovým“ obdobím a obdobie 2010 – 2013 „stagnačným“ obdobím. Ide teda o konfrontáciu štruktúry prírastkov HDP v období pred recesiou a po nej, samotné obdobie recesie nefiguruje v žiadnom intervale. Pre oba intervaly (a to pre SR aj EÚ) sme vyjadrili, koľko jednotiek prírastku danej zložky HDP pripadá na jednotku zmeny celkového HDP (výsledky v grafe 2.3).

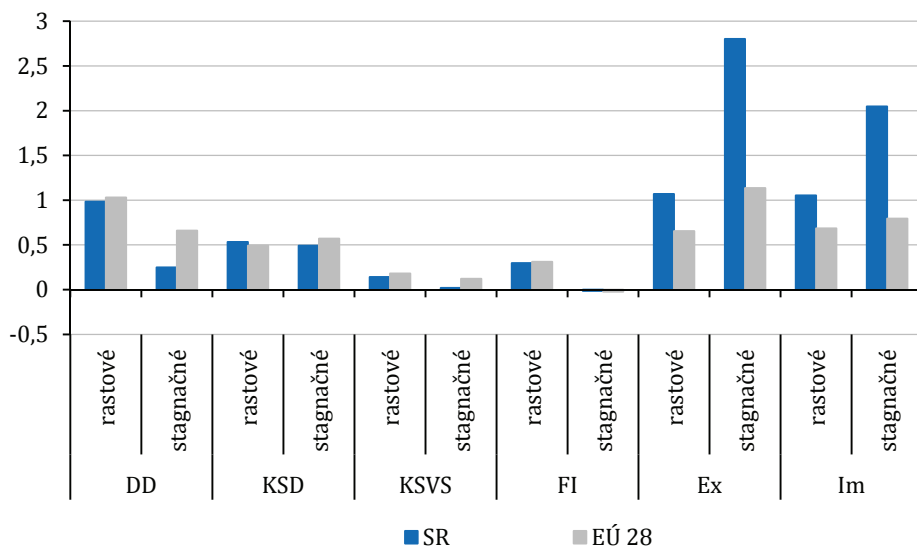
Z takéhoto porovnania vyplývajú nasledovné zistenia:

- Vonkajší dopyt (vyjadrený exportom) prispieval k zmene HDP na Slovensku podstatne silnejšie ako v EÚ. Rozdiel je ešte markantnejší v tzv. stagnačnom období. Vtedy na Slovensku na jednotku prírastku HDP pripadal prírastok exportu takmer o 3 jednotky; za EÚ ako celok sa jednotkový prírastok HDP spájal s približne jednotkovým prírastkom exportu. Podobný obraz dáva porovnanie roly importu.
- Na druhej strane v neskoršom, tzv. stagnačnom období bola v SR rola domáceho dopytu nevýrazná: na jednotku prírastku HDP pripadal prírastok domáceho dopytu iba vo výške necelých 0,25 jednotiek. V tomto období bol ekonomický rast v SR výrazne ťahaný vonkajším dopytom pri veľmi slabom pričinení domáceho dopytu.
- V tzv. rastovom období sa na prírastkoch HDP v SR podstatne rovnomernejšie podieľal domáci a vonkajší dopyt. V tzv. stagnačnom období sa veľmi výrazne posilnila rola vonkajšieho dopytu (a tým aj

závislosť od neho) pri výraznom oslabení roly domáceho dopytu. Rast sa tak stal zraniteľnejším, „jednopilierovým“.

Graf 2.3

Prírastky zložiek pripadajúce na jednotku prírastku celkového HDP: pohľad na stránku použitia HDP (počítané z bežných cien)

Poznámky: DD – domáci dopyt; KSD – konečná spotreba domácností; KSVS – konečná spotreba verejnej správy; FI – fixné investície (tvorba hrubého fixného kapitálu); Ex – export výrobkov a služieb; Im – import výrobkov a služieb.

Rastové obdobie: 2004 až 2007; stagnačné obdobie: 2010 až 2013.

Počítané z bežných cien ako podiely prírastku jednotlivých komponentov na prírastku celkového HDP.

Prameň: Vlastné výpočty podľa databáz Eurostatu.

Ak analogicky vyjadríme štruktúru prírastku HDP s využitím dôchodkovej metódy (graf 2.4), možno konštatovať, že:

- Podiel odmien zamestnancov na prírastku HDP bol v SR výrazne nižší ako v EÚ. Rozdiel medzi SR a EÚ v tejto oblasti sa zvýraznil v stagnačnom období.
- Podiel prevádzkových prebytkov (t. j. príjmov korporácií) spolu so zmiešaným príjmom (t. j. príjmom podnikateľov – fyzických osôb) na prírastku HDP bol v SR podstatne vyšší ako v EÚ. Je pozoruhodné, ako v EÚ v stagnačnom období výrazne klesol podiel prevádzkových prebytkov na prírastku HDP. To je v súlade s dlhodobo pozorovanými zákonitostami vývoja štruktúry príjmov (pri útlme ekonomiky

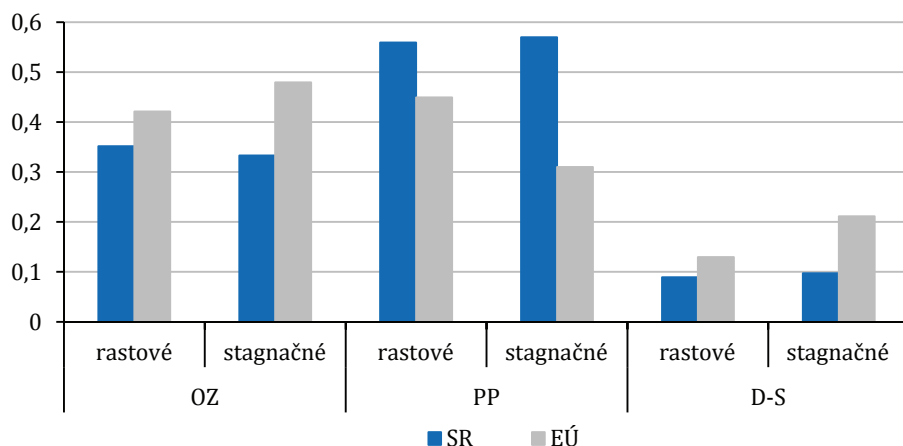
stúpa podiel miezd a klesá podiel ziskov). V Slovenskej republike však k takémuto posunu nedošlo: podiel prevádzkových prebytkov (zjednodušene ziskov) neutrpel stratu v stagnačnom období. V dodatočnej jednotke HDP bol v stagnačnom období v SR podiel prevádzkových prebytkov takmer dvojnásobný ako v EÚ. V jednotke prírastku HDP je tak v SR podstatne väčší podiel prevádzkových prebytkov a podstatne menší podiel odmien zamestnancov a čistých daní (dane z produkcie a dovozu mínus subvencie).

- Tak v rastovom období, ako aj v stagnačnom období sa štruktúra prírastku HDP (podľa dôchodkovej metódy) v SR značne odlišovala od vývoja v EÚ. Odlišnosti sa však zvýraznili v stagnačnej fáze (v SR sa zvýraznil štruktúrny posun v prospech ziskov a v neprospech miezd a čistých daní). V takomto rozdelení hlavných kategórií príjmov sa odráža vysoká relatívna vzácnosť kapitálu pri nižšej relatívnej vzácnosti práce v procese dobiehania výkonnosti vyspelejších ekonomík. V procese prekonávania zaostávania ekonomiky SR v produktivite a technologickej úrovni, pri výrazných štruktúrnych zmenách a zapájaní sa do globalizácie, bol kapitál (ktorého bol nedostatok) vzácnejší ako pracovná sila (ktorej bol relatívny dostatok). V celkovom koláči príjmov tak narastal podiel odmien kapitálu na úkor odmien zamestnancom.

Dobíhanie úrovne najvyspelejších ekonomík bolo sprevádzané vysokou mierou investícií v slovenskej ekonomike aj takmer vo všetkých štátoch SVE. Postupne sa však rozdiel v miere investícií medzi SR a EÚ 15 zmenšoval (graf 2.5). Miera investícií v EÚ 15 bola podstatne stabilnejšia a nižšia. V krajinách SVE bola miera investícií obyčajne vyššia ako v EÚ 15, čo bolo logickým sprievodným javom prekonávania stavu podkapitalizovanosti. V stagnačnom období 2010 – 2013 miera investícií väčšinou poklesla (graf 2.6). Vysokú mieru investícií možno chápať ako nástroj podpory ekonomického rastu či reálnej konvergenie. Zrejme však mohla existovať aj reálna konvergencia bez vysokej miery investícií. Dokazuje to prípad Poľska (miera investícií tu bola vzhľadom na pomery v krajinách SVE nízka, pritom reálna konvergencia výrazná).

G r a f 2.4

Zmeny zložiek pripadajúce na jednotku zmeny celkového HDP: pohľad cez dôchodkovú metódu (počítané z bežných cien)

Poznámky: OZ – odmeny zamestnancov; PP – prevádzkový prebytok (vrátane zmiešaných príjmov samozamestnaných osôb); D – S – dane z produkcie a dovozu mínus subvencie.

Rastové obdobie: 2004 až 2007; stagnačné obdobie: 2010 až 2013. EÚ – údaj za EÚ 28.

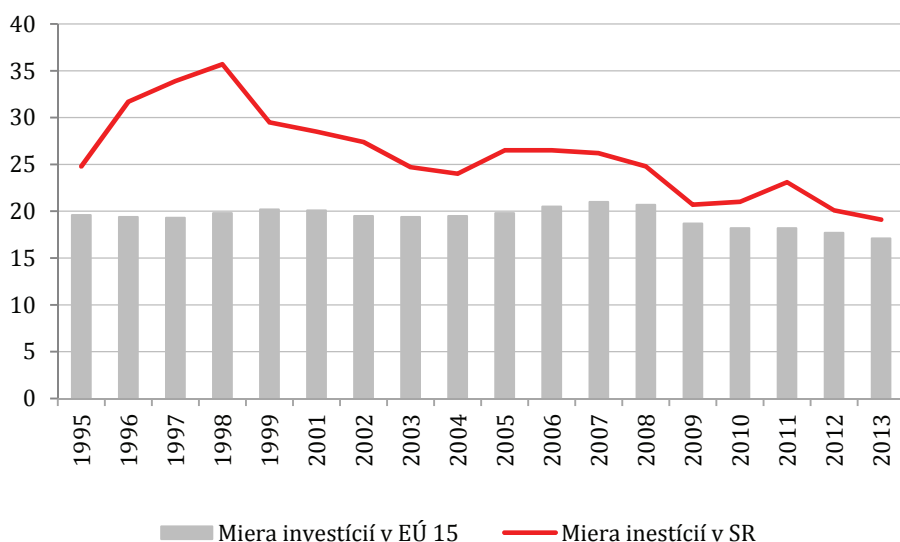
Počítané z bežných cien ako podiely prírastku jednotlivých komponentov na prírastku celkového HDP.

Prameň: Vlastné výpočty podľa databáz Eurostatu.

G r a f 2.5

Miera investícií v SR a EÚ 15

(podiel tvorby hrubého fixného kapitálu z HDP v %, počítané z bežných cien)

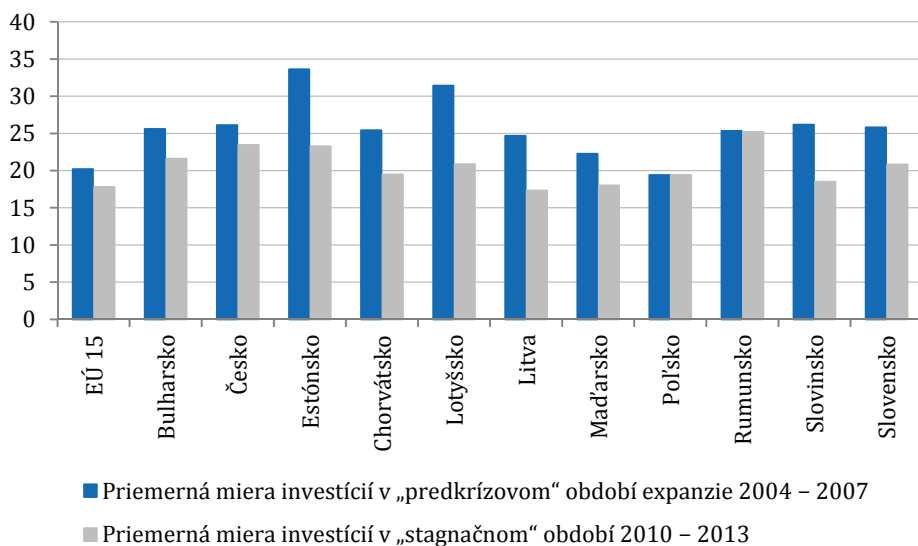

Prameň: Vlastné výpočty podľa databáz Eurostatu.

Graf 2.6

Porovnanie miery investícií v rôznych fázach vývoja

(podiel tvorby hrubého fixného kapitálu z HDP v %, počítané z bežných cien)

Prameň: Vlastné výpočty podľa databáz Eurostatu.

2.2. Oblasti, ktoré za dynamikou reálnej konvergencie zaostali

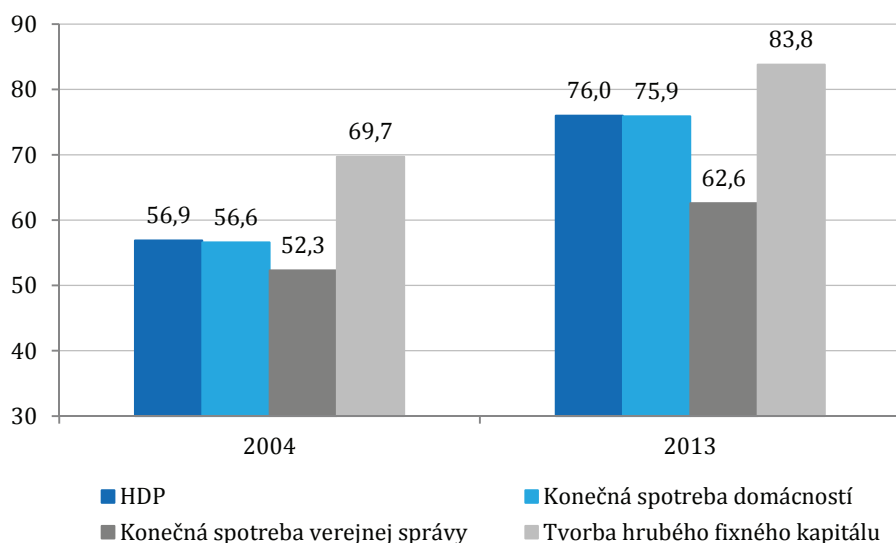
Samozrejme, konštatovaný úspech v reálnej konvergencii Slovenska v žiadnom prípade neznamená úspech v dobiehaní všetkých sociálno-ekonomických parametrov. Ide o úspech v dobiehaní tých najagregovanejších čísel. Pri dezagregácii makroekonomických parametrov, a takisto pri skúmaní ďalších súvisiacich ukazovateľov vidíme, že nie všetkého sa úspešná reálna konvergencia dotkla rovnako.

Ak HDP na obyvateľa (ktorý ako celok konvergoval výrazne) dezagregujeme na niektoré jeho časti (graf 2.7), zistíme výrazné zaostávanie konečnej spotreby verejnej správy prepočítanej na obyvateľa. To, pravdaže, súvisí s úspornými politikami, ktoré sa vo viacerých etapách v SR realizovali a ktoré tlmili rast verejných výdavkov. Tempo konvergenzie spotreby domácností bolo podobné ako tempo konvergenzie celkového HDP. Vzniká tak otázka, či sa pokračovaním v tejto tendencii nevytvára verejný sektor, ktorý nebude spôsobilý adekvátne obsluhovať spoločnosť a ekonomiku. V určitej etape konvergenzie je to zrejme bežné:

vo väčšine krajín SVE konvergencia spotreby verejnej správy zaostávala za konvergenciou HDP (relatívne vyvážené tempá konvergenzie verejnej spotreby a HDP boli v Estónsku a Poľsku). Pozoruhodná je aj relatívna úroveň toku investícií (reprezentovaná tvorbou hrubého fixného kapitálu – THFK). Relatívna úroveň THFK bola na začiatku aj na konci obdobia vyššia ako relatívna úroveň HDP či spotreby. To je ďalší prejav prekonávania podkapitalizovanosti ekonomiky.

Graf 2.7

Konvergencia HDP na obyvateľa a vybraných zložiek HDP (na obyvateľa) v SR k úrovni EÚ 28 (v parite kúpnej sily, úroveň EÚ 28 = 100)

Prameň: Vlastné výpočty podľa databáz Eurostatu.

Tento pohľad možno doplniť porovnaním kumulatívnych zmien vybraných parametrov za obdobie 2004 – 2013 (tab. 2.1). Aj takto sa potvrdzuje už uvádzaná skutočnosť, že hlavnou hybnou silou ekonomického rastu bol vonkajší dopyt. Export totiž vzrástol v sledovanom období až o 96 % v stálych cenách, kým napríklad spotrebný dopyt domácností iba o približne 26 %. Za dynamikou reálneho HDP podstatne zaostal rast reálnej mzdy. Zvláštnu zmienku si však zasluhuje skutočnosť, že ukazovatele trhu práce sa zlepšili aj napriek tomu, že koniec sledovaného intervalu sa nachádza v nepriaznivom období. V roku 2013 pracovalo

v ekonomike o 7,3 % viac osôb ako v roku 2004 (t. j. o 158,9 tis. osôb viac) a počet nezamestnaných bol nižší o takmer 20 % (počet nezamestnaných klesol o 94,7 tis. osôb). Aj to dokazuje, že trh práce v slovenskej ekonomike prechádzal svojou najťažšou fázou v predstupovom období, a nie počas celoeurópskej krízy.

T a b u l' k a 2.1

**Kumulatívne zmeny vybraných parametrov ekonomiky SR
v období 2004 – 2013 (index, úroveň roka 2004 = 100)**

Ukazovateľ	Porovnanie úrovni z rokov 2013 a 2004 (index 2004 = 100)
HDP v stálych cenách	141,9
HDP na obyvateľa v parite kúpnej sily	159,3
Konečná spotreba domácností v stálych cenách	126,2
Export výrobkov a služieb v stálych cenách	196,0
Počet pracujúcich (podľa VZPS)	107,3
Počet nezamestnaných (podľa VZPS)	80,3
Hladina spotrebiteľských cien (meraná harmonizovaným indexom)	135,9
Priemerná mesačná nominálna mzda	156,9
Reálna mzda	115,4

Prameň: Vlastné výpočty podľa databáz Eurostatu a Štatistického úradu SR.

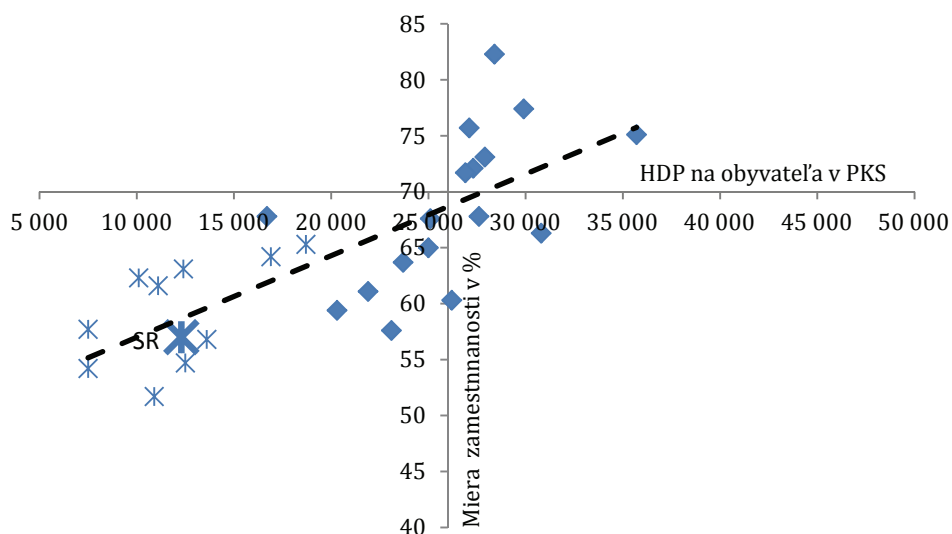
Spornou otázkou je, či rast relatívnej ekonomickej úrovne mohol a mal byť spätý s výraznejšou zmenou miery zamestnanosti. Skutočnosťou je, že v sledovanom období bol rast miery zamestnanosti (15 – 64-ročných) iba nevýznamný.⁴ V grafoch 2.8 a 2.9 znázorňujeme kombinácie ekonomickej úrovne a miery zamestnanosti v rokoch 2004 a 2013. Vizuálne sú označené štáty SVE. Pri porovnaní dvoch grafov (pre dobrú porovnateľnosť sú zhodne nastavené mierky na osiach) je výrazný posun krajín SVE smerom doprava – smerom k vyššej ekonomickej úrovni. Posun smerom nahor – k vyššej miere zamestnanosti – je síce prítomný, ale nevýrazný. Všeobecne však platí (podľa sklonu krivky trendu), že s vyššou ekonomickou úrovňou sa prevažne spája aj vyššia miera zamestnanosti.⁵

⁴ K tejto téme bližšie napr. Košta a kol. (2011).

⁵ Nie potrebné očakávať, že s vyššou ekonomickou úrovňou (HDP na obyvateľa) sa nevyhnutne musí spájať vyššia úroveň miery zamestnanosti. Tak ekonomická úroveň, ako aj miera zamestnanosti majú aj svoje špecifické, rozdielne determinanty.

Graf 2.8

Kombinácie ekonomickej úrovne a miery zamestnanosti v krajinách EÚ 28 v roku 2004

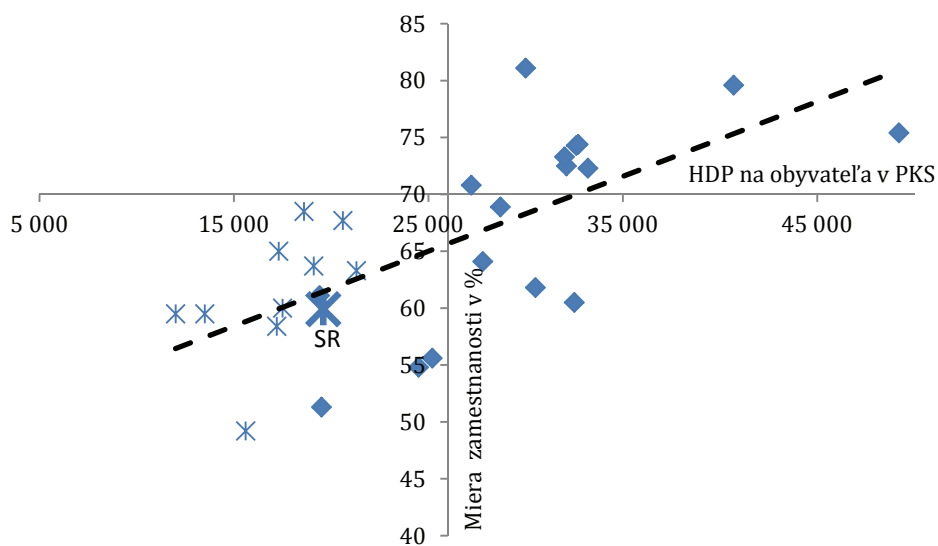
Poznámka: Miera zamestnanosti 15 – 64-ročných.

Hodnoty za ekonomiky strednej a východnej Európy sú označené hviezdikou, ostatné štvorčekom.

Prameň: Databázy Eurostatu.

Graf 2.9

Kombinácie ekonomickej úrovne a miery zamestnanosti v krajinách EÚ 28 v roku 2013

Poznámka: Miera zamestnanosti 15 – 64-ročných.

Hodnoty za ekonomiky strednej a východnej Európy sú označené hviezdikou, ostatné štvorčekom.

Prameň: Databázy Eurostatu.

Slabý rast miery zamestnanosti pri silnom raste výstupu ekonomiky v SR bol do istej miery nevyhnutným sprievodným javom rastu produktivity a konkurencieschopnosti. Rast produktivity a udržanie konkurencieschopnosti boli pre ekonomiku životne nevyhnutnými potrebami. Ak sa pri obrovskom tlaku na produktivitu a konkurencieschopnosť predsa len mierne zvýšila aj miera nezamestnanosti, nie je to až taký negatívny výsledok, ako by sa zdalo z jednoduchého porovnania dynamiky ekonomickej úrovne a miery zamestnanosti. Navyše tu sledujeme obdobie značnej reštrukturalizácie ekonomiky⁶ či tzv. tvorivej deštrukcie. Dokonca niekde mohlo dochádzať k odbúravaniu ešte stále existujúcej prezamestnanosti. Takže za relatívne nenápadnou zmenou miery zamestnanosti treba vidieť značnú zmenu kvality a štruktúry zamestnanosti – zamestnanosť ekonomicky racionálnejšiu, produktívnejšiu a umiestnenú v konkurencieschopnejších činnostiach.

Hoci nie je problém identifikovať také parametre ekonomiky, ktoré „zaostali“ v procese reálnej konvergenie (z predchádzajúcich častí textu pripomíname oslabený domáci dopyt, nízku relatívnu úroveň verejnej spotreby, úroveň miezd či mieru zamestnanosti... a dali by sa pomenovať ďalšie), nie je možné ľahko nad nimi vysloviť súd. Pravda, pri mechanickom porovnaní dynamiky týchto makroekonomických parametrov sa môže zdať, že daný parameter pôsobí ako zaostávajúci, podcenený či príliš podproporcionálny vzhľadom na dynamiku reálnej konvergenie. Ale ak zvážime, že tieto ekonomické javy majú svoje prepojenia, tak sa vynášanie hodnotových súdov výrazne skomplikuje: Nemožno totiž vyhlásiť, že napr. reálna konvergenca mohla byť v istej etape výrazná práve *AJ* kvôli tomu, že sa utlmila verejná spotreba, udržala sa nízka mzdová hladina alebo slabší rast domáceho dopytu. Ekonomický rast je zriedka rovnomerný proces, bežne sa realizuje prostredníctvom rôznych nerovnovážnych stavov a disproporcionálft.

2.3. Rast a stabilita: zložitá hľadanie symbiózy

V určitej etape vývoja slovenskej ekonomiky pôsobili ekonomický rast a vonkajšia rovnováha ako dva proti sebe nasmerované javy: zrýchlenie

⁶ K tomu Gabrielová (2012).

ekonomického rastu sa postupne premietalo do rizikovo rozsiahlych deficitov obchodnej bilancie či bežného účtu platobnej bilancie (podobne aj v iných krajinách SVE, výnimkou bolo Slovinsko). Pri snahe o posilnenie vonkajšej rovnováhy potom dochádzalo k spomaleniu ekonomického rastu. Tento jav bol frekventovane analyzovaný (napr. Okáli, 1998; OECD, 1999). Relatívne malé a menej konkurencieschopné ekonomiky sa pri vstupe na svetové trhy takmer nevyhnutne dostávali do deficitov bežného účtu platobnej bilancie.⁷ Zvlášť, ak ich vlády rast domáceho dopytu podporovali expanzívnu politikou. V malých, otvorených a málo konkurencieschopných ekonomikách sa značná časť prírastku domáceho dopytu prelievala do rastu dovozu, a to znovu viedlo k posilneniu deficitu bežného účtu. Korekčné opatrenia potom obmedzovali rast domáceho dopytu v záujme utlmenia importu; to však viedlo aj k oslabeniu ekonomického rastu a obmedzeniu rastu zamestnanosti.

Tento *trade-off* medzi vonkajšou rovnováhou a ekonomickým rastom sa postupne vytrácal spolu so silným rastom exportnej výkonnosti slovenskej ekonomiky. Tak v slovenskej ekonomike, ako aj v ostatných krajinách V4, sa v dlhodobejšom pohľade zmierňoval problém s vonkajšou nerovnováhou (graf 2.10). Prispelo k tomu zvýšenie exportnej výkonnosti (venujeme sa jej ďalej), zlepšovanie konkurencieschopnosti aj upustenie od politiky stimulovania ekonomického rastu neadekvátnou podporou domáceho dopytu. V ostatných krajinách SVE (pobaltské a balkánske) problém značných vonkajších nerovnováh pretrval dlhšie (tab. 2.2), tiež sa však dostavila tendencia k lepším výsledkom vonkajšej bilancie. Po roku 2007 zaznamenávame ústup extrémne vysokých negatívnych sald. Vonkajšia nerovnováha prestala byť rizikovým faktorom vývoja ekonomík SVE. K tomu nepochybne prispel prílev PZI – príchod veľkých exportérov aj so svojimi exportnými trhmi. Tento proces sa zrýchlil práve po vstupe do EÚ.

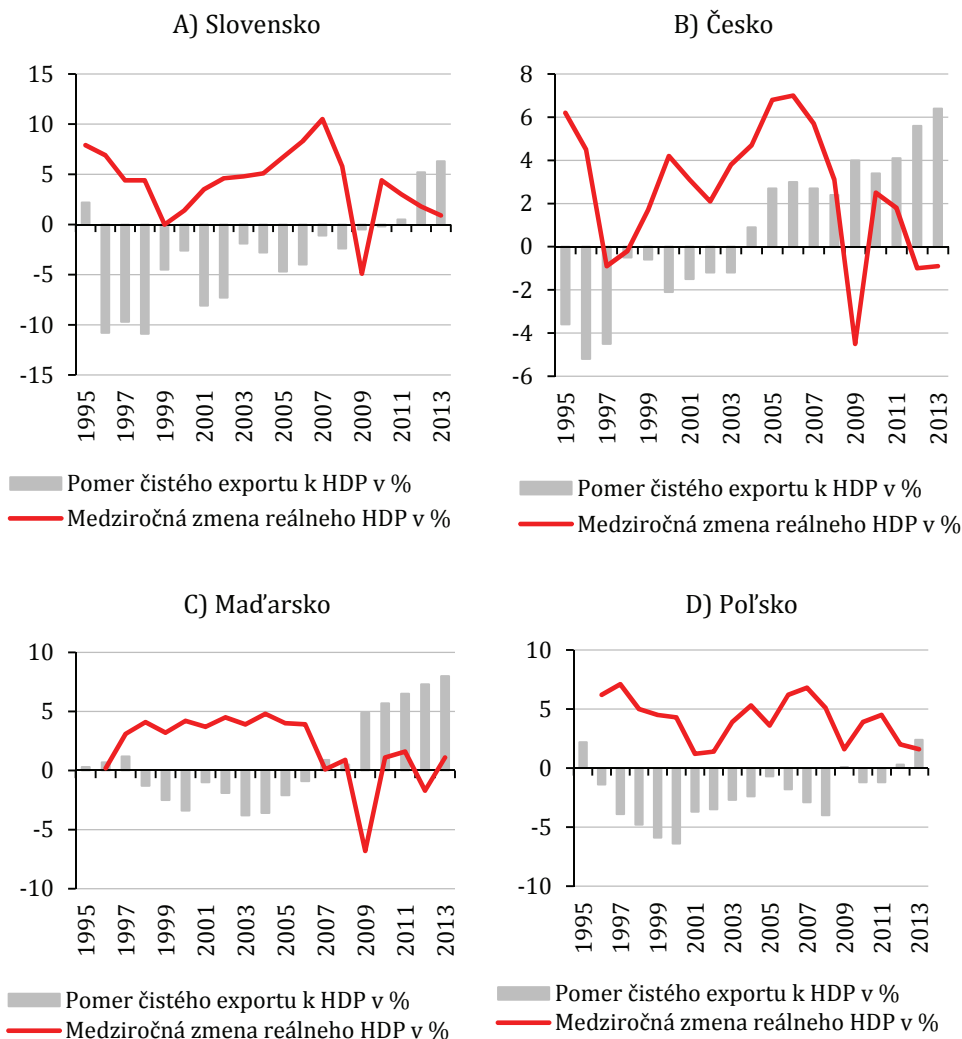
V období posledných troch rokov (2011 – 2013) pozorujeme celkom bežne kladné saldá čistého exportu (SR nevynímajúc), čo je dôsledkom

⁷ K vzťahu medzi ekonomickým rastom a vonkajšou rovnováhou v európskych ekonomikách pozri Ederer – Reschenhofer (2013).

súbehu úsporných domácich hospodárskych politík (slabý domáci dopyt, slabý import) a exportom ťahaného oživenia ekonomík v tomto regióne.⁸

Graf 2.10

Ekonomický rast a vonkajšia rovnováha v krajinách V4

Poznámka: Pomer čistého exportu k HDP je počítaný z údajov v bežných cenách.

Prameň: Databázy Eurostatu.

⁸ Inou stránkou toho istého javu je prechod viacerých krajín SVE zo statusu čistých prijímateľov pôžičiek k čistým poskytovateľom (k tomu napr. Morvay a kol., 2014).

T a b u ľ k a 2.2

Ekonomický rast a vonkajšia rovnováha v ostatných stredo- a východoeurópskych krajinách

	Estónsko		Litva		Lotyšsko		Rumunsko		Bulharsko		Slovensko	
	zmena reál. HDP %	pomer čistého exportu k HDP %	zmena reál. HDP %	pomer čistého exportu k HDP %	zmena reál. HDP %	pomer čistého exportu k HDP %	zmena reál. HDP %	pomer čistého exportu k HDP %	zmena reál. HDP %	pomer čistého exportu k HDP %	zmena reál. HDP %	pomer čistého exportu k HDP %
1995	6,5	-7,6		-10,6	-0,6	-2,3	7,1	-5,0	-9,0	2,0	7,4	-1,9
1996	5,9	-11,0	5,2	-9,2	4,0	-7,2	3,2	-7,9	-9,0	2,6	3,6	-1,0
1997	11,7	-10,9	8,1	-10,1	9,6	-7,4	-4,9	-6,8	-1,6	5,3	5,0	-0,9
1998	6,8	-10,0	7,6	-11,4	5,6	-11,7	-2,1	-7,8	4,9	1,0	3,5	-1,5
1999	-0,3	-4,9	-1,0	-10,1	2,9	-9,2	-0,4	-4,5	2,0	-4,6	5,3	-4,2
2000	9,7	-3,6	3,6	-6,3	5,3	-7,1	2,4	-5,3	5,7	-5,3	4,3	-3,5
2001	6,3	-2,5	6,7	-5,5	7,3	-9,6	5,7	-7,6	4,2	-9,4	2,9	-0,8
2002	6,6	-7,4	6,8	-5,7	7,1	-9,8	5,1	-5,6	4,7	-8,1	3,8	1,2
2003	7,8	-7,5	10,3	-5,9	7,7	-12,6	5,2	-7,5	5,5	-10,3	2,9	-0,2
2004	6,3	-7,1	7,4	-7,1	8,8	-15,6	8,5	-9,0	6,7	-11,5	4,4	-1,3
2005	8,9	-6,5	7,8	-7,1	10,1	-14,5	7,9	-10,2	6,4	-15,1	4,0	-0,4
2006	10,1	-10,2	7,8	-10,1	11,0	-21,6	7,9	-12,0	6,5	-17,6	5,8	-0,5
2007	7,5	-9,2	9,8	-13,3	10,0	-20,1	6,3	-13,9	6,4	-19,7	7,0	-1,7
2008	-4,2	-4,0	2,9	-11,8	-2,8	-13,7	7,3	-13,0	6,2	-20,5	3,4	-2,5
2009	-14,1	5,5	-14,8	-1,8	-17,7	-1,5	-6,6	-6,0	-5,5	-8,8	-7,9	2,2
2010	2,6	7,0	1,6	-1,9	-1,3	-1,4	-1,1	-5,7	0,4	-1,9	1,3	1,5
2011	9,6	3,7	6,0	-2,7	5,3	-4,8	2,3	-5,3	1,8	0,0	0,7	1,5
2012	3,9	0,2	3,7	0,8	5,2	-3,9	0,6	-4,7	0,6	-3,1	-2,5	4,8
2013	0,8	0,8	3,3	1,0	4,1	-1,9	3,5	-0,6	0,9	-0,9	-1,1	6,7

Poznámka: V tabuľke sú zvýraznené obdobia, v ktorých sa stretáva silný ekonomický rast s výrazne negatívnym výsledkom čistého exportu (export mínus import výrobkov a služieb).

Pomer čistého exportu k HDP je počítaný z údajov v bežných cenách.

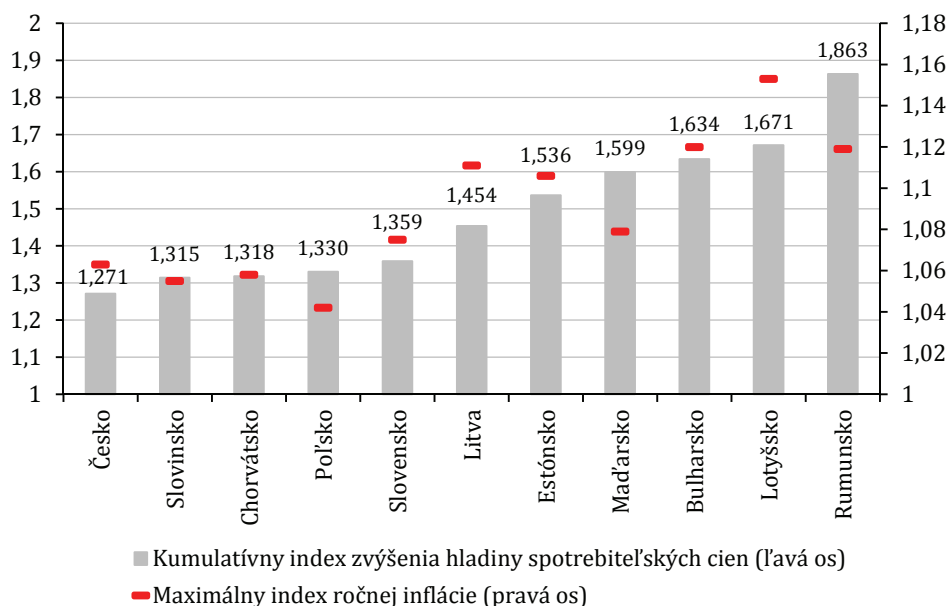
Prameň: Databázy Eurostatu.

Veľmi dobre čitateľný bol ústup vnútornej nerovnováhy vyjadrený mierou inflácie. V období členstva v EÚ sa v týchto krajinách cenová hladina už relatívne stabilizovala.⁹ Už sa neopakovali prudké skoky v cenových hladinách a prípady hyperinflácie, ktoré boli v skoršom predstupovom období bežné. Trhy už v tomto období museli byť dostatočne funkčné; ceny museli byť v rozhodujúcej miere liberalizované a trhová súťaž už mala svoju silnú rolu. Preto sa výkyvy cenovej hladiny už zmierňovali, neštandardné vplyvy na cenovú hladinu ustupovali a miera inflácie sa postupne znižovala. S kumulatívnym nárastom hladiny spotrebiteľských cien o necelých 36 % v období 2004 – 2013 (graf 2.11) patrilo Slovensko k stredne inflačným ekonomikám v skupine krajín SVE.

Graf 2.11

Pohyb hladiny spotrebiteľských cien

(kumulatívny index za obdobie 2004 – 2013 a maximálna ročná zmena v tomto období)

Poznámka: V grafe znázornené hodnoty sa viažu ku kumulatívne indexu zmeny spotrebiteľských cien. Počítané s využitím HICP.

Prameň: Vlastné výpočty podľa databáz Eurostatu.

⁹ Samozrejme, v porovnaní s cenovou hladinou vo vyspelejších ekonomikách ešte cenové hladiny v krajinách SVE nepôsobili ako stabilizované. Boli však podstatne stabilnejšie ako v skoršej etape vývoja (v 90. rokoch).

2.4. Vonkajší dopyt a vonkajšie kapitálové zdroje pri podpore rastu v SR

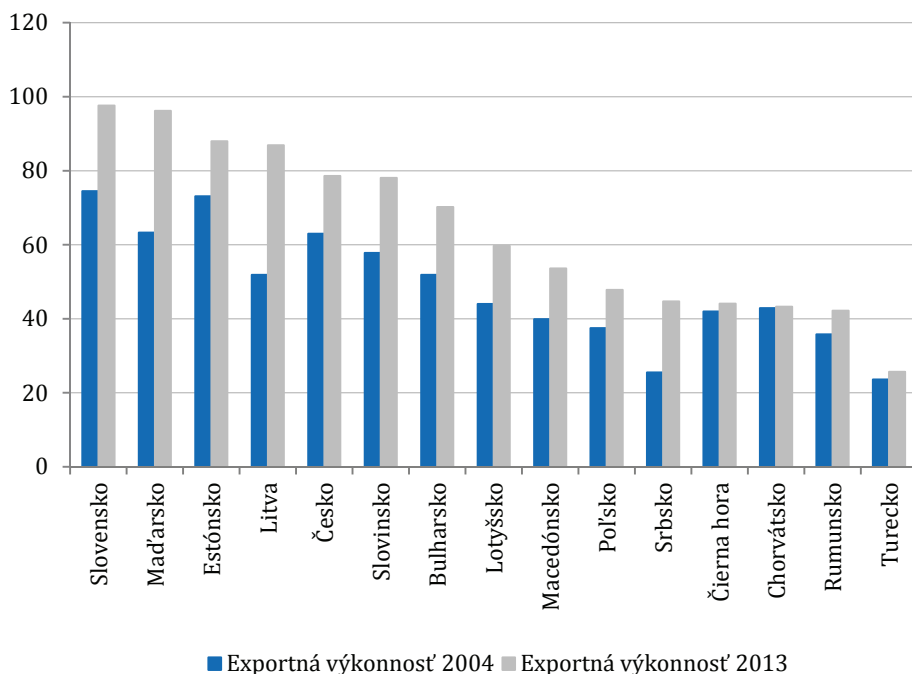
Možno predpokladať, že členstvo v integračnom celku by malo priamo pozitívne ovplyvniť niektoré parametre otvorenosti ekonomiky a cezhraničných tokov. Na preukázanie týchto skutočností využívame ukazovateľ exportnej výkonnosti (tá je vyjadrená ako pomer exportu výrobkov a služieb k HDP) a ukazovatele tokov kapitálových transferov.

Slovenská ekonomika bola v roku 2013 ekonomikou s najvyššou mierou exportnej výkonnosti. Exportná výkonnosť SR bola veľmi vysoká už v čase vstupu do EÚ, odvtedy ešte významne stúpla. Nárast exportnej výkonnosti však zaznamenali takmer všetky krajiny SVE. Do grafu 2.12 sme zahrnuli aj niekoľko krajín, ktoré ešte neboli integrované do EÚ. Ich exportná výkonnosť bola nižšia.

Graf 2.12

Zmena exportnej výkonnosti v období 2004 – 2013

(pomer exportu výrobkov a služieb k HDP v %, počítané z bežných cien)

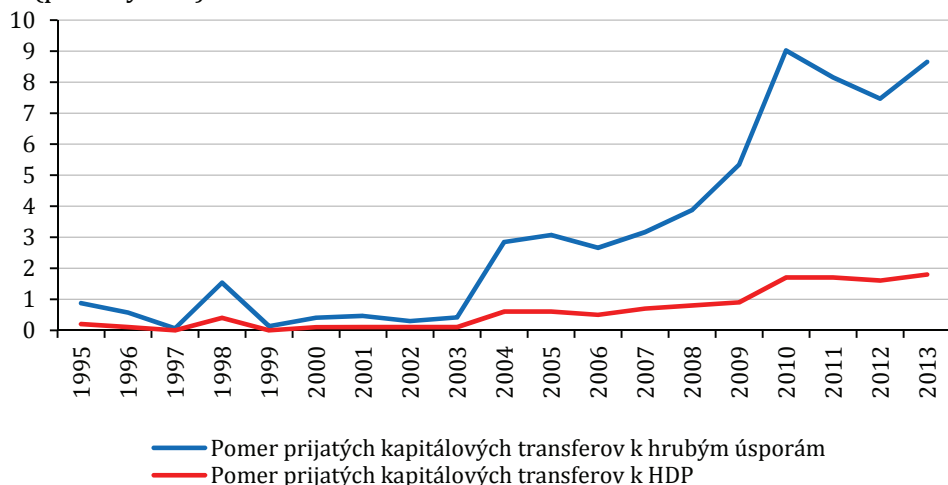

Prameň: Vlastné výpočty podľa databáz Eurostatu.

Pri hodnotení kapitálových transferov¹⁰ možno pozorovať priamy vplyv členstva v EÚ: prijaté kapitálové transfery možno dať v značnej miere do súvisu s fungovaním integračného celku. Skokovitý nárast týchto zdrojov po roku 2004 je zrejmý. Tieto zdroje dávame do pomeru k hrubým úsporám, ktoré reprezentujú domáce zdroje slúžiace na obnovu kapitálu či tvorbu nového majetku. Takto možno odhaliť, akú rolu hrajú prijaté kapitálové transfery pri obnove a tvorbe majetku v SR. Až do obdobia vstupu do EÚ bol tok kapitálových transferov relatívne nevýznamný (v období 1999 – 2003 pod 0,5 % objemu hrubých úspor; graf 2.13). V období 2010 – 2013 už výška prijatých kapitálových transferov dosahovala 7,5 – 9 % objemu hrubých úspor. Z kapitálových transferov sa tak stal relevantný zdroj tvorby majetku v SR. Ak zvážime, že podstatná časť hrubých úspor pokrýva obnovu kapitálu (odpisy) a len malá časť slúži na tvorbu nového majetku (tzv. čisté úspory), vynikne význam prijatých kapitálových transferov ešte viac: tieto transfery bežne prekračujú objem čistých úspor a tvoria už nenahraditeľný zdroj tvorby majetku v slovenskej ekonomike (graf 2.14).

Graf 2.13

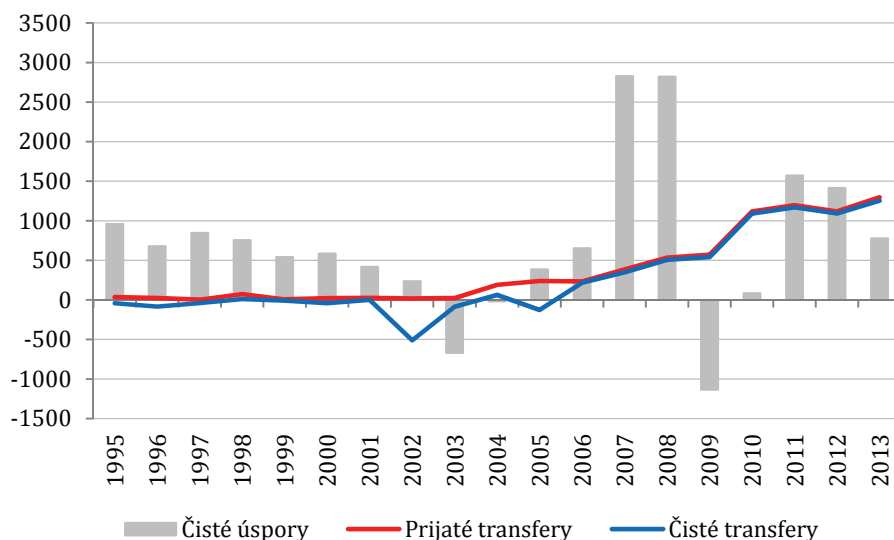
Dynamika prijatých kapitálových transferov zo zahraničia do ekonomiky SR (pomery v %)

Prameň: Vlastné výpočty podľa databáz Eurostatu.

¹⁰ Ide o jednosmerné cezhraničné toky kapitálových zdrojov, bez toku protihodnoty (napr. investičné zdroje z eurofondov). Nepatria sem tzv. bežné transfery, pri ktorých má presun zdrojov neinvestičný charakter.

Graf 2.14

Porovnanie objemov čistých úspor a kapitálových transferov v ekonomike SR (mil. eur)

Poznámka: Čisté transfery sú rozdielom prijatých a poskytnutých transferov.

Prameň: Databázy Eurostatu.

Záver

Počas prvého desaťročia fungovania v EÚ sa slovenská ekonomika stala výkonnejšou aj stabilnejšou:

- Výkon ekonomiky stúpil približne o polovicu svojej úrovne (záleží na spôsobe vyjadrenia). Slovenská ekonomika patrila k najúspešnejším v reálnej konvergencii. Relatívne úspešná reálna konvergencia ekonomiky ako celku však bola sprevádzaná zvýraznenou vnútornou diferenciáciou.
- Makroekonomické nerovnováhy prestali byť stále prítomným rizikom vývoja ekonomiky. Dynamika cenovej hladiny sa priblížila k takej dynamike, aká je obvyklá vo vyspelejších ekonomikách. Vonkajšia rovnováha a ekonomický rast prestali byť vzájomne sa vylučujúcimi javmi. Pritom sa však zvýšila závislosť od vonkajšieho dopytu.

Bolo by však problematické tvrdiť, že príčinou vyššej výkonnosti a lepšej stability je práve členstvo v EÚ. Integrácia do Európskej únie nie

je dostatočne vysvetľujúcim faktorom zmien v ekonomike, ale je takým spolupôsobiacim faktorom, ktorý možno ťažko oddeliť od ostatných faktorov vývoja a je takmer nemožné skúmať ho izolovane. Možno však pomenovať aj niektoré priame efekty integrácie: Vonkajšie zdroje vo forme kapitálových transferov sa stali významným zdrojom tvorby nového majetku v slovenskej ekonomike. Pomáhajú tak prekonať podkapitalizovanosť a vytvárať predpoklady na ďalší rast. Táto oblasť je jednou z mála, ktoré sa dajú jednoznačne pripísať integrácii do EÚ.

Všetky tu použité relevantné ukazovatele ekonomickej úrovne, makroekonomickej stability či sociálno-ekonomickej úrovne sa v prvej dekáde členstva v EÚ zlepšili; a to aj napriek tomu, že hodnoty zo záveru sledovaného obdobia sú poznačené krízou. To neznamená, že vplyv členstva v EÚ je len jednostranne pozitívny (prvá kapitola tejto publikácie konfrontuje pozitívne a negatívne vplyvy). Ale znamená to, že v prostredí EÚ Slovensko a väčšina ďalších krajín SVE dokázali značne zvýšiť svoju ekonomickú úroveň a posilniť svoju stabilitu. Efekty členstva v EÚ sa sotva dajú vyjadriť v nejakých exaktných kvantifikáciách. Podstatným kanálom vplyvu totiž bolo, že príprava na členstvo, ako aj samotné členstvo pomohli dokončiť ekonomickú transformáciu krajín SVE: z hybridných postsocialistických ekonomík sa v procese integrácie (a často pod nátlakom inštitúcií EÚ) stali ekonomiky aspoň v hrubých črtách porovnateľné so štandardnými európskymi ekonomikami.

3. ZMENY V ŠTRUKTÚRE EKONOMIKY

Slovenská republika, ako aj ostatné postsocialistické štáty vstupujúce do EÚ v roku 2004 prešli v období transformácie mimoriadne drastickými zmenami. Transformácia ekonomiky a s tým spojené rýchle otvorenie sa ekonomiky voči vonkajšiemu ekonomickému prostrediu znamenali pre Slovensko výrazný negatívny zlom v jeho výkonnosti, ktorý sa iba postupne darilo eliminovať. Analýzy zovšeobecňujúce poznatky z transformačného procesu vo viacerých ekonomikách poukazujú na veľký význam východiskových podmienok v tej-ktorej krajine pre úspešnosť ekonomickej reštrukturalizácie a transformácie vo všeobecnosti. Východiskové podmienky možno v zásade definovať ako odstup tranzitívnej ekonomiky od „normálneho“ stavu vo vyspelej ekonomike (najmä zdedené odchýlky v alokácii zdrojov a v relatívnych cenách). Ako možno usudzovať z početných analýz zachytávajúcich rozsah problémov, s ktorými vstupovala česko-slovenská a v rámci nej osobitne slovenská ekonomika do transformačného procesu, odstup slovenskej ekonomiky od vyspelých ekonomík bol skôr väčší ako v susedných transformujúcich sa ekonomikách. Úspešnosť reálnej adaptácie hospodárstva na podmienky rodiacej sa trhovej ekonomiky závisí vo veľkej miere aj od skúseností, ktoré mohli hospodárske subjekty, tvorcovia hospodárskej politiky, ale napokon aj obyvateľstvo, získať už v predchádzajúcom období. A to jednak v rámci, hoci obmedzeného, pôsobenia trhových síl v daných ekonomikách, ale najmä v bezprostredných (nesprostredkovaných) kontaktoch s hospodárskymi subjektmi z trhových ekonomík. Rôzne aspekty konkurenčnej schopnosti sa preto napr. v Slovinsku, v Poľsku a v Maďarsku už na začiatku transformácie podstatne lepšie chápali, čo umožnilo rýchlejšie priblíženie sa k západným štandardom a praktikám po roku 1990. Z uvedeného hľadiska bolo Slovensko na transformačné zmeny podstatne horšie pripravené ako jeho najbližší susedia. Zapojenie Slovenska do medzinárodnej del'by práce bolo v bývalom socialistickom Česko-Slovensku vo vysokej miere sprostredkované českou ekonomikou. To hospodárskym subjektom na Slovensku poskytovalo iba veľmi málo príležitostí bezprostredne reagovať na zmeny vo vonkajšom ekonomickom

prostredí. Inštitúcie a aktivity spojené so zahraničnoobchodnými, ako aj medzinárodnoprávnymi a medzinárodno-finančnými vzťahmi (a teda aj informačné zázemie pre dané aktivity) zostali ešte aj po roku 1968, t. j. po prijatí zákona o federatívnom usporiadaní Česko-Slovenska, v plnej miere sústredené v Prahe. Absencia informácií, *know-how*, ale najmä skúsených a kompetentných odborníkov pre dané oblasti, tak na centrálnej, ako aj na mikroekonomickej úrovni, bola preto po osamostatnení Slovenska jedným zo závažných faktorov, ktorý najmä v prvých rokoch sťažil priebeh štruktúrnoadaptačných procesov.

Celkový proces štruktúrnej adaptácie slovenskej ekonomiky, nielen objektívne, ale i subjektívne, mimoriadne skomplikoval súbeh riešenia transformačných úloh s úsilím o nové štátoprávne riešenie postavenia Slovenska v rámci Česko-Slovenska, resp. o jeho úplné osamostatnenie. V štátoprávnych sporoch sa na zdôvodnenie nevyhnutného faktického ekonomického osamostatnenia Slovenska v rozsiahlej miere využívali aj argumenty odmietajúce radikálnu ekonomickú reformu a zdôrazňujúce vlastnú, „slovenskú“ cestu transformácie. Uvedená situácia, bez ohľadu na oprávnenosť alebo neoprávnenosť používaných argumentov, významne ovplyvnila postoje slovenského obyvateľstva k transformačným zmenám. V očiach verejnosti vo významnej miere zdiskreditovala proces ekonomickej transformácie a vyvolala neadekvátne ilúzie o priechodnejších a menej bolestivejších riešeniach celého procesu transformácie v samostatnej Slovenskej republike. Vytvoril sa tak legitímny priestor na vládnutie garnitúram, ktoré svojou voluntaristickou politikou ešte prehľbovali deštrukčné procesy v ekonomike a v medzinárodnom kontexte zdiskreditovali Slovensko. Až po roku 1998 sa situácia začala postupne konsolidovať, čo napomáhali aj podporné mechanizmy zo strany EÚ v predvstupovom procese.

Predchádzajúce úvahy mali predovšetkým upozorniť, že oficiálnemu vstupu SR do EÚ predchádzalo 15-ročné obdobie, ktoré svojimi dôsledkami v podstate drasticky „očistilo“ slovenskú ekonomiku od neefektívnych a neperspektívnych štruktúr zdedených z etapy centrálnej

plánovanej ekonomiky.¹ Samotný vstup do EÚ preto už mohol viesť len k postupnému vytváraniu predpokladov na zvýšenie výkonnosti ekonomiky na báze tomu zodpovedajúcich štrukturálnych zmien bez závratných zlomov.

V kapitole budeme sledovať tendencie v ekonomike pred vstupom SR do EÚ (v závislosti od dostupnosti porovnateľných štatistických údajov zhruba od roku 1995, resp. 1997) a po ňom, ktoré súvisia so štrukturálnymi zmenami v ekonomike. V prvej časti sa budeme venovať odvetvovej štruktúre na rôznej úrovni agregácie, a to tak z hľadiska tvorby pridanej hodnoty, ako aj z hľadiska zamestnanosti. Na základe komparácie s vybranými ekonomikami a s priemerom EÚ chceme posúdiť, ako sa Slovensku v jednotlivých častiach ekonomiky darí „držať krok“ s porovnávanými ekonomikami, a to nielen z hľadiska jednotlivých odvetví, ale aj z hľadiska ich technologickej a poznatkovej náročnosti.

V ďalšom sa bude analyzovať vplyv vstupu SR do EÚ na vývoj prílevu priamych zahraničných investícií, na zahraničný obchod a prehĺbenie vzájomných vzťahov s EÚ.

Osobitná pozornosť sa v tejto kapitole bude venovať otázkam priemyselnej politiky.

3.1. Zmeny v sektorovej štruktúre slovenskej ekonomiky

Slovensko, tak ako aj iné postsocialistické ekonomiky, sa pred začiatkom transformačného procesu vyznačovalo predimenzovaným primárnym a sekundárnym a poddimenzovaným terciárnym sektorom, a to tak v tvorbe pridanej hodnoty, ako aj v zamestnanosti.² Počas prvých rokov transformácie, pri výraznom poklese HDP (v rokoch 1990 – 1993 o 25,0 %),

¹ Pravda, za príliš vysokú cenu. Ako konštatuje Podkaminer (2013), transformácia prišla príliš neskoro. Keby sa bola udiala v 60. alebo 70. rokoch, krajiny strednej a východnej Európy by boli bývali vo vzťahu k hospodársky vyspelým ekonomikám v podstatne lepšej situácii. Ekonomický model, ktorý vtedy prevládal v západnom svete, by nebol týmto krajinám naordinoval celkovú vonkajšiu a vnútornú liberalizáciu; primárny cieľ konvergenzie s bohatými západnými partnermi by pravdepodobne bol lepšie zabezpečený systémom vstavaných limitov pre voľný obchod, voľný pohyb kapitálu a väčším priestorom pre tradičnú priemyselnú a obchodnú politiku.

² Podľa Štatistickej ročenky 2000 (ŠÚ, 2000) tvoril v roku 1989 podiel poľnohospodárstva na HDP 9 %, priemyslu a stavebníctva 59 % a služieb 32 %; na zamestnanosti sa poľnohospodárstvo podieľalo 12 %, priemysel a stavebníctvo 44 %, služby sa neuvádzajú.

aj zamestnanosti (v tom istom období o 15,4 %)³ sa celková štruktúra adaptovala na úroveň porovnateľnú s menej rozvinutými trhovými ekonomikami. V ďalších rokoch tento proces pokračoval, ale podstatne pomalšie (pozri tab. 3.1).

T a b u ľ k a 3. 1

Vývoj podielu jednotlivých sektorov ekonomiky SR na pridanej hodnote (PH) a zamestnanosti v rokoch 1995 – 2013 (v %)

	1995	2000	2004	2008	2013	1995 – 2013	1995 – 2004	2004 – 2013
	Podiel v ekonomike v %					Zmeny podielu v p. b.		
	Pridaná hodnota							
Pôdohospodárstvo	5,7	4,5	4,1	4,1	3,0	-2,8	-1,6	-1,1
Priemysel	31,1	28,8	30,0	28,8	26,7	-4,4	-1,0	-3,4
spracovateľský priemysel	25,0	23,8	23,3	22,4	21,9	-3,1	-1,7	-1,4
Stavebníctvo	5,3	7,2	6,4	10,0	7,6	2,3	1,1	1,2
Služby	58,0	59,5	59,5	57,1	62,8	4,9	1,6	3,3
trhové služby	43,9	45,0	45,9	45,0	49,4	5,5	2,0	3,5
netrhové služby	14,1	14,4	13,6	12,1	13,5	-0,6	-0,4	-0,2
	Zamestnanosť							
Pôdohospodárstvo	9,6	6,2	4,7	3,6	3,2	-6,4	-4,9	-1,5
Priemysel	29,8	28,2	27,0	26,3	23,6	-6,2	-2,7	-3,5
spracovateľský priemysel	26,2	24,5	24,1	23,9	21,4	-4,8	-2,2	-2,6
Stavebníctvo	6,5	6,0	6,8	8,1	7,6	1,1	0,3	0,8
Služby	54,1	59,6	61,5	62,0	65,6	11,5	7,4	4,2
trhové služby	31,6	37,1	39,6	42,0	45,2	13,6	8,0	5,6
netrhové služby ¹	22,5	22,4	21,9	20,0	20,4	-2,0	-0,6	-1,4

¹ Verejná správa, obrana, povinné sociálne zabezpečenie, vzdelávanie, zdravotníctvo a sociálna pomoc.

Prameň: Vlastné prepočty na základe údajov v databáze Eurostatu.

Informácie v tabuľke 3.1 v podstate potvrdzujú všeobecný trend v sektorevej štruktúre, t. j. znižovanie podielu pôdohospodárstva a priemyslu, aj spracovateľského priemyslu, na jednej strane a zvýšenie podielu služieb na strane druhej. Platí to tak pre celé sledované obdobie a v rámci neho aj pre dve 9-ročné etapy pred vstupom do Únie a po ňom. Istou výnimkou sú netrhové služby, ktorých podiely postupne klesali. Zaujímavé z tohto pohľadu je stavebníctvo, ktoré bolo veľmi intenzívne ovplyvnené priaznivým vývojom po vstupe do EÚ a udržalo si slušnú pozíciu v štruktúre ekonomiky aj po viacročnej recesii.

³ Podľa Landesmann (2000).

Celkove boli zmeny oveľa intenzívnejšie v zamestnanosti ako v tvorbe pridanej hodnoty. Z jednotlivých sledovaných období sa najintenzívnejšie štrukturálne zmeny uskutočnili v rokoch 2008 – 2013. Treba však brať do úvahy, že pokrízová adaptácia štruktúry ekonomiky zďaleka nie je ukončená.

Vzhľadom na to, že obdobné zmeny v štruktúre ekonomiky sa v rokoch 2000 – 2013 udiali aj v ostatných štátoch EÚ 28, konvergenčný efekt štrukturálnych zmien na Slovensku k priemeru EÚ 28 bol relatívne slabý. V priemysle (v spracovateľskom priemysle) a v stavebníctve sa prevaha Slovenska posilnila, zaostávanie celkových služieb za ich pozíciou v EÚ 28 sa len o niečo zredukovalo v zamestnanosti. Významný je posun konvergenzie v trhových službách, kým v netrhových službách sa zaostávanie prehĺbilo. Detailnejšie pozri v tabuľke 3.2

T a b u ľ k a 3. 2

Podiely jednotlivých sektorov ekonomiky SR na pridanej hodnote a zamestnanosti v pomere k obdobným podielom za EÚ 28 (EÚ 28 = 1)

	2000	2004	2008	2013	2000	2004	2008	2013
	Pridaná hodnota				Zamestnanosť			
Pôdohospodárstvo	1,99	2,01	2,39	1,76	0,81	0,76	0,68	0,62
Priemysel	1,31	1,49	1,47	1,40	1,45	1,49	1,53	1,48
spracovateľský priemysel	1,29	1,39	1,42	1,45	1,38	1,45	1,53	1,50
Stavebníctvo	1,21	1,02	1,47	1,34	0,86	0,94	1,05	1,18
Služby	0,85	0,83	0,79	0,85	0,90	0,90	0,89	0,91
trhové služby	0,86	0,86	0,84	0,91	0,84	0,86	0,88	0,92
netrhové služby	0,82	0,74	0,66	0,69	1,04	0,98	0,90	0,88

Prameň: Vlastné prepočty na základe údajov v databáze Eurostatu.

Najvýznamnejšia zmena nastala v pôdohospodárstve, kde zamestnanosť poklesla až na úroveň 62 % EÚ 28. Tento jav však možno ťažko hodnotiť pozitívne, pretože znamená značné nevyužitie potenciálnych pracovných príležitostí na vidieku a spolu s klesajúcou produkciou aj ohrozenie potravinovej bezpečnosti na Slovensku. Podiel zamestnanosti v pôdohospodárstve na celkovej zamestnanosti sa, pravda, v EÚ pohybuje vo veľmi širokej škále: od niečo viac ako 1 % po vyše 30 % (v tomto smere sa medzi rokmi 2000 a 2013 v podstate veľa nezmenilo). Z postsocialistických štátov, ktoré

vstúpili do EÚ v roku 2004 (EÚ 8),⁴ nižšiu zamestnanosť v pôdohospodárstve, ako je priemer EÚ 28, dosahujú v súčasnosti iba Slovensko a Česko (obe 3,2 %) a Estónsko (4,3 %), Maďarsko, Litva, Lotyšsko a Slovinsko si udržali 7,1 % – 8,4 % a Poľsko 12 % podiel pôdohospodárstva na zamestnanosti. Zo susedných štátov vyššiu zamestnanosť v poľnohospodárstve si udržuje napríklad aj Rakúsko (4,5 %). Podľa Blaasa (2013) obmedzovanie rozsahu poľnohospodárskej produkcie a s tým spojené zníženie zamestnanosti ovplyvňovali na Slovensku viaceré faktory, medzi nimi aj Spoločná poľnohospodárska politika EÚ.⁵

Komparácia meniacich sa podielov vybraných sektorov na pridanej hodnote a zamestnanosti v ekonomikách EÚ 8 a za priemer EÚ 28 v rokoch 2000 – 2013, ktorú uvádzame v grafe 3.1, dokumentuje výrazné diferencie medzi jednotlivými ekonomikami. K poľnohospodárstvu treba dodať, že na Slovensku sa výrazne znížil aj podiel poľnohospodárstva na pridanej hodnote, a to v roku 2013 na 3 %; o niečo nižší podiel dosiahlo iba Česko (2,4 %) a Slovinsko (2,9 %), ostatné krajiny EÚ 8 si udržali podstatne vyšší podiel (medzi 4,9 % až 3,8 %). Na Slovensku sa pozícia poľnohospodárstva zhoršila najmä v pokrízovom období, kým vo väčšine sledovaných krajín (okrem ČR) sa práve v tomto období jeho pozícia upevnila.

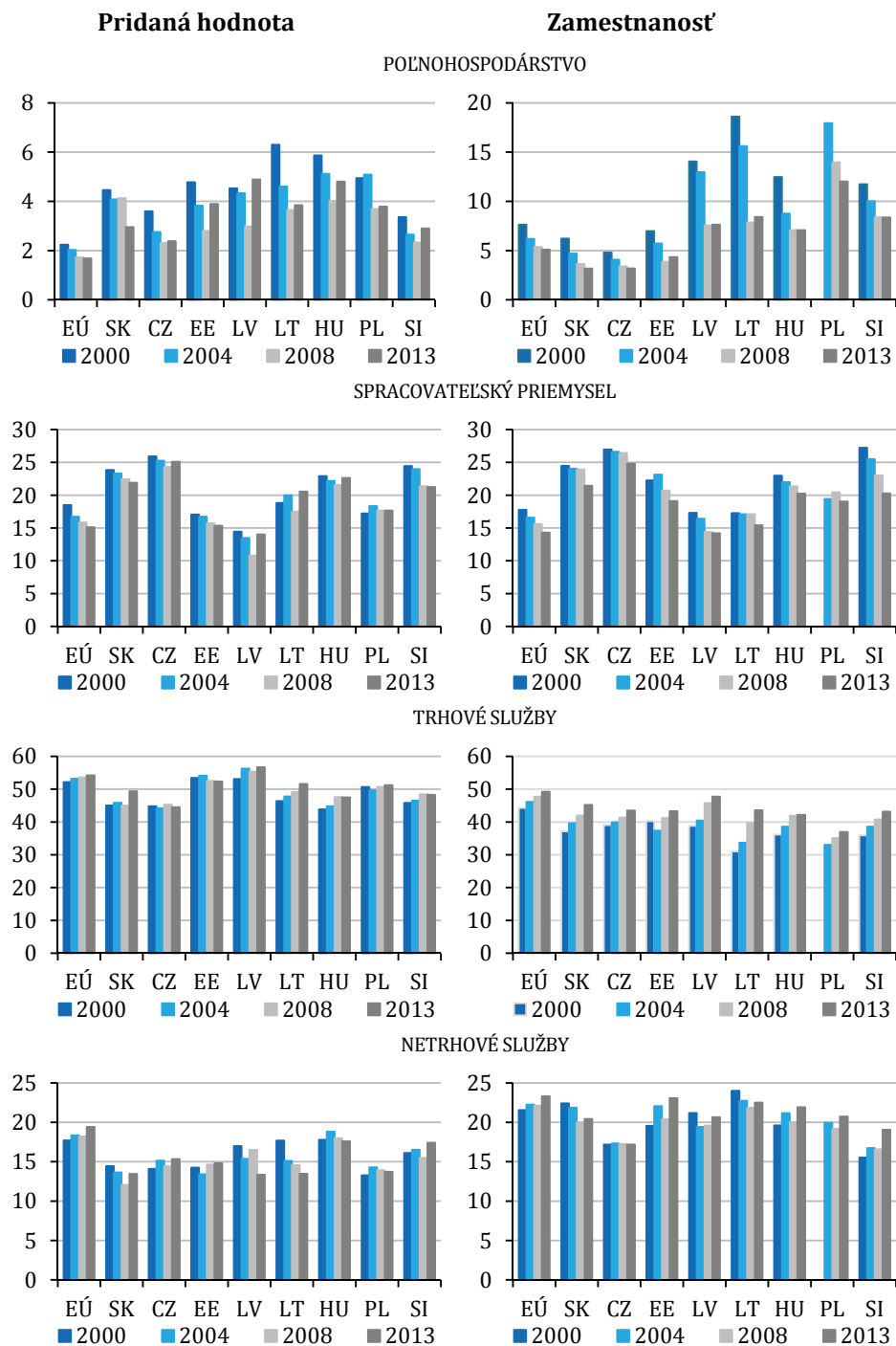
Pre spracovateľský priemysel je vo všetkých ekonomikách EÚ 8 charakteristické postupné zlepšovanie relácií medzi jeho podielom na pridanej hodnote a na zamestnanosti, čo svedčí o raste produktivity práce v tomto sektore ekonomiky. Výrazné sa tento fakt prejavil najmä v pokrízovom období.

⁴ Slovensko (SK), Česká republika (CZ), Estónsko (EE), Lotyšsko (LV), Litva (LT), Maďarsko (HU), Poľsko (PL) a Slovinsko (SI).

⁵ „Pre vývoj poľnohospodárskej výroby v uplynulom období bola popri celkovom poklese objemu produkcie, pričom živočíšna výroba klesala viac ako rastlinná produkcia, charakteristická aj zmena komoditnej štruktúry poľnohospodárskej prvovýroby. Hlavnou hybnou silou týchto zmien boli podnikateľské rozhodnutia farmových vlastníkov a manažmentov, ktoré sledovali predovšetkým hľadisko dôchodkovosti výrobkovej štruktúry, jej kapitálovej náročnosti, ako aj minimalizácie nárokov na prevádzkové zabezpečenie výrobného procesu. Zjednodušovanie výrobkovej štruktúry a obmedzovanie rozsahu produkcie podporovalo veľmi významne aj zavedenie podpôr Spoločnej poľnohospodárskej politiky, ktorej hlavná finančná zložka, priame platby boli reformou CAP z roku 2003 'odviazané' od produkcie. Na Slovensku uplatňovaná forma podpory na plochu (jednotná platba na plochu – SAPS) nie je podmienená poľnohospodárskou výrobou, konštitucionálne je viazaná len povinnosťou udržiavať pôdu v dobrom ekologickom a poľnohospodárskom stave (GAEC) a dodržiavať predpisy o ochrane prírodných zdrojov, zdravia a pohody zvierat, hygiene a podobne (cross-compliance)“ (Blaas, 2013, s. 21).

Graf 3.1

Komparácia podielov vybraných sektorov v EÚ 28 a v štátoch EÚ 8 (v %)

Prameň: Vlastné prepočty na základe údajov v databáze Eurostatu.

V niektorých ekonomikách podiel spracovateľského priemyslu na pridanej hodnote v roku 2013 prevýšil podiel zamestnanosti (SR, ČR, Litva, Maďarsko a Slovinsko), zatiaľ čo v ďalších sa iba vyšší podiel zamestnanosti v relácii k podielu pridanej hodnoty znížil (Estónsko, Lotyšsko, Poľsko). Podiely na pridanej hodnote, aj na zamestnanosti vo väčšine krajín prevyšuje obdobné podiely za EÚ 28 (dokonca o niečo viac ako pred vstupom), výnimkou sú ekonomiky s pomerne slabo rozvinutým spracovateľským priemyslom (Estónsko, Lotyšsko a Poľsko s podielom na pridanej hodnote na úrovni 14,0 – 17,7 %).

V sektore služieb v podstate všetky ekonomiky EÚ 8 zaostávajú za priemerom EÚ 28. Možno konštatovať, že v priebehu rokov 2004 – 2013 došlo k miernemu priblíženiu k tomuto priemeru v podieloch na zamestnanosti, v podieloch na pridanej hodnote sa relácia k priemeru EÚ 28 zlepšila len vo dvoch ekonomikách, a to na Slovensku (z 83 % na 85 %) a v Slovinsku (z 88 % na 89 %), v ostatných ekonomikách sa zhoršila. V grafe 3.1 si osobitne všímame trhové a netrhové služby. Medzi oboma skupinami služieb sú, ak ich sledujeme za roky 2004 – 2013, značné rozdiely:

- V trhových službách sa zlepšovali relácie k priemeru EÚ 28 a v netrhových službách sa zhoršovali.
- V trhových službách podiely na pridanej hodnote dosahujú v reláciách k EÚ 28 vyššie hodnoty ako podiely na zamestnanosti, v netrhových službách je to naopak.
- Pre trhové služby je charakteristický vyšší podiel na pridanej hodnote ako na zamestnanosti; táto diferencia sa však postupne znižuje, a to nielen v sledovaných krajinách, ale aj za priemer EÚ 28 (v roku 2004 podiel na pridanej hodnote prevýšil podiel na zamestnanosti o 7,0 p. b., v roku 2013 to bolo iba 5,0 p. b.). V jednotlivých ekonomikách EÚ 8 sa diferencie v roku 2013 pohybovali medzi 14,2 p. b. (Poľsko) a 1,0 p. b. (ČR); na Slovensku to bolo 4,2 p. b.
- V netrhových službách podiely na pridanej hodnote sú nižšie ako podiely na zamestnanosti – za EÚ 28 stabilne zhruba o 3,9 p. b. V sledovaných ekonomikách dosiahli diferencie v roku 2013 medzi 9 p. b. (Litva) a 1,6 p. b. (Slovinsko) – na Slovensku predstavovalo zaostávanie podielu na pridanej hodnote za podielom na zamestnanosti 7 p. b.

Bolo istou výhodou „veľkého“ rozšírenia EÚ v roku 2004, že sa udialo v podmienkach hospodárskeho rozmachu. To umožnilo hospodárskym subjektom v nových členských štátoch upevniť si svoju ekonomickú pozíciu a využiť nové príležitosti, ktoré poskytuje členstvo v Únii. Priaznivý vývoj v rokoch 2004 – 2008 im do istej miery uľahčil aj zvládnutie náročného štruktúrnoadaptívneho procesu v následnom recesnom období. Konvergenčný proces k hospodárskej úrovni vyspelých ekonomík EÚ tak mohol pokračovať aj v rokoch 2008 – 2013 (pozri tab. 3.3).

Tabuľka 3.3

Priemerné ročné tempá rastu pridanej hodnoty, zamestnanosti a produktivity práce v rokoch 2004 – 2013 (v %)

	Pridaná hodnota v s. c.			Zamestnanosť			Produktivita práce		
	2004 – 2008	2008 – 2013	2004 – 2013	2004 – 2008	2008 – 2013	2004 – 2013	2004 – 2008	2008 – 2013	2004 – 2013
SK	8,2	1,0	4,2	2,3	-0,5	0,7	5,8	1,5	3,4
CZ	6,0	-0,5	2,4	2,0	-0,3	0,7	4,0	-0,2	1,7
EE	5,4	0,3	2,5	2,1	-0,9	0,4	3,3	1,2	2,1
LV	7,0	-1,0	2,5	1,0	-3,4	-1,4	5,9	2,4	4,0
LT	7,0	-0,3	2,9	1,6	-3,2	-1,1	5,4	2,9	4,0
HU	2,1	-0,9	0,4	-0,2	-0,2	-0,2	2,4	-0,7	0,6
PL	5,3	2,7	3,8	3,4	-0,3	1,3	1,8	3,1	2,5
SI	5,0	-1,8	1,2	1,7	-1,7	-0,2	3,2	-0,1	1,3
Na porovnanie									
EÚ 28	2,4	-0,2	0,9	1,4	-0,6	0,3	1,0	0,4	0,7
EÚ 15	2,2	-0,3	0,8	1,2	-0,5	0,3	0,9	0,2	0,5
AT	3,0	0,4	1,5	1,7	0,8	1,2	1,3	-0,4	0,4

Prameň: Vlastné prepočty na základe údajov v databáze Eurostatu.

Slovensko dosiahlo v rokoch 2004 – 2008 medzi ekonomikami EÚ 8 najvyšší reálny rast pridanej hodnoty aj zamestnanosti a druhý najvyšší rast produktivity práce. Veľmi dobre sa vyrovnalo aj s krízovým a pokrízovým vývojom. Podľa HDP/obyv. (v PPS) v roku 2013 dosiahlo 76,3 % EÚ 28 oproti 57,1 % v roku 2004 a v rámci ekonomík EÚ 8 sa posunulo z piateho miesta v roku 2004 na tretie miesto v roku 2013. V rámci EÚ 8 možno zaznamenať istú konvergenciu v hospodárskej úrovni – diferencia medzi relatívnou najvyššou a najnižšou dosiahnutou hospodárskou úrovňou dosahovala v roku 2004 až 40,1 p. b., v roku 2013 len 15,9 p. b.

Medzi najvýznamnejšie sektory ekonomiky patria spracovateľský priemysel a sektor služieb, ktorým v ďalšom venujeme osobitnú pozornosť.

3.2. Vývoj spracovateľského priemyslu a jeho odvetví

Pozícia spracovateľského priemyslu (SP) v ekonomike SR sa v priebehu transformácie a integrácie, podľa informácií v tabuľke 3.1, postupne oslabuje, a to tak z hľadiska jeho podielu na tvorbe pridanej hodnoty, ako aj z hľadiska zamestnanosti. Jeho výkonnosť však rýchlo rastie. V rokoch 2004 – 2012⁶ dosiahol reálny rast pridanej hodnoty 7,5 % a rast produktivity práce až 8,0 % ročne. Reálne (objemovo) teda spracovateľský priemysel SR z hľadiska tvorby pridanej hodnoty nadobudol v sledovanom období vyššiu váhu v ekonomike. Medzi rokmi 2004 a 2012 sa napríklad jeho podiel na pridanej hodnote v stálych cenách⁷ zvýšil z 22,2 % na 27,5 %. Pokiaľ ide o zamestnanosť, jeho klesajúca pozícia je jednoznačná.

Diferencia medzi výkonnosťou v stálych cenách (s. c.) a bežných cenách (b. c.) sa veľmi vypuklo prejavuje v niektorých odvetviach spracovateľského priemyslu. Je to najmä vo výrobe počítačových, elektronických a optických výrobkov (priemerný ročný reálny rast pridanej hodnoty 44,2 %, nominálny 14,3 %) a vo výrobe elektrických zariadení (reálny rast 18,4 % a nominálny 6,8 %). V sledovanom období v oboch odvetviach výrazne klesal cenový index (v prvom prípade o 21 % a v druhom prípade o 10 % ročne).

Celkovú charakteristiku vývoja spracovateľského priemyslu SR a jeho odvetví uvádzame v tabuľke 3.4

V odvetviach spracovateľského priemyslu nastali, podľa informácií v tabuľke 3.4 a v grafe 3.2, v sledovanom období zásadné zmeny. Určujúcim odvetvím, ktoré svojou váhou a rastom ovplyvnilo v podstate celú štruktúru spracovateľského priemyslu SR, bola v sledovanom období výroba dopravných prostriedkov. V rokoch 2004 – 2012 sa na nominálnom prírastku pridanej hodnoty v spracovateľskom priemysle podieľala až 41 % (výroba kovov a kovových konštrukcií 14 % a výroba výrobkov z gumy,

⁶ Sledujeme tu obdobie do roku 2012, pretože podrobnejšie údaje za odvetvia nie sú ešte za rok 2013 k dispozícii.

⁷ Vypočítaných reťazením objemov k referenčnému roku 2005.

plastov a ostatných nekovových minerálnych výrobkov 13 %, prírastok negatívne ovplyvnila výroba koksu a ropných produktov 10 %). Výroba dopravných prostriedkov významne ovplyvnila aj vývoj zamestnanosti v spracovateľskom priemysle; zamestnanosť sa zvýšila o 25,4 tis. osôb (vo výrobe kovov a kovových výrobkov o 10 tis. osôb). Najviac poklesla zamestnanosť vo výrobe textilu, odevov, kože a kožených výrobkov (-35 tis. osôb) a vo výrobe potravín a nápojov (-10 tis. osôb).

T a b u ľ k a 3.4

Vývoj spracovateľského priemyslu SR a jeho odvetví (2004 – 2012)

	SP	PO	TE	DR	RO	CH	FA	GU	KO	PČ	EL	ST	DP	OS
Podiely na pridanej hodnote spracovateľského priemyslu v % ¹														
2004	23,3	9,9	6,3	7,7	7,0	3,5	0,7	10,1	22,2	2,4	3,7	6,4	11,2	8,8
2012	21,7	7,8	4,3	8,2	1,2	2,3	1,2	10,9	19,4	4,7	4,2	7,0	21,1	7,6
Podiely na zamestnanosti v spracovateľskom priemysle v % ¹														
2004	24,1	11,1	15,3	8,1	0,8	2,3	0,5	9,7	16,8	3,1	6,4	7,8	8,3	9,9
2012	21,6	9,4	8,5	8,5	0,5	2,0	0,5	10,7	19,5	3,4	5,8	8,4	13,9	8,9
Priemerné ročné tempá rastu v rokoch 2004 – 2012 ²														
PH _R	7,5	4,7	-1,4	8,4	-11,3	1,7	12,5	7,6	1,7	44,2	18,4	7,6	11,1	2,5
PH _N	5,2	2,2	0,5	6,0	-15,2	0,0	13,0	6,2	3,5	14,3	6,8	6,2	13,9	3,3
ZM	-0,5	-2,5	-7,5	0,1	-5,9	-1,9	-1,5	0,7	1,4	0,7	-1,6	0,3	6,2	-1,7
PP _R	8,0	7,4	6,6	8,2	-5,7	3,7	14,2	6,8	0,2	43,2	20,3	7,2	4,6	4,2

¹ Podiely spracovateľského priemyslu (SP) v relácii k celej ekonomike. ² Za pridanú hodnotu v s. c. (PH_R), za pridanú hodnotu v b. c. (PH_N), zamestnanosť (ZM) a produktivitu práce v s. c. (PP_R).

Vysvetlivky k názvom odvetví:

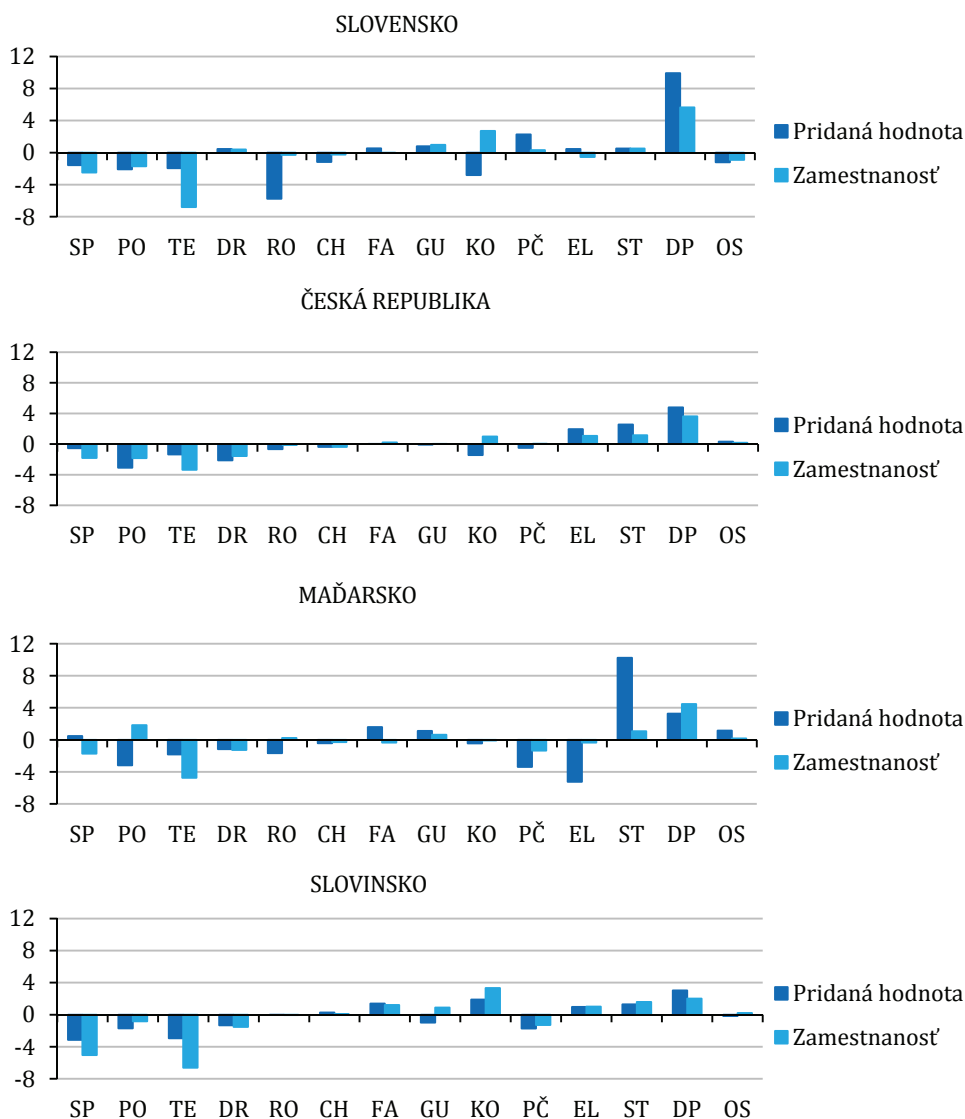
SP – spracovateľský priemysel; PO – potraviny, nápoje a tabakové výrobky; TE – textil, odevy, koža a kožené výrobky; DR – drevené a papierové výrobky, tlač; RO – koks a rafinované ropné produkty; CH – chemikálie a chemické produkty; FA – základné farmaceutické výrobky a farmaceutické prípravky; GU – výrobky z gumy a plastu a ostatné nekovové minerálne výrobky; KO – kovy a kovové konštrukcie okrem strojov a zariadení; PČ – počítačové, elektronické a optické výrobky; EL – elektrické zariadenia; ST – stroje a zariadenia i. n.; DP – dopravné prostriedky; OS – ostatná výroba, oprava a inštalácia strojov a zariadení.

Prameň: Vlastné prepočty na základe údajov v databáze Eurostatu.

Porovnanie zmien v odvetvových štruktúrach spracovateľského priemyslu (v grafe 3.2) Slovenska, Česka, Maďarska a Slovinska (EÚ 4) naznačujú istú podobnosť: všade podiel na zamestnanosti klesá rýchlejšie ako na pridanej hodnote; znižuje sa podiel odvetví ľahkého spracovateľského priemyslu a posilňujú sa odvetvia technologicky náročnejšie (výroba dopravných prostriedkov, výroba strojov a zariadení, elektrotechnický priemysel).

Graf 3.2

Zmeny v podieloch odvetví spracovateľského priemyslu na pridanej hodnote a zamestnanosti v p. b. (2004 – 2012)

Vysvetlivky: Plné názvy odvetví pozri pod tabuľkou 3.4.

Prameň: Vlastné prepočty na základe údajov v databáze Eurostatu.

Vo viacerých odvetviach dosahujú ekonomiky EÚ 4 podstatne vyššie podiely na pridanej hodnote spracovateľského priemyslu ako v priemere za EÚ 28. Tento pomer dobre charakterizujú relatívne podiely: podiel

v sledovanej ekonomike k priemernému podielu v EÚ 28 (EÚ 28 = 1), ktoré uvádzame v tabuľke 3.5. Uvedený koeficient sa tiež považuje za indikátor priemyselnej špecializácie.⁸ Možno ním zistiť aj špecializačný profil ekonomík EÚ 4 v rámci EÚ 28 a jeho zmeny.

T a b u ľ k a 3.5

Relatívne podiely pridanej hodnoty: daná ekonomika k priemeru EÚ 28¹

	SK		CZ		HU		SI	
	2004	2012	2004	2012	2004	2012	2004	2012
PO	0,7	0,6	1,0	0,7	1,0	0,7	0,7	0,5
TE	1,4	1,2	0,8	0,7	0,9	0,6	1,5	1,1
DR	1,0	1,2	1,0	0,9	0,7	0,6	1,2	1,2
RO	3,7	0,6	0,5	0,2	4,2	2,9	0,0	0,0
CH	0,5	0,3	0,6	0,5	0,6	0,5	0,8	0,8
FA	0,2	0,3	0,4	0,3	1,4	1,5	2,4	2,3
GU	1,1	1,3	1,4	1,6	0,9	1,2	1,2	1,2
KO	1,6	1,4	1,2	1,1	0,7	0,7	1,2	1,3
PČ	0,4	1,0	0,6	0,6	2,1	1,8	0,9	0,7
EL	0,8	0,8	1,1	1,4	1,9	0,8	1,8	1,9
ST	0,7	0,6	0,7	0,9	0,5	1,3	0,6	0,6
DP	1,1	1,8	1,5	1,7	1,2	1,4	0,5	0,8
OS	1,1	0,9	1,0	0,9	0,5	0,6	1,0	0,9

Vysvetlivky: Plné názvy odvetví pozri pod tabuľkou 3.4.

¹ Zvýraznené sú odvetvia s koeficientom 1,3 a viac.

Prameň: Vlastné prepočty na základe údajov v databáze Eurostatu.

V slovenskej ekonomike sa medzi rokmi 2004 a 2012, podľa informácií v tabuľke 3.5, zvýšila špecializácia na výrobu dopravných prostriedkov (z 1,1 na 1,8), ako aj na výrobu výrobkov z gumy, plastu a ostatných nekovových minerálnych výrobkov (z 1,1 na 1,3), zachovala sa špecializácia na výrobu kovov a kovových výrobkov, ale so zníženým koeficientom (z 1,6 na 1,4). Z ďalších zmien najvýraznejší je hlboký pokles koeficientu špecializácie vo výrobe ropných produktov (z 3,7 na 0,6). Za nevýhodu Slovenska možno považovať nízku mieru špecializácie na farmaceutické výrobky, výrobu strojov a zariadení, a čiastočne aj na elektrotechnický priemysel. V tomto smere sú niektoré sledované ekonomiky vo výhodnejšej pozícii, napríklad Slovinsko, aj Maďarsko s vysokou špecializáciou na farmaceutický

⁸ Hodnoty nad 1 indikujú „priemyselnú špecializáciu“, t. j. vyšší podiel odvetvia na pridanej hodnote v danej krajine ako v EÚ 28, hodnoty indikátora pod 1 indikujú nižší podiel odvetvia v danej krajine ako v EÚ 28.

priemysel a elektrotechnický priemysel. To sa napokon prejavuje aj v štruktúre spracovateľského priemyslu podľa technologickej náročnosti, ako to vyplýva z informácií v tabuľke 3.6.

Slovensko v dobíhaní vyššej technologickej úrovne v spracovateľskom priemysle dosiahlo po vstupe do EÚ značný pokrok (podiel technologicky náročnejších odvetví sa zvýšil o 12,5 p. b. v pridanej hodnote a o 5,6 p. b. v zamestnanosti). Napriek tomu zaostáva za priemerom EÚ 15, aj za porovnanými krajinami, ktoré priemer EÚ 15 už dosiahli, resp. prekročili. Tu sa zreteľne ukazuje, že Slovensko v období transformácie (1995 – 2004) v skvalitňovaní štruktúry spracovateľského priemyslu v podstate stagnovalo, kým ostatné sledované ekonomiky dosiahli už v tom období značný pokrok. Osobitne priaznivá je pozícia Maďarska, ktoré už v roku 2004 v odvetviach náročných na vyššie technológie dosahovalo vyššie hodnoty ako v priemere za EÚ 15.

Tabuľka 3.6

Štruktúra pridanej hodnoty a zamestnanosti v spracovateľskom priemysle podľa technologickej náročnosti (v %) a jej zmeny (v p. b.)

	EÚ 15	SK	CZ	HU	SI	EÚ 15	SK	CZ	HU	SI
	Podiel na pridanej hodnote v %					Podiel na zamestnanosti v %				
	Vysoké a stredne vysoké technológie ¹									
1995	.	28,7	29,1	31,0	31,2	.	29,3	28,1	28,5	27,4
2004	41,7	28,0	36,7	47,5	39,4	33,4	28,4	32,2	37,6	30,0
2008	42,6	36,6	40,8	49,2	41,7	34,0	32,8	37,3	39,3	33,2
2012 ²	44,8	40,5	45,2	53,5	44,6	34,5	34,0	37,9	40,8	34,6
Zmeny v p. b.										
1995 – 2004	.	-0,8	7,7	16,5	8,1	.	-0,9	4,1	9,1	2,6
2004 – 2012	3,1	12,5	8,4	6,0	5,2	1,1	5,6	5,7	3,2	4,6
	Stredne nízke a nízke technológie									
1995	.	71,3	70,9	69,0	68,8	.	70,7	71,9	71,5	72,6
2004	58,3	72,0	63,3	52,5	60,6	66,6	71,6	67,8	62,4	70,0
2008	57,4	63,4	59,2	50,8	58,3	66,0	67,2	62,7	60,7	66,8
2012 ²	55,2	59,5	54,8	46,5	55,4	65,5	66,0	62,1	59,2	65,4
Zmeny v p. b.										
1995 – 2004	.	0,8	-7,7	-16,5	-8,1	.	0,9	-4,1	-9,1	-2,6
2004 – 2012	-3,1	-12,5	-8,4	-6,0	-5,2	-1,1	-5,6	-5,7	-3,2	-4,6

¹ Odvetvia založené na vysokých a stredne vysokých technológiách: výroba chemikálií a chemických produktov, výroba základných farmaceutických výrobkov a farmaceutických prípravkov, výroba počítačových, elektronických a optických výrobkov, výroba elektrických zariadení, výroba dopravných prostriedkov a výroba strojov a zariadení i. n. Ostatné odvetvia patria medzi odvetvia založené na stredne nízkejších a nízkejších technológiách. ² V prípade EÚ 15 údaje za rok 2011.

Prameň: Vlastné prepočty na základe údajov v databáze Eurostatu.

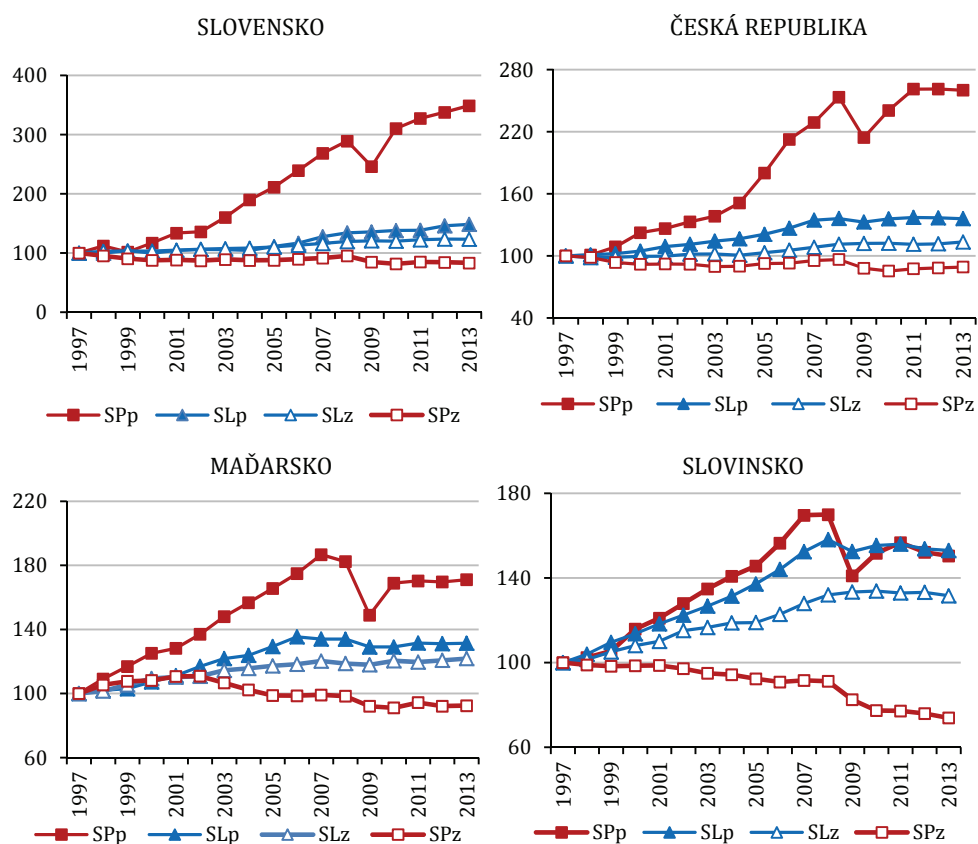
3.3. Vývoj sektora služieb a jeho odvetví

Sektor služieb sa rozvíjal podstatne pomalšie ako spracovateľský priemysel. Za obdobie 2004 – 2012 sa jeho pridaná hodnota reálne zvyšovala o 4,3 % ročne, kým v spracovateľskom priemysle o 7,5 %. Vo vývoji zamestnanosti však sektor služieb dosiahol priaznivejšie výsledky ako spracovateľský priemysel: 1,7 % k -0,5 % ročne.

Ako vidieť v grafe 3.3, odlišný vývoj služieb a spracovateľského priemyslu bol dlhodobou osobitne výrazný na Slovensku a v ČR, a to vďaka rýchlemu rastu výkonnosti v spracovateľskom priemysle aj po kríze.

Graf 3.3

Dlhodobé tendencie vo vývoji pridanej hodnoty (v s. c.) a zamestnanosti (1997 = 100) v spracovateľskom priemysle a v službách

Vysvetlivky skratiek: SPp – spracovateľský priemysel, pridaná hodnota; SLp – služby, pridaná hodnota; SLz – služby, zamestnanosť; SPz – spracovateľský priemysel, zamestnanosť.

Prameň: Vlastné prepočty na základe údajov v databáze Eurostatu.

Možno konštatovať, že Slovensko dosiahlo v integračnom období tak v spracovateľskom priemysle, ako aj v službách zo sledovaných ekonomík najpriaznivejšie výsledky (s výnimkou vývoja zamestnanosti v českom spracovateľskom priemysle) a vysoko prekročilo výsledky dosiahnuté v priemere za EÚ 15 (pozri tab. 3.7). Napriek tomu však zaostávanie Slovenska za priemerom EÚ 15 v podiele služieb tak na pridanej hodnote, ako aj na zamestnanosti zostalo prakticky v roku 2012 rovnaké ako v roku 2004 (v pridanej hodnote 12,6 p. b. a v zamestnanosti zhruba 11 p. b; podiely v SR a v EÚ 15 sa menili o rovnaké hodnoty).

T a b u ľ k a 3.7

Priemerné ročné tempá rastu v rokoch 2004 – 2012 (v %)

Priemerné ročné tempá rastu v %	SK	CZ	HU	SI	EÚ 15	SK	CZ	HU	SI	EÚ 15
	Spracovateľský priemysel					Služby				
Pridaná hodnota v s. c.	7,5	7,1	1,0	1,0	0,4	4,3	2,0	0,7	2,0	1,4
Zamestnanosť	-0,5	-0,2	-1,3	-2,7	-1,6	1,7	1,3	0,5	1,4	0,9
Produktivita práce v s. c.	8,0	7,3	2,3	3,7	2,0	2,6	0,7	0,2	0,5	0,4

Prameň: Vlastné prepočty na základe údajov v databáze Eurostatu.

Sektor služieb tvorí široký komplex odvetví a pododvetví, ktoré sa v rokoch 2004 – 2012 vyvíjali rôznym spôsobom. Všíname si preto len jeho hrubé členenie (pozri tab. 3.8).⁹

Predovšetkým možno konštatovať, že vývoj segmentu trhových služieb sa výrazne odlišoval od vývoja netrhopých (verejných) služieb. Reálny rast pridanej hodnoty dosiahol priemerne ročne v trhových službách 4,8 %, v netrhopých službách 2,5 %, obdobne rast zamestnanosti 2,5 % a 0,0 %. Celkove si segment trhových služieb upevnil svoju pozíciu v štruktúre sektora služieb. Slabšie výsledky netrhopých služieb, pravda, menej súvisia s ich výkonnosťou, ale sú determinované predovšetkým rozpočtovou politikou vlády a tá bola, najmä v pokrízovom období, reštriktívna.

Najväčšie odvetvie trhového segmentu sektora služieb tvorí obchod (veľkoobchod a maloobchod; oprava motorových vozidiel a motocyklov). Jeho podiel na pridanej hodnote i zamestnanosti v službách (zhruba

⁹ Podrobnejšiu analýzu štruktúry slovenskej ekonomiky možno nájsť v Gabrielová (2012).

štvrtinový) sa v priebehu rokov 2004 – 2012 ešte mierne zvýšil, a to napriek tomu, že vysoko prekračuje priemer EÚ 15.

Druhým najväčším odvetvím sa v priebehu sledovaného obdobia stali odborné, vedecké, technické činnosti; administratívne služby s priemerným ročným rastom pridanej hodnoty na úrovni 10,1 %, so zvýšením zamestnanosti o 68 tis. pracovníkov a s vysokým rastom produktivity práce (5,0 %). Spolu s odvetvím informácií a komunikácie, ktoré tiež dosiahlo vynikajúce výsledky, tvoria segmenty sektora služieb, podporujúce z veľkej časti skvalitnenie činnosti podnikateľského sektora a konkurenčnú schopnosť spracovateľského priemyslu. V oboch odvetviach sa pritom zreteľne prejavujú konvergenčné tendencie, keď sa v relatívnych podieloch na pridanej hodnote priblížili k úrovni priemeru EÚ 15 z 0,7 na 0,9 (v prípade odborných činností) a prekročili túto úroveň z 0,9 na 1,1 (v prípade informácií a komunikácie).

T a b u ľ k a 3.8

Charakteristika vývoja sektora služieb SR a jeho odvetví (2004 – 2012)

	SL ¹	OB	DO	US	IK	FS	NH	OČ	VS	OS	TR
Podiely na pridanej hodnote v službách v %											
2004	59,5	24,8	11,1	2,6	6,5	6,5	12,2	9,6	22,9	3,7	77,1
2012	61,6	25,2	8,9	2,0	7,1	6,6	10,9	12,3	21,6	5,5	78,4
Podiely na zamestnanosti v službách v %											
2004	61,5	26,3	9,9	4,7	3,2	2,7	1,4	11,6	35,6	4,7	64,4
2012	65,3	26,6	9,1	5,9	3,8	2,9	1,7	14,9	31,1	4,1	68,9
Porovnanie roku 2012 s EÚ 15 (EÚ 15 = 1)											
Pridaná hodnota	0,8	1,7	1,4	0,5	1,1	0,9	0,7	0,9	0,8	1,1	1,1
Zamestnanosť	0,9	1,4	1,4	0,9	1,0	0,8	1,3	0,9	1,0	0,4	0,9
Priemerné ročné tempá rastu v rokoch 2004 – 2012 (%) ²											
Pridaná hodnota	4,3	4,4	1,4	-0,7	6,0	3,4	3,0	10,1	2,5	8,3	4,8
Zamestnanosť	1,7	1,8	0,5	4,5	3,9	2,7	4,3	4,9	0,0	-0,1	2,5
Prod. práce	2,6	2,5	0,8	-4,9	2,0	0,7	-1,3	5,0	2,5	8,4	2,2

¹ Podiely sektora služieb (SL) v relácii k celej ekonomike. ² Pridaná hodnota a produktivita práce na báze stálych cien.

Vysvetlivky k názvom odvetví:

OB – Veľkoobchod a maloobchod; oprava motorových vozidiel a motocyklov; DO – Doprava a skladovanie; US – Ubytovacie a stravovacie služby; IK – Informácia a komunikácia; FS – Finančné a poisťovacie služby; NH – Činnosti v oblasti nehnuteľností; OČ – Odborné, vedecké, technické činnosti; administratívne služby; VS – Verejná správa, obrana, povinné sociálne zabezpečenie; vzdelávanie; zdravotníctvo, sociálna pomoc (odvetvie tvorí netrhový segment sektora služieb); OS – Umenie, zábava a rekreácia; ostatné činnosti; TR – Trhové služby.

Prameň: Vlastné prepočty na základe údajov v databáze Eurostatu.

Z hľadiska poznatkovo náročných služieb, SR pomerne dlho stagnovala na úrovni podstatne nižšej ako priemer EÚ, ale aj ako porovnané krajiny (pozri tab. 3. 9); SR v roku 2008 za priemerom EÚ 15 zaostávala o 12,8 p. b. v pridanej hodnote a o 10,1 p. b. v zamestnanosti. Až po roku 2008 zaznamenala zreteľahodný posun v podiele na pridanej hodnote (o 3,5 p. b.) a aj istý posun v podiele na zamestnanosti o 1,7 p. b.; odstup sa zmenšil v pridanej hodnote na 10,1 p. b., v zamestnanosti zostal rovnaký. V poznatkovo nenáročných službách sú diferencie podstatne menšie. Celkové zaostávanie v pozícii služieb v ekonomike oproti priemeru EÚ 15 je teda spôsobené najmä nedostatočne rozvinutými poznatkovo náročnými službami a v rámci nich až 6,5 p. b. pripadá na vzdelanie, zdravotníctvo a sociálnu starostlivosť (podľa pridanej hodnoty).

Tabuľka 3.9

Podiely poznatkovo náročných a nenáročných služieb na pridanej hodnote a zamestnanosti v ekonomike (v %) a ich zmeny (v p. b.)

	EÚ 15	SK	CZ	HU	SI	EÚ 15	SK	CZ	HU	SI
	Pridaná hodnota					Zamestnanosť				
Poznatkovo náročné služby ²										
1995	.	27,6	27,3	33,2	31,6	.	32,4	27,7	29,1	24,3
2004	39,4	27,5	30,4	36,2	35,2	41,6	33,5	29,3	32,8	32,6
2008	39,8	27,0	31,5	36,0	34,8	42,9	32,9	30,2	33,3	33,7
2012 ¹	40,8	31,0	32,2	35,5	37,0	44,5	35,3	30,7	35,2	37,8
Zmeny v p. b.										
1995 – 2004	.	0,0	3,2	3,0	3,6	.	1,1	1,6	3,7	8,3
2004 – 2012	1,4	3,5	1,7	-0,7	1,8	2,9	1,7	1,4	2,3	5,1
Poznatkovo nenáročné služby										
1995		30,4	29,8	27,8	29,4		21,7	26,5	24,9	22,6
2004	32,6	32,0	28,9	27,3	27,9	30,9	28,0	27,9	26,9	22,6
2008	32,8	30,0	28,3	29,6	29,1	31,0	29,1	28,4	28,5	23,6
2012 ¹	33,0	30,6	28,2	29,1	29,2	31,2	30,0	29,5	28,6	24,0
Zmeny v p. b.										
1995 – 2004	.	1,6	-0,9	-0,4	-1,6	.	6,3	1,4	2,0	0,0
2004 – 2012	0,4	-1,4	-0,7	1,8	1,4	0,3	2,1	1,6	1,6	1,3

¹ V prípade EÚ15 údaje za rok 2011.

² Medzi odvetvia poznatkovo náročných služieb patria: zo sekcie H – Doprava a skladovanie: vodná a letecká doprava; sekcia J – Informácie a komunikácia; sekcia K – Finančné a poisťovacie činnosti; sekcia M – Odborné, vedecké a technické činnosti; zo sekcie N – Administratívne a podporné služby: sprostredkovanie práce a bezpečnostné a pátracie služby; sekcie O – Verejná správa, obrana, povinné sociálne zabezpečenie, vzdelávanie, zdravotníctvo a sociálna pomoc; sekcia R – Umenie, zábava a rekreácia. Ostatné odvetvia patria medzi poznatkovo nenáročné služby.

Prameň: Vlastné prepočty na základe údajov v databáze Eurostatu.

3.4. Detailný pohľad na štruktúru slovenskej ekonomiky

V predchádzajúcich častiach sme si štruktúru ekonomiky všímali v relatívne agregovanom členení. Ak sme chceli konfrontovať vývoj slovenskej ekonomiky s priemerom EÚ a s inými vybranými ekonomikami, bolo potrebné zvoliť hrubšie členenie, aby sa analýza nestala neprehľadnou. Tým sa však mohli stratiť niektoré zaujímavé momenty týkajúce sa slovenskej ekonomiky.

Najprecíznejšie je rozdelenie podľa divízií SK NACE – do 88 odvetví, za ktoré sledujeme vývoj zamestnanosti a podiel na PH (pozri tab. 3.10).

Podrobné rozčlenenie je dôležité predovšetkým v spracovateľskom priemysle, pretože jednotlivé jeho odvetvia sú veľmi rozdielne. Z odvetví spracovateľského priemyslu rástla predovšetkým výroba motorových vozidiel (ktorá zvýšila svoj podiel na PH z 1,9 % v roku 2000 až na 4,4 %), ale taktiež odvetvie gumárenského priemyslu, elektrotechnického priemyslu a výroby kovových konštrukcií. Naopak, poklesol potravinársky priemysel (podobne ako poľnohospodárstvo), textilný priemysel, ale taktiež chemický a petrochemický priemysel. Z ostatných odvetví výrazne rástli najmä špecializované stavebné práce (drobní podnikatelia sústredujúci sa na jednotlivé remeselné činnosti, ktorí pracujú ako subdodávatelia pre veľké stavebné firmy) a vybrané služby – počítačové programovanie a informačné služby, pomocné služby vo finančnom poradenstve (práca maklérov a sprostredkovateľov, investičných a risk manažérov), právne a účtovnícke činnosti, vedenie firiem a poradenstvo a sprostredkovanie práce (personálne agentúry). V prípade personálnych agentúr ide o odvetvie s veľmi malým podielom na PH (0,37 %), pričom zamestnáva 22 000 ľudí (zhruba 1 % zamestnanosti). Ide o jednoduché operátorské pozície v priemysle, prejavom čoho je aj veľmi nízka produktivita práce – na úrovni 10 000 eur. Najprekvapujúcejší je však rast herní a stávkových kancelárií, ktoré od vstupu SR do EÚ vzrástli v nominálnej pridanej hodnote 8-násobne a v roku 2012 tvorili 1,7 % PH, čo je viac ako odvetvia hotelových a reštauračných služieb spolu. A to dokáže s veľmi nízkym počtom zamestnancov (okolo 5 000), vďaka čomu dosahuje najvyššiu produktivitu práce zo všetkých slovenských

odvetví (225 000 eur PH/zamestnanca; na porovnanie, priemer ekonomiky je na úrovni 29 000 eur).¹⁰

Od vstupu SR do EÚ stúpla zamestnanosť na Slovensku približne o 150 000 pracovných miest, a to predovšetkým v službách. Štruktúrne zmeny v tvorbe pracovných miest kopírovali zmenu v tvorbe pridanej hodnoty. Pracovné miesta dlhodobo ubúdajú v poľnohospodárstve. V spracovateľskom priemysle poklesol počet pracovných miest, podobne aj v prípade podielu pridanej hodnoty na celkovej PH, len veľmi mierne – zo 494 tisíc na 476 tisíc (z 24 % na 21,5 %). Takmer identický počet pracovných miest sa však vytvoril v odvetví sprostredkovanie práce, ktorého zamestnanci v drvivej väčšine aj tak pracujú v priemysle.

Zo stavebníctva najviac pracovných miest pribudlo v špecializovaných stavebných prácach (vyše 30 000) a zo služieb v maloobchode (vyše 30 000), vo výrobe motorových vozidiel (25 000) a v reštauráciách (23 000). Vysoký nárast pracovných miest sme zaznamenali aj v počítačovom programovaní a informačných službách (spolu 17 000), vo veľkoobchode (11 000), vo vedení firiem a poradenstve (13 000), právnych a účtovníckych činnostiach (13 000), ale aj v službách s nižšou produktivitou práce, ako napríklad sprostredkovanie práce (19 000), doprava (10 000) alebo obchod a oprava motorových vozidiel (10 000). Bujnela aj verejná správa (16 000). Zo spracovateľského priemyslu sme zaznamenali významný rast okrem odvetvia výroby motorových vozidiel (25 000) aj vo výrobe výrobkov z gumy a plastu (10 000) a vo výrobe kovových konštrukcií (15 000). Naopak, výrazný pokles sme zaznamenali len v málo odvetviach – v poľnohospodárstve (22 000) a naň nadväzujúcom potravinárskom priemysle (10 000). Najväčší pokles nastal v prípade textilného priemyslu (34 000). Z ostatných odvetví sa prejavil signifikantný pokles len v energetike (9 000).

¹⁰ Zaujímavé (priam až podozrivé) je, že počet zamestnancov zostal za uvedené obdobie konštantný, ale produktivita práce v nominálnom vyjadrení vzrástla asi 8-násobne. Uvedený vývoj môže mať, samozrejme, reálny základ, ale vzhľadom na obdivuhodný rast (bez rastu zamestnanosti) je možné aj špekulatívne prelievanie peňazí cez firmy pôsobiace v tomto odvetví (legalizácia čiernych peňazí), keďže „priemysel hazardných hier“ má veľmi blízko k nelegálnym ekonomickým aktivitám. Vzhľadom na málo informácií o tomto odvetví je však nemožné prijímať akékoľvek závery.

Tabuľka 3.10

Zamestnanosť (v počte osôb) a podiel jednotlivých odvetví na PH (v %)

SK NACE			2000		2004		2008		2012	
			PH	Zam.	PH	Zam.	PH	Zam.	PH	Zam.
A	Poľnohospodárstvo, poľovníctvo	01	3,61	93 402	3,28	69 011	3,24	55 576	2,31	46 792
	Lesníctvo	02	0,85	32 394	0,80	27 381	0,88	26 167	0,83	23 595
	Rybolov	03	0,00	81	0,00	84	0,01	91	0,00	171
B	Ťažba uhlia a lignitu	05	0,24	7 686	0,18	5 150	0,15	4 070	0,12	4 210
	Ťažba ropy a zemného plynu	06	0,25	834	0,18	652	0,00	7	0,00	0
	Dobývanie kovových rúd	07	0,04	1 223	0,01	668	0,02	567	0,02	101
	Iná ťažba a dobývanie	08	0,17	4 358	0,12	2 589	0,15	2 758	0,07	2 039
	Pomocné činnosti pri ťažbe	09	0,10	624	0,07	468	0,31	1 091	0,31	1 058
C	Výroba potravín	10	2,25	55 668	1,82	47 158	1,50	43 630	1,34	38 647
	Výroba nápojov	11	0,56	9 773	0,42	7 371	0,34	6 750	0,36	6 068
	Výroba tabakových výrobkov	12	0,17	655	0,06	284	0,00	7	0,00	11
	Výroba textilu	13	0,37	13 755	0,29	11 210	0,22	8 589	0,19	7 060
	Výroba odevov	14	1,09	44 543	0,80	46 607	0,51	29 938	0,49	21 076
	Výroba kože a kožených výrobkov	15	0,60	18 821	0,36	17 724	0,17	13 418	0,26	12 288
	Výroba z dreva, korku a slamy	16	0,75	22 553	0,87	25 705	1,09	32 781	0,96	25 488
	Výroba papiera a pap. výrobkov	17	1,09	11 528	0,61	8 493	0,49	8 454	0,57	7 042
	Tlač a reprodukcia médií	18	0,41	7 286	0,33	5 770	0,32	8 208	0,25	7 830
	Výroba koksu a ropných produktov	19	1,43	4 711	1,63	3 892	0,64	2 610	0,27	2 442
	Výr. chemikálií a chem. produktov	20	1,30	16 290	0,81	11 226	0,78	10 302	0,50	9 638
	Výroba farmaceutických výrobkov	21	0,36	4 303	0,16	2 626	0,19	2 626	0,27	2 336
	Výroba výrobkov z gumy a plastu	22	0,99	17 791	1,05	21 987	0,98	30 481	1,45	31 326
	Výroba ost. nekov. min. výrobkov	23	1,51	28 725	1,31	26 020	1,29	25 178	0,93	19 554
	Výroba a spracovanie kovov	24	2,30	30 335	2,95	28 943	2,02	27 331	1,19	23 809
	Výroba kovových konštrukcií	25	1,71	49 211	2,22	54 127	2,98	73 726	3,02	69 151
	Výroba PC, elektr. a opt. výrobkov	26	0,68	15 232	0,56	15 512	1,37	22 700	1,02	16 429
	Výroba elektrických zariadení	27	0,95	28 088	0,87	31 353	1,09	34 152	0,91	27 654
	Výroba strojov a zariadení i. n.	28	1,56	46 480	1,50	38 821	1,46	44 697	1,51	39 795
	Výroba motorových vozidiel	29	1,88	20 871	2,47	36 824	3,18	57 735	4,41	61 750
	Výroba ostatných dopr. prostriedkov	30	0,12	5 275	0,14	4 098	0,13	4 241	0,19	4 509
	Výroba nábytku	31	0,40	13 235	0,61	16 687	0,45	17 935	0,41	14 650
	Iná výroba	32	0,31	8 529	0,32	9 419	0,26	9 917	0,29	8 997
	Oprava a inštalácia strojov	33	1,04	21 747	1,12	22 614	0,96	22 377	0,95	18 945
D	Dodávka elektriny, plynu, vzduchu	35	3,17	28 776	5,24	27 655	4,86	21 774	3,92	18 326
E	Zber, úprava a dodávka vody	36	0,49	14 044	0,53	12 222	0,41	11 228	0,44	10 829
	Čistenie a odvod odpadových vôd	37	0,08	1 618	0,07	1 165	0,06	831	0,02	870
	Zber a likvid. odpadov; recyklácia	38	0,47	15 388	0,29	10 446	0,40	11 240	0,36	10 578
	Ozdravovacie činnosti s odpadom	39	0,02	1 094	0,01	540	0,01	316	0,01	327
F	Výstavba budov	41	3,17	34 950	2,42	36 292	3,44	44 374	2,50	35 032
	Inžinierske stavby	42	0,81	21 184	0,68	17 135	1,20	22 153	0,55	17 957
	Špecializované stavebné práce	43	3,24	65 797	3,29	86 211	5,37	114 456	5,16	118 767
G	Veľko., maloobchod, oprava vozidiel	45	0,71	15 075	1,22	20 978	1,21	28 611	1,21	30 100
	Veľkoobchod okrem mot. vozidiel	46	8,18	110 990	7,68	130 185	8,25	167 102	8,24	141 825
	Maloobchod okrem mot. vozidiel	47	4,60	147 341	5,85	180 649	6,27	198 285	6,09	211 148

SK NACE			2000		2004		2008		2012	
			PH	Zam.	PH	Zam.	PH	Zam.	PH	Zam.
H	Pozemná a potrubná doprava	49	5,41	79 543	4,89	70 655	3,32	74 923	4,04	79 686
	Vodná doprava	50	0,03	890	0,04	771	0,02	655	0,02	416
	Letecká doprava	51	0,01	322	0,01	678	0,01	936	0,00	429
	Skladové a pom. činnosti v doprave	52	1,71	38 428	1,24	34 676	1,55	37 139	1,00	33 614
	Poštové služby a služby kuriérov	53	0,55	19 468	0,42	18 368	0,44	17 996	0,42	16 559
I	Ubytovanie	55	0,47	10 354	0,46	11 953	0,36	13 225	0,32	13 948
	Činnosti reštaurácií a pohostinstiev	56	1,14	41 978	1,07	48 007	0,99	56 492	0,94	71 188
J	Nakladateľské činnosti	58	0,39	8 511	0,45	9 362	0,49	10 632	0,38	8 237
	Výroba filmov, TV programov	59	0,08	2 008	0,08	1 884	0,12	2 295	0,14	1 496
	Činnosti pre R a TV vysielanie	60	0,18	4 414	0,12	2 699	0,16	2 404	0,10	2 372
	Telekomunikácie	61	2,19	15 830	2,32	10 773	1,86	9 552	1,65	9 612
	Počítačové programovanie	62	0,49	9 416	0,70	10 969	1,09	18 748	1,59	24 498
	Informačné služby	63	0,22	4 343	0,22	4 732	0,31	7 351	0,51	8 489
K	Peňažníctvo	64	1,30	26 210	2,62	24 270	1,98	25 786	3,05	24 554
	Poistovníctvo	65	0,82	9 133	1,12	7 309	0,74	7 381	0,40	6 781
	Pomocné činnosti fin. služieb	66	0,12	1 918	0,15	2 203	0,57	7 956	0,61	10 434
L	Činnosti v oblasti nehnuteľností	68	8,10	18 920	7,26	17 395	5,99	19 742	6,70	24 396
M	Právne a účtovnícke činnosti	69	0,88	17 597	1,07	24 016	1,26	30 169	1,47	37 972
	Vedenie firiem, poradenstvo	70	0,26	5 038	0,23	6 785	0,47	11 493	1,08	19 457
	Architektonické a inž. činnosti	71	1,38	20 426	1,28	23 136	1,57	26 384	1,47	25 616
	Vedecký výskum a vývoj	72	0,49	15 546	0,41	12 784	0,27	9 587	0,25	8 449
	Reklama a prieskum trhu	73	0,49	7 429	0,35	9 911	0,58	12 922	0,51	17 283
	Vedecké a technické činnosti	74	0,45	8 608	0,44	10 369	0,54	12 013	0,33	13 062
	Veterinárne činnosti	75	0,03	1 080	0,04	1 404	0,04	1 199	0,06	1 402
N	Prenájom a lízing	77	0,33	3 958	0,35	4 667	0,45	5 930	0,38	4 963
	Sprostredkovanie práce	78	0,08	2 668	0,07	3 575	0,28	16 635	0,37	22 685
	Činnosti cestovných agentúr	79	0,18	3 194	0,24	3 136	0,19	3 196	0,25	2 802
	Bezpečnostné a pátracie služby	80	0,33	13 363	0,31	16 492	0,36	19 875	0,38	21 104
	Údržba zariadení a krajinná úprava	81	0,49	28 961	0,36	17 908	0,35	18 940	0,40	22 447
	Administratívne a iné činnosti	82	0,84	9 071	0,59	12 036	0,73	13 493	0,62	17 047
O	VS a obrana; pov. soc. zabezpečenie	84	7,71	132 584	7,05	138 002	6,01	152 484	6,55	154 520
P	Vzdelávanie	85	3,26	182 304	3,41	179 872	3,11	168 405	3,47	170 048
Q	Zdravotníctvo	86	2,92	105 033	2,71	99 431	2,55	95 027	2,83	96 446
	Rezidenčná starostlivosť	87	0,32	16 016	0,27	16 546	0,28	20 076	0,39	23 074
	Sociálna práca bez ubytovania	88	0,24	17 858	0,20	15 592	0,12	12 808	0,06	5 105
R	Umelecké a zábavné činnosti	90	0,13	5 025	0,13	5 054	0,14	5 393	0,17	5 810
	Činnosti kultúrnych zariadení	91	0,18	7 933	0,16	7 458	0,15	7 020	0,17	6 413
	Činnosti herní a stávk. kancelárií	92	0,52	3 902	0,40	5 128	0,65	5 147	1,73	5 003
	Športové a rekreačné činnosti	93	0,30	8 580	0,24	8 011	0,23	6 899	0,28	8 767
S	Činnosti členských organizácií	94	0,29	10 563	0,48	15 385	0,23	9 740	0,22	9 050
	Oprava PC a potrieb pre dom.	95	0,42	4 181	0,46	5 167	0,42	4 862	0,18	4 630
	Ostatné osobné služby	96	0,27	9 980	0,35	13 180	0,34	15 719	0,62	19 348

Poznámky: Zamestnanosť je vrátane SZČO meraná podľa národných účtov, bez prepočtu na full-time ekvivalent. Pridaná hodnota je meraná v % ako podiel na celkovej pridanej hodnote na Slovensku.

Prameň: Vyžiadané údaje od ŠÚ SR.

Teda aj napriek významným štruktúrnym zmenám nie je pravda, že slovenská ekonomika sa začína zameriavať jednostranne na výrobu v „montážnych halách“, konkrétnejšie na výrobu pre automobilový a elektrotechnický priemysel. Mylný dojem sa vytvára pravdepodobne z porovnávania hrubej produkcie a exportu jednotlivých odvetví. Porovnanie odvetví podľa pridanej hodnoty a zamestnanosti poukazuje na silnejší rast služieb ako priemyslu. A to rovnomerne aj v odvetviach s vysokou, aj nízkou produktivitou práce.

Porovnanie odvetví podľa produktivity práce v tabuľke 3.11 poukazuje na mnohé prekvapivé výsledky.

T a b u ľ k a 3.11

Produktivita práce v odvetviach s najvyššou a najnižšou produktivitou
(nominálne vyjadrenie v eurách)

	NACE 2	2012	2004		NACE 2	2012	2004
1	Činnosti herní a stávk. kancelárií	225 372	31 231	54	Reklama a prieskum trhu	19 126	14 167
2	Dodávka elektriny, plynu, vzduchu	139 218	76 479	55	Zdravotníctvo	19 057	11 005
3	Telekomunikácie	111 808	86 887	56	Maloobchod okrem mot. vozidiel	18 746	13 070
4	Peňažníctvo	80 826	43 490	57	Umelecké a zábavné činnosti	18 683	10 114
5	Výroba farmaceutických výrobkov	74 012	24 760	58	Výroba nábytku	18 393	14 829
6	Výroba koksu a rop. produktov	71 949	169 345	59	Výroba textilu	17 805	10 593
7	Výroba filmov, TV programov	61 217	17 490	60	Činnosti kultúrnych zariadení	16 916	8 617
8	Činnosti cestovných agentúr	57 508	31 411	61	Poštové služby a služby kuriérov	16 540	9 277
9	Výroba papiera a pap. výrobkov	52 393	28 753	62	Vedecké a technické činnosti	16 513	17 068
10	Prenájom a lízing	49 507	29 975	63	Činnosti členských organizácií	15 870	12 585
11	Výroba motorových vozidiel	46 394	27 061	64	Výroba odevov	15 260	6 966
12	Výstavba budov	46 354	26 928	65	Ubytovanie	15 009	15 389
13	Počítačové programovanie	42 113	25 712	66	Výroba kože a kož. výrobkov	13 512	8 263
14	Výroba PC, elektr. a opt. výrobkov	40 336	14 682	67	Vzdelávanie	13 278	7 639
15	Informačné služby	39 160	18 524	68	Bezpečnostné a pátracie služby	11 578	7 533
16	Výroba nápojov	38 661	22 802	69	Údržba zariadení a krajinná úprava	11 541	8 015
17	Poisťovníctvo	38 108	61 676	70	Rezidenčná starostlivosť	11 075	6 518
18	Pomocné činnosti fin. služieb	37 814	27 919	71	Sprostredkovanie práce	10 631	8 317
19	Veľkoobchod okrem mot. vozidiel	37 787	23 802	72	Činnosti reštaurácií a pohostinstiev	8 578	8 971
20	Architektonické a inž. činnosti	37 207	22 361	73	Sociálna práca bez ubytovania	7 672	5 216
PRÍEMER EKONOMIKY						29 420	13 447

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov od ŠÚ SR.

Predovšetkým ide o vysokú produktivitu práce v odvetví herní a stávkových spoločností (produktivita vzrástla 8-násobne, pričom nejde o jednorazový skok v údajoch, ale postupný medziročný rast). Ďalším prekvapením je pomerne nízka produktivita práce odvetvia počítačového

programovania – porovnateľná s elektrotechnickým priemyslom a nižšia ako v prípade výroby motorových vozidiel. Pritom mzdová úroveň je v prípade počítačového programovania viac ako dvojnásobná v porovnaní s elektrotechnickým priemyslom. To však môže byť spôsobené veľmi vysokou technologickou vybavenosťou elektrotechnického priemyslu, pričom ľudský kapitál nie je v ich výrobe podstatný. V prípade počítačového programovania je to naopak. V prípade odvetví s nízkou produktivitou práce prekvapuje stagnácia produktivity v odvetviach, ako činnosť reštaurácií, ubytovanie a vedecké a technické služby. Keďže údaje v tabuľke 3.11 sú v nominálnom vyjadrení, reálna produktivita práce v týchto odvetviach dokonca klesá.

3.5. Prehĺbenie väzieb s EÚ a so svetom

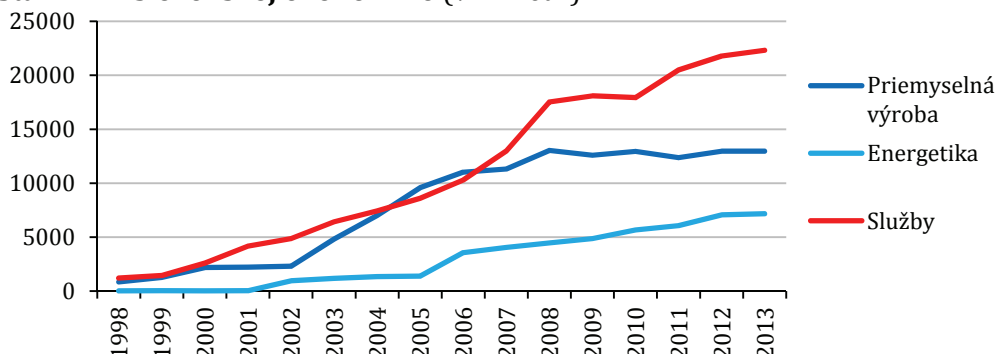
Prílev priamych zahraničných investícií

Vývoj v jednotlivých odvetviach ekonomiky možno čiastočne vysvetliť prílevom priamych zahraničných investícií. Tie neprichádzali rovnomerne do všetkých oblastí, ale silne sa koncentrovali v niektorých vybraných odvetviach.

V roku 2013 bol stav priamych zahraničných investícií na Slovensku približne 43 mld. eur, z čoho väčšinu tvoria (možno prekvapujúco) investície do sektora služieb (pozri graf 3.4). Zaujímavý je však vývoj investícií v súvislosti so vstupom SR do EÚ. Od roku 2002, keď už bol vstup SR do EÚ vysoko pravdepodobný, nastal silný prílev PZI do slovenskej ekonomiky, predovšetkým však do spracovateľského priemyslu. Spracovateľský priemysel bol ťahúňom PZI približne do roku 2006, v nasledujúcom období tieto PZI stagnovali. V rokoch 2006 – 2008 však prudko akceleroval rast PZI do sektora služieb. V rokoch 2009 a 2010 neprichádzali do slovenskej ekonomiky takmer žiadne PZI. Po rokoch neistoty 2009 – 2010 dokázali investície do služieb v roku 2011 znovu rásť, na rozdiel od PZI do spracovateľského priemyslu.

Základná otázka znie: Pomohol teda vstup krajín strednej Európy do EÚ týmto krajinám aj v príleve PZI ?

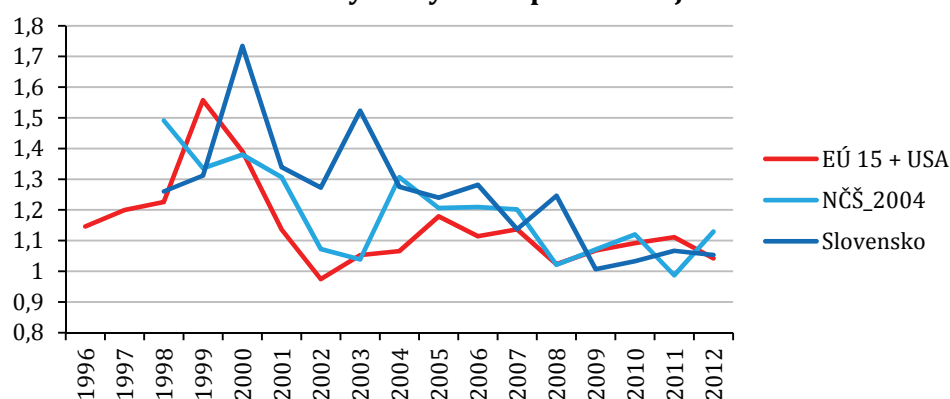
Graf 3.4

Stav PZI v slovenskej ekonomike (v mil. eur)

Prameň: Eurostat.

V grafe 3.5 vidno, že rast PZI v novopristupujúcich krajinách bol len mierne vyšší ako priemerný rast vo vyspelých ekonomikách (reprezentovaných krajinami EÚ 15 a USA). Po roku 2007, keď ochabli silné priemyselné PZI, je tento rast takmer identický so vzorkou vyspelých krajín. To naznačuje, že vstup do EÚ istý efekt na PZI generoval, a to aj v rokoch pred vstupom do EÚ, ale aj niekoľko najbližších rokov po vstupe. A to predovšetkým na priemyselné PZI. Podobný vývoj môžeme pozorovať aj v Rumunsku a Bulharsku, ktoré pristúpili v roku 2007, avšak s tým rozdielom, že efekt nadpriemerného rastu PZI bol posunutý do roku 2008. Po kríze je rast PZI identický s vyspelými krajinami EÚ 15 a USA, ako aj s krajinami pristúpenými v roku 2004 (tzv. nové členské štáty – NČŠ).

Graf 3.5

Index rastu stavu PZI vo vybraných skupinách krajín

Prameň: Eurostat.

Nadpriemerný rast PZI na Slovensku pozorujeme aj v rokoch 2000 – 2003 v porovnaní so skupinou ostatných novopristupujúcich krajín. Je to však len štatistický dôsledok nízkej porovnávacej úrovne, pretože do roku 2000 bolo z dôvodu nestabilnej politicko-ekonomickej situácie na Slovensku umiestnené veľmi málo PZI. Podobný efekt je prítomný aj v prípade krajín, ako je Bulharsko a Rumunsko, na roky 2003 až 2006.

Odvetvová štruktúra PZI na Slovensku

Z celkových PZI vo výške 43 mld. eur je najväčším príjmom odvetvie finančného sprostredkovania, ktoré je príjmom takmer 24 % zo všetkých PZI, nasledované energetikou a realitami.

T a b u l' k a 3.12

Stav PZI podľa odvetví (v mil. eur)

P. č.	Odvetvie	2000	2004	2008	2010	2012	2013
1.	Finančné sprostredkovanie	590	3 228	7 320	8 109	9 624	10 166
2.	Energetika	17	1 335	4 460	5 656	7 050	7 160
3.	Reality	165	547	1 961	2 084	2 624	2 603
4.	Výroba motorových vozidiel	-9	904	3 177	2 327	2 470	2 464
5.	Kovy a kovové výrobky	863	1 767	2 243	2 273	2 340	2 393
6.	Veľkoobchod	.	1 060	2 201	1 737	2 039	2 051
7.	Maloobchod	.	816	1 631	1 627	1 710	1 705
8.	Telekomunikácie	673	.	1 432	1 359	1 437	1 459
9.	Petrochemický priemysel	171	1 171	1 539	1 400	1 343	1 343
10.	Vedenie firiem a poradenstvo	.	.	655	877	1 000	1 009
11.	Výroba PC, elektron. a opt. pr.	22	155	548	1 227	913	913
12.	Výroba strojov a zariadení i.n.	124	445	945	975	893	893
13.	Guma a plasty	36	271	674	772	813	813
14.	Potravinársky priemysel	319	463	717	743	806	792
15.	Elektrické zariadenia	.	502	513	562	627	638
	SPOLU	4 858	16 089	36 226	37 665	42 304	42 974

Prameň: Eurostat.

Aký bol vplyv PZI na pridanú hodnotu generovanú odvetviami prijímacími tieto investície? Porovnanie odvetví s najvyšším prílevom PZI a odvetví s najväčším nárastom vytvorenej pridanej hodnoty poukazuje na veľmi slabú koreláciu. Spomedzi 15 odvetví, ktoré zaznamenali najväčší prílev PZI, 6 odvetví dokázalo zvýšiť svoj podiel na celkovej PH. Najväčší prospech z prílevu PZI zaznamenali odvetvia výroby motorových

vozidiel a výroby počítačov (PC), elektrických a optických zariadení. V týchto prípadoch ide najmä o investície na „zelenej lúke“ rozširujúce výrobu. Naopak, v mnohých odvetviach ide najmä o zmenu vlastníctva už existujúcich firiem a rozvojový účinok na výrobu je tak obmedzený (napr. energetika, petrochemický priemysel).

Zvláštny jav možno pozorovať v prípade odvetvia výroby motorových vozidiel, keď zahraniční vlastníci v roku 2009 „vytiahli“ z tuzemských fabrík kapitál vo výške takmer 700 mil. eur vo forme vnútropodnikových pôžičiek. Spolu za celú ekonomiku tvoril vytiahnutý kapitál vo forme vnútropodnikových pôžičiek až 1,5 mld. eur.

Ako výnosné sú PZI na Slovensku pre svojich majiteľov? Za sledované obdobie výška investícií prevyšuje vyplatené dividendy a zisky, s výnimkou rokov 2009 a 2010, keď prudko poklesli investície (pozri graf 3.6).

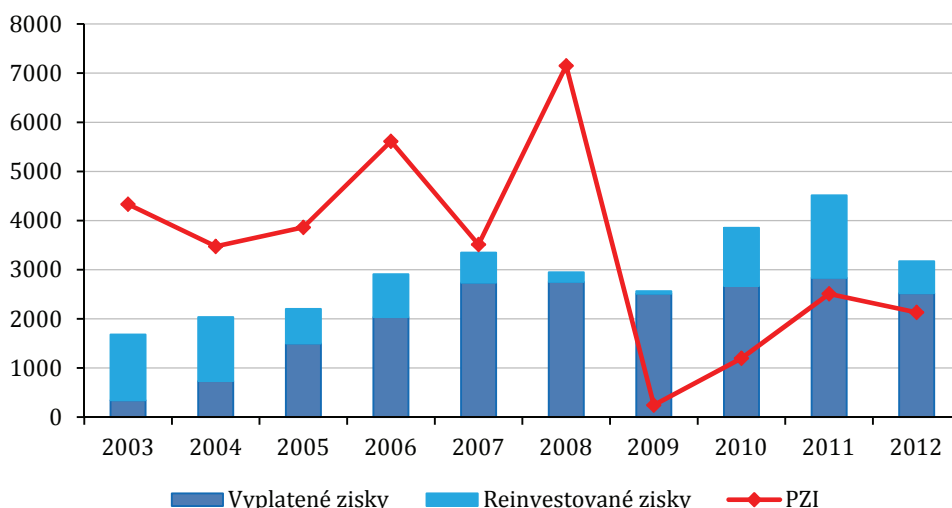
To sa však od roku 2009 výrazne zmenilo. Zatiaľ čo vyplatené zisky z už realizovaných PZI dosahujú dlhodobo stabilné hodnoty (vo výške 2,5 – 3 mld. eur ročne), po roku 2009 neprichádzajú takmer žiadne nové investície (predovšetkým v rokoch 2009 – 2011 po odrátaní reinvestovaných ziskov od toku PZI). Za zmienku stojí aj fakt, že väčšina výnosov z PZI odchádza vo forme ziskov do zahraničia a len menšia časť zostáva v slovenskej ekonomike vo forme reinvestovaného zisku. Najvyšší podiel výnosov z PZI bol odvedený vo forme zisku v roku 2009 – až 98 %.

Z jednotlivých odvetví zaznamenali najvyššie výnosy z investícií odvetvia finančného sprostredkovania a energetika (okolo 4 mld. eur za obdobie 2006 – 2011) (pozri tab. 3.13). V relatívnom vyjadrení boli najziskovejšími priamymi zahraničnými investíciami investície do telekomunikácií, pretože len za 6 skúmaných rokov dokázalo toto odvetvie generovať výnosy vyššie ako samotná investícia. A celý výnos bol vytiahnutý vo forme dividend alebo ziskov do zahraničia. Podobne sa správali aj firmy v odvetviach realít, hutníctva, petrochemického priemyslu a výroby strojov a zariadení i. n. Naopak, finančné sprostredkovanie, energetika, obchod a výroba motorových vozidiel ponechávajú veľkú časť výnosov nerozdelenú, alebo tieto prostriedky reinvestujú v krajine.

Graf 3.6

Porovnanie prílevu PZI a výnosov zahraničných investorov

(v mil. eur)

Poznámka: Výnosmi zahraničných investorov sa rozumejú výnosy, ako sú uvedené na bežnom účte platobnej bilancie. Tie nadobúdajú formu vyplatených ziskov alebo reinvestovaných ziskov (ktoré sa potom s opačným znamienkom evidujú na finančnom účte platobnej bilancie).

Prameň: Eurostat.

Tabuľka 3.13

Príjem investorov z PZI (v mil. eur)

P. č.	Odvetvie	Stav PZI v roku 2011	Príjem z PZI za roky 2006 – 2011	Pomer k stavu PZI	Distribuované dividendy a zisky za roky 2006 – 2011	Pomer k príjmu z PZI
1.	Finančné sprostredkovanie	9 247	3 902	0,42	1 866	0,48
2.	Energetika	6 062	4 042	0,67	2 761	0,68
3.	Reality	2 578	179	0,07	203	1,13
4.	Kovy a kovové výrobky	2 315	1 804	0,78	1 950	1,08
5.	Veľkoobchod	2 192	1 450	0,66	713	0,49
6.	Výroba motorových vozidiel	2 135	1 380	0,65	840	0,61
7.	Maloobchod	1 625	535	0,33	130	0,24
8.	Petrochemický priemysel	1 296	585	0,45	681	1,16
9.	Telekomunikácie	1 276	1 466	1,15	1 492	1,02
10.	Výroba strojov a zariadení i. n.	1 003	169	0,17	300	1,78
	SPOLU	40 173	20 131	0,50	13 828	0,69

Poznámka: Objem distribuovaných dividend a ziskov môže prekračovať objem príjmov z PZI v dôsledku dividendovej politiky jednotlivých firiem, ktoré si môžu vyplácať predchádzajúce alebo budúce príjmy, nielen príjmy daného roka.

Prameň: Eurostat.

Zahraničný obchod

Výsledkom priamych zahraničných investícií by okrem iného mala byť aj väčšia previazanosť prijímajúcich odvetví so zahraničím. Najmä pokiaľ ide o exportné odvetvia. Slovensko dlhodobo zvyšuje otvorenosť svojej ekonomiky, pričom v roku 2012 dosiahol export takmer 97 % HDP, čo je jedna z najvyšších hodnôt v EÚ. Zaujímavá je akcelerácia rastu tohto podielu po vstupe do EÚ a taktiež zvyšujúci sa podiel exportov do krajín EÚ. Z nich majú najvyšší podiel Nemecko a Česká republika. V prípade importov bol zaznamenaný pomalší rast a podiel importov z EÚ dokonca mierne klesal.

Tabuľka 3.14

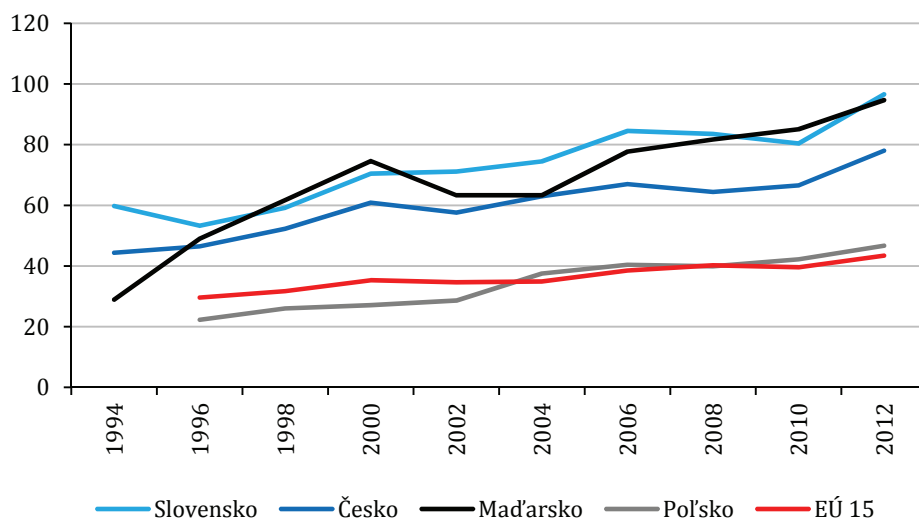
Vybrané indikátory zahraničného obchodu SR

	2000	2004	2008	2012
Export tovarov a služieb SR v pomere k HDP v %	70,4	74,5	83,5	96,6
Import tovarov a služieb SR v pomere k HDP v %	73,0	77,3	85,9	91,4
Podiel EÚ na exporte tovarov a služieb SR v %	54,6	79,2	84,4	83,7
Podiel EÚ na importe tovarov a služieb SR v %	48,9	71,1	69,5	65,7

Prameň: Eurostat.

Graf 3.7

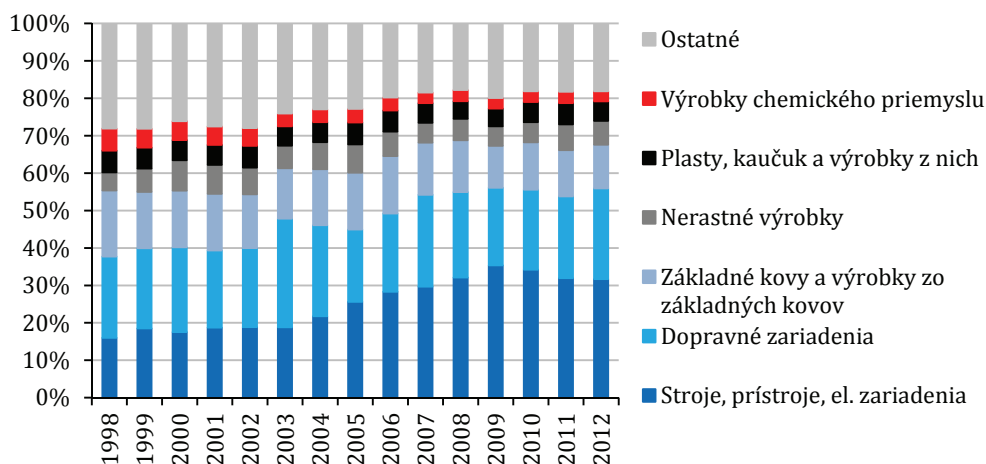
Pomer exportu tovarov a služieb k HDP vo vybraných krajinách (v %)

Prameň: Eurostat.

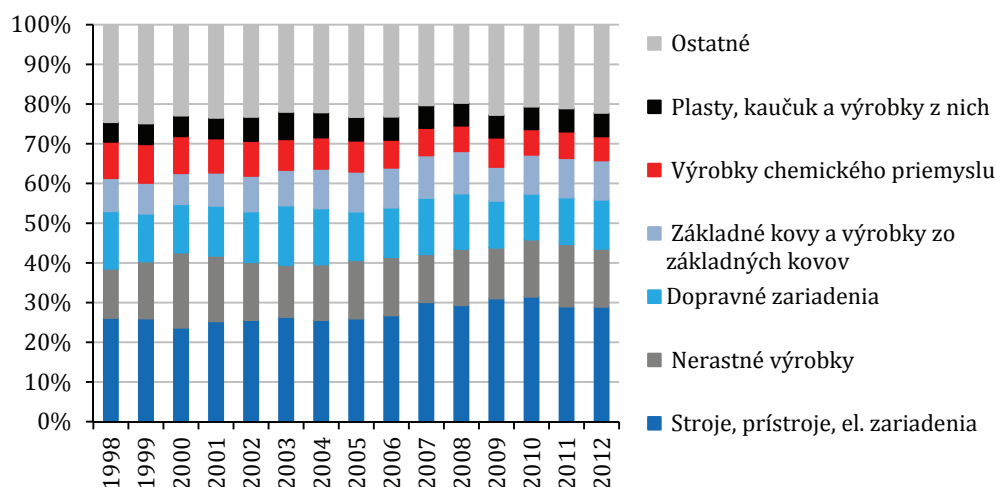
Porovnanie s inými krajinami a pohľad na dlhšie obdobie ukazuje, že vývoj exportu Slovenska nie je ničím špecifický v porovnaní s ostatnými krajinami V4 alebo EÚ 15. A ani porovnanie v čase nevykazuje nijakú zmenu tendencie vstupom do EÚ. Prudký rast exportu bol zaznamenaný aj v 90. rokoch.

Graf 3.8
Tovarová štruktúra exportu Slovenska

Prameň: ŠÚ SR.

Graf 3.9
Tovarová štruktúra importu Slovenska

Prameň: ŠÚ SR.

Z tovarového hľadiska sa v rámci exportu posilnilo postavenie strojov, prístrojov, elektrických zariadení a motorových vozidiel. Tieto tovarové skupiny tvoria spolu viac ako 50 % exportu, pričom začali naberať na význame v období vstupu SR do EÚ. Naopak klesá alebo stagnuje podiel ostatných tovarov, čo spôsobuje užšiu špecializáciu slovenského exportu na cyklické produkty, ako automobily a spotrebnú elektroniku.

Z pohľadu importu majú najvýznamnejšie postavenie tie isté odvetvia ako v prípade exportu. Charakteristické je predovšetkým silné postavenie nerastných surovín. Žiadne významné zmeny v štruktúre importu sa v období vstupu SR do EÚ neudiali.

Integrácia slovenských odvetví so zahraničím

Previazanosť ekonomiky, resp. odvetví so zahraničím možno kvantifikovať nielen pomocou štatistiky o zahraničnom obchode, ale aj prostredníctvom tzv. vertikálnej špecializácie (VS), ktorá vyjadruje, aká časť pridanej hodnoty obsiahnutá v exporte je generovaná mimo domácej krajiny (Hummels, 2001).¹¹

Alternatívou k ukazovateľu vertikálnej špecializácie VS, ktorý reprezentuje obsah importov v exporte skúmanej krajiny, je ukazovateľ VAX, ktorý naopak reprezentuje obsah domácej pridanej hodnoty v exporte krajiny (Johnson – Noguera, 2012).¹²

¹¹ Pojem *vertikálna špecializácia* definovali Hummels et al. (2001) ako

$$VS = \left(\frac{\text{importovaná medzis potreba}}{\text{hrubá produkcia}} \right) * \text{export}$$

Ako matematické riešenie výpočtu vertikálnej špecializácie navrhujú využitie input-output modelu. Potom pre vertikálnu špecializáciu celého exportu platí

$$VS = \frac{VS_k}{X_k} = \mathbf{u} \mathbf{A}^M [\mathbf{I} - \mathbf{A}^D]^{-1} \mathbf{X} / X_k$$

kde $\mathbf{u}$ predstavuje $1 \times n$ vektor jednotiek, $\mathbf{A}^M$ je $n \times n$ matica koeficientov importu, $\mathbf{I}$ je matica identity, $\mathbf{A}^D$ je $n \times n$ matica koeficientov domácich vstupov, $\mathbf{X}$ je $n \times 1$ vektor exportov, X_k je celkový objem exportu a n je počet odvetví. Potom výraz $(\mathbf{I} - \mathbf{A}^D)^{-1}$ zachytáva import obsiahnutý v domácej produkcii na druhom, treťom, štvrtom atď. dodávateľskom stupni predtým, ako bude obsiahnutý v produktoch určených priamo na export.

¹² Tento ukazovateľ zaviedli Johnson a Noguera (2012), pričom vychádzajú z multi-regionálneho input-output modelu:

$$VAX = \mathbf{r}(\mathbf{I} - \mathbf{A})^{-1} \mathbf{f}$$

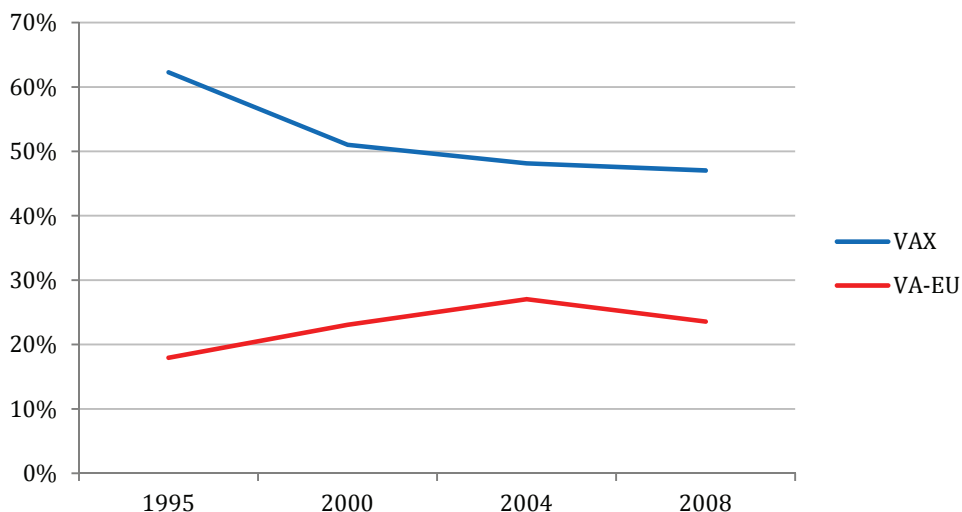
Ukazovateľ VAX používajú napr. Stehrer et al. (2012) alebo Habrman (2013) a ide o inverzný ukazovateľ vertikálnej špecializácie, resp. fragmentácie produkcie. Nízka hodnota VAX naznačuje vysokú mieru vertikálnej špecializácie a krajina sa orientuje len na niekoľko úzko zameraných krokov pri výrobe určitého produktu.

Merat' mieru previazanosti ekonomiky so zahraničím je náročná úloha, ktorá vyžaduje veľké množstvo detailných informácií. Avšak vďaka svetovej input-output databáze WIOD, ktorá obsahuje informácie o toku tovarov a služieb medzi národnými ekonomikami a ich odvetviami, je takéto meranie možné. Ak na empirickú analýzu využijeme údaje z databázy WIOD, môžeme zistiť, že podiel domácej pridanej hodnoty na exporte (VAX) sa od roku 1995 do roku 2008 permanentne znižuje. To je v súlade s medzinárodným trendom a podobný jav možno pozorovať vo všetkých krajinách. Povzbudzujúci je fakt, že po vstupe do EÚ a po príleve PZI sa toto tempo zvolnilo (graf 3.10). Naznačuje to, že na Slovensko neprichádzajú iba PZI s nízkou pridanou hodnotou. Ale práve naopak, prílev PZI spomalil prepád ukazovateľa VAX. Môže to byť dané tým, že za veľkou iniciačnou investíciou nasleduje celý rad ďalších subdodávateľských firiem, ktoré svojou produkciou na Slovensku zvyšujú úroveň pridanej hodnoty obsiahnutej v exporte. Ešte pravdepodobnejšie je, že fabriky so silným zahraničným majiteľom permanentne zvyšujú kvalitu svojej produkcie a dokážu tým zvýšiť (resp. zastabilizovať) úroveň pridanej hodnoty obsiahnutej v ich produkcii.

Aj detailný pohľad na obsah domácej pridanej hodnoty v najvýznamnejších exportných odvetviach (graf 3.11) potvrdzuje, že po príchode PZI do týchto odvetví sa podarilo zastabilizovať, alebo dokonca zvýšiť podiel domácej pridanej hodnoty (s výnimkou strojov a zariadení).

kde $\mathbf{r}$ je vektor ($1 \times cn$) reprezentujúci podiel domácej pridanej hodnoty na produkcii jednotlivých odvetví ($i = 1 \dots n$) v jednotlivých krajinách ($r = 1 \dots c$), $(\mathbf{I} - \mathbf{A})^{-1}$ je matica ($cn \times cn$) reprezentujúca priamu a nepriamu náročnosť exportu produktov odvetvia j z krajiny s na dodávky z jednotlivých odvetví i jednotlivých krajín r , $\mathbf{f}$ reprezentuje vektor exportu jednotlivých produktov.

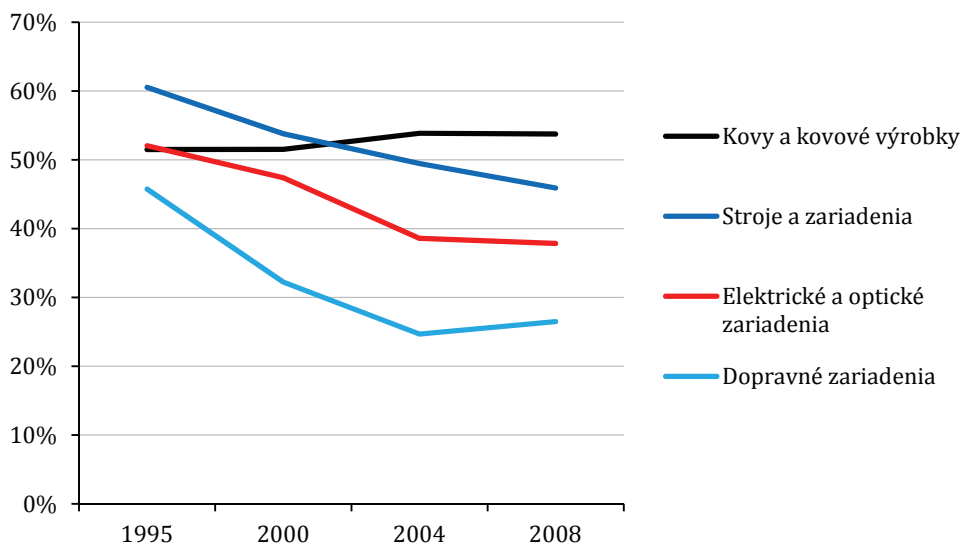
G r a f 3.10

Úroveň domácej pridanej hodnoty obsiahnutej v exporte Slovenska

Poznámka: VAX predstavuje podiel domácej pridanej hodnoty obsiahnutej v exporte a VA-EU predstavuje podiel pridanej hodnoty generovanej v ostatných štátoch EÚ slovenským exportom.

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov databázy WIOD.

G r a f 3.11

Úroveň domácej pridanej hodnoty obsiahnutej v exporte významných odvetví

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov databázy WIOD.

3.6. Priemyselná politika EÚ

Priemyselná politika nadobúdala v priebehu historického vývoja rôzne formy a podoby. Základným rozlišovacím kritériom je predovšetkým jej zameranie buď na určité odvetvia (vertikálna orientácia), alebo na celkové funkcie ekonomického systému (horizontálna orientácia). Príklady sektorovej orientácie, teda na isté odvetvia zameranej politiky, existujú aj v súčasnosti v EÚ. Je to hlavne Spoločná agrárna politika EÚ, ale aj iniciatívy EÚ v oblasti leteckého a kozmického priemyslu. Horizontálne politiky sa naopak orientujú na fungovanie celých systémov bez diskriminácie jednotlivých sektorov. Ide najmä o inovačný a vzdelávací systém, pracovné a kapitálové trhy, rozvoj infraštruktúry alebo právneho a riadiaceho systému. Spravidla sa preto rozlišujú vertikálne a horizontálne opatrenia. Ich rozlíšenie je však v praxi značne problematické, pretože aj horizontálne politiky pôsobia na rôzne odvetvia odlišne.

V rámci EÚ sa predstavy o priemyselnej politike značne menili. V povojnovom období dominovali čisto sektorové prístupy. Časom sa však problémy s typom priemyselnej politiky na podporu „národných šampiónov“, „vítazov“ alebo na ochranu „porazených“ ukázali stále zreteľnejšie. Po rokoch intenzívnej diskusie o charaktere priemyselnej politiky sa v 90. rokoch v EÚ presadila čisto horizontálna politika, ktorá de facto zbavila priemyselnú politiku svojej podstaty. Celkom sa však priemyselná politika nevytratila, pretože Maastrichtská zmluva z roku 1992 ju zahrnula medzi povinnosti EÚ.

Odvtedy sa EÚ usiluje vytvoriť „novú“ priemyselnú politiku, ktorá by vyhovela priemyslu, ale zároveň sa nedopustila chýb starej politiky. V prvom desaťročí 20. storočia a na pozadí ambiciózných cieľov Lisabonskej stratégie sa postupne presadil názor, že priemyselná politika si síce má zachovať svoj horizontálny charakter, musí však brať do úvahy aj špecifické potreby a charakteristiky jednotlivých odvetví. Predstava o tejto novej alebo inovovanej koncepcii priemyselnej politiky sa formulovala a postupne spresňovala vo viacerých dokumentoch Európskej komisie. Prvýkrát sa prezentovala v dokumente *Priemyselná politika v rozšírenej Európe* (EC, 2002), v ktorom sa uvádza: „Priemyselná politika

EÚ sa zakladá na horizontálnom prístupe a zameriava sa na tvorbu podporných rámcových podmienok pre konkurenčnú schopnosť priemyslu... Pritom sa však musia zohľadniť špecifické potreby a charakteristiky jednotlivých sektorov. Musia sa preto v jednotlivých sektoroch uplatňovať diferencovane... *Priemyselná politika teda nevyhnutne spája horizontálny základný prístup so sektorovým uplatnením.*“

Nová integrovaná priemyselná politika komplexne prezentovaná v dokumente Európskej komisie (EC, 2005) *Implementing the Community Lisbon Programme. A Policy Framework to Strengthen EU Manufacturing – Towards a More Integrated Approach for Industrial Policy* spája horizontálne a špecifické sektorové iniciatívy, podporuje štrukturálny rozvoj a verejné intervencie len pri zdôvodnených trhových zlyhaniach. Tento prístup sa v podstate zachoval aj v stratégii Európa 2020 (EC, 2010), v ktorej sa priemyselná politika stala jednou z jej 7 hlavných iniciatív.

Priebeh finančnej a hospodárskej krízy preukázal, že ekonomiky s nadpriemerne vysokým podielom priemyslu (hlavne spracovateľského priemyslu) sa s jej dôsledkami lepšie vyrovnali ako ekonomiky s nadpriemerne vysokým podielom služieb na HDP. Spochybnila sa tým do istej miery predstava o znižujúcom sa podiele priemyslu na HDP ako nevyhnutný dôsledok globalizácie – rozvojové krajiny v tomto procese postupne preberajú výrobu tovarov, kým vyspelé ekonomiky sa koncentrujú na služby s vysokou pridanou hodnotou. Na tomto pozadí sa v Európe, ale aj v USA rozvinula nová diskusia k téme *priemyselná politika*.

Isté vyvrcholenie týchto diskusií predstavuje nedávna výzva Európskej komisie (EC, 2012) na *reindustrializáciu*, konkrétne na zvýšenie podielu priemyslu na tvorbe pridanej hodnoty na 20 %. V podstate ide o istú podnecujúcu víziu nadväzujúcu na existujúce prístupy v priemyselnej politike. Jej základné piliere tvoria nasledovné ciele:

- lepšie rámcové podmienky pre investície, najmä do inovácií;
- posilnenie jednotného trhu a otváranie medzinárodných trhov;
- zlepšenie prístupu na kapitálové trhy, najmä pre malé a stredné podniky;
- podpora ľudských zdrojov a ich kvalifikácie.

Vychádza sa z toho, že zvýšenie konkurenčnej schopnosti, ktoré je nevyhnutné na splnenie stanoveného cieľa, je predovšetkým v rukách

samotných podnikov. Úlohou priemyselnej politiky je hlavne zlepšiť rámcové podmienky na ich činnosť. Kompetencie v tomto smere prináležia predovšetkým členským štátom, ktoré ich využívajú veľmi diferencovane. Európska únia prichádza v podstate len s impulzmi a vykonáva isté koordinačné úlohy.

Ďalšie dokumenty EÚ, najmä najnovšia správa o európskej konkurenčnej schopnosti (EC 2013) *Towards Knowledge Driven Reindustrialisation*, znovu zdôrazňujú výzvu na reindustrializáciu za pomoci opatrení na posilnenie znalostnej ekonomiky. Nájdeme tu i dôsledné zdôvodnenie nevyhnutnosti zastaviť, alebo zvrátiť doterajší proces deindustrializácie prebiehajúci intenzívne najmä v najvyspelejších ekonomikách EÚ.

Pokles priemyslu, najmä spracovateľského priemyslu, v štruktúre ekonomiky pod istú kritickú hranicu vedie najmä k obavám, že zároveň sa zredukujú aj poznatky, schopnosti a siete tvoriace spoločnú základňu priemyslu. Dokumentujú to viaceré argumenty v prospech silného spracovateľského priemyslu.

Spracovateľský priemysel je hlavným zdrojom inovácií a technologického pokroku v ekonomike. Firmy spracovateľského priemyslu (SP) sa viac venujú výskumu a vývoju (VaV) ako firmy v ostatných častiach ekonomiky. V priemere podiel SP na výdavkoch podnikov na VaV je asi 4-krát väčší ako ich podiel na pridanej hodnote. V rokoch 2005 – 2009 dosahovala stredná hodnota podielu SP na podnikových výdavkoch za členské štáty EÚ 75,5 % a pohybovala sa od 90 % v Nemecku po 29 % v Estónsku (podľa Stöllinger et al., 2013).

Priemysel sa podstatne viac podieľa na medzinárodnom obchode ako služby a vytvára významný dopyt po tovaroch a službách z ostatných odvetví. Rýchly rast produktivity v priemysle pozitívne ovplyvňuje vývoj v ostatných odvetviach.

Osobitnú pozornosť si vyžaduje silná vzájomná závislosť spracovateľského priemyslu a služieb. Výskum a vývoj a inovácie nie sú jediným predpokladom vysoko produktívneho a medzinárodne konkurencieschopného SP. Pre nevyhnutnú diferenciáciu produktov a dosiahnutie priaznivých cenovo-nákladových relácií sú spracovateľské firmy čím ďalej tým viac závislé od dodávok sofistikovaných služieb. O vysokej závislosti SP

a služieb svedčí okrem iného to, že tržby spracovateľských firiem zahŕňajú rastúci objem služieb – náročnosť SP na služby (meraná ako podiel nákladov na služby na hrubej produkcii európskeho SP) sa v rokoch 1995 – 2011 zvýšila z 22 % na 24 %. Dôležité pritom je, že poskytnuté služby sú vo veľkej miere (na 87 % v roku 2011) domáceho pôvodu (podľa Stöllinger et al., 2013).

Vysoká obchodovateľnosť produktov SP v kombinácii so zvyšujúcou sa náročnosťou SP na služby (zväčša menej obchodovateľné) plní vo vzťahu k službám úlohu istého „dopravcu“ na medzinárodný trh. Medzinárodne konkurencieschopný SP teda vytvára predpoklady na export neobchodovateľných služieb, a zároveň sa služby stávajú významným faktorom podporujúcim konkurenčnú schopnosť SP.

Moderný a výkonný priemysel je teda významným faktorom spoločenského vývoja. Zvyšujúca sa konkurencia zo strany rýchlo sa rozvíjajúcich rozvojových krajín preto vedie v EÚ k intenzívnej diskusii o jej konkurenčnej schopnosti. Isté vyvrcholenie predstavuje práve výzva Európskej komisie na zvýšenie podielu priemyslu na tvorbe pridanej hodnoty na 20 %. V danej súvislosti sa vynára otázka, či sa priebeh štrukturálnych zmien smerujúcich od výroby tovarov k poskytovaniu služieb dá v zásade zvrátiť. Niektoré krajiny síce môžu na základe komparatívnych výhod v medzinárodnom obchode zvýšiť svoj podiel priemyslu. Vo všeobecnosti však dezindustrializácia v hospodársky vyspelých ekonomikách je determinovaná viacerými objektívnymi faktormi, na ktoré upozorňuje Peneder (2014, s. 6): „Po prvé, dôchodková elasticita dopytu po materiálnych statkoch je nižšia ako po službách. Po druhé, produktivita v priemysle rastie v priemere rýchlejšie, takže relatívne ceny tovarov klesajú. V oboch prípadoch pôsobia rastúce dôchodky na obyvateľa na podiel priemyslu jednoznačne negatívne. Po tretie, podiel priemyslu klesá, keď sa v priebehu globalizácie komparatívne výhody presúvajú v prospech iných krajín.“ Aktívna priemyselná politika podporujúca rast produktivity je, samozrejme, potrebná a účelná. Nemožno však rátať s tým, že zvráti dlhodobý pokles podielu priemyslu na HDP, ale, naopak, v protiklade s cieľmi EÚ ho urýchli (podrobnejšie pozri Peneder, 2014).

Na Slovensku sa priemyselnej politike venovala pomerne malá pozornosť. Po vzniku samostatného slovenského štátu síce boli prijaté tri vládne dokumenty k priemyselnej politike – *Priemyselná politika SR* (1995), *Aktualizovaná priemyselná politika* (1997), *Rozpracovanie princípov priemyselnej politiky Európskej únie na podmienky SR* (1999) – žiaden z nich však nevedol k očakávaným výsledkom. Pre prvé dva dokumenty bolo charakteristické úsilie o revitalizáciu slovenského priemyslu v celej jeho šírke. Uvedená koncepcia objektívne nemohla uspieť, predovšetkým pre nedostatok vlastných podnikových (rátalo sa najmä s nimi), ale i verejných rozpočtových a mimorozpočtových zdrojov. Iný prístup k priemyselnej politike sa uplatnil v *Rozpracovaní princípov priemyselnej politiky Európskej únie na podmienky Slovenskej republiky* (1999). Priemyselná politika sa tu chápala hlavne ako politika zameraná na podporu konkurenčnej schopnosti. Slabou stránkou uvedenej koncepcie však bolo rozpracovanie jej veľmi všeobecných cieľov do konkrétnejších postupov a opatrení v jednotlivých oblastiach hospodárskej politiky zúčastnených na jej realizácii. Jej účinky sa preto viac prejavili vo všeobecnom zlepšení ekonomického prostredia (napr. zníženie úrokových sadzieb a ich vplyv na zlepšenie finančnej situácie podnikov, zintenzívnenie prílevu zahraničných investícií a pod.), riešenie stredne- až dlhodobých rozvojových otázok slovenského priemyslu však ponechala daná koncepcia v prevažnej väčšine na samotné podniky.

V etape prípravy na vstup do EÚ a v priebehu doterajšieho členstva v nej sa hlavná pozornosť venovala inovačnej politike (prevažne z aspektov súvisiacich s čerpaním európskych fondov) a s ňou súvisiacim politikám.¹³ Zástupcovia priemyslu, aj výskumu, pravda, na potrebu priemyselnej politiky upozorňovali najmä s vzhľadom na meniaci sa charakter komparatívnych výhod v globálnej ekonomike (pozri napr. Šikula a kol., 2003).

Slovensko má v súčasnosti pomerne úspešne sa rozvíjajúci spracovateľský priemysel a s plnením 20 % cieľa by nemalo mať problém. Patrí medzi 8 ekonomík EÚ 28, ktoré túto hranicu prekračujú. To, pochopiteľne, neznamená, že Slovensko priemyselnú politiku nepotrebuje, a to z viacerých dôvodov:

¹³ Príslušné dokumenty sa v dostatočnej miere uvádzajú a charakterizujú v kapitole 4.

- Udržateľnosť súčasnej pozície spracovateľského priemyslu po dlhšie obdobie bude v každom prípade vyžadovať celé spektrum kvalitatívnych zmien v jeho štruktúre. Už v súčasnosti podiel spracovateľského priemyslu na pridanej hodnote klesá a tento trend zrejme bude prirodzene pokračovať, ak sa nenájdu nové impulzy zvyšujúce jeho výkonnosť.
- Úsilie o dosiahnutie stanoveného 20 % cieľa môže do istej miery zvýšiť konkurenciu medzi členskými štátmi Únie (o trhy, investície, nové technológie a pod.), čo môže mať negatívny dosah najmä na malé a hospodársky menej vyspelé ekonomiky s vysokou závislosťou od zahraničných investorov, ako je Slovensko.¹⁴
- Úspešnosť slovenského spracovateľského priemyslu je založená predovšetkým na výkonnosti zahraničím kontrolovaných podnikov (ZKP). Domáce podniky (DP) sú v porovnaní so ZKP *menej výkonné*: pridaná hodnota, hrubý prevádzkový prebytok, ako aj osobné náklady na zamestnanca dosahujú zhruba polovičnú hodnotu ZKP. Zaostávanie domácich podnikov za ZKP má v podstate dve formy, ktoré sa vzájomne ovplyvňujú: po prvé, zaostávanie DP za ZKP v produktivite práce v rovnakých odvetviach, čo vo výraznej miere ovplyvňuje ich konkurenčnú schopnosť, a po druhé, pôsobenie DP prevažne v technologicky a poznatkovo menej náročných aktivitách, čo obmedzuje ich rozvojové možnosti a rast ich výkonnosti (podrobnejšie pozri Gabrielová, 2013). Podpora domáceho podnikového sektora je teda veľmi potrebná.

V danej súvislosti treba uvítať vládny materiál *Poznatkami k prosperite – Stratégia výskumu a inovácií pre inteligentnú špecializáciu Slovenskej republiky* (RIS3 SK) (Vláda SR, 2013), v ktorom strategický cieľ 1 vytyčuje: „Prehľbovať integráciu a ukotvenie kľúčových priemyselných odvetví, ktoré zvyšujú miestnu pridanú hodnotu, prostredníctvom spolupráce miestnych dodávateľských reťazcov a podporou ich vzájomného sieťovania.“ K tomuto cieľu sa ďalej uvádza: „Slovenská ekonomika je ťahaná

¹⁴ Ako upozorňuje Podkaminer (2013, s. 30), nie je celkom pravda, že kapitál nemá národnosť. Prejavuje sa to okrem iného v tom, že veľké zahraničné firmy majú tendenciu ponechať najlukratívnejšie aktivity (napríklad vedu a výskum, riadenie a pod.) vo svojich materských krajinách, aj keby to v hostiteľských krajinách bolo lacnejšie. Niekedy preferujú aktivity v prospech domácich krajín (napr. návrat podnikov do domácej ekonomiky). Aj súkromné PZI (napr. v bankovníctve) sa cítia povinné riadiť sa odporúčaniami autorít ich domácich krajín (napr. finančných dozorných orgánov).

veľkými 'kľúčovými' nadnárodnými spoločnosťami. Dôležitým faktorom je preto podpora inovačných a výskumno-vývojových aktivít *v domácich podnikoch* zaradených do dodávateľských reťazcov alebo s potenciálom stať sa subdodávateľom dodávateľských reťazcov.“ Treba, pravda, upozorniť, že ide o dokument zameraný na čerpanie európskych štrukturálnych a investičných fondov na roky 2014 – 2020. Má v podstate doplnkový charakter k celkovej aktivite vlády na podporu rastu a zamestnanosti a v zásade nemôže nahradiť priemyselnú politiku, ktorá na Slovensku dlhodobo absentuje. Navyše čerpanie európskych fondov bolo doteraz sprevádzané výraznými problémami.

Záver

Vstup SR do EÚ predstavoval z hľadiska štrukturálnych zmien pokračovanie v adaptácii ekonomiky na podmienky trhovej ekonomiky, pravda, v zmenenom a stabilnejšom inštitucionálnom prostredí. Intenzita štrukturálnych zmien v poslednom desaťročí sa preto veľmi neodlišuje od intenzity štrukturálnych zmien v predchádzajúcom transformačnom období. Ide v podstate o isté pokračovanie v trendoch, ktoré sú charakteristické pre vyspelé trhové ekonomiky, t. j. v znižovaní primárneho a sekundárneho a zvyšovaní terciárneho sektora. V pomere k priemeru EÚ 28 sa však v zásade aj naďalej zachoval vyšší podiel priemyslu aj stavebníctva a nižší podiel služieb. Výnimku tvorí pôdohospodárstvo, jeho podiel na zamestnanosti klesol až na 62 % úrovne EÚ 28.

Štrukturálne zmeny sa realizovali v rokoch 2004 – 2013 súbežne s vysokým priemerným ročným tempom rastu pridanej hodnoty (4,2 %), produktivity práce (3,4 %) a miernym rastom zamestnanosti (0,7 % ročne). Slovensko v tomto smere dosahovalo jedny z najlepších výsledkov.

Nadpriemerný rast sa zaznamenal najmä v spracovateľskom priemysle: v rokoch 2004 – 2012 bol reálny rast pridanej hodnoty 7,5 % a rast produktivity práce 8,0 % ročne, zamestnanosť klesala ročne o 0,5 %. V štruktúre spracovateľského priemyslu sa najviac zvýšil podiel výroby dopravných prostriedkov – na 21 % v pridanej hodnote a 14 % v zamestnanosti. Vysoký podiel si udržala výroba kovov a kovových konštrukcií,

výroba výrobkov z gumených, plastových a ostatných nekovových minerálnych výrobkov, podiel elektrotechnického priemyslu sa zvýšil. Poklesol najmä podiel výroby ropných produktov, chemického, potravinárskeho a textilného a kožiarskeho priemyslu. Po vstupe do EÚ dosiahla SR značný pokrok vo zvyšovaní technologickej úrovne spracovateľského priemyslu (podiel technologicky náročnejších odvetví sa zvýšil o 12,5 p. b. v pridanej hodnote a o 5,6 p. b. v zamestnanosti) a v znižovaní zaostávania za priemerom EÚ 15.

Sektor služieb sa rozvíjal podstatne pomalšie ako spracovateľský priemysel. V rokoch 2004 – 2012 sa jeho pridaná hodnota reálne zvyšovala o 4,3 % ročne, kým v spracovateľskom priemysle o 7,5 %. Vo vývoji zamestnanosti však sektor služieb dosiahol priaznivejšie výsledky ako spracovateľský priemysel: 1,7 % k -0,5 % ročne. V rámci zmien v štruktúre sektora služieb treba pozitívne hodnotiť najmä zvýšenie podielu odvetví podporujúcich skvalitnenie činnosti podnikateľského sektora a konkurenčnú schopnosť spracovateľského priemyslu. Z hľadiska poznatkovo náročných služieb, SR pomerne dlho stagnovala na úrovni podstatne nižšej ako priemer EÚ 15 (v roku 2008 o 12,8 p. b. v pridanej hodnote a o 10,1 p. b. v zamestnanosti). Až po roku 2008 sa odstup zmenšil v pridanej hodnote na 10,1 p. b., v zamestnanosti zostal rovnaký. Celkové zaostávanie v pozícii služieb v ekonomike oproti priemeru EÚ 15 je teda spôsobené najmä nedostatočne rozvinutými poznatkovo náročnými službami a v rámci nich až 6,5 p. b. pripadá na vzdelanie, zdravotníctvo a sociálnu starostlivosť (podľa pridanej hodnoty).

Vstup do EÚ priniesol Slovenskej republike pomerne silný prílev priamych zahraničných investícií, predovšetkým do sektora spracovateľského priemyslu. Tento silný prílev PZI je však časovo obmedzený len na krátke obdobie tesne pred vstupom do EÚ a tesne po vstupe (cca 2002 – 2006). Jeho výsledkom je zvýšenie exportnej výkonnosti slovenskej ekonomiky a tesnejšia integrácia slovenskej produkcie s inými krajinami. Dokonca to viedlo k stabilizácii či miernemu posilneniu podielu domácej pridanej hodnoty obsiahnutej v exporte krajiny, ktorý do roku 2004 dlhodobo klesal. V neskoršom období prichádzali PZI zväčša len do sektora služieb, PZI do spracovateľského priemyslu stagnovali. Tempo rastu PZI

sa ustálilo na podobnej úrovni, ako je to v iných krajinách regiónu strednej a východnej Európy alebo vo vyspelých ekonomikách EÚ a v USA.

Európsku úniu v pokrízovom období čoraz väčšmi znepokojuje klesajúci podiel spracovateľského priemyslu v štruktúre ekonomiky. Vyzýva preto členské štáty na „reindustrializáciu“, ako aj na uplatnenie priemyselnej politiky, ktoré by tento proces podporili. Slovensko je, vzhľadom na značne vyšší podiel spracovateľského priemyslu ako vo väčšine ekonomík EÚ, vo výhodnej pozícii. Napriek tomu však uplatňovanie priemyselnej politiky v jej širokom ponímaní pokladáme aj na Slovensku za potrebné najmä z hľadiska podpory domáceho podnikateľského sektora.

4. FAKTORY ZNALOSTNEJ EKONOMIKY NA SLOVENSKU A V EURÓPSKEJ ÚNII: VÝVOJ A HOSPODÁRSKA POLITIKA

Znalosti ako faktor ekonomického rozvoja, produktivity a konkurencieschopnosti zohrávajú vo vyspelých ekonomikách kľúčovú úlohu. Z toho vyplýva aj zodpovedajúca pozornosť, ktorú vlády venujú národným výskumným, inovačným a vzdelávacím systémom. V 90. rokoch, v priebehu transformácie slovenskej ekonomiky nepatrili oblasti výskumu a vývoja (VaV), inovácií a vzdelávania medzi prioritné oblasti hospodárskej politiky. Rovnako v období po roku 2000, keď sa presadzoval hospodársky rozvoj založený na príleve PZI a nízkych daní (a nízkych výdavkov), zostávala podpora týchto oblastí v úzadí. Impulzom k zmene pohľadu na ich postavenie bol vstup SR do EÚ. Integrácia do EÚ znamenala okrem voľného pohybu tovarov, služieb, práce a kapitálu aj príležitosť na voľný pohyb vedeckých poznatkov, zvýšenú mobilitu výskumníkov, študentov a pedagógov, prístup k novým zdrojom financovania, ako aj zavádzanie zmien v inštitucionálnom rámci fungovania VaV, podpory inovácií a vzdelávacieho systému. „V období vstupu do EÚ sa vláda SR zameriavala na konsolidáciu verejných financií a po ukončení všetkých významných štrukturálnych reforiem mala byť v centre pozornosti hospodárskej politiky podpora poznatkovo založenej ekonomiky a ľudského kapitálu. Existovalo tu vedomie toho, že výskum a vývoj musí v dlhodobom horizonte zohrávať významnú úlohu pri koncipovaní národohospodárskej stratégie“ (MF SR, 2004).

Príspevok sa sústreďuje na tri kľúčové dimenzie kvalitatívnych predpokladov rozvoja znalostnej ekonomiky – VaV, inovácie a vzdelávanie. Pozornosť venuje analýze reálneho vývoja, ako aj politikám v týchto oblastiach, a to predovšetkým po vstupe SR do EÚ.

4.1. Postavenie výskumu a vývoja a inovácií v hospodárskej politike EÚ

Dôležitým míľnikom hospodárskej politiky EÚ bolo prijatie tzv. *Lisabonskej stratégie* (LS) v roku 2000. Európska komisia v nej pomerne

optimisticky deklarovala ambiciózny cieľ „vytvoriť z EÚ do roku 2010 najkonkurencieschopnejšiu a najdynamickejšiu poznatkovo orientovanú ekonomiku sveta, schopnú trvalo udržateľného rastu s väčším množstvom pracovných miest a väčšou sociálnou súdržnosťou“ (EK, 2000). Sociálny a ekonomický vývoj bol v EÚ koncom 90. rokov v porovnaní s ostatnými svetovými ekonomickými centrami (USA a Japonsko) pomerne nepriaznivý – nízke výdavky do výskumu a vývoja, nepriaznivé demografické trendy, nedostatočné štrukturálne zmeny v ekonomikách členských štátov, nutnosť zvýšenia inovačnej aktivity ekonomík, pomalé budovanie jednotného spoločného trhu a pretrvávajúca nezamestnanosť vytvárali problémy, ktoré ohrozovali budúcu konkurencieschopnosť EÚ v globálnom prostredí. Lisabonská stratégia bola zameraná na dve skupiny problémov, a to na prípravu prechodu na znalostnú ekonomiku a modernizáciu európskeho sociálneho modelu.

Medzi priority LS patrilo vytvorenie európskeho výskumného priestoru, ktorý mal byť založený na prepojení národných programov VaV zvýhodnením súkromných investícií do VaV a podporou mobility pracovníkov VaV. Leimotívom posilnenia inovačnej výkonnosti Únie sa stal záväzok zvýšenia výdavkov na VaV na úroveň 3 % HDP do roku 2010, pričom dominantú úlohu mali mať výdavky podnikového sektora s podielom aspoň 2/3.

Kritika nedostatočného využívania VaV ako faktora sociálno-ekonomického rozvoja bola opodstatnená. Slabú dynamiku kvalitatívnych faktorov ekonomického rastu vyjadruje v grafe 4.1 vývoj súhrnnej produktivity faktorov EÚ 15, pričom v dynamike prírastkov súhrnnej produktivity faktorov sa postavenie EÚ 15 v porovnaní Japonskom a USA nezlepšilo.¹

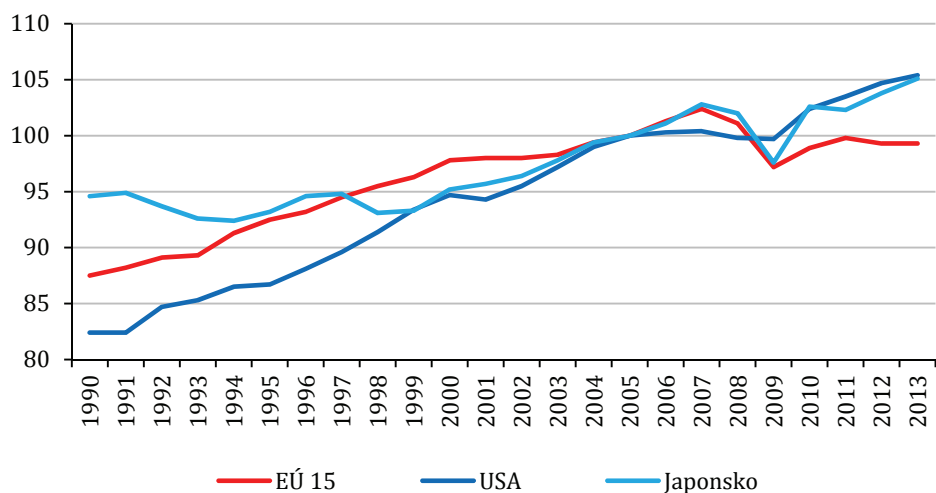
Zaostávanie EÚ je evidentné aj v dvoch hlavných parametroch VaV (hrubé výdavky na VaV a patenty; grafy 4.2 a 4.3). Hoci EÚ sa podarilo stabilne zvýšiť výdavky na VaV nad úroveň 2 %, tie sa stále pohybujú pod úrovňou jej globálnych konkurentov. V patentovej aktivite význam EÚ postupne od konca 90. rokov klesá, pričom na druhej strane sa Japonsku a USA darí globálnu dominanciu zachovať.

¹ Výpovedná hodnota tohto indikátora môže byť počas hospodárskej krízy limitovaná.

Graf 4.1

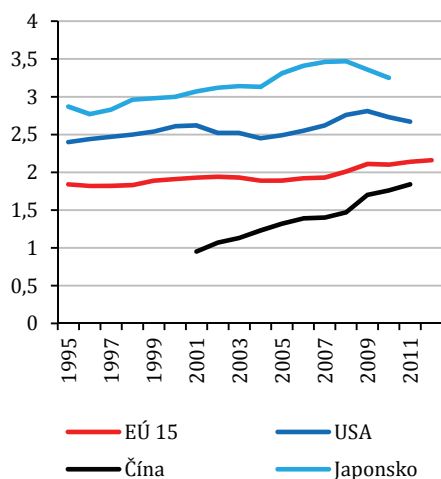
Vývoj súhrnnej produktivity faktorov EÚ 15, Japonska a USA

(index; 2005 = 100)

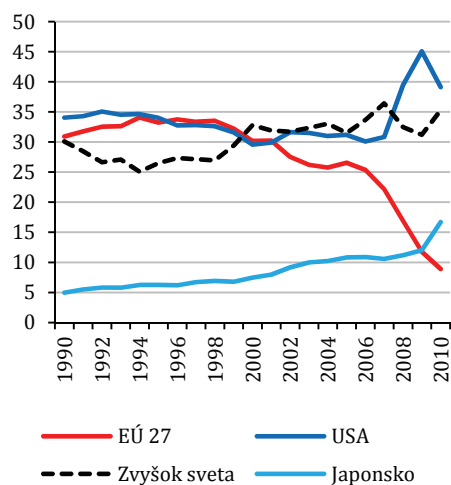
Prameň: AMECO online (2014).

Graf 4.2

Hrubé výdavky na VaV (% HDP)

Prameň: Eurostat (2014).

Graf 4.3

Triadické patenty (podiel na celosvetovom počte v %)

Prameň: Eurostat (2014).

V roku 2004 dochádza k strednodobému hodnoteniu LS. Takzvaná Kockova správa konštatovala viacero faktorov neúspechu, pričom v oblasti VaV a inovácií sa za príčiny neuspokojivej realizácie LS považovali v externom

prostredí najmä stagnácia a neistota v investovaní do VaV a inovácií po splasnutí tzv. internetovej bubliny v USA; v internom prostredí v rámci EÚ to bola slabá deregulácia podnikateľského prostredia a malý pokrok v budovaní jednotného trhu, ako aj vzájomná konfliktnosť veľkého počtu cieľov LS. Kritika Kokovej správy sa premietla do prehodnotenia a „reštartu“ LS, a preto Európska komisia na jar 2005 vydala dokument *Spoločne pracujeme na hospodárskom raste a zamestnanosti – Nový začiatok Lisabonskej stratégie* (EK, 2005). Súčasťou zmien, ktoré priniesla revidovaná LS v roku 2005, bola povinnosť členských štátov formulovať vlastné národné lisabonské programy. Dlhodobou slabinou LS bola nedostatočná implementácia vytýčených cieľov, preto v druhej polovici „lisabonskej dekády“ dochádza k zavedeniu nových nástrojov, medzi ktoré možno zaradiť „programy politiky súdržnosti EÚ na roky 2007 – 2013“, z ktorých sa má plných 60 % využiť na realizáciu cieľov národných programov reforiem.

Pôvodná LS sa vyvinula do pomerne komplikovanej štruktúry s protirečivými cieľmi a nejasnou kompetenciou v plnení medzi nadnárodnou a národnou úrovňou. V rámci hodnotenia jej strednodobého plnenia a revízie sa ciele zamerali na zvýšenie ekonomického rastu a zamestnanosti. Z hľadiska posilnenia úlohy VaV a inovácií sa EÚ nepodarilo dosiahnuť proklamovaný cieľ zvýšenia hrubých výdavkov na VaV na úroveň 3 %. Aj keď tie sa pohybujú od roku 2008 nad úrovňou 2 % HDP, odstup od USA a Japonska sa výrazne nepodarilo znížiť. Hoci v prípade dobiehania USA sa podarilo mierne znížiť zaostávanie (výdavky na VaV EÚ v roku 2000 tvorili 73 % úrovne USA, v roku 2010 to bolo 80 %), v porovnaní s Japonskom výdavky na VaV v EÚ ostali na úrovni 65 % (graf 4.2).

V roku 2010 Európska komisia prijala v rámci dlhodobej stratégie *Európa 2020 – Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu* víziu/iniciatívu zvýšenia inovatívnosti ekonomiky EÚ pod názvom *Únia inovácií* (EK, 2010). Medzi prioritné oblasti patrí predovšetkým opätovne zvýšenie investícií do VaV, inovácií a IKT, odstraňovanie fragmentácie a duplicit v európskom výskume, skvalitnenie vzdelávania na všetkých úrovniach, dokončenie európskeho výskumného priestoru,

odstránenie bariér medzi akademickou a podnikateľskou sférou, ako aj v inovatívnom podnikaní malých a stredných podnikov (MSP).

Politika EÚ v oblasti podpory VaV je značne decentralizovaná a naďalej ostáva v kompetencii jednotlivých členských štátov. Pre túto oblasť je charakteristická nízka miera regulácie nadnárodnou legislatívou a silné postavenie medzivládnych výskumných organizácií. Primárnym nástrojom sú viacročné *Rámcové programy Európskej únie pre výskum a technický rozvoj*. Kľúčový prvok predstavuje budovanie *Európskeho výskumného priestoru* (*European Research Area*), ktorý sa začal vytvárať v roku 2000. Vytvorenie jednotného Európskeho výskumného priestoru má za cieľ prekonať fragmentovaný výskum členských štátov a vytvoriť čo najlepšie podmienky na realizáciu výskumu v rámci EÚ. Vytvorenie európskeho výskumného priestoru v sebe spája myšlienky vytvorenia jednotného trhu vo výskume, zlepšenia koordinácie národných výskumných aktivít a politiky a vytvorenia európskej výskumnej politiky.

4.2. Výskum a vývoj v sociálno-ekonomickom rozvoji a hospodárskej politike Slovenska

V predchádzajúcej dekáde VaV zohrávali v hospodárskej politike Slovenska dôležitú úlohu len v deklaratívnej polohe vo formuláciách množstva strategických dokumentov. V *Dlhodobom zámere štátnej vednej a technickej politiky do roku 2015* (z roku 2007²) sa pomerne ambiciózne uvádza, že „veda a technika ako jeden z troch pilierov rozvoja vedomostnej spoločnosti... musia byť v centre pozornosti politických a vládnych orgánov rozhodujúcich o celkovom smerovaní rozvoja Slovenskej republiky, aby plnili úlohu rozhodujúceho rozvojového faktora krajiny“ (Vláda SR, 2007). Na tento strategický dokument nadviazala *Stratégia plnenia Dlhodobého zámeru štátnej vednej a technickej politiky do roku 2015 na obdobie do roku 2010*, ktorá obsahovala súhrn opatrení vednej a technickej politiky. Za istý kvalitatívny posun vo formulovaní strategických zásad vednej a technickej politiky možno označiť dokument *Aktualizácia*

² Našu stručnú deskripciu slovenskej vednej a technickej politiky začíname rokom 2007 a týmto dokumentom; podrobný popis vývoja slovenských vedných a technických politík do roku 2005 poskytuje Klas (2006).

dlhodobého zámeru štátnej vednej a technickej politiky do roku 2015 (Stratégia Fénix) z roku 2011, ktorá sa snažila nájsť a zrealizovať postavenie slovenskej vedy a techniky v širšom sociálno-ekonomickom kontexte.

Výskum a vývoj ako faktor ekonomického rozvoja možno nájsť aj v ostatných hospodárskych politikách. Základným dokumentom, ktorý vychádzal z cieľov a princípov LS a bol oficiálnym vládny programom rozvoja znalostnej ekonomiky na Slovensku, bola v roku 2005 prijatá *Stratégia konkurencieschopnosti Slovenska do roku 2010 – Národná lisabonská stratégia*. Tento dokument mal byť slovenskou odpoveďou na revíziu lisabonského procesu z roku 2005 a v rámci neho mal definovať národné politiky v oblasti štrukturálnych reforiem a vytvárania podmienok na rozvoj znalostnej ekonomiky. Za najdôležitejšie rozvojové oblasti sa stanovili (MF SR, 2006): a) informačná spoločnosť; b) veda, výskum a inovácie; c) podnikateľské prostredie; d) vzdelávanie a zamestnanosť. Informatizácia spoločnosti, ktorá priamo podmieňuje inovačný rozvoj v ekonomike, sa mala realizovať prostredníctvom zvyšovania informačnej gramotnosti, informatizácie verejnej správy a dostupnosti internetu.

V oblasti vedy, výskumu a inovácií sa mali národné politiky orientovať najmä na: 1. výchovu a podporu kvalitných vedcov; 2. podporu výskumu medzinárodnej kvality a s adekvátnym prepojením na podnikateľskú sféru; 3. účinnú verejnú podporu podnikateľských aktivít zameraných na vývoj a inovácie.

Ad 1. Vo financovaní výskumu slovenská LS proklamovala zvýšený záujem o financovanie kvalitného výskumu, odklon od inštitucionálneho financovania k projektovej podpore VaV a zavádzaniu súťažných princípov. Vo verejnom sektore očakávaná sa kládli na fungovanie tzv. výskumných univerzít a SAV. Pozornosť sa venovala taktiež verejnej podpore doktorandov a medzinárodnej mobility vedcov.

Ad 2. Národná LS je založená na myšlienke, že domáci VaV sa môže stať faktorom ekonomického rozvoja len vtedy, ak domáca veda zodpovedá medzinárodným a svetovým štandardom. Kvalitný výskum v slovenských podmienkach sa mal dosiahnuť verejnou podporou úspešných vedeckých tímov, nadštandardným financovaním výskumu v 2-3 prioritných oblastiach, odstránením bariér, ktoré znižujú mobilitu kvalitných

vedcov medzi akademickým a podnikateľským sektorom; a napokon sprístupnením zdrojov EÚ v oblasti VaV.

Ad 3. Verejná podpora súkromného VaV a inovácií mala byť zameraná na účinnú podporu inovatívnych firiem, ako aj podporu celkového pro-inovačného podnikateľského prostredia prostredníctvom motivácie vyššieho zapojenia súkromných výdavkov na VaV, vyššej verejnej podpory MSP a zlepšenia ponuky rizikového kapitálu.

Hospodárska politika SR sa každoročne vracala k lisabonskému procesu prijímaním dvojročného *Národného programu reforiem*, v ktorom sa stanovujú ciele a opatrenia makroekonomických a mikroekonomických politík na nasledujúce dva roky, pričom osobitná pozornosť sa venuje politikám a opatreniam v oblasti vzdelávania, vedy, výskumu, inováciám a informačnej spoločnosti.

V roku 2008 bol prijatý *Modernizačný program Slovensko 21*, ktorý definoval štyri prioritné oblasti verejných politík na Slovensku, medzi ktoré bola zaradená aj oblasť výskumu, vzdelávania a inovácií (navrhované krátkodobé opatrenia kládli dôraz na posilňovanie zapojenia sa do medzinárodného kontextu vo výskume a vzdelávaní).

Z národnej LS v oblasti kvalitatívnych faktorov konkurencieschopnosti to bola národná iniciatíva *Mobilizácia inovácií v národnej ekonomike a rozvoj vedecko-vzdelávacích aktivít* (tzv. Minerva) v roku 2006. Jej aktualizácia – *Minerva 2.0 – Slovensko do prvej ligy* – bola schválená v roku 2011 a jej cieľom bolo „zamerať sa práve na prepojenosť inovačného ekosystému a namiesto vyčerpávajúceho zoznamu národných ambícií identifikovať nevyhnutnú kritickú masu konkrétnych opatrení, ktoré umožnia Slovensku začať vytvárať efektívny inovačný ekosystém a vzdelanostnú ekonomiku“.

Aktuálnym strategickým dokumentom, schváleným v roku 2013, ktorý má koordinovať financovanie, riadenie a inštitucionálnu reformu oblasti vedy, výskumu a inovácií v rokoch 2014 až 2020, je stratégia *Poznatkami k prosperite – Stratégia výskumu a inovácií pre inteligentnú špecializáciu Slovenskej republiky*.³ Ako strategické ciele uvádza:⁴ prehľbovanie

³ Prijatie tejto stratégie bolo nevyhnutné ako tzv. ex -ante kondicionalita pre schválenie operačných programov na podporu investícií do výskumu, vývoja, inovácií a informačných technológií z prostriedkov štrukturálnych fondov ERDF EÚ na programové obdobie 2014 – 2020.

integrácie a ukotvenie kľúčových priemyselných odvetví, ktoré zvyšujú miestnu pridanú hodnotu spolupracou miestnych dodávateľských reťazcov a podporou ich vzájomného sieťovania; zvýšenie príspevku výskumu k hospodárskemu rastu prostredníctvom globálnej excelentnosti a lokálnej relevantnosti; vytváranie dynamickej, otvorenej a inkluzívnej inovatívnej spoločnosti; zlepšenie kvality ľudských zdrojov pre inovatívne Slovensko. V rámci druhého strategického cieľa Slovensko plánuje zvýšiť do roku 2020 podiel hrubých výdavkov na VaV na minimálne 1,2 % HDP.⁵ Prioritnými oblasťami vedy a výskumu sa stali oblasti materiálového výskumu a nanotechnológií, informačných a komunikačných technológií, biomedicíny a biotechnológie, priemyselných technológií, udržateľnej energetiky, pôdohospodárstva a životného prostredia a vybrané oblasti spoločenských vied. Reforma inštitucionálneho rámca VaV a jeho riadenia bude obsahovať transformáciu SAV (a vznik novej formy výskumnej organizácie – verejná výskumná inštitúcia) a integráciu viacerých implementačných agentúr do Výskumnej agentúry a Technologickej agentúry.

Prijímané opatrenia stratégie sú konkretizované v *Akčnom pláne implementácie RIS3 pre roky 2014 – 2016*.

Aj keď národný VaV systém zohrával v oficiálnych strategických hospodárskopolitických dokumentoch dôležitú úlohu, jeho reálna výkonnosť dlhodobo nezodpovedá predpokladom, ktorými by mal ako faktor kvalitatívnej konkurencieschopnosti disponovať. V tabuľke 4.1 uvádzame tri výstupné indikátory VaV.

Kvalita slovenského výskumu (meraná pomerom národných publikácií na 10 % najcitovanejších svetových publikácií) sa v porovnaní s priemerom EÚ síce mierne zlepšila, ale jeho zaostávanie za inovačne vyspelými malými ekonomikami (TOP 3 – priemer Fínska, Švédska, Dánska) alebo stredoeurópskymi krajinami pretrváva. V porovnaní s EÚ alebo ekonomikami TOP 3 slovenská veda vykazuje len cca 1/3 úroveň. Spolupráca verejného výskumného sektora s podnikmi a jej posilnenie je stredobodom záujmu politik tak na európskej, ako aj národnej úrovni.

⁴ Poznatkami k prosperite – Stratégia výskumu a inovácií pre inteligentnú špecializáciu Slovenskej republiky.

⁵ Uvedený kvantitatívny cieľ predstavuje aj národný záväzok v rámci stratégie Európa 2020.

Tabuľka 4.1
Vybrané indikátory VaV

Počet vedeckých publikácií citovaných medzi 10 % najcitovanejších publikácií na svete (% z celkových publikácií v krajine)									Úroveň Slovenska (%)	
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2002	2009
EÚ	9,9	9,9	10,2	10,6	10,7	10,7	10,8	11	27	36
Slovensko	2,7	2,6	2,5	2,4	3,3	3,7	3,2	4		
TOP 3	12,6	12,8	12,5	12,8	12,8	13,1	12,9	12,8	21	31
V 3	3,9	4,1	4,4	4,4	4,6	4,5	4,4	4,8	69	83
Spoločné publikácie súkromného a verejného sektora (počet na 1 mil. obyvateľov)									Úroveň Slovenska (%)	
	2005	2006	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2007	2011
EÚ	.	.	.	44,4	44,2	45,8	49,9	52,8	26	30
Slovensko	.	.	.	11,5	11,5	12	14,7	15,7		
TOP 3	.	.	.	136,9	134,8	134,1	138	141,5	8	11
V 3	.	.	.	11,3	12,5	14	16,4	17,8	102	88
PCT patentové prihlášky na 1 mld. HDP (PPS, eur)									Úroveň Slovenska (%)	
	2004	2005	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2004	2010
EÚ	3,9	4	4,1	4,1	4,1	3,8	4,1	3,9	15	11
Slovensko	0,6	0,5	0,5	0,5	0,5	0,3	0,4	0,4		
TOP 3	9	9,2	9,5	9,7	9,7	9	9,3	8,8	7	5
V 3	1,5	1,4	1,4	1,4	1,6	1,5	1,7	1,6	91	56

Poznámka: V3 – priemer za Česko, Poľsko a Maďarsko; TOP 3 – priemer za Švédsko, Fínsko a Dánsko.

Prameň: EC (2014).

Ako indikátor spolupráce akademického a podnikového sektora sa využíva počet spoločných publikácií súkromného a verejného sektora (na 1 mil. obyv.). V tomto smere nastalo v rokoch 2007 až 2011 na Slovensku mierne zlepšenie v porovnaní s EÚ alebo TOP 3, ale v porovnaní s priemerom V3 (V3 – priemer Česka, Poľska a Maďarska) sa postavenie Slovenska zhoršilo.

Značnou slabinou slovenského VaV je z hľadiska komerčne využiteľných výsledkov nízka patentová výkonnosť. V počte PCT (*Patent Cooperation Treaty*) patentových prihlášok (na mld. HDP) sa Slovensko od ostatných ekonomík vzdáva. Za nízkou patentovou aktivitou na Slovensku stojí viacero faktorov: inovačné správanie podnikov, ktoré je orientované na nákup hotovej technológie, nedostatky v podpornej infraštruktúre VaV (chýbajúca podpora transferu technológií na VŠ a SAV), nedostatočná motivácia vedcov, administratívne/finančné bariéry. Pokiaľ

má byť domáci VaV faktorom ekonomického rozvoja, nevyhnutne musí vykazovať medzinárodne/svetovo porovnateľnú úroveň.

Vedná a technická politika v minulej dekáde bola vo vysokej miere ovplyvnená vstupom SR do EÚ a integráciou slovenského VaV systému do európskeho výskumného priestoru. Pretvoril sa inštitucionálny rámec riadenia a financovania vednej a technickej politiky (napr. APVV, implementácia operačných programov – OP VaV, Slovenská inovačná a energetická agentúra, fond JEREMIE a pod.), hľadali sa vhodné nové formy posilňovania väzieb medzi výskumnou základňou verejného sektora a podnikmi. Slovensko budovaním nových foriem podpornej infraštruktúry (centrá excelentnosti, centrá na transfer technológie, vedecké parky) dohánalo svoj inštitucionálny deficit. Očakávalo sa aj posilnenie postavenie univerzít v tvorbe nových vedeckých poznatkov a ich difúzie do podnikania. Hoci sa v politikách zameraných na podporu VaV a inovácií proklamovala podpora kvalitnému výskumu, prepájaniu akademickej a podnikovej sféry alebo intenzívnejšej komercializácii výsledkov VaV, k implementácii konkrétnych nástrojov na dosiahnutie uvedených cieľov dochádza až ku koncu programového obdobia 2007 – 2013.

Prostriedkom zapojenia Slovenska do špičkového medzinárodného výskumu, integrácie do Európskeho výskumného priestoru a tým aj získania dodatočných zdrojov je zapájanie do Rámcových programov EÚ. Z hľadiska záujmu slovenských vedcov o účasť na projektoch 7. rámcového programu (2007 – 2013) nemožno slovenský VaV hodnotiť pozitívne; Slovensku patrí posledné miesto v počte žiadostí na tisíc výskumníkov a vykazuje aj nízku mieru finančnej úspešnosti žiadostí. Ako uvádza hodnotiaca správa (SOVVA, 2012), slovenskú účasť na rámcových programoch ovplyvňuje najmä limitovaná absorpčná schopnosť slovenskej vedy riešiť výskumné projekty a nedostatočná informovanosť slovenských vedcov.

4.3. Inovácie a inovačná politika na Slovensku

Slovensko dlhodobo patrí medzi krajiny s najnižšou inovačnou výkonnosťou. Podiel na tom majú problémy univerzitného systému, národného systému VaV, stav podnikateľského sektora a jeho inštitucionálne prostredie, ako aj výsledky ekonomickej transformácie a ciele PZI

na Slovensku. Dlhodobo zaostávame v intenzite inovačných aktivít na úrovni podnikov, vo výdavkoch na projekty VaV v technologickom transfere, vo využívaní kooperačného potenciálu, v patentovej aktivite, v spolupráci výskumu s priemyslom, vo využití rizikového kapitálu a pod.

V období vstupu do EÚ bola SR zaradovaná do skupiny krajín s najslabšou inovačnou výkonnosťou. Posledné roky SR patrí do skupiny miernych inovátorov, ale vo väčšine ukazovateľov dosahuje hodnoty výrazne pod priemerom EÚ (tab. 4.2). Sumárny inovačný index, vyjadrujúci celkovú inovačnú kapacitu krajiny, dlhodobo stagnuje a dosahuje len 60 % úrovne priemeru EÚ.

Tabuľka 4.2

**Úroveň oblastí inovačnej výkonnosti SR (EÚ = 100 %)
v rokoch 2006 – 2013**

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Sumárny inovačný index	61,2	58,8	60,0	59,6	56,6	56,6	64,8	60,0
Ľudské zdroje	93,5	93,8	95,9	96,2	105,7	118,9	136,4	105,2
Systém VaV	24,4	21,7	23,8	24,4	29,8	30,6	29,2	29,6
Financovanie a podpora	21,1	26,3	26,3	24,1	24,2	40,0	53,4	64,3
Firemné investície	120,0	117,8	107,0	104,5	48,9	53,3	51,2	54,8
Spolupráca a podnikavosť	48,0	48,0	54,2	54,2	41,2	40,4	59,3	58,2
Duševné vlastníctvo	27,5	28,3	25,5	26,8	30,4	23,2	27,6	26,8
Inovátori	54,9	54,9	58,8	58,8	64,7	64,7	69,1	54,5
Ekonomické efekty	83,0	83,3	84,9	83,6	77,2	73,7	76,3	75,0

Prameň: EC (2014) a vlastné výpočty.

Pri hodnotení inovačnej výkonnosti na Slovensku je nadpriemerná iba jedna oblasť inovačného rozvoja – ľudské zdroje. V ľudských zdrojoch Slovensko vykazuje vysoký počet nových doktorandov. Noví doktorandi sú domácim faktorom a môžu byť potenciálom do budúcnosti. V ekonomických efektoch je nadpriemerne vysoký podiel exportu so znalostne náročnou produkciou. Tento export je založený na inováciách, ktoré na Slovensko importovali zahraniční investori. Vďaka konkurencieschopnej produkcii dcérskych spoločností zahraničných firiem je tu výrazný príspevok exportu stredne vysokých a vysokých technológií k obchodnej bilancii a predaja nových produktov. Inovačná aktivita

v tejto skupine podnikov je vysoká, avšak zväčša je založená na transfere poznatkov zo zahraničia.

Po roku 2009 na jednej strane výrazne poklesli firemné investície na inovácie a na druhej strane rastie financovanie a podpora z verejných zdrojov. Firmy a vlády takto reagovali na hospodársku krízu. Predpokladáme, že sa prejavil aj efekt zvýšenej podpory z operačných programov, čo znižovalo nároky na súkromné zdroje financovania inovácií. Podľa jedného z výskumov o inovačnej výkonnosti, celkovú spokojnosť s úrovňou verejnej podpory zavádzaniu inovácií vyjadrilo 17,1 % oslovených podnikateľov⁶ a naopak, celkovú nespokojnosť s úrovňou verejnej podpory vyjadrilo 68 % respondentov (NARMSP, 2013).

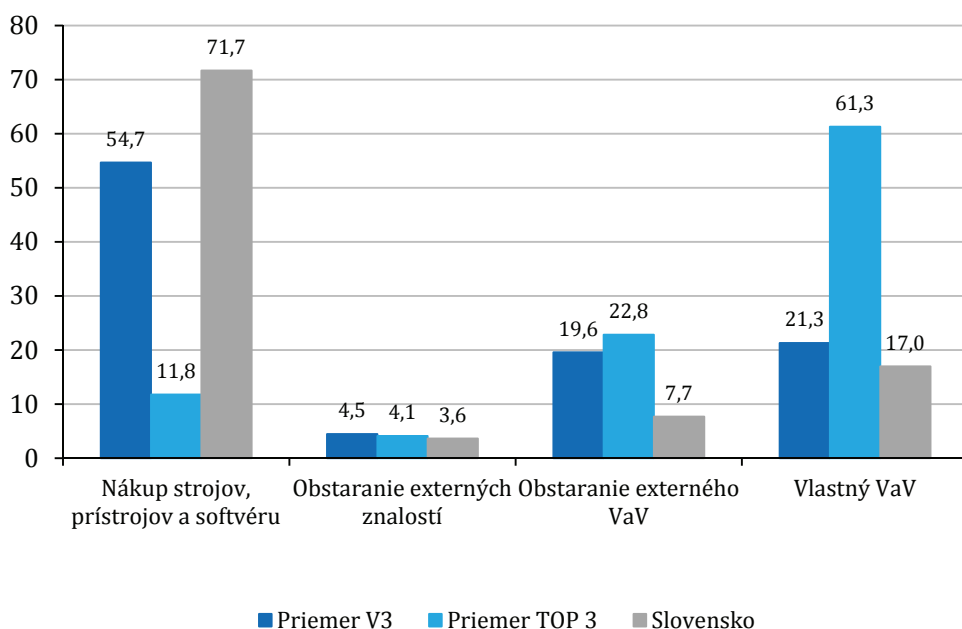
Technologické a inovačné napredovanie slovenskej ekonomiky bolo v uplynulej dekáde založené na využívaní (nákupe) hotových poznatkov (transfer technológií prostredníctvom nákupu hardvéru a softvéru, ale i manažérske metódy). „V období vstupu SR do EÚ bol podiel poznatkovo náročného sektora v slovenskej ekonomike o 20 – 30 % nižší, než bola priemerná úroveň EÚ, podiel inovujúcich podnikov bol polovičný v porovnaní s EÚ, charakteristická bola nízka patentová aktivita a v podnikoch dominoval transfer technológií zo zahraničia“ (Klas, 2005). Domáci VaV, ktorý tvorí kľúčový faktor konkurencieschopnosti vyspelých krajín, sa v slovenskej ekonomike dosiaľ využíva len v minimálnej miere. Pre slovenskú ekonomiku (podobne ako aj pre Poľsko, Maďarsko, Česko; v grafe 4.4 označené ako V3) je charakteristické, že inovujúce podniky ako zdroj inovácií uprednostňujú skôr nákup hotovej technológie (stroje, prístroje, softvér) než vlastný VaV. V prípade malých inovačne vyspelých ekonomík (Fínsko, Švédsko, Dánsko; v grafe 4.4 označených ako TOP 3) je správanie inovujúcich podnikov opačné. V obstarávaní externých znalostí inovujúcimi podnikmi nie sú medzi krajinami veľké rozdiely. Slovenské inovujúce podniky relatívne málo využívajú nákup externého VaV.

⁶ Názory zisťovala Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania (NARMSP) na základe prieskumu názorov predstaviteľov MSP na oblasti jednotlivých princípov zákona o MSP (*Small Business Act* – SBA) a hodnotenie ich uplatňovania na Slovensku.

Graf 4.4

Výdavky na zdroje inovácií

(2010, % inovujúcich podnikov v kľúčových odvetviach)

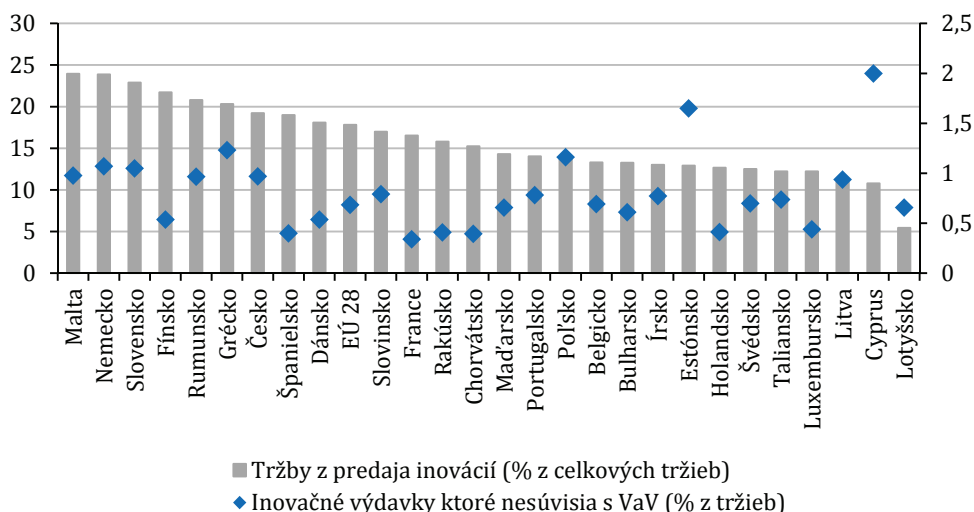

Poznámka: V3 – priemer za Česko, Poľsko a Maďarsko; TOP 3 – priemer za Švédsko, Fínsko a Dánsko.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa Eurostat (2014).

Nemožno povedať, že Slovensko je málo inovatívna ekonomika. Ak neberieme do úvahy indikátory VaV (napr. hrubé výdavky na VaV alebo počet patentov a pod.), ale tržby z predaja inovatívnych produktov a služieb alebo výšku takých podnikových výdavkov na inovácie, ktoré nesúvisia s VaV, tak inovatívnosť slovenskej ekonomiky je v rámci EÚ nadpriemerná. V grafe 4.5 uvádzame postavenie slovenskej ekonomiky v rámci EÚ podľa výšky tržieb z inovácií inovujúcich podnikov a podľa výdavkov na inovácie, ktoré nesúvisia s VaV (priemerné hodnoty CIS za roky 2004; 2006; 2008; 2010). V oboch prípadoch sa Slovensko nachádza nad priemernou úrovňou EÚ. Pomerne vysokú mieru inovatívnosti bez zapojenie vlastného VaV možno pripísať vysokým prílevom priamych zahraničných investícií do spracovateľského priemyslu v uplynulej dekáde.

Graf 4.5

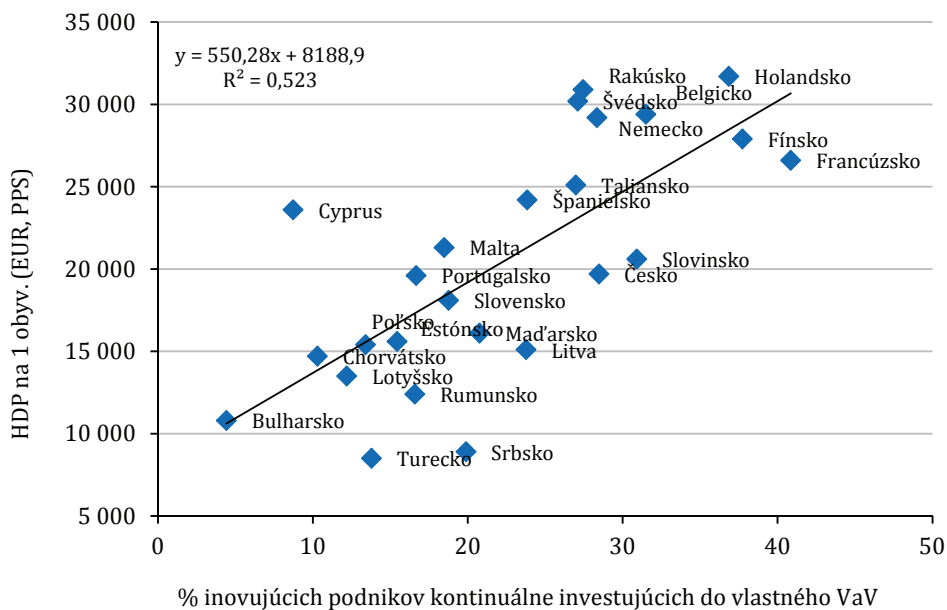
Tržby z inovácií a investície do inovácií, ktoré nesúvisia s VaV*

Poznámka: Tržby z predaja inovácií je % tržieb produktov, ktoré sú nové pre podnik alebo nové pre trh z celkových tržieb.

* Priemer za roky 2004; 2006; 2008; 2010.

Prameň: Vlastné spracovanie podľa Eurostat (2014).

Graf 4.6

Vzťah ekonomickej výkonnosti a podnikových investícií do vlastného VaV

Prameň: Vlastné spracovanie podľa Eurostat (2014).

Avšak v priebehu rokov 2004 až 2010 dochádza k postupnému poklesu výdavkov na inovácie, ktoré nesúvisia s VaV, z 1,75 % (z celkových tržieb) na 0,65 % v roku 2010. Skúsenosti z vyspelých ekonomík ukazujú, že ekonomická vyspelosť krajiny súvisí s vysokými podnikovými výdavkami na VaV (graf 4.6). Z hľadiska zvyšovania inovatívnosti je preto dôležité, aby štát reagoval na postupný pokles výdavkov na inovácie, ktoré nesúvisia s VaV, takou hospodárskou politikou, ktorá by rezultovala do zvyšovania podnikových výdavkov na VaV.

Pre fungujúci národný inovačný systém je kľúčová prepojenosť jednotlivých aktérov. Komplexnosť a medziodborovosť riešených problémov na jednej strane vedú k potrebe vývoja spoločných riešení, a na druhej strane chýbajúca spolupráca aktérov na rôznych úrovniach a dlhá implementácia strategických zámerov prispievajú k obmedzenej tvorbe inovačných kapacít a oslabujú rozvoj slovenskej ekonomiky. Aktivita VaV sú nákladné a rizikové a firmy vstupujú do spolupráce, lebo očakávajú úsporu nákladov. Konkurenčná schopnosť tak závisí nielen od schopnosti inovovať, ale aj od schopnosti spolupracovať. Na území SR vzniká málo firemných partnerstiev, pretože je tu nízka produkcia technologicky najvyspelejších sektorov a v malej ekonomike často chýba kritická masa firiem s potenciálom na spoluprácu (Brzica, 2011). Podiel spolupracujúcich inovatívnych MSP na celkovom počte MSP dosahuje v prípade SR hodnotu 5,76 % (priemer za EÚ 27 je 11,16 %).

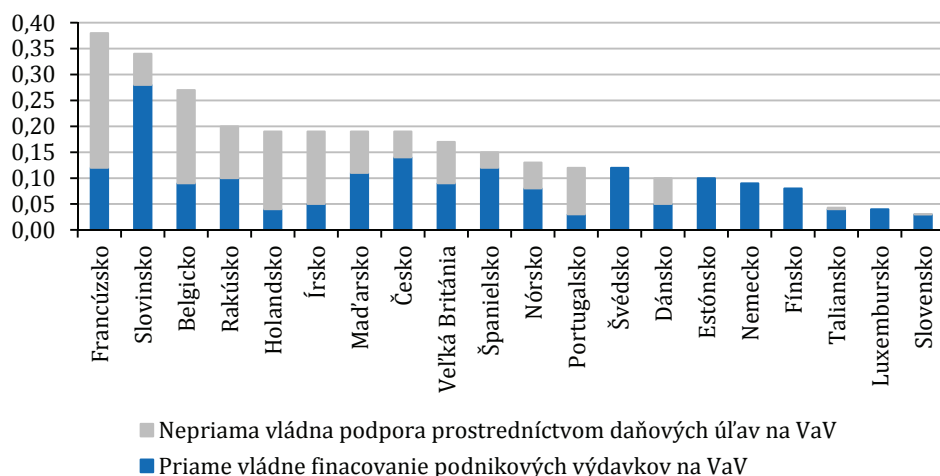
Vyššia miera spolupracujúcich inovatívnych firiem je v krajinách s vyššou inovačnou aktivitou. Spolupráca pri rozvoji založenom na inováciách je úzko spojená s inovačnými aktivitami a s proinovačným prostredím. Vzhľadom na nižší inovačný potenciál v SR aktéri inovačného rozvoja vo vyššej miere vstupujú do zahraničných sietí. Spolupráca je založená na vzájomnej dôvere. Koncept dôvery je ústredným mechanizmom formovania sietí. Miera dôvery je však v slovenskej spoločnosti veľmi nízka a zaostáva za spoločnosťami väčšiny európskych štátov (Bunčák a kol., 2009).

Obmedzený rozsah dopytu po spolupráci vo VaV zo strany firiem je ovplyvnený aj vysokou váhou dcérskych firiem zahraničných a nadnárodných spoločností v ekonomike SR, ktoré majú vlastné kapacity

VaV lokalizované mimo územia SR.⁷ V prípade umiestnenia časti svojich kapacít VaV v SR väčšinou ide o aktivity na konci podnikového výskumno-vývojového hodnotového reťazca, nevyžadujúce významnejšie vstupy z výskumu. Firmy sú opatrné v nadväzovaní spolupráce, lebo mnohokrát zažili neférové konanie, čo súvisí s etikou a podnikateľskou kultúrou. Všeobecne je nízka ochota podeliť sa s inými firmami o svoje poznatky a tak spontánne združovanie je minimálne. Malá efektívnosť národného inovačného systému v SR je ovplyvnená tým, že väzby medzi jeho aktérmi sú slabé alebo chýbajú a zábery aktérov nie sú zjednotené (Brzica, 2011). Hospodársky vyspelé krajiny nenechávajú technologický a inovačný rozvoj iba na podnikovú sféru, ale cieľavedome ho podporujú, a to na strane ponuky i dopytu vytváraním priaznivého proinovačného podnikateľského prostredia. Vládna podpora podnikového VaV je na Slovensku veľmi nízka, v rámci sledovaných 19 ekonomík (graf 4.7), smerovalo z verejných financií na podporu podnikového VaV relatívne najmenej financií. Okrem nízkeho objemu je pre Slovensko charakteristické aj minimálne zapojenie nepriamych foriem vládneho financovania podnikového VaV (napr. daňové úľavy).

Graf 4.7

Vládna podpora podnikového VaV (2011, % HDP)

Prameň: OECD (2014).

⁷ Väčšina z týchto dcérskych firiem realizovala vlastné VaV aktivity pred rokom 1989, avšak po vlastníckych zmenách došlo k značnej redukcii kapacít VaV.

V roku 2007 vláda SR schválila *Inovačnú stratégiu SR na roky 2007 až 2013* ako jeden zo strategických nástrojov budovania znalostnej ekonomiky a zabezpečovania hospodárskeho rastu.⁸ Vývoj v nasledujúcich rokoch však bol poznačený hospodárskou krízou a tým aj zmenou priorít hospodárskej politiky, a tak sa finančné zdroje štátneho rozpočtu koncentrovali na zachovanie zamestnanosti. Následkom toho neboli na plánované aktivity v oblasti podpory inovácií vyčlenené potrebné finančné zdroje a realizovali sa len tie ciele inovačnej stratégie, ktoré neboli náročné na zdroje financovania. Samotní tvorcovia inovačnej politiky uviedli, že limitujúcimi faktormi dosahovania výraznejších pozitívnych výsledkov je nedostatočné finančné krytie a nie celkom priaznivé podmienky a prostredie, v ktorom sa inovačný proces na Slovensku uskutočňuje (MH SR, 2012).

Inštitucionálna podpora spolupráce v SR je orientovaná na programové výzvy zamerané na VaV s podmienkou spolupráce firmy a výskumnej organizácie, na kompetenčné centrá, centrá excelentnosti, výskumno-vývojové centrá, centrá transferu technológií a klastrové iniciatívy. Podpora inovačného rozvoja býva deklarovaná na vládnej úrovni, avšak takto orientované vládne dokumenty sa málokedy dostanú do realizačnej fázy, čoho príkladom je inovačná a klastrová politika (MH SR, 2007; 2010). Schémy podpory projektov zameraných na spoluprácu firiem a výskumných pracovísk pomáhajú meniť ad hoc spoluprácu na dlhodobé spoločné zámery. Príkladov takto podporenej spolupráce je málo.

Verejné inštitúcie majú priestor pri formovaní trhov, vedy a výskumu, životného prostredia, zdravia, energetiky, dopravy, efektívnosti verejnej správy a ovplyvňujú prostredie, v ktorom pôsobia firmy, výskum alebo školy. Verejný sektor má byť príkladom v prijímaní inovačných prístupov a vo využívaní nových technológií a postupov vo verejnej správe, čím prispeje k zvýšeniu kvality verejných služieb a zvýšeniu ich efektívnosti (Brzica, 2011).

⁸ Vypracovanie inovačnej politiky a schválenie inovačnej stratégie si vynútila Európska komisia ako podmienku na čerpanie štrukturálnych fondov v oblasti inovácií.

Dôležitým prvkom inovačných politík v hospodársky vyspelých krajinách je klastrová politika. Úspešné zoskupenia v podobe klastrov podporujú konkurencieschopnosť a spoluprácu, zvyšujú produktivitu, priťahujú investície, podporujú výskum, posilňujú priemyselnú základňu a vyvíjajú špecifické produkty a služby (Vokoun, 2010). Všeobecne priaznivé podmienky pre klastre sú tam, kde sa vytvára vysoký tlak na tvorbu inovácií. Početnosť klastrov a ich prínosy rastú s ekonomickým rozvojom. Výraznú tendenciu ku klastrovaniu majú *high-tech* sektory.

Klastrové iniciatívy majú potenciál prispievať k širšie chápanému ekonomickému rozvoju, keď na základe dialógu firmy – univerzity – inštitúcie prinášajú otázky k vládnej a regionálnej politike. Inovačná stratégia SR na roky 2007 – 2013 považovala zoskupovania MSP za významný nástroj inovačného potenciálu MSP, ale politika podpory klastrov sa koncipovala len obmedzene. Očakávaná podpora prišla až v poslednom období. SWOT analýza klastrových iniciatív pôsobiacich v SR (Duman a kol., 2009) z pohľadu rozvoja spolupráce identifikovala spolupracujúce MSP ako protiváhu veľkým firmám. Na druhej strane, klastrové iniciatívy sú oslabované malými skúsenosťami s touto formou organizácie, vzájomnou nedôverou MSP, nedôverou MSP voči klastru a dlhodobým a zložitým presviedčaním.

Úspešné inovátorské krajiny zameriavajú hospodársku politiku na inovácie, komercializáciu výsledkov VaV a spoluprácu firiem a výskumu. Politický mix v SR sa sústreďoval na vedu, a čiastočne na podnikový výskum, pričom sa nevyužívali daňové stimuly pre VaV (pozri graf 4.7) (Vokoun, 2013). Podpora spolupráce má problémy aj na strane dopytu. Agentúra na podporu výskumu a vývoja (APVV) poskytuje finančné prostriedky v programe Podpora spolupráce univerzít a SAV s podnikateľským prostredím (SUSPP). Z hľadiska počtu projektov program SUSPP patril k najmenej využívaným programom APVV. Z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov Predsedníctvo APVV neschválilo vyhlásenie tejto výzvy na rok 2011 (APVV, 2011).

Podpora VaV a inovácií sa z väčšej časti financuje zo štrukturálnych fondov EÚ. V budúcnosti bude musieť rásť podiel národného financovania, a preto budú politiky podpory rozvoja znalostnej spoločnosti hľadať udržateľný model financovania v systéme vzdelávania, výskumu a inovácií.

Tabuľka 4.3

**Stav implementácie štrukturálnych fondov pre oblasť inovácií
v programovom období 2007 – 2013 (k 31. 05. 2014)**

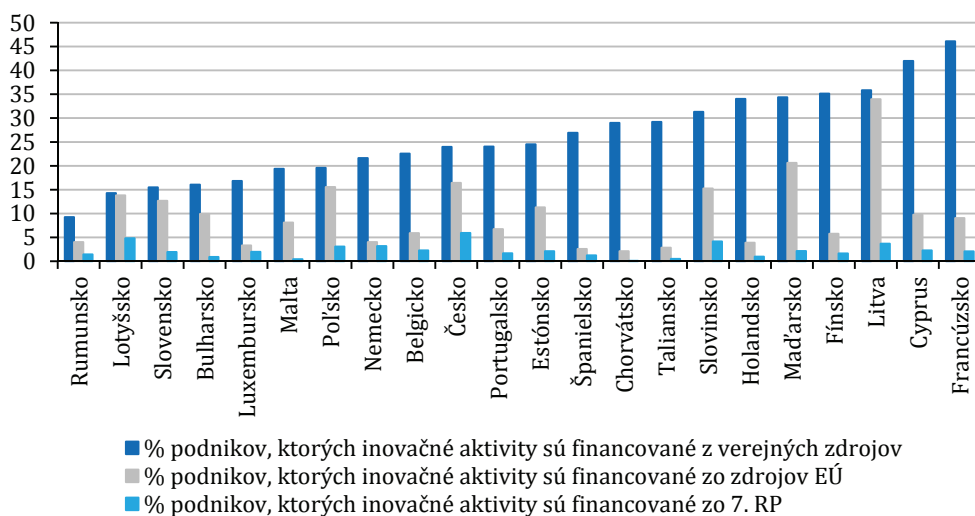
Opatrenie	Celkový rozpočet*	Schválené projekty (počet)	Schválené projekty (rozpočet) (mil. eur)	Schválené/Rozpočet (%)	Zazmluvnené/Rozpočet (%)	Realizované/Rozpočet (%)
1.1. Inovácie a technologické transfery ¹	488	1 177	536	109,7	89,1	47,0
1.2. Podpora spoločných služieb pre podnikateľov ¹	74	12	90	122,1	99,8	79,1
1.3. Podpora inovačných aktivít v podnikoch ¹	106	112	123	115,9	96,5	45,4
2.1. Inovácie a technologické transfery ²	27	163	27	100,4	96,1	107,5

Poznámka: *2007 – 2013 (EÚ + ŠR + VVZ) (mil. eur); ¹ OP KaHR, Prioritná os 1 – Inovácie a rast konkurencieschopnosti; ² OP BK, Prioritná os 2 – Vedomostná ekonomika.

Prameň: NSRR (2007 – 2013). <<http://www.nsrr.sk/cerpanie/>>.

V grafe 4.8 môžeme vidieť medzinárodné porovnanie využívania verejného financovania inovujúcimi podnikmi. Z verejných zdrojov EÚ sú na Slovensku financované inovačné aktivity takmer 13 % inovujúcich podnikov, pričom však relatívne vysoký podiel z tohto zdroja na financovaní inovácií môžeme sledovať vo všetkých posttransformačných ekonomikách strednej a východnej časti EÚ.

Graf 4.8

Verejné financovanie inovačných aktivít (2010)

Prameň: Eurostat (2014).

Z hľadiska využívania zdrojov 7. rámcového programu inovujúcimi podnikmi sa slovenská ekonomika nachádza v „strede pelotónu“ ekonomík EÚ, pričom úspešnosť využívania tohto zdroja nezohľadňuje celkovú ekonomickú/inovačnú vyspelosť daného štátu.

4.4. Vzdelávanie – tretí pilier znalostnej ekonomiky

Národné hospodárstva môžu dosiahnuť svoj plný potenciál len s podporou silných systémov vzdelávania a odbornej prípravy (EÚ, 2014). Väčšina škôl je súčasťou verejného sektora, a preto úloha štátnych a regionálnych politík má nezastupiteľné postavenie. V dlhodobom horizonte môžu byť zručnosti spúšťačom inovácií a rastu, a takisto môžu posunúť produkciu vyššie v hodnotovom reťazci, stimulovať koncentráciu ľudí s vyššou úrovňou zručností a formovať budúci trh práce (EK, 2012). Programy spolupráce v oblasti vzdelávania sú súčasťou európskych politík. Bolonská deklarácia⁹ ustanovila medzivládny proces, ktorého cieľom bolo vytvoriť európsku oblasť vysokoškolského vzdelávania a prispieť k európskej spolupráci v kvalitnom vzdelávaní a odbornej príprave.

Politika EÚ v oblasti vzdelávania

Pre politiku EÚ v oblasti vzdelávania je charakteristická relatívne nízka miera harmonizácie. Členské štáty EÚ sú zodpovedné za obsah a organizáciu svojich systémov vzdelávania a odbornej prípravy. Európska únia rešpektuje rozmanitosť vnútroštátnych pravidiel a priorít a nemá právomoc zosúladiť zákony a iné právne predpisy krajín EÚ v tejto oblasti¹⁰ (EÚ, 2014). Na úrovni EÚ¹¹ je spolupráca a mobilita podporovaná cez mnohostranné partnerstvá a nadnárodnú mobilitu. Financované sú akčné programy zamerané na odborné vzdelávanie *Leonardo da Vinci*,

⁹ Deklaráciu podpísali ministri školstva 29 európskych krajín 19. júna 1999.

¹⁰ Politika EÚ v oblasti vzdelávania je vymedzená článkami 165 a 166 Zmluvy o fungovaní Európskej únie.

¹¹ Zoznam inštitúcií EÚ, ktoré sa venujú problematike vzdelávania je na webovej stránke EÚ. Pozri <http://europa.eu/pol/educ/index_sk.htm>.

Program spolupráce *Socrates*¹² a Program celoživotného vzdelávania. K mobilite prispeje ustanovenie jednotného rámca Spoločenstva pre transparentnosť kvalifikácií a schopností (*Europass*). Atraktivnosť EÚ pre študentov a výskumných pracovníkov podporí systematickejšie a koordinovanejšie uplatňovanie Európskeho systému prenosu a zhromažďovania kreditov (ECTS).

Kvalitné vzdelávania a odborná príprava majú prispieť k znižovaniu vysokej nezamestnanosti mladých ľudí. Medzinárodná mobilita je podporovaná programom študijných mobilit *Erasmus*. Od roku 2004 absolvovalo študijný pobyt alebo pracovnú stáž v rámci podprogramu Erasmus (Socrates, resp. Program celoživotného vzdelávania) 17 509 slovenských študentov a 6 726 študentov z účastníckych krajín programu pricestovalo na Slovensko. K zvýšeniu kvality vysokoškolského štúdia v SR má prispieť proces vytvárania Európskeho vysokoškolského priestoru (tzv. Bolonský proces) a harmonizácia akademických titulov a charakteru štúdia pre jednotlivé odbory v EÚ (MZVaEZ SR, 2014).

Politika SR v oblasti vzdelávania

Politika v oblasti vzdelávacieho systému sa sústreďuje na regionálne školstvo a vysoké školy. Strategické dokumenty už dávnejšie upozorňovali, že šírka problémov, pred ktorými vzdelávacia sústava na Slovensku stojí, vyžaduje vnímať problematiku výchovy a vzdelávania ako základný rozvojový faktor slovenskej ekonomiky a spoločnosti (Šikula, 2010). V oblasti školstva sa nahromadilo veľa problémov a mnohé z nich neboli pomenované a riešené.

Vývoj vzdelávacieho systému je poznačený demografickým vývojom. Počet žiakov na základných školách v období 2004 až 2013 klesol o 23 %

¹² Hlavným cieľom programu *Socrates* bola podpora medzinárodnej spolupráce medzi účastníkmi krajinami. Podporoval aktivity v rámci ôsmich oblastí, ktoré boli zamerané na špecifické cieľové skupiny: *Erasmus* – vysokoškolské vzdelávanie, *Comenius* – školské vzdelávanie, *Lingua* – jazykové vzdelávanie, *Minerva* – otvorené a dištančné vzdelávanie a IKT vo vzdelávaní, *Grundtvig* – vzdelávanie dospelých a celoživotné vzdelávanie, Prieskum a inovácie vo vzdelávacích systémoch, Spoločné aktivity s ostatnými programami Spoločenstva a Doplnkové aktivity (pozdvihnutie sebadovedomia, podpora rovnosti). V roku 2007 bol nahradený Programom celoživotného vzdelávania.

(tab. 4.4). Podobná tendencia je aj na gymnáziách a stredných školách (tab. 4.5 a 4.6). S efektívnosťou využívania finančných prostriedkov v školstve súvisí skutočnosť, že popri poklese počtu študentov o približne 23 % sa znížil počet učiteľov o približne 11 %. Na všetkých typoch škôl je dlhodobý trend znižovania počtu žiakov (študentov) pripadajúcich na školu, resp. učiteľa. Prirodzene, vývoj počtu učiteľov nemôže kopírovať vývoj počtu žiakov, ale v oblasti regionálneho školstva je dostatok príkladov neefektívnej správy škôl. Proces spájania škôl je pomalý v lokalitách s nedostatočným počtom žiakov.

Zatiaľ čo počet základných a stredných odborných škôl v období 2004 až 2013 klesol o 8 %, počet gymnázií vzrástol o 5 %. Bolo to ovplyvnené tým, že vznikali cirkevné a súkromné gymnáziá.

Pokles počtu študentov na stredných odborných školách vedie k tomu, že na trhu práce je nedostatok odborníkov. Na túto nerovnováhu reaguje podnikateľská sféra svojimi iniciatívami. Zamestnávateľia získajú významnejšie postavenie v oblasti formovania odborného vzdelávania, vďaka čomu sa vyučovanie bude približovať bližšie k praxi. Najmä v posledných rokoch sa nesúladi medzi orientáciou vzdelávacieho systému a potrebami trhu práce javí ako bariéra zvyšovania konkurenčnej schopnosti ekonomiky.

V roku 2004 bol vykázaný najväčší medziročný nárast počtu študentov. Týka sa to celkového počtu študentov, ktorý sa v prvom a druhom stupni vysokoškolského vzdelávania zvýšil o 16 439. Po prvýkrát počet denných študentov na slovenských vysokých školách prekročil hranicu 100 000. Na vysoké školy bolo prijatých až 50 508 študentov, čo predstavovalo 54,9 % populácie 19-ročných. V roku 2004 absolvovalo 28 969 študentov štúdium na vysokých školách I. a II. stupňa, z toho len 62 na súkromných školách (0,2 %). Až 34 % absolventov bolo z externej formy štúdia. Priemerný plat vysokoškolského učiteľa v roku 2004 bol 23 608 Sk (MŠ SR, 2005). Kvantitatívne zmeny mali byť nasledované aktivitami zameranými na kvalitu. Počet absolventov vysokých škôl sa do roku 2012 zvýšil 2,3-násobne a dosiahol 66 582 študentov, z toho až 18,5 % absolvovalo štúdium na súkromných školách.

T a b u ľ k a 4.4

Vývoj v oblasti základného školstva v rokoch 2004 – 2013

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2004
Počet škôl	2 342	2 304	2 283	2 254	2 237	2 224	2 216	2 202	2 177	2 159	0,92
Učtelia (tis.)	38,8	37,7	36,7	35,6	35,2	35,2	35,4	35,6	35,4	35	0,90
Žiaci (tis.)	557	534	510,5	485	461,7	448	439,6	434,5	430	427	0,77
žiaci na školu	238	232	224	215	206	202	198	197	198	198	0,83
žiaci na učiteľa	14	14	14	14	13	13	12	12	12	12	0,85

Prameň: UIPŠ (2014) a vlastné výpočty.

T a b u ľ k a 4.5

Vývoj v oblasti štúdiá na gymnáziách v rokoch 2004 – 2013

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2004
Gymnázia	234	238	246	252	251	249	250	247	244	246	1,05
Učtelia	8 282	8 404	8 498	8 431	8 359	8 225	8 035	7 837	7 590	7 387	0,89
Študenti	101 372	101 006	101 090	101 188	101 154	95 191	90 419	85 972	81 109	77 232	0,76
študenti na školu	433	424	411	402	403	382	362	348	332	314	0,72
študenti na učiteľa	12	12	12	12	12	12	11	11	11	10	0,85

Prameň: UIPŠ (2014) a vlastné výpočty.

T a b u l' k a 4.6

Vývoj v oblasti štúdií na stredných odborných školách (2008 – 2013)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2008
Soš	502	490	489	473	467	460	0,92
Učiteľia	16 826	16 691	16 430	15 915	15 198	14 605	0,87
Študenti	205 030	201 035	192 194	180 899	168 646	159 359	0,78
študenti na školu	408	410	393	382	361	346	0,85
študenti na učiteľa	12	12	12	11	11	11	0,90

Prameň: UIPŠ (2014) a vlastné výpočty.

T a b u l' k a 4.7

Vývoj v oblasti štúdií na vysokých školách v rokoch 2004 – 2013

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2013/2004
Školy	27	28	31	31	32	32	32	35	35	36	1,33
Učiteľia	12 569	12 961	13 515	12 194	12 447	13 182	12 908	12 646	12 596	12 524	1,00
Študenti (tis.)	163	181	200	211,6	217	215,8	205,9	200	189	178	1,09
študenti na školu	6 040	6 466	6 472	6 825	6 787	6 745	6 434	5 719	5 410	4 941	0,82
študenti na učiteľa	13	14	15	17	17	16	16	16	15	14	1,09

Prameň: UIPŠ (2014) a vlastné výpočty.

Zatiaľ čo na základných a stredných školách sa v skúmanom období počet žiakov znižoval, počet študentov na vysokých školách vzrástol o 9 % (tab. 4.7). Vysoké prírastky študentov na VŠ v porovnaní s rokom 2004 boli v rokoch 2006 až 2011, keď sa pohybovali v intervale 23 – 33 %. Kvantitatívny rast bol spojený so znížením úrovne kvality študentov. Jeden z faktorov zhoršovania kvality vzdelávacieho procesu a absolventov je neracionálne zvyšovanie počtu vysokých škôl. Nastavenie vzdelávacieho systému viedlo k tomu, že školy dostávajú normatív na žiaka bez kritéria kvality a zamestnatelnosti absolventov. Autonómne postavenie škôl umožňuje len obmedzené ovplyvňovanie ich vnútorného diania zo strany MŠVVŠ SR.

Určitým paradoxom je skutočnosť, že študenti si pre štúdium vyberajú odbory, v ktorých s vysokou pravdepodobnosťou nenájdu uplatnenie. Úspešnosť absolventov škôl¹³ pri uplatnení na trhu práce sa zvyšovala po vstupe SR do EÚ. K zhoršeniu vývoja došlo po vzniku hospodárskej krízy (tab. 4.8). Stredná dĺžka trvania nezamestnanosti absolventov stredných škôl v roku 2013 bola podobná ako v roku 2004 (7,4; resp. 7,1 mesiaca). V prípade absolventov vysokých škôl sa však stredná dĺžka trvania nezamestnanosti predĺžila z 3,8 mesiaca v roku 2004 na 5,6 mesiaca v roku 2013. Podiel vzdelanej pracovnej sily síce rastie, ale Slovensko stále konkuruje hlavne nízkou cenou pracovnej sily a svoj technologický pokrok zakladá na dovoze zahraničných technológií.

T a b u l' k a 4.8

Stredná dĺžka trvania nezamestnanosti absolventov stredných a vysokých škôl v evidencii na úradoch práce (v mesiacoch)

Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Stredné školy	7,1	7,3	6,8	6,6	6,1	5,8	7,3	7,4	9,2	7,4
Vysoké školy	3,8	3,6	2,3	2,2	2,3	2	3,5	3,1	4,1	5,6

Prameň: Herich (2013).

¹³ Medzi nezamestnanými absolventmi škôl majú najnižší podiel gymnazisti, pretože väčšina z nich pokračuje v štúdiu na vysokých školách.

Okrem vzdelávania na domácich školách majú študenti možnosť študovať v zahraničí. Vstup SR do EÚ tieto možnosti zvýšil. V prípade štúdia na kvalitných školách, a návratu týchto absolventov na Slovensko, dochádza k zvyšovaniu kvality v ponuke na trhu práce. Väčšina týchto študentov študuje na školách v Českej republike, ktorá má ústretový prístup k študentom zo Slovenska. To viedlo k tomu, že Slovensko patrí ku krajinám s najvyšším podielom študentov študujúcich v inej krajine EÚ (tab. 4.9). V roku 2012 dosiahol podiel študentov študujúcich v zahraničí na celkom počte študentov až 14,2 %, kým priemer EÚ 27 sa pohybuje na úrovni 3 %.

T a b u l' k a 4.9

Študenti študujúci v inej krajine (podiel na celkom počte študentov v %)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dánsko	2,5	2,3	2,6	2,5	2,4	2,5	2,5	2,6	2,3
Fínsko	2,9	2,7	3,0	2,9	2,7	2,8	2,9	2,9	2,9
Švédsko	2,2	2,3	2,7	3,0	3,0	3,2	3,2	3,4	3,5
Česko	1,8	1,8	2,0	2,1	2,6	2,7	2,9	2,9	3,1
Maďarsko	1,5	1,5	1,7	1,8	1,8	2,1	2,4	2,5	2,5
Poľsko	1,2	1,3	1,6	1,8	1,8	2,0	2,0	2,0	2,0
Slovensko	8,2	8,6	10,2	10,2	10,7	11,4	12,5	13,8	14,2
EÚ 27	2,2	2,3	2,6	2,7	2,8	2,9	3,1	3,3	

Prameň: Eurostat (2014).

Smerovanie reforiem školstva je určované politickou orientáciou vlády. S účinnosťou od 1. januára 2004 sa novelizoval zákon o vysokých školách č. 528/2003 Z. z. Pokus o legislatívnu reformu vysokého školstva zavedením čiastočnej spoluúčasti na financovaní študentov na vysokoškolskom štúdiu sa nezrealizoval.

Z dlhodobého hľadiska úroveň vzdelávacieho systému závisí aj od kvality pedagógov. Je nutné prijímať také opatrenia, ktoré povedú k zatraktívneniu povolania učiteľa. Štúdia OECD *Teaching and Learning International Study* (TALIS) je najväčšou medzinárodnou štúdiou, ktorá sa zameriava na učiteľov.¹⁴ Z výsledkov vyplýva, že na ďalšom vzdelávaní sa

¹⁴ Štúdiu realizoval Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania (NÚCEM). V roku 2013 sa do nej zapojilo 34 krajín. Skúmanú vzorku v TALIS 2013 na Slovensku tvorilo 195 škôl s 3 548 učiteľmi vyučujúcimi na druhom stupni základných škôl a nižšom stupni osemročných gymnázií.

zúčastňuje 73 % slovenských učiteľov, pričom priemer v skúmaných krajinách je 88 %. Dlhodobým problémom je spoločenské postavenie učiteľov. Len 4 % učiteľov v SR si myslí, že prácu učiteľa spoločnosť oceňuje. V skúmaných krajinách si to myslí v priemere 31 % učiteľov (NÚCEM, 2014).

Na dlhodobu problematickú situáciu v školstve reagovali viaceré iniciatívy. Učitelia požadovali, aby bola vypracovaná stratégia kvalitného učiteľa v kvalitnej škole s cieľom, aby v roku 2020 bolo povolanie učiteľa atraktívne a najschopnejší ľudia sa mohli stať a zostať učiteľmi (Signatári, 2012)¹⁵. Reakciou na návrh rozpočtu SR na roky 2013 až 2015 v rezorte školstva bolo vyhlásenie a uskutočnenie štrajku ako protestu pedagogických a nepedagogických zamestnancov za vyššie platy v školstve. Mzdy pedagogických zamestnancov síce rastú, ale ich úroveň je v regionálnom školstve nižšia, ako je priemerná mzda zamestnancov hospodárstva SR (tab. 10). Finančné ohodnotenie nezodpovedá postaveniu učiteľa v dobre spravovanej spoločnosti.

Mzdy učiteľov na Slovensku patria medzi najnižšie mzdy v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ (tab. 4.11). Bez výraznejších zmien v odmeňovaní učiteľov môžeme v sektore školstva očakávať zvyšovanie sociálneho napätia.

Najnovšia Správa o stave školstva na Slovensku zdôrazňuje nutnosť zvýšiť efektívnosť využívania finančných prostriedkov v školstve, avšak bez zvýšenia objemu finančných prostriedkov do školstva je jeho ďalší rozvoj prakticky nemožný (MŠVVŠ SR, 2013a). Príčinou zaostávania Slovenska v objeme výdavkov na školstvo je nízka priorita financovania školstva v porovnaní s inými oblasťami financovanými z verejných zdrojov. Slovensko je v skupine piatich členských štátov EÚ,¹⁶ v ktorých sa kombinuje nízka úroveň investícií a klesajúci trend vo výdavkoch na vzdelávanie od roku 2008 (OECD, 2013). Verejné výdavky na vzdelávanie na Slovensku patria medzi najnižšie v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ (tab. 4.12).

¹⁵ Túto kampaň na internete podporilo vyše 700 obyvateľov.

¹⁶ Do tejto problémovej skupiny krajín patrí Slovensko, Bulharsko, Grécko, Taliansko a Rumunsko.

Tabuľka 4.10

Vývoj miezd* vo vzdelávacom systéme v rokoch 2004 – 2013

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Základné školy	462,7	521,5	565,2	611,2	658,0	704,6	720,0	724,0	765,0	821,9
Gymnázia	495,7	535,7	591,5	635,6	683,2	726,4	741,9	731,6	773,6	824,4
SOŠ	509,9	532,4	590,2	631,0	678,6	715,8	725,7	728,4	766,0	815,3
Materské školy	386,6	421,6	461,5	493,1	531,1	571,6	572,6	572,7	583,2	613,2
Regionálne školstvo										
spolu (A)	430,5	463,6	523,2	562,6	606,9	651,0	664,6	665,3	695,3	740,6
VŠ (B)	595,2	631,6	686,4	738,8	804,2	866,0	895,5	906,6	937,3	985,7
zamestnanec hospodárstva										
SR (C)	525,0	572,9	622,2	669,1	723,0	746,9	769,3	786,0	805,5	824,3
(A)/(C)	0,82	0,81	0,84	0,84	0,84	0,87	0,86	0,85	0,86	0,90
(B)/(C)	1,13	1,10	1,10	1,10	1,11	1,16	1,16	1,15	1,16	1,20

Poznámka: * Priemerná mesačná mzda pedagogických zamestnancov (v eurách). Prameň: UIPŠ a ŠÚ SR.

Tabuľka 4.11

Ročné mzdy učiteľov vo vybraných krajinách (v USD v PKS, rok 2011)

	Základné školy			(B)/(A)	Vyššie stredné školy		
	počiatočná mzda (A)	mzda po 15 rokoch (B)			počiatočná mzda (C)	mzda po 15 rokoch (D)	(D)/(C)
Dánsko	43 461	50 332	1,16		44 710	58 347	1,31
Fínsko	30 587	37 886	1,24		34 008	43 302	1,27
Švédsko	30 059	34 387	1,14		31 978	37 584	1,18
Česko	16 680	20 185	1,21		17 244	21 733	1,26
Maďarsko	10 654	13 115	1,23		11 642	15 515	1,33
Poľsko	10 362	16 506	1,59		13 181	21 518	1,63
Slovensko	10 241	12 858	1,26		10 241	12 858	1,26
EÚ 21	29 123	38 602	1,33		31 738	42 834	1,35

Poznámka: EÚ 21 – EÚ bez krajín Bulharsko, Cyprus, Chorvátsko, Lotyšsko, Litva, Malta a Rumunsko. Prameň: OECD (2013).

Tabuľka 4.12

Vývoj verejných výdavkov na vzdelávanie (podiel na HDP v %)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Dánsko	8,43	8,30	7,97	7,81	7,68	8,74	8,81	8,75
Fínsko	6,42	6,30	6,18	5,90	6,10	6,81	6,85	6,76
Švédsko	7,09	6,89	6,75	6,61	6,76	7,26	6,98	6,82
Česko	4,20	4,08	4,42	4,05	3,92	4,36	4,24	4,51
Maďarsko	5,44	5,46	5,44	5,29	5,10	5,12	4,90	4,71
Poľsko	5,41	5,47	5,25	4,91	5,08	5,09	5,17	4,94
Slovensko	4,19	3,85	3,80	3,62	3,61	4,09	4,22	4,06
EÚ 27	5,06	5,04	5,03	4,95	5,07	5,41	5,44	

Prameň: Eurostat (2014).

Kvalitu na výstupe vzdelávacieho systému meria medzinárodná štúdia OECD *Programme for International Student Assessment* (PISA).¹⁷ Výkon slovenských žiakov sa v roku 2012 nachádzal pod priemerom krajín OECD.¹⁸ Spomedzi 34 krajín OECD sa umiestnili na 23. až 29. mieste v matematickej gramotnosti, na 28. až 31. mieste v prírodovednej gramotnosti a na 32. mieste v čitateľskej gramotnosti.¹⁹ Do rizikovej skupiny patrilo až 28,2 % žiakov, ktorí nedisponujú ani najzákladnejšími čitateľskými zručnosťami potrebnými pre ďalšie vzdelávanie (NÚCEM, 2013).

Obdobie 2007 – 2013 bolo pre SR prvým programovým obdobím, v ktorom mala možnosť využívať zdroje z fondov EÚ v priebehu celého jeho trvania. Medzi priority Národného strategického referenčného rámca SR na roky 2007 – 2013 (NSRR) patrí znalostná ekonomika a ľudské zdroje. Cieľom bol rozvoj zdrojov trvalo udržateľného ekonomického rastu, zvyšovanie konkurencieschopnosti, zvýšenie zamestnanosti a rast kvality pracovnej sily pre potreby vedomostnej ekonomiky (MVRR SR, 2006). Operačný program Vzdelávanie je referenčným dokumentom, na základe ktorého bola poskytovaná podpora na rozvoj ľudských zdrojov

¹⁷ V roku 2012 bolo na Slovensku otestovaných 5 737 15-ročných žiakov. V trojročných cykloch je skúmaná miera základných znalostí a zručností v troch oblastiach funkčnej gramotnosti 15-ročných žiakov: matematickej, prírodovednej a čitateľskej.

¹⁸ Znižuje sa podiel najlepších študentov a zväčšuje sa riziková skupina študentov. Najproblematickejšie výsledky dosahujú žiaci SOŠ bez maturity, keď až 63,7 % týchto žiakov sa na základe svojho výkonu radí do rizikovej skupiny.

¹⁹ Negatívny je aj trend výsledkov hodnotenia PISA – v roku 2003 získali žiaci na Slovensku skóre 498; v roku 2006 skóre 492; v roku 2009 skóre 497 a v roku 2012 skóre 482.

s využitím zdrojov Európskeho sociálneho fondu (ESF) a národných zdrojov. Finančný príspevok ESF na tento operačný program bol 556 mil. eur. Miera čerpania finančných prostriedkov z tohto operačného programu z pohľadu zazmluvnených projektov je uspokojivá (tab. 4.13). Deklarovaným cieľom operačného programu Vzdelávanie je zabezpečenie dlhodobej konkurencieschopnosti SR prostredníctvom prispôsobenia vzdelávacieho systému potrebám znalostnej spoločnosti. Podpora sa zameriava na zvýšenie adaptability pracovnej sily prostredníctvom zvýšenia kvality a prístupu k celoživotnému vzdelávaniu.²⁰

Zo stratégie Európa 2020 vyplývajú pre Slovensko v oblasti vzdelávania dva ciele. Podiel osôb, ktoré predčasne ukončia školskú dochádzku, bude maximálne 6 % a podiel obyvateľov²¹ s vysokoškolským vzdelaním dosiahne 40 %. Cieľ dosiahnutia vysokého podielu obyvateľov s vysokoškolským vzdelaním je pre Slovensko nereálny, lebo mu nezodpovedá štruktúra ekonomiky a pomalé smerovanie k znalostnej spoločnosti (bližšie k prevzdelanosti pracovnej sily pozri kapitolu 5).

Slovensko bude konkurencieschopnejšie, ak prekoná zaostávanie v oblasti vzdelávania. Kľúčovú úlohu v tomto vývoji zohráva koncept celoživotného učenia sa, ktoré je potrebné na osobný rozvoj, na získanie schopností zamestnať sa a na rozvoj sociálnej súdržnosti a aktívneho občianstva (Šikula, 2010). Cieľom stratégie celoživotného vzdelávania je, aby každý občan mal rovnaký prístup ku kvalitnému celoživotnému vzdelávaniu po skončení školskej dochádzky, počas pracovného procesu a v dôchodkovom veku (NÚCV, 2012).²²

²⁰ Oblasť celoživotného vzdelávania získala legislatívnu podporu v podobe zákona č. 568/2009 Zb. Zákon definuje celoživotné vzdelávanie ako všetky aktivity, ktoré sa uskutočňujú v priebehu života s cieľom zlepšiť vedomosti, zručnosti a schopnosti. Celoživotné vzdelávanie je základným princípom výchovy a vzdelávania, uplatňovaným vo vzdelávacej sústave SR. Tvorí ho školské vzdelávanie a ďalšie nadväzujúce vzdelávanie.

²¹ Sleduje sa skupina obyvateľov vo veku 30 – 34 rokov.

²² Konkrétne opatrenia na implementáciu stratégie sú v Akčnom pláne plnenia Stratégie celoživotného vzdelávania 2011 (MŠVVŠ SR, 2012). Akčný plán sa zameriava na celoživotné vzdelávanie, vzdelávanie relevantné pre trh práce, dostupné poradenské služby a prístup k celoživotnému vzdelávaniu.

Tabuľka 4.13
Stav implementácie štrukturálnych fondov EÚ (ŠF) v OP Vzdelávanie, priorita a opatrení
v programovom období 2007 – 2013 k 31. 05. 2014

Opatrenie	Celkový rozpočet*	Schválené projekty (počet)	Schválené projekty (rozpočet) (mil. eur)	Schvále- né/Rozpočet (%)	Zazmluvne- né/Rozpočet (%)	Realizova- né/Rozpočet (%)
1.1. Premena tradičnej školy na modernú	255	708	408	160,0	130,0	67,6
1.2. VŠ a VaV ako motory rozvoja vedomostnej spoločnosti	117	119	122	104,3	102,9	33,3
2.1. Podpora ďalšieho vzdelávania	126	77	149	118,5	115,8	45,9
2.2. Podpora ďalšieho vzdelávania v zdravotníctve	44	31	42	94,2	60,6	45,5
3.1. Zvyšovanie vzdelanostnej úrovne príslušníkov marginalizovaných rómskych komunít	58	111	67	114,4	111,8	46,7
3.2. Zvyšovanie vzdelanostnej úrovne osôb s osobitými vzdelávacími potrebami	18	24	34	193,4	103,3	44,0
4.1. Premena tradičnej školy na modernú pre Bratislavský samosprávny kraj	8	37	11	128,2	118,4	65,1
4.2. Zvyšovanie konkurencieschopnosti Bratislavského kraja prostredníctvom rozvoja VŠ a ďalšieho vzdelávania	12	13	14	115,4	109,4	44,2
4.3. Technická pomoc pre Cieľ Regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť	1	13	1	133,6	133,6	88,6

*2007 – 2013 (EÚ + ŠR + VVZ) (mil.eur). *Prameň:* NSRR 2007 – 2013 < <http://www.nsrr.sk/cepanie/> >.

Záver

Vlády hospodársky vyspelých ekonomík prijímajú také rozvojové stratégie, ktoré podporujú konkurenčnú schopnosť založenú na vzdelávaní, VaV a inováciách. Európska únia túto ambíciu formulovala v Lisabonskej stratégii, ktorá – hoci v plnení kvantitatívne vytýčených cieľov nenaplnila očakávania – bola najmä pre nové členské štáty vrátane Slovenska faktorom, ktorý vo veľkej miere prinútil hospodársku politiku uvažovať o využívaní kvalitatívnych faktorov ekonomického rozvoja. Vstupom SR do EÚ a možnosťou čerpania štrukturálnych fondov EÚ sa zároveň vytvorili aj možnosti realizácie konkrétnych politík. Hoci oblasti VaV, inovačného rozvoja, ľudského kapitálu a vzdelávania boli pravidelne zaradované medzi prioritné oblasti množstva národných strategických dokumentov, reálna implementácia konkrétnych nástrojov zaostávala za predsavzatiami. Pritom výkonnosť slovenskej ekonomiky v mnohých oblastiach kvalitatívnych faktorov ekonomického rozvoja patrí medzi najhoršie v rámci EÚ. Väčšina dimenzií inovačného, VaV alebo vzdelávacieho systému nenapĺňa predpoklady budúceho motora ekonomického rastu a zamestnanosti. V oblasti VaV zaostáva Slovensko nielen vo výške financovania a nízkeho podielu podnikového VaV, ale v excelentnom výskume (10 % najcitovanejších publikácií) dosahuje len tretinovú úroveň EÚ alebo svojich stredoeurópskych susedov. Patentová výkonnosť, ktorá hovorí o komerčnom potenciáli podnikového VaV, dokonca medzi rokmi 2004 a 2010 relatívne klesla. Slovenská republika vstupom do EÚ dohádza svoje zaostávanie predovšetkým v oblasti budovania infraštruktúry VaV (základnej i podpornej), vplyv integrácie do EÚ možno vidieť i vo vytváraní inštitucionálneho rámca fungovania verejného VaV. Kritickou výzvou však naďalej ostáva väčšie zapojenie do Európskeho výskumného priestoru, efektívne využitie štrukturálnych fondov EÚ, ako aj životaschopnosť už rozbehnutých projektov, a predovšetkým zvýšenie úlohy podnikového sektora v inovačnom rozvoji ekonomiky. Vďaka konkurencieschopnej produkcii dcérskych spoločností zahraničných firiem lokalizovaných na Slovensku je inovačná aktivita v tejto skupine podnikov vysoká, zväčša je však založená na transfere poznatkov zo zahraničia.

Sprievodným javom nízkej inovačnej výkonnosti podnikov na Slovensku, ktorá by vychádzala z vlastného VaV, je nízka miera spolupráce pri inovovaní, najmä s aktérmi verejného sektora. Dlhodobou chýbajúcou prepojenie medzi priemyslom a akademickým sektorom. Slovenské podniky majú nízku účasť v programoch podpory výskumu, vývoja a inovácií. Verejné politiky teda musia vytvárať také podmienky, aby absorpčné a rozvojové kapacity mali uľahčený prístup k znalostiam a inováciám.

V posledných rokoch možno sledovať isté dobíjanie deficitu vo využívaní štrukturálnych fondov EÚ (napr. OP VaV) v tejto oblasti (budovanie podpornej VaV infraštruktúry alebo realizácia klastrovej politiky), avšak ekonomické efekty sa prejavujú až neskôr.

Žiadna vyspelá ekonomika sa nemôže úspešne rozvíjať bez fungujúceho vzdelávacieho systému. Vysoká miera nezamestnanosti vo viacerých krajinách EÚ je výzvou aj pre politiky v oblasti vzdelávania. Kvalita a využiteľnosť vzdelania je podmienkou inteligentného rastu. Aby Slovensko dosiahlo priemernú úroveň verejných výdavkov krajín OECD do školstva, je potrebné zvyšovať objem verejných výdavkov do regionálneho školstva a vysokého školstva tak, aby sme dosiahli úroveň 6 % HDP. Formovanie znalostnej ekonomiky a spoločnosti si vyžaduje aj zásadnejšie zmeny v metódach výučby na všetkých stupňoch škôl.

Signifikantným javom politík zameraných na inovácie, VaV alebo vzdelávanie bola silná orientácia financovania zo zdrojov EÚ. V budúcnosti bude musieť rásť podiel národného financovania, a preto by politiky podpory rozvoja znalostnej spoločnosti mali hľadať udržateľný model financovania v systéme vzdelávania, výskumu a inovácií.

„Bez podstatnej zmeny ekonomického prostredia stimulujúceho tvorbu inovácií, bez podpory štátu a spoločnej účasti podnikovej sféry, vysokých škôl, Slovenskej akadémie vied, vedeckovýskumných organizácií, rozvinutej medzinárodnej spolupráce, bez zvýšenia objemu prostriedkov do vzdelania, výskumu a vývoja, kvalitného manažmentu a bez účinnej koncentrácie prostriedkov na strategicky významné smery rozvoja nemôže Slovensko ako malá krajina dosiahnuť výraznejšie úspechy a zlepšenie svojho postavenia v rámci vyspelých krajín EÚ“ (Šikula, 2010).

5. ŠPECIFICKÉ PROBLÉMY ZAMESTANOSTI A NEZAMESTNANOSTI V SLOVENSKEJ REPUBLIKE

Po vstupe krajiny do štruktúr EÚ sa na trhu práce udiali výrazné zmeny. Opatrenia na zabránenie výraznej pracovnej migrácii platné z obdobia pred začlenením do EÚ, boli postupne odstránené s cieľom splniť jednu zo slobôd EÚ – voľný pohyb osôb. Celkovo vývoj na trhu práce po vstupe krajiny do EÚ možno rozdeliť na dve rovnako dlhé obdobia, ktoré sa však diametrálne líšili vo svojom charaktere. Deliacou čiarou bolo prejavenie sa hospodárskej krízy v roku 2009, ktoré zanechalo výrazne negatívne javy na trhu práce, ktoré sa aj dnes prekonávajú len veľmi ťažko. Zároveň trh práce čelí novým výzvam, ako je nezamestnanosť mladých osôb, nenapĺňajúce sa ciele stanovené v strategických dokumentoch alebo nesúladi potrieb trhu práce so vzdelávaním.

5.1. Ciele hospodárskej politiky v oblasti zamestnanosti

Slovenská republika sa vstupom do Európskej únie stala súčasťou zoskupenia so spoločnými cieľmi v hospodárskej i sociálnej oblasti a spoločnou hospodárskou politikou sledujúcou ich napĺňanie. O tom, že trh práce patrí v jednotlivých štátoch aj v Únii ako celku k hlavným prioritám, snáď netreba diskutovať, svedčí o tom o.i. aj zaradenie cieľov v oblasti zamestnanosti a sociálnej inklúzie na prvé miesta medzi prioritami definovanými v strategických dokumentoch Únie. Už Lisabonská stratégia z roku 2000 obsahovala zámer vyvárať viac a lepších pracovných miest a zvýšiť sociálnu kohéziu priamo vo svojom hlavnom leitmotíve, jej revízia z roku 2006 predstavila investovanie do ľudí a modernizácie pracovných trhov ako jeden zo štyroch hlavných cieľov. Rámcový zámer bol v oblasti európskej politiky zamestnanosti pretavený aj do celkom konkrétneho cieľa: zvýšiť celkovú mieru zamestnanosti z vtedajších priemerných 61 % (rok 2000) na 70 % do roku 2010, v rovnakom časovom horizonte zvýšiť aj mieru zamestnanosti žien z priemerných 51 % na viac ako 60 % a štokholmská rada k týmto cieľom pridala o rok na to i ďalší: zvýšiť mieru zamestnanosti starších žien a mužov (vo veku 55 – 64 rokov) na 50 %. V reakcii na globálnu hospodársku krízu Komisia v roku 2009 prijala oznámenie (*A Shared Commitment*

for Employment), v ktorom opätovne vyzývala členské štáty k posilneniu spolupráce pri dosahovaní spoločného záväzku v oblasti zamestnanosti, kde medzi iným ako nástroje hospodárskej politiky odporúčala podporu celkovej zamestnanosti, zvyšovanie zručností pracujúcich, zlepšenie dostupnosti zamestnania, mobilizáciu využívania finančných nástrojov Únie.

V roku 2010 Lisabonskú stratégiu nahradila stratégia Európa 2020, ktorá má pomôcť Únii vyjsť z krízy silnejšia a vybudovať inteligentnú, udržateľnú a inkluzívnu európsku ekonomiku schopnú zabezpečiť vysokú úroveň zamestnanosti, produktivity a sociálnej kohézie. Stratégia Európa 2020 si zachovala cieľ zvýšenia zamestnanosti ako jednu z hlavných priorít (prvý z piatich hlavných cieľov), avšak v revidovanej podobe; ambíciou Únie je zvýšiť do roku 2020 priemernú celkovú mieru zamestnanosti osôb vo veku 20 až 64 rokov na 75 %. Miera zamestnanosti tak ostáva jedným z hlavných indikátorov aj v novej stratégii. Táto ambícia bola po zohľadnení individuálnych podmienok a predpokladov na jej naplnenie v jednotlivých členských štátoch pretavená do národných cieľov, resp. do individuálnej cieľovej hodnoty miery zamestnanosti v prípade každého štátu (rovnako, ako sa postupovalo i pri ostatných cieľoch stratégie). Dosiahnutie cieľa má napomôcť vyššia miera participácie mladých ľudí, starších pracujúcich, nízkokvalifikovaných osôb a lepšia integrácia pracovných migrantov, ale i zníženie štrukturálnej nezamestnanosti, zvýšenie kvality práce, príprava zručností pracovnej sily zodpovedajúcich potrebám trhu práce, zlepšenie kvality vzdelávania a podpora celoživotného vzdelávania.

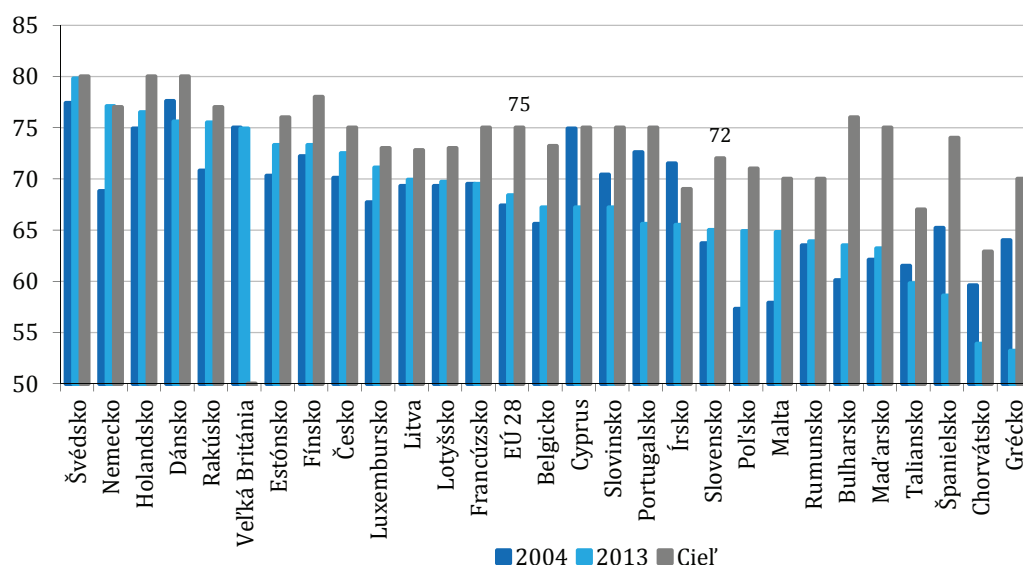
V sociálnej politike EÚ a politike zamestnanosti tak dopĺňajú spomínaný cieľ zvýšenia zamestnanosti (vrátane čiastkových mier zamestnanosti) aj ďalšie oblasti, ako sociálna inklúzia a ochrana, vzdelávanie, podpora mladých, rovnosť (z hľadiska veku i pohlavia) či integrácia migrantov. Ako vyplýva z uvedeného, kľúčovým indikátorom pri sledovaní napĺňania cieľov hospodárskej politiky v oblasti zamestnanosti je predovšetkým *mera zamestnanosti*, a to celková, podľa veku či podľa pohlavia.

Pokrok pri napĺňaní piatich hlavných cieľov stratégie Európa 2020 sa sleduje na základe vyhodnocovania vývoja desiatich indikátorov, v prípade cieľa dosiahnuť aspoň 75 % zamestnanosť ide o ukazovateľ miery zamestnanosti osôb v hlavnej vekovej kategórii, 20 – 64 rokov.

Najbližšie sa európskej ekonomike podarilo priblížiť k tomuto cieľu v roku 2008, keď priemerná hodnota miery zamestnanosti prekročila v EÚ hranicu 70 %, v prípade Slovenska to bolo 68,8 %. Národným cieľom SR je dosiahnuť celkovú mieru zamestnanosti na úrovni 72 %. Keďže však recesia výrazne ovplyvnila vývoj zamestnanosti a nezamestnanosti, miera zamestnanosti v SR sa od cieľa opäť vzdialila a drží sa na hranici 65 % (čo predstavuje pokles o 3,8 p. b.).

Graf 5.1

Miera zamestnanosti (20 – 64-ročných) v štátoch EÚ 28 (v %)

Poznámka: Krajiny sú zoradené podľa aktuálnej hodnoty miery zamestnanosti. Graf zobrazuje stav z roka 2004, teda z obdobia vstupu SR do EÚ, aktuálne hodnoty miery zamestnanosti a národné ciele definované v Európe 2020. Údaj o cieľovej hodnote pre VB nie je dostupný.

Prameň: Podľa údajov Eurostatu (Eurostat, 2014).

Graf 5.1 približuje úspešnosť jednotlivých členských štátov pri dosahovaní ich národného cieľa v oblasti zamestnanosti. Švédsko a (takmer i) Nemecko tento cieľ už splnili, najväčšie problémy s jeho plnením majú niektoré krajiny z konca zoznamu (členské štáty sú v grafe zoradené podľa súčasnej úrovne miery zamestnanosti): Grécko, Španielsko, Bulharsko a Maďarsko (najväčší rozdiel oproti cieľovej hodnote). Graf tiež ilustruje pretrvávajúce dôsledky krízy v niektorých členských štátoch, kde bolo možné pozorovať výrazný prepád zamestnanosti po roku 2008,

prítom v minulosti patrili k úspešným krajinám pri dosahovaní uspokojivých mier zamestnanosti (Cyprus, Portugalsko, Írsko); ku krajinám s krízou najviac zasiahnutými trhmi práce môžeme zaradiť Grécko a Španielsko, tie ale aj v predkrízovom období dosahovali len podpriemerné hodnoty miery zamestnanosti (pozri graf). Spomínaný pokles zamestnanosti v SR po roku 2008 o takmer 4 p. b. pozíciu Slovenska v celoeurópskom porovnaní neovplyvnil – aj po tomto poklese je na 19. priečke, rovnako ako v roku 2008, keď bola zamestnanosť v SR najvyššia (na porovnanie, prepád zamestnanosti po roku 2008 v Grécku, Španielsku, na Cypre či v Chorvátsku bol v rozsahu približne 10 p. b. a viac).

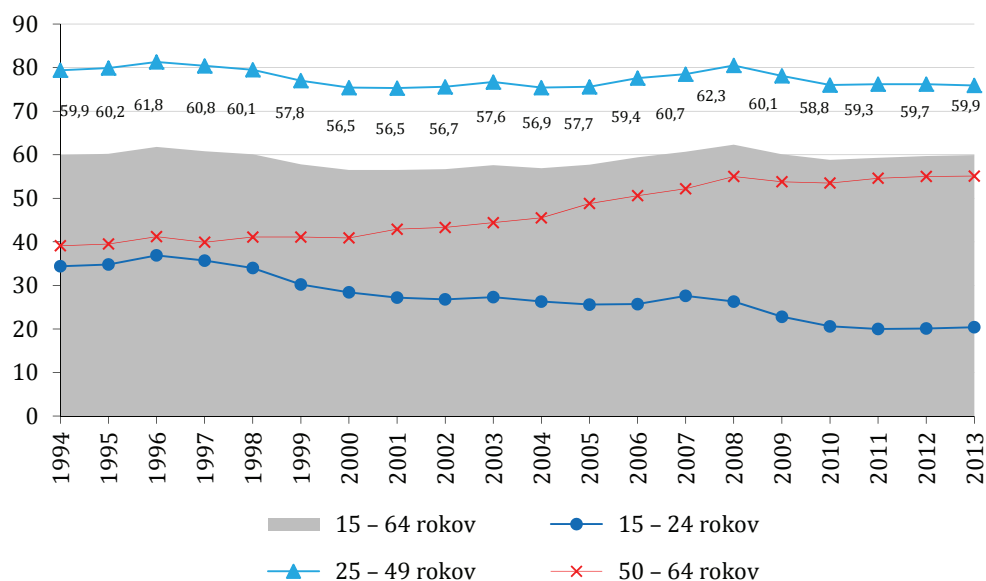
Dlhodobý pohľad na vývoj celkovej zamestnanosti na Slovensku odhalí zaujímavý fakt: v súčasnosti je úroveň miery zamestnanosti rovnaká ako na začiatku jej merania v roku 1994 (graf 5.2).¹ Počas dvadsiatich rokov samostatnosti prešla úroveň zamestnanosti obdobiami rastu i poklesu, jej dnešná úroveň je však rovnako neuspokojivá ako pred dvadsiatimi rokmi, čo svedčí o tom, že k úspechom v reálnej konvergencii dochádzalo pri zaostávaní niektorých parametrov sociálno-ekonomického rozvoja (Morvay, 2014). Zmenila sa však štruktúra zamestnanosti, a to čo sa týka odvetvového členenia (problematike zmien v podiele hlavných odvetví na celkovej zamestnanosti sa venujeme v tejto publikácii v kapitole 3. Zmeny v štruktúre ekonomiky), podstatné odlišnosti vo vývoji zamestnanosti môžeme sledovať i pri jej rozklade na zamestnanosť v hlavných vekových kategóriách.

Ako zreteľne dokumentuje graf 5.2, na začiatku meraného obdobia sa miery zamestnanosti najmladších i najstarších osôb na trhu práce približovali, postupom času sa však vývoj zamestnanosti starších a mladších osôb vyvíjal opačným smerom: kým miera zamestnanosti starších dlhodobo rástla (v súlade s lisabonskými cieľmi), miera zamestnanosti v najmladšej vekovej kategórii postupne klesala, výraznejší prepád môžeme pozorovať hlavne v dôsledku krízy z roku 2008, pretrvanie tohto dôsledku po súčasnosť je z grafu tiež čitateľné.

¹ Na dlhodobé porovnanie vývoja používame indikátor *miery zamestnanosti* vo vekovej kategórii 15 – 64 rokov, keďže v minulosti bola produktívna populácia definovaná týmto vekovým intervalom a dlhšie časové rady sú k dispozícii v tejto kategorizácii, plnenie cieľov Lisabonskej stratégie bolo tiež sledované pre túto kategóriu, v súčasnosti nové štatistiky prechádzajú aj na sledovanie miery zamestnanosti 20 – 64-ročných (napríklad spomínaná stratégia Európa 2020).

Graf 5.2

Vývoj miery zamestnanosti v SR podľa veku (v %)

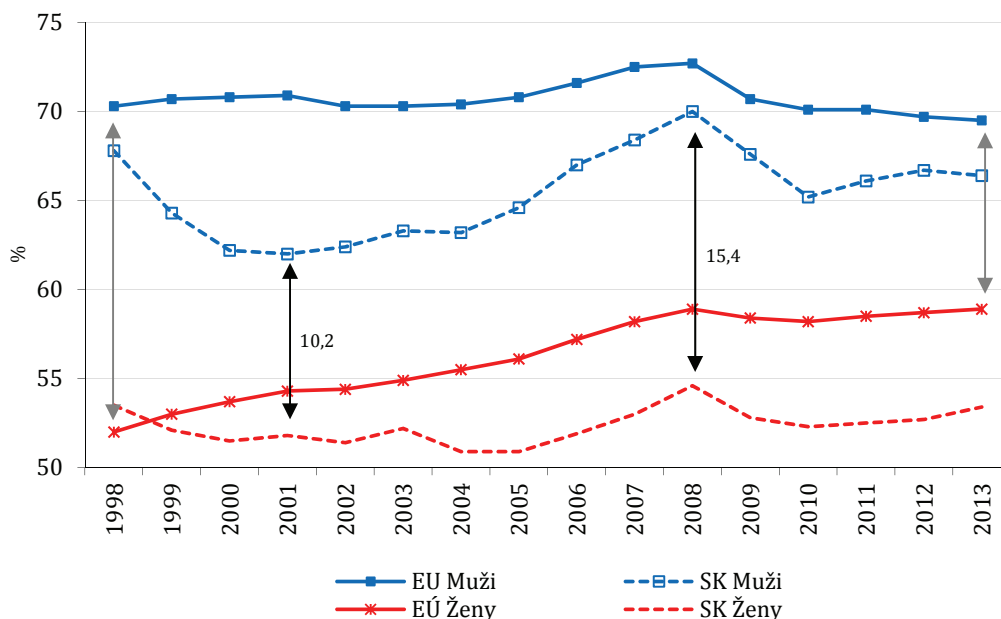

Prameň: Podľa údajov Štatistického úradu SR, metodika VZPS (ŠÚ SR, 2014).

Ďalším z cieľov Lisabonskej stratégie bolo zvýšiť mieru zamestnanosti žien (15 – 64-ročných) na viac ako 60 %, motiváciou k prijatiu tohto záväzku bol fakt, že v Únii (vtedajšej EÚ 15) bola v tom období zamestnaná len každá druhá žena v tomto veku. Okrem dôvodu, definovaného ako „výkonosť ekonomiky odráža mieru, do akej spoločnosť dokáže využívať svoj najdôležitejší zdroj – ľudský kapitál – u oboch pohlaví“, ďalším dôvodom bola politika rodovej rovnosti, sledujúca cieľ zabezpečiť rovnaké príležitosti a rovnaké zaobchádzanie pre mužov i ženy.

Únia sa k splneniu cieľa najviac priblížila v roku 2008, keď zamestnanosť žien dosahovala takmer 59 %. Trend nepretržitého rastu miery zamestnanosti žien v EÚ ilustruje graf 5.3. Tento trend bol dočasne zbrzdený príchodom hospodárskej krízy, už v roku 2013 sa však hodnota miery zamestnanosti žien vrátila na úroveň z roka 2008. Rovnako v prípade Slovenska bol z hľadiska priblíženia sa k cieľu najpriaznivejší rok 2008, keď miera zamestnanosti žien v SR dosahovala 54,6 %. Na rozdiel od priemerného vývoja v Únii však kríza zasiahla zamestnanosť slovenských žien výraznejšie (pozri graf) a jej hodnota pred krízou ostáva neobnovená.

Graf 5.3

Vývoj miery zamestnanosti (15 – 64-ročných) mužov a žien (EÚ, SR; v %)

Prameň: Podľa údajov Eurostatu (Eurostat, 2014).

V súčasnosti je miera zamestnanosti žien (15 – 64-ročných) na Slovensku na úrovni 53,4 % (graf 5.3), čo predstavuje 21. miesto medzi krajinami EÚ 28, v prípade mužov dosahuje SR 19. najvyššiu mieru zamestnanosti (lepšie povedané 10. najnižšiu), ešte markantnejší rozdiel v miere zapojenia sa oboch pohlaví do pracovného trhu v SR možno vyčítať z porovnania zamestnanosti produktívnej populácie vo veku 20 – 64 rokov – v tomto prípade sa slovenskí muži nachádzajú zhruba v polovici rebríčka európskych krajín (15. priečka v miere zamestnanosti mužov, ktorej úroveň je na Slovensku 72,2 %), slovenské ženy zastávajú až 20. miesto z krajín EÚ 28 (s mierou zamestnanosti 57,8 %).

Pri hodnotení vývoja zamestnanosti a nezamestnanosti sa postupne upúšťa od vekovej kategórie 15 – 64 rokov a prechádza na kategóriu 20 – 64 rokov, čo zohľadňuje pretrvávajúci trend dlhšej prípravy na zamestnanie a rastúci počet rokov formálneho vzdelávania i podiel účastníkov vzdelávania v kategórii do 20 rokov. Podľa prieskumu z roku 2009 bol v tom čase v EÚ 27 priemerný vek pri ukončení formálneho vzdelávania 21,2 roka, v prípade Slovenska to bolo 20,4 roka (výsledky zverejnené Eurostatom). Tento fakt je potrebné mať na zreteli pri hodnotení cieľov v oblasti

zamestnanosti v minulých stratégiách a v súčasnej stratégii Európa 2020, ktorá už vychádza z nového ukazovateľa.

Graf 5.3 dokumentuje nielen odlišnú mieru zapojenia sa do pracovného trhu v prípade mužov a žien v SR, ale i to, že nevyváženosť štruktúry zamestnanosti podľa pohlavia je v SR väčšia než v priemere v EÚ. Avšak v minulosti to tak nebolo. Ako môžeme vyčítať aj z grafu, ešte v roku 2001 bol na Slovensku rozdiel v miere zamestnanosti mužov a žien 10,2 p. b., v tom čase bola medzera v miere zamestnanosti mužov a žien v Európe zreteľne väčšia. Kým však v Európe dochádzalo dlhodobo k nepretržitému približovaniu sa mier zamestnanosti u oboch pohlaví, po roku 2001 sa na Slovensku prejavil opačný trend; hlavne v posledných rokoch pred príchodom krízy rástla miera zamestnanosti mužov v SR rýchlejšie než zamestnanosť žien, výsledkom čoho bolo narastanie rozdielu v zamestnanosti mužov a žien. Priaznivý vývoj slovenského hospodárstva mal v posledných rokoch pred príchodom krízy väčší prínos pre zamestnanosť mužov, a tak v čase, keď v Európe dochádzalo skôr k zmenšovaniu rozdielov medzi pohlaviami, z pohľadu zamestnanosti na Slovensku sa rodové rozdiely skôr prehlbovali. Tento trend bol dočasne prerušený príchodom recesie, ktorá naopak, zasiahla zamestnanosť mužov výraznejšie (pozri graf).

Rovnosť mužov a žien je jedným zo základných princípov európskej politiky, potláčanie všetkých foriem diskriminácie na základe pohlavia má viesť k zabezpečeniu rovnakých príležitostí pre mužov i ženy a v oblasti pracovného trhu sa neobmedzuje len na otázku zamestnanosti. Významným indikátorom je i rozdiel v priemernom zárobku mužov a žien, ktorého históriu môžeme vystopovať až do roku 1957, keď sa princíp rovnakej pláce za rovnakú prácu stal súčasťou zakladajúcej Rímskej zmluvy.

Na základe údajov Eurostatu môžeme konštatovať, že rodové rozdiely v odmeňovaní sa na Slovensku pred rokom 2010 s miernym kolísaním zmenšovali, keď rozdiel medzi priemerným hrubým hodinovým zárobkom mužov a žien klesol z takmer 26 % v roku 2006 pod 20 % v roku 2010, stále to bol však šiesty najvyšší rozdiel v odmeňovaní v Únii. Údaje za roky 2011 a 2012 navyše hovoria o tom, že odstup v odmeňovaní mužov a žien v SR má po roku 2010 stúpajúcu tendenciu, v roku 2012 (posledný dostupný údaj) bol priemerný hodinový zárobok žien na Slovensku

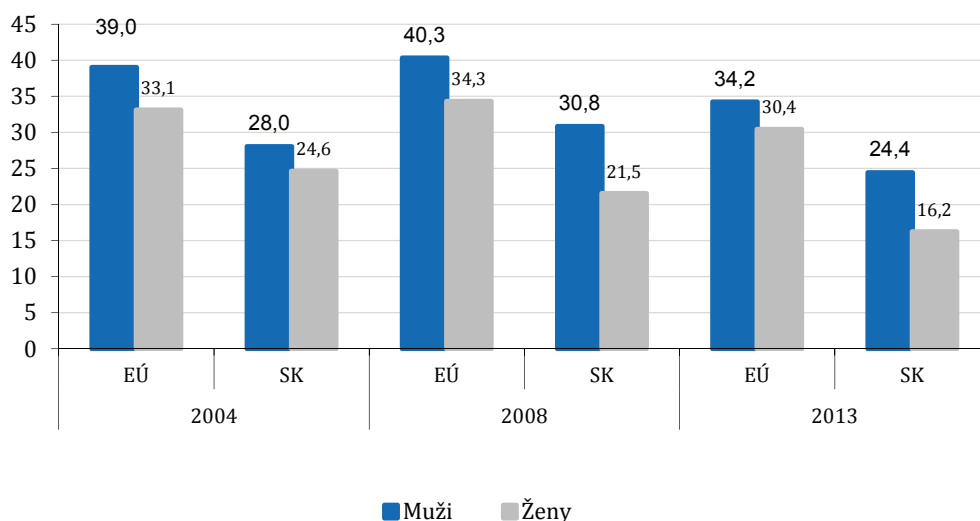
o 21,5 % nižší, než bol zárobok mužov. Ide o piaty najvyšší rozdiel v zárobku mužov a žien, po Estónsku, Rakúsku, Nemecku a Českej republike, priemerná hodnota pre EÚ bola 16,4 %. Po roku 2010 sa tak na Slovensku nielen zväčšila medzera v miere zamestnanosti mužov a žien, ale vzrástla i nerovnosť v ich odmeňovaní.

Kým v minulosti sa dôraz kládol najmä na zvýšenie zamestnanosti žien a starších osôb (čo dokumentujú o i. ciele politiky zamestnanosti definované Lisabonskou stratégiou), ostatná hospodárska kríza ukázala, že osobitne zraniteľnou skupinou v obdobiach nepriaznivého hospodárskeho vývoja sú mladí ľudia. Pôvodný špecifický cieľ v oblasti zamestnanosti zvýšiť mieru zamestnanosti starších osôb vo veku 55 – 64 rokov na 50 % sa podarilo EÚ 27 (resp. EÚ 28) dosiahnuť práve v minulom roku 2013, keď priemerná miera zamestnanosti starších osôb túto hranicu tesne prekročila. V prípade Slovenska dosahuje miera zamestnanosti osôb v tejto vekovej kategórii 44 % a rastie kontinuálne už od roku 2000, odvtedy sa o niečo viac ako zdvojnásobila a tento pozitívny trend nebol prerušený ani príchodom recesie. Osobitná pozornosť zamestnanosti starších ľudí sa venovala najmä z dôvodu snahy o predĺženie pracovného života európskej populácie pri úsilí zmierniť dôsledky procesu starnutia populácie na verejné financie a sociálny systém i trh práce a hospodársky rast vôbec. Cieľ definovaný pre mieru zamestnanosti žien sa Európe takmer podarilo splniť už v roku 2008 a v poslednom roku sa miera zamestnanosti žien k hranici 60 % opäť priblížila. Na Slovensku bola zamestnanosť žien krízou zasiahnutá citeľnejšie než priemerne v Európe, aj počas recesie a po nej sa však udržala nad hranicou 52 %, čo je úroveň vyššia, než bola v čase vstupu SR do Únie. Čo sa však výrazne negatívne zmenilo oproti obdobiu vstupu do EÚ, bola miera zamestnanosti mladých ľudí.

Miera zamestnanosti osôb vo veku 15 – 24 rokov klesla v SR z už aj tak nízkej hodnoty 26,3 % v roku 2004 na súčasných 20,4 %; tak ako v čase vstupu SR do EÚ, i dnes je to šiesta najnižšia miera zamestnanosti mladých v Únii, čo znamená, že Slovensko nebolo v tomto trende osamotené. K jej poklesu na 20 % (teda len každý piaty človek do 25 rokov v SR bol zamestnaný) došlo už ku koncu roka 2009 a tento následok krízy pretrváva dodnes.

Graf 5.4

Porovnanie miery zamestnanosti mladých (15 – 24-ročných) mužov a žien (EÚ, SR; v %)

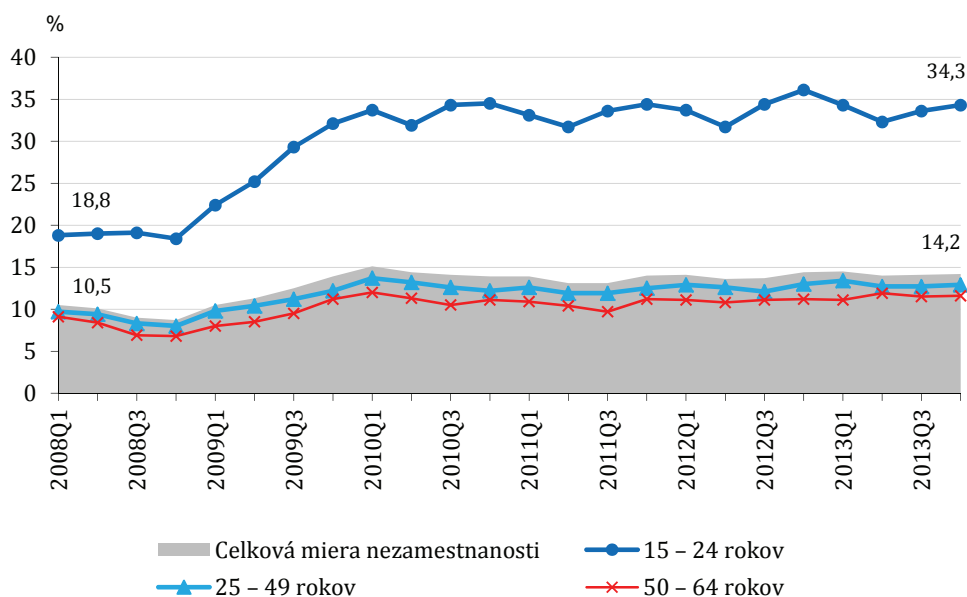
Prameň: Podľa údajov Eurostatu (Eurostat, 2014).

Ako ilustruje graf 5.4, za pokles miery zamestnanosti mladých v SR po vstupe do EÚ nebola zodpovedná len hospodárska kríza; v súlade s trendom v EÚ miera zamestnanosti mladých pred rokom 2008 rástla, ale len v prípade slovenských mladých mužov. K poklesu zamestnanosti žien do 25 rokov došlo v SR už medzi rokmi 2004 a 2008 (pozri graf). Tento jav bol v rozpore s európskym trendom, bol však súčasťou poklesu celkovej miery zamestnanosti žien po roku 2004 (pozri predošlý graf 5.3). Ako dokumentuje graf, v čase vstupu SR do EÚ bol rodový rozdiel v zamestnanosti mladých osôb menší než v priemere v Únii, už do roku 2008 sa však takmer strojnásobil. Aj keď sa v dôsledku krízy tento rozdiel o niečo zmiernil (rovnako ako pri celej populácii, aj v prípade osôb do 25 rokov zasiahla kríza zamestnanosť mužov viac), extrémne nízka zamestnanosť mladých žien na Slovensku je v porovnaní so zvyškom Európy povážlivá, ide o štvrtú najnižšiu mieru zamestnanosti v EÚ, po Grécku, Chorvátsku a Taliansku, teda po krajinách s úplne odlišnými podmienkami na trhu práce. V roku 2011 dosahovala miera zamestnanosti mladých žien v SR dokonca len 15 %, čo bola po Grécku druhá najnižšia hodnota v Únii.

Jednoznačný pohľad na dôsledky hospodárskej krízy z roka 2008 na zamestnanosť mladých ľudí ponúka porovnanie *mier nezamestnanosti*, teda indikátora, ktorý odhalí, aká časť tejto populácie je skutočne nedobrovoľne nezamestnaná. Graf 5.5 ukazuje, že miera nezamestnanosti mladých bola už i pred krízou podstatne vyššia, než bola celková miera nezamestnanosti v SR, už ku koncu roka 2009 sa následkom krízy tento odskok ešte zdvojnásobil – kým v ostatných vekových skupinách sa nezamestnanosť vyvíjala s rovnakou dynamikou ako celková miera nezamestnanosti, nezamestnanosť mladých v priebehu recesie vzrástla v omnoho väčšom rozsahu.

Graf 5.5

Vývoj miery nezamestnanosti v SR podľa vekových skupín (v %)

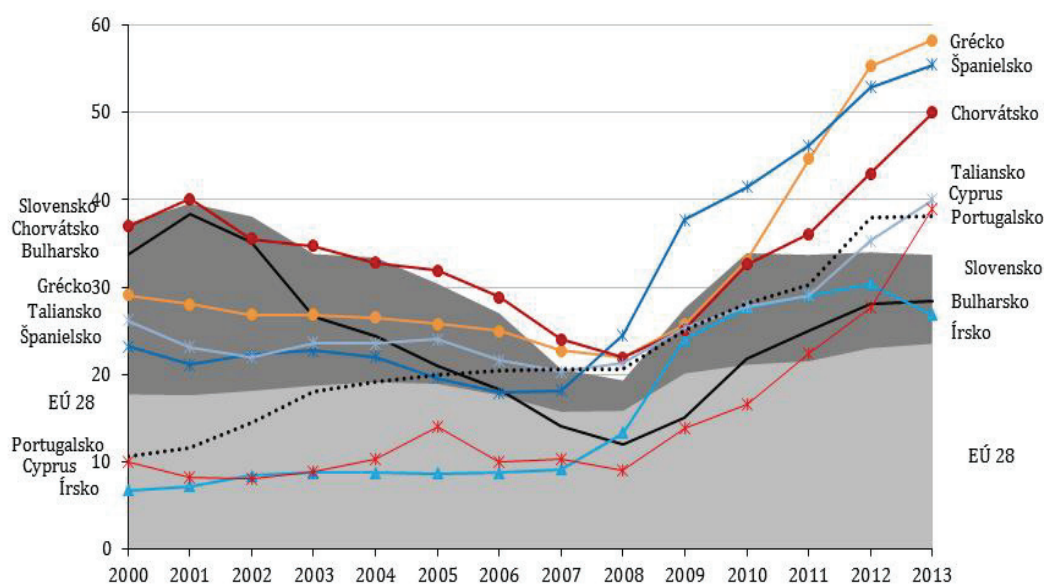
Prameň: Podľa údajov Štatistického úradu SR, metodika VZPS (ŠÚ SR, 2014).

Graf 5.5 jasne ilustruje aj fakt, že tento následok krízy pretrváva doteraz – priemerná ročná hodnota miery nezamestnanosti mladých sa drží nad hranicou 33 % už posledné štyri roky (2010 – 2013), čo znamená, že tretina mladých ľudí do 25 rokov je na Slovensku nezamestnaná. Problematika postavenia mladých ľudí na trhu práce teda vyznieva rovnako závažne i pri porovnaní mier nezamestnanosti.

Dlhodobejší pohľad na vývoj nezamestnanosti mladých ľudí na Slovensku odhalí, že už pred vstupom do Únie začalo dochádzať k citeľnej konvergencii v tejto oblasti – ešte v roku 2000 bola miera nezamestnanosti mladých v SR nielenže viac ako dvojnásobne vyššia v porovnaní s celoeurópskym priemerom, ale s hodnotou 37,3 % dokonca najvyššia zo všetkých krajín dnešnej EÚ 28 (graf 5.6; SR a európsky priemer sú v grafe vyjadrené plošným zobrazením). Po vstupe do Únie pozitívny trend poklesu nezamestnanosti mladých na Slovensku pokračoval a v období bezprostredne pred krízou sa ešte zrýchlil – v roku 2008 bola nezamestnanosť osôb do 25 rokov v SR už len 3,5 p. b. nad európskym priemerom (po roku 2000 to bolo približne 20 p. b.); v tom čase už bola v šiestich krajinách Únie miera nezamestnanosti mladých vyššia než na Slovensku.

Graf 5.6

Vývoj miery nezamestnanosti osôb do 25 rokov v krajinách EÚ s jej najväčším „pokrízovým“ nárastom (v %)

Prameň: Podľa údajov Eurostatu (Eurostat, 2014).

V rokoch 2009 a 2010 sa však v mnohých krajinách potvrdilo, že z hľadiska vekovej štruktúry ide o segment pracovnej sily v čase ekonomickej neistoty najviac zraniteľný a nezamestnanosť mladých rýchlo

stúpala, často omnoho rýchlejšie, než to bolo pri ostatnej populácii, v prípade SR sa zastavila na spomínanej hranici jednej tretiny aktívnej mladej populácie, celoeurópsky priemer sa ešte v roku 2009 vyšplhal na jednu pätinu nezamestnaných mladých ľudí, na tejto úrovni sa však nezastavil. Ako dokumentuje graf, v niektorých európskych krajinách nezamestnanosť mladých naďalej rastie v absolútne bezprecedentnom rozsahu, v Grécku a Španielsku sa približuje k 60 %. S vysokou nezamestnanosťou mladých bojujú aj tie krajiny, ktoré v minulosti dosahovali len jej podpriemerne nízke hodnoty (Portugalsko, Cyprus, Írsko; pozri graf). Nezamestnanosť mladých v SR sa opäť mierne približuje k priemeru EÚ, tentoraz však nie vďaka pozitívnemu trendu jej poklesu u nás, ale na úkor krajín, ktoré naďalej zvyšujú európsky priemer, ktorý z roka na rok rastie.

Pri pohľade na tieto pretrvávajúce, v prípade niektorých krajín až devastčné dôsledky hospodárskej krízy na zamestnanosť mladých, je prirodzené, že podpora zamestnávania mladých sa v posledných rokoch zaradila v Únii k najvyšším prioritám hospodárskej politiky v oblasti trhu práce a zamestnanosti; do pozornosti sa čoraz viac dostáva problematika programov, nástrojov a projektov na podporu zamestnávania mladých aj napriek tomu, že v minulosti patrili v stratégiách hospodárskych politik k najviac sledovaným iné segmenty pracovnej sily.

5.2. Investície do zamestnávania mladých

Nezamestnanosť mladých dlhodobo predstavuje problematickú tému v prostredí slovenského trhu práce. Ako zobrazuje graf 5.7, vysoká nezamestnanosť mladých predstavovala zásadný problém už pri vstupe krajiny do EÚ, postupne sa jej objem však podarilo znížiť o takmer polovicu. Hospodárska kríza však „obnovila“ predchádzajúci stav a odvtedy sa miera nezamestnanosti mladých pohybuje smerom dole len veľmi pozvoľne. Ako odpoveď na túto problematiku bolo prijatých viacero iniciatív na európskej aj národnej úrovni, ktoré mali a majú za cieľ podporu zamestnanosti mladých.² Ešte v predchádzajúcom rozpočtovom období

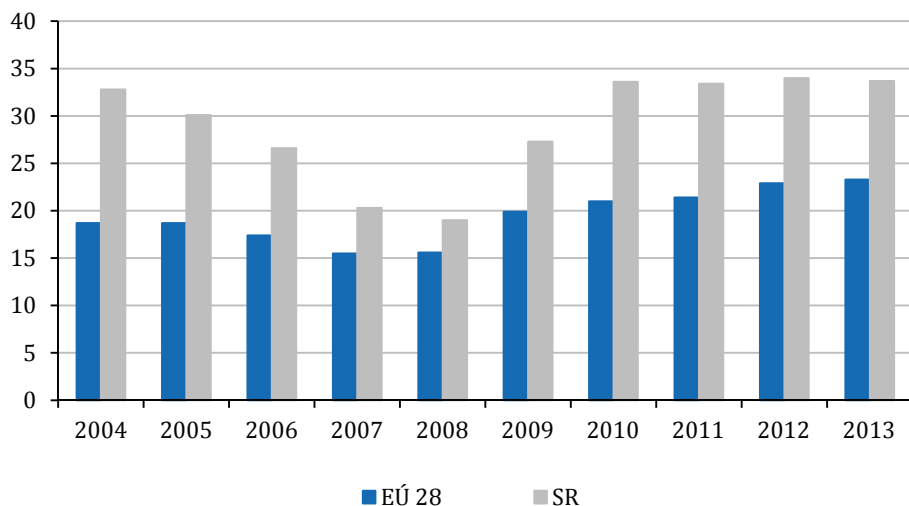
² Možnosť venovať sa všetkým opatreniam prijatým v tejto oblasti siaha za možnosti tejto publikácie, a tak sa venujeme len vybraným projektom.

2007 – 2013 sa z OP Zamestnanosť a sociálna inklúzia vyčlenilo na prioritnú os 1 – Podpora programov v oblasti podpory zamestnanosti a riešenia nezamestnanosti a dlhodobej nezamestnanosti 570 mil. eur (Centrálny koordinačný orgán, 2014). Tieto prostriedky sčasti financovali aj projekty na zvýšenie zamestnanosti mladých ľudí.

Celonárodne bola zrealizovaná dvojica projektov: *Podpora zamestnávania nezamestnaných v samospráve* a *Podpora vytvárania pracovných miest*, ktoré boli zamerané na podporu vytvárania pracovných miest vo verejnom a súkromnom sektore pre mladých nezamestnaných do 29 rokov, vedených v evidencii uchádzačov o zamestnanie najmenej 3 mesiace, s celkovou alokáciou 70 mil. eur z Operačného programu Zamestnanosť a sociálna inklúzia (Úrad vlády, 2014). Počas roka 2013 sa vďaka týmto projektom podarilo zamestnať viac ako 11,6 tis. mladých (do 29 rokov).

Graf 5.7

Porovnanie miery nezamestnanosti mladých (do 25 rokov) v SR s priemerom EÚ 28 (v %)

Prameň: Eurostat.

Najnovšou výzvou na zníženie vysokej miery nezamestnanosti mladých je realizácia *Záruky pre mladých ľudí v Slovenskej republike*, čo predstavuje projekt s vyhradenými financiami na roky 2014 – 2015 vo výške

200 mil. eur (Úrad vlády, 2014). Jeho ambíciou je, aby mladí ľudia dostali kvalitnú ponuku zamestnania, ďalšieho vzdelávania, učňovskej prípravy alebo stáže v lehote štyroch mesiacov po tom, keď prídu o prácu, alebo ukončia formálne vzdelanie. Celkový objem finančných prostriedkov v sume 200 mil. eur vyčlenených na projekt zamestnávania mladých ľudí pozostáva z príspevku Európskej únie na tento účel vo výške 72,4 mil. eur, obdobné množstvo finančných prostriedkov bude financované z Európskeho sociálneho fondu a približne 50 mil. eur budú prostriedky zo slovenského štátneho rozpočtu (Sita, 2014).

T a b u l' k a 5.1

Plánované projekty v rámci iniciatívy *Záruky pre mladých ľudí* v SR
(Goliáš, 2014)

Projekt	Suma v mil. eur
Rekvalifikačné programy, školenia a pomoc pri hľadaní práce tretími stranami, napr. personálnymi agentúrami	15
Podpora zamestnanosti mladých na plný úväzok najmenej počas 12 mesiacov	45
Podpora <i>start-up</i> firiem a mladých podnikateľov do 25 rokov	10
Školiace centrá, silné a slabé stránky nezamestnaných mladých	72
Posilňovanie tzv. duálneho systému na stredných odborných školách (pracovne orientované vzdelávanie priamo v podnikoch): Využívanie rakúskych a nemeckých skúseností	20
Druhá šanca pre mladých nezamestnaných na dokončenie základného alebo učňovského vzdelania	21
Priama tvorba pracovných miest pre mladých nezamestnaných	18
Komunitné centrá na školenia a prípravu marginalizovaných mladých ľudí	18
Podpora malých projektov navrhnutých 13 – 17-ročnými marginalizovanými osobami	8
Podpora mimovládnych organizácií pracujúcich s mladými ľuďmi	10,5

Prameň: EK (2014a).

Táto iniciatíva je veľmi vítaná, pretože aj samotná EK vo svojej správe z júna 2014 konštatovala, že pokrok v oblasti zintenzívnenia úsilia o riešenie vysokej nezamestnanosti mladých ľudí je obmedzený (EK, 2014b).

Na strane druhej sa vynárajú otázky efektívnosti vynakladania týchto finančných prostriedkov. Existuje obava o schopnosti zachovania pracovného miesta po ukončení finančnej podpory pre podniky, a tak vzniklo niekoľko námetov, ktoré navrhujú zmeniť systém financovania tejto iniciatívy

(napr. Inštitút zamestnanosti navrhol schému financovania na solidárnom princípe príspevku, prípadne implementáciu tzv. inkluzívneho zamestnávania).³

Rovnako pri pohľade na pozornosť, ktorá sa venuje nezamestnanosti mladých, je nevyhnutné pripomenúť, že problematika nezamestnanosti mladých ľudí zmenila svoju podobu počas obdobia poslednej dekády. Aj keď SR stále dosahuje nadpriemerné hodnoty v tejto oblasti, v uplynulej dekáde dochádzalo k pozvoľnej konvergencii nezamestnanosti mladých k priemeru EÚ (ako sme dokumentovali v predošlej časti) a na trhu práce existujú skupiny ľudí, ktorým je nutné venovať minimálne rovnakú pozornosť ako mladým. Podobný názor nedávno vyjadrilo aj MF SR, keď pripomienkovalo návrh novely zákona o službách zamestnanosti, kde žiadalo, aby sa ďalšie nástroje na zvyšovanie zamestnanosti nezamerali len na skupiny mladých. „V porovnaní miery nezamestnanosti mladých do 29 rokov a ľudí nad 30 rokov sa Slovenská republika nachádza na priemere krajín EÚ. Nezamestnanosť mladých ľudí tak nie je výraznejší problém ako v iných vekových skupinách“ (SITA, 2014).

Hoci nezamestnanosť mladých je celoeurópska téma, Európa 2020, ako strategický dokument na celoeurópskej úrovni v oblasti nezamestnanosti alebo zamestnanosti mladých, nešpecifikuje žiadny konkrétny cieľ. V oblasti celkovej zamestnanosti si SR stanovila ako cieľ dosiahnutie hodnoty 72 %, pričom v roku 2010, keď bola stratégia predstavená, miera zamestnanosti dosahovala v SR 64,6 %. V súčasnosti (júl 2014), takmer v polovici obdobia realizácie stratégie, sa miera zamestnanosti v SR pohybuje na úrovni 65,0 %, čo naznačuje stagnáciu pri plnení tohto cieľa. Niet pochyb, že naplnenie takéhoto „ambiciózneho“ cieľa je náročné, názdávame sa však, že už teraz môžeme konštatovať nereálnosť možnosti dosiahnuť stanovenú úroveň v roku 2020.

5.3. Súlad vzdelania s potrebami trhu práce?

Bolo by však nesprávne myslieť si, že problém s nezamestnanosťou (nielen mladých) je výlučne dôsledkom hospodárskej krízy a len finančné prostriedky z EÚ a štátneho rozpočtu ho dokážu eliminovať. Tieto

³ Viac informácií je k dispozícii na <<http://www.iz.sk/sk/stanoviska/pripomienka-zaruka-pre-mladych>>.

riešenia majú charakter len akútnej „záplaty“, ktorá má krátkodobý dosah. Na reálne zlepšenie pre mladých na trhu práce je potrebná štruktúrna zmena v podobe lepšieho prepojenia potrieb trhu práce so vzdelávacím procesom. Zúženie prepojenia trhu práce a vzdelávania vytvára podmienky na zníženie nechcených fenoménov na trhu práce, akými sú „prekvalifikovanosť (príp. prevzdelanosť) a podkvalifikovanosť“. Obe situácie vytvárajú neefektívnosť a ich minimalizácia je v záujme každej ekonomiky.

Na odhad týchto efektov sa využíva metóda krížových tabuliek založených na kombinácii dvoch klasifikácií (ISCED – Medzinárodný štandard klasifikácie vzdelania, ISCO – Medzinárodný štandard klasifikácie zamestnania).⁴ Údaje pre odhad sú dostupné vo Výberovom zisťovaní pracovných síl (VZPS) a z klasifikácie zamestnaní je vyradená kategória Ozbrojených síl SR pre jej nejednoznačnosť v úrovni vyžadovaného vzdelania.

Z hľadiska metodológie môže byť ku každej skupine zamestnaní priradená určitá skupina vzdelania (zručností). Pre potreby odhadu sa tieto kategórie zamestnaní rozdelili do troch podskupín. Na skupinu s nízkou (ISCO 9), strednou (ISCO 4 – 8) a vysokou potrebou vzdelania (ISCO 1 – 3). Rovnako sa na tri podskupiny rozdelila aj klasifikácia vzdelania – nízke ISCED 1, stredné ISCED 2 – 4 a vysoké ISCED 5 – 6.

Pri pohľade na výsledky odhadu (tab. 5.2) zisťujeme výrazné zlepšenie v oblasti prekvalifikovanosti v porovnaní s rokmi 2004 a 2014. V priebehu dekády nastal obrat pomerov prekvalifikovanosti a podkvalifikovanosti, keď pôvodne značne prevládajúca prekvalifikácia bola nahradená problémom podkvalifikovanosti. Avšak aj v tejto oblasti je miera podkvalifikácie v porovnaní s krízovým rokom 2009 zásadne nižšia. V roku 2009 bol nedostatočne kvalifikovaný na výkon svojho zamestnania každý štvrtý pracujúci.⁵ Týka sa to najmä skupiny zamestnancov, ktorí pracovali na pozícii, od ktorej sa očakáva vzdelanie zo skupiny vysoké, avšak vzdelaní boli len na strednej úrovni (22 %). V roku 2014 je podiel tejto kategórie o 10 p. b. nižší v porovnaní s rokom 2009.⁶

⁴ Táto metodika bola použitá napríklad v publikácii Radvanský – Workie Tiruneh a kol. (2010).

⁵ Termínom *podkvalifikovaný* máme na mysli mieru formálnej kvalifikácie. Školenia, kurzy, ale aj skúsenosti sa pri odhade neberú do úvahy.

⁶ Odhad bol uskutočnený podľa VZPS v 1. štvrtroku 2014.

T a b u l' k a 5.2

Prevod tried požadovaného vzdelania k zamestnaniam a kvalifikácie vzdelania na podskupiny

ISCO-08	Názov	Úroveň požadovaného vzdelania
1	Zákonnodarcovia, riadiaci pracovníci	vysoká
2	Špecialisti	
3	Technickí a odborní pracovníci	
4	Administratívni pracovníci, úradníci	stredná
5	pracovníci v službách a v obchode	
6	Kvalifikovaní pracovníci v poľnohospodárstve, lesníctve a rybárstve	
7	Kvalifikovaní robotníci a remeselníci	
8	operátori a montéri strojov a zariadení	
9	Pomocní a nekvalifikovaní pracovníci	nízka
10	Príslušníci ozbrojených síl	nezaradené
ISCED	Názov	úroveň vzdelania
0	Predškolská výchova	nízka
1	1. stupeň ZŠ	
2	2. stupeň ZŠ	
3 – 3A	Stredné školy s maturitou, nižšie ročníky gymnázií	stredná
3C	Stredné odborné školy bez maturity	
4	Pomaturitné vzdelávanie, kurzy a pod.	
5 – 5A	Terciárne vzdelanie bakalárske, veda a výskum	vysoká
5B	Terciárne vzdelanie špecializované – praktické	
6	Doktorandské štúdium	

Prameň: ŠÚ SR; ÚIPŠ.

Naopak, problém prekvalifikácie (prevzdelanosti) nezaznamenal za obdobie 2009 – 2014 žiadny významný pokrok. Udržiava sa na úrovni okolo 8 %, čo predstavuje skutočnosť, že každý dvanásty zamestnanec je vzhľadom na očakávanú úroveň vzdelania na pracovnej pozícii prekvalifikovaný. Z toho vysokoškolsky vzdelaných pracovníkov na pracovných pozíciách s postačujúcim stredným vzdelaním je „len“ 3,5 %, takže téza o mrhaní mozgami a vytláčaní stredne vzdelaných pracovníkov vysokoškolsky vzdelanými osobami sa na odhade neprejavila. Je však nutné dodať, že mrhanie mozgami, najmä z dôvodu silnej migrácie absolventov do zahraničia, sa neprejavilo ako zásadný problém v slovenskom hospodárstve. Týmto však prichádza k „úniku mozgov“, ktorý je pre hospodárstvo ešte viac nebezpečný. Pretože prekvalifikovaný pracovník je ekonomicky aktívny v domácej krajine, aj keď na nižšej úrovni, ako je jeho potenciál,

zato kvalifikovaný pracovník, ktorý emigroval za prácou do zahraničia, v SR ekonomicky aktívny nie je, a tak investícia do jeho štúdia je pre štát čistým nákladom bez odplaty.

T a b u ľ k a 5.3

Odhad prekvalifikovanosti a podkvalifikovanosti v SR za roky 2009 a 2014q1 (vertikálna os – úroveň dosiahnutého vzdelania; horizontálna os – úroveň očakávaného vzdelania na prac. mieste)

	2014		
Vysoká	výrazná prekvalifikovanosť 0,1 %	prekvalifikovanosť 3,4 %	súlاد vzdelania 16,3 %
Stredná	prekvalifikovanosť 4,9 %	súlاد vzdelania 60,1 %	podkvalifikovanosť 12,2 %
Základná	súlاد vzdelania 1,6 %	podkvalifikovanosť 1,4 %	výrazná podkvalifikovanosť 0,0 %
	nízka	stredná	vysoká
	2009		
Vysoká	výrazná prekvalifikovanosť 0,1 %	prekvalifikovanosť 1,1 %	súlاد vzdelania 13,9 %
Stredná	prekvalifikovanosť 7,4 %	súlاد vzdelania 49,4 %	podkvalifikovanosť 22,0 %
Základná	súlاد vzdelania 2,5 %	podkvalifikovanosť 3,3 %	výrazná podkvalifikovanosť 0,2 %
	nízka	stredná	vysoká
	2004		
Vysoká	výrazná prekvalifikovanosť 0,2 %	prekvalifikovanosť 21,5 %	súlاد vzdelania 13,7 %
Stredná	prekvalifikovanosť 3,1 %	súlاد vzdelania 51,5 %	podkvalifikovanosť 1,2 %
Základná	súlاد vzdelania 2,0 %	podkvalifikovanosť 6,9 %	výrazná podkvalifikovanosť 0,1 %
	nízka	stredná	vysoká
	celková prekvalifikovanosť	2004	24,7 %
		2009	8,6 %
		2014	8,4 %
	celková podkvalifikovanosť	2004	8,1 %
		2009	25,5 %
		2014	13,6 %

Prameň: Vlastné výpočty.

Samozrejme si uvedomujeme limitácie, ktoré sú spojené s takouto agregáciou klasifikácií a dané výsledky treba interpretovať s opatrnosťou, avšak sme presvedčení, že poskytujú dostatočný náhľad na skúmanú tému.

5.4. Chronické problémy slovenského trhu práce

Nezamestnanosť mladých osôb nie je z minulosti jediné neslávne celoeurópske prvenstvo, ktoré Slovenská republika zastávala v oblasti nezamestnanosti. Kým v prípade nezamestnanosti mladých dochádzalo v predkrízovom období k spomínanej citeľnej konvergencii k priemernému stavu v Únii (SR v tomto prípade o svoje pomyselné prvenstvo prišla ešte pred vstupom do EÚ), v prípade nezamestnanosti osôb s nízkou kvalifikáciou ide dlhodobo o problém v takom rozsahu, v akom ho žiaden iný členský štát nepozná. Miera nezamestnanosti osôb s najnižšou kvalifikáciou⁷ v SR sa dlhodobo pohybuje okolo intervalu 40 – 50 %, pričom európsky priemer dosahoval počas obdobia 2000 až 2008 úroveň približne 11 – 12 %. Slovensko je v tomto smere absolútnym lídrom v Európe, čo dokumentuje nielen uvedený výrazný odskok od európskeho priemeru, ale i rozdiel medzi nezamestnanosťou nízkokvalifikovaných osôb na Slovensku a nezamestnanosťou týchto osôb v krajine s jej druhou najvyššou mierou v EÚ (porovnávame s dnešnou EÚ 28) – ten v spomínanom období (2000 – 2008) predstavoval v priemere neuveriteľných 19 p. b. (na druhej priečke za Slovenskom sa postupne vystriedali Estónsko, Bulharsko, Poľsko a Česko).

Po roku 2008 sa miera nezamestnanosti osôb s najnižšou kvalifikáciou (stupne ISCED 0 – 2) v SR pohybuje v rozmedzí 41 – 45 %, môžeme teda konštatovať, že kríza z dlhodobého hľadiska nemala na túto zložku populácie výraznejší vplyv, keďže už aj v predkrízovom období patrili osoby s nízkou kvalifikáciou v slovenských podmienkach k ťažko zamestnateľným (samozrejme, k miernemu nárastu došlo v rokoch 2009, 2010 a 2012, teda v rokoch, keď sa na trhu práce prejavil vplyv „prvej“ a „druhej“ vlny krízy). Miera nezamestnanosti osôb s najvyšším dosiahnutým vzdelaním základným a nižším stredným (stupne ISCED 0 – 2) nad úrovňou 35 % aktívnej populácie s touto kvalifikáciou bola v minulosti „výsadou“ Slovenskej republiky, v dôsledku zhoršenia vývoja na trhoch práce po kríze z roka 2008 sa nad túto hranicu vyšplhala aj v Litve a Španielsku, vďaka čomu sa Slovensko k priemeru EÚ priblížilo,

⁷ Ide o osoby s najvyšším dosiahnutým vzdelaním základným a nižším stredným, teda úrovne vzdelania 0 až 2 podľa kategorizácie Eurostatu (dáta a metodika Eurostatu), pri údajoch v tejto časti berieme do úvahy populáciu 15 – 64 rokov.

svoje negatívne prvenstvo v tejto oblasti si ale zachovalo. V súčasnosti (údaje za rok 2013) sa miera nezamestnanosti týchto osôb v EÚ priblížila k jednej pätine (20 %), na Slovensku predstavuje stále 42,6 %.

Na porovnanie, celková miera nezamestnanosti (podľa VZPS) dosiahla v roku 2013 v SR hodnotu 14,2 %, nezamestnanosť vzrástla v dôsledku krízy už po roku 2009, na historicky najnižšej úrovni sa pohybovala v roku 2008, keď klesla pod hranicu 10 % (9,6 %, priemer SR podľa VZPS, a dokonca len 7,7 % podľa údajov o evidovaných uchádzačoch o zamestnanie, tzv. evidovaná nezamestnanosť). K výraznému poklesu nezamestnanosti dochádzalo hlavne v rokoch 2006 – 2008, ešte v čase vstupu do Únie dosahovala 18 % (2004). Nezamestnanosť nízkokvalifikovaných osôb sa v tom čase pohybovala nad 50 %, teda viac ako polovica osôb s najnižším a nižším stredným vzdelaním bola bez práce; kým celková miera nezamestnanosti klesla do roku 2008 pod spomínaných 10 %, v prípade nízkokvalifikovaných ľudí to bol pokles len pod 40 %, čo tiež dokumentuje rozsah a závažnosť tohto problému na slovenskom trhu práce.

Tu je vhodné poznamenať, že vysoká miera nezamestnanosti nízkokvalifikovaných osôb na Slovensku o i. súvisí s problematikou postavenia rómskej populácie na pracovnom trhu – podľa odhadov zverejnených Svetovou bankou (WB, 2012) približne 165 tis. príslušníkov rómskeho etnika v SR v produktívnom veku je bez zamestnania, väčšina z nich patrí buď k neaktívnej populácii (prestali hľadať zamestnanie), alebo k dlhodobo nezamestnaným a v rámci nich ku skupinám s najväčšou dĺžkou trvania nezamestnanosti (podľa odhadov 53 tis. osôb rómskeho etnika patrí k osobám nezamestnaným dlhšie ako 2,5 roka; alarmujúca je najmä nízka miera zamestnanosti rómskych žien – 9 % v porovnaní s 20 % v prípade rómskych mužov; pozri aj Morvay, 2013).

Problematika zamestnávania nízkokvalifikovaných osôb a zamestnávania mladých ľudí je neoddeliteľne spojená s nezamestnanosťou osôb, ktorí ešte nikdy nemali zamestnanie. Vzhľadom na už uvedené nie je preto prekvapením, že na Slovensku tvoria osoby bez predošlých pracovných skúseností veľkú časť celkovej nezamestnanosti. Nezamestnaní, ktorí ešte nikdy nemali zamestnanie, tvoria v SR dlhodobo 20 – 25 % celkovej nezamestnanosti, nezriedka ide v danom roku o najpočetnejšiu skupinu nezamestnaných v porovnaní s ktorýmkoľvek odvetvím (členenie

podľa ekonomickej činnosti posledného zamestnania). Aj v súčasnosti (údaje za rok 2013) tvoria nezamestnaní bez predchádzajúcich pracovných skúseností najväčšiu skupinu nezamestnaných, 90 tis. osôb bez predošlej práce predstavovalo v poslednom roku 23 % z celkového počtu 386 tis. nezamestnaných. Aj keď v minulosti už prekročili hranicu 100 tis. osôb a v období tesne pred krízou predstavovali až štvrtinu celkovej nezamestnanosti, nedá sa v tejto oblasti hovoriť o výraznejšom zlepšení. Taký vysoký podiel nezamestnaných bez pracovných návykov je významnou bariérou znižovania nezamestnanosti, a to aj v časoch priaznivého makroekonomického vývoja.

Zo spomínaného celkového počtu nezamestnaných osôb v SR (386 tis.) je až 201 tis. nezamestnaných (teda 52 % všetkých nezamestnaných) s najvyšším dosiahnutým základným alebo učňovským vzdelaním bez maturity (teda najnižšie kategórie vzdelania); 73 tis. nezamestnaných sú osoby v najnižšej vekovej kategórii 15 – 24 rokov a ďalších 117 tis. nezamestnaných (teda 30 % všetkých nezamestnaných) je vo veku 25 – 34 rokov. Z týchto údajov a z porovnania predchádzajúceho vývoja je zrejmé, že dlhodobo pretrvávajúci nepriaznivý stav v prípade uvedených zložiek pracovnej sily prispieva k existencii problému stabilnej početnej ťažko zamestnateľnej skupiny nezamestnaných a tým k dominantnej pozícii dlhodobej nezamestnanosti na Slovensku.

Dlhodobá nezamestnanosť predstavuje na Slovensku 67 % celkovej nezamestnanosti, teda dve tretiny všetkých nezamestnaných sú bez práce viac ako rok. V prípade SR nejde o nový jav, ani o dôsledok hospodárskej krízy z roka 2008. Kým dnes sú to dve tretiny všetkých nezamestnaných, v predkrízovom období charakterizovanom priaznivým vývojom zamestnanosti predstavovala dlhodobá nezamestnanosť takmer tri štvrtiny všetkej nezamestnanosti (rok 2006). Ide teda o dlhodobý problém slovenského trhu práce a stabilnú podskupinu „nezamestnateľných“, resp. ťažko zamestnateľných osôb, čo dokumentuje i slovenské desať rokov trvajúce prvenstvo v miere dlhodobej nezamestnanosti v EÚ medzi rokmi 2002 a 2012. Slovensko malo najvyššiu mieru dlhodobej nezamestnanosti z krajín dnešnej EÚ (limitovaná dostupnosť dát na začiatku obdobia) už od roku 1999, s výnimkou roka 2001, keď ho na prvom mieste vystriedalo Bulharsko, kým ale v Bulharsku klesla dlhodobá

nezamestnanosť pred krízou na priemer EÚ, v SR sa po celý čas udržiavala pomerne vysoko nad priemerom: miera dlhodobej nezamestnanosti v SR sa k európskemu priemeru v posledných rokoch pred rokom 2010 síce pozvoľna približovala (z trojnásobku európskeho priemeru v roku 2002, keď predstavovala 12,3 % aktívnej populácie), ale aj jej najnižšia hodnota z roku 2009 (6,5 % celkovej aktívnej populácie) bola ešte vždy viac ako dvojnásobne vyššia, než bola priemerná hodnota pre krajiny EÚ 28 (3 %).

Keďže vplyv krízy sa premietol do výšky podielu dlhodobo nezamestnaných až v roku 2010, teda s ročným odstupom od jej prvých prejavov (čo vyplýva z jej samotnej definície), výsledkom dramatického nárastu miery nezamestnanosti v niektorých európskych krajinách v roku 2009 bolo i zvýšenie ich dlhodobej nezamestnanosti v roku 2010 (napríklad v pobaltských krajinách až na dvojnásobok, čím sa priblížili k hodnotám dosahovaným v SR – išlo však o dočasný jav, vzhľadom na pozitívnejší vývoj zamestnanosti v týchto krajinách v nasledujúcich rokoch). Nepriaznivý vývoj na trhu práce sa však naďalej prehľboval v Španielsku a Grécku a boli to práve tieto dve krajiny, ktoré po desiatich rokoch v roku 2012 Slovensko z prvej priečky v dlhodobej nezamestnanosti zosadili. V prípade nich však ide o jasný následok hospodárskej krízy, osobitne v prípade Španielska, kde po roku 2000 až do príchodu krízy dosahovala miera dlhodobej zamestnanosti len podpriemernú úroveň v rámci EÚ.

Korene týchto nepriaznivých dlhodobo pretrvávajúcich trendov na slovenskom trhu práce môžeme okrem iného hľadať v charaktere hospodárskeho rastu a v nízkej elasticite zamestnanosti v SR, výsledkom čoho je, že ekonomika ani v obdobiach priaznivého hospodárskeho vývoja nie je schopná vytvárať príležitosti pre znevýhodnené skupiny na trhu práce. Na vyvolanie rastu celkovej zamestnanosti bolo aj v minulosti potrebné dosahovať pomerne vysoké tempá ekonomického rastu, tento jav bolo možné na Slovensku pozorovať v neobvyklom rozsahu aj v porovnaní s inými európskymi krajinami (bližšie pozri Morvay, 2012). Jedným zo spôsobov prekonania tejto nevýhody sa teda javí možnosť hľadať uplatnenie za hranicami domácej ekonomiky.

5.5. Vývoj pracovnej emigrácie

Vstup SR do EÚ podporil rozvoj pracovnej migrácie počas uplynulej dekády. Jej objem narástol za uplynulú dekádu o takmer tretinu.⁸ Pracovné trhy sa však neotvorili pre občanov SR okamžite po vstupe do Únie, ale postupne v troch fázach:⁹

1. fáza – 1. 5. 2004 – 30. 4. 2006 – pracovné trhy otvorili novopristúpené krajiny EÚ, ale aj niektoré vyspelé západné ekonomiky, ktoré sa stali prvou vlnou pracovnej migrácie. Boli to krajiny: Cyprus, Česká republika, Estónsko, Írsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Malta, Poľsko, Švédsko, Slovensko, Slovinsko, Veľká Británia.
2. fáza – 1. 5. 2006 – 30. 4. 2009 – postupne otvorili svoje pracovné trhy aj zostávajúce krajiny EÚ s výnimkou Rakúska a Nemecka (Fínsko, Grécko, Portugalsko, Španielsko, Taliansko, Belgicko, Dánsko, Francúzsko, Luxembursko a Holandsko).
3. fáza – 1. 5. 2009 – 30. 4. 2011 – ani Rakúsko, ani Nemecko sa nerozhodli otvoriť svoje pracovné trhy predčasne, a tak ich sprístupnili až po uplynutí aj poslednej, tretej fázy. Dôvodom takéhoto kroku boli obavy z masívneho prílevu lacnej pracovnej sily z novoprijatých krajín EÚ v roku 2004.

V priebehu prvej fázy sa medzi najatraktívnejšie krajiny pracovnej migrácie zaradili Veľká Británia (VB), Írsko a Česká republika. Zatiaľ čo pracovná imigrácia do Českej republiky má svoje historické korene, nárast pracovných imigrantov do VB a Írska možno jasne pripísať odstráneniu bariér na lokálnych trhoch práce. Tento jav zároveň pomáhal rekordnému poklesu nezamestnanosti, ktorý bol zaznamenaný v období vstupu SR do EÚ.

Podobný priebeh vývoja migrácie zo SR do zahraničia bol aj v druhej fáze otvárania trhov práce v zahraničí, až do roku 2008. Hospodárska kríza, ktorá prepukla, spôsobila doslova „štruktúrnu zmenu“, keď dovtedy každoročne rastúci trend objemu migrácie sa náhle zvrátil a začal klesať.

⁸ Nárast o 31,66 % v porovnaní s rokmi 2004 a 2013, založené na VZPS.

⁹ Spracované podľa:

<<http://www.profesia.sk/cms/dokumenty-na-stranke/hladanie-prace/co-znamenava-otvorenie-pracovnych-trhov-pre-obcanov-sr/43190>>.

Od tohto momentu sa objem pracovnej migrácie nezvýšil a zotrváva na hodnotách, ktoré dosahoval v posledných štyroch rokoch.

Tabuľka 5.4¹⁰

Krajiny s najväčším počtom pracujúcich zo SR¹¹ (VZPS, v tis.)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
ČR	61,4	65,4	69,5	72,1	70,1	49,9	52,4	43,6	44,9	43,5
VB	7	13	22,6	29	20,2	14,1	10,6	9,7	7,5	10,6
Maďarsko	6,7	11,8	16,6	19,5	18,9	14,5	11,6	9,8	7,3	6,1
Rakúsko	7	9,7	11,6	15,1	17,6	19,9	23,9	25,6	29,3	37,9
Írsko	0,5	2,8	7	9	8,1	3,1	3,4	1,9	1	1,8
Nemecko	7,6	6,3	7,9	8,8	9,3	8,5	6,3	5,7	9,8	14,8
Taliansko	3,8	1,7	7,1	6,7	8,9	4,7	3	3,1	4	4,3
Holandsko	0,6	0,8	2,5	2,7	2,9	4,2	5	5,9	6,4	5,2
Ostatné	9	13,9	13,3	14,3	11,6	10,1	10,5	9,8	10,5	12,2

Prameň: Výberové zisťovanie pracovných síl (VZPS); databázy ŠÚ SR.

Tvrdenie o pozitívnom efekte pracovnej migrácie na znižovanie miery nezamestnanosti zvyrazňuje zobrazenie počtu pracovných emigrantov na úrovni krajov. Prešovský kraj sa po vstupe do EÚ podieľal tretinou na všetkých krátkodobých pracovných emigrantoch. V porovnaní s Košickým krajom, ktorý je tomu Prešovskému podobný aj v oblasti rozlohy a počtu obyvateľov, Košický kraj sa na celkovej pracovnej migrácii podieľal „len“ okolo 10 %. Prekvapivo vysokú intenzitu pracovnej migrácie v porovnaní s ostatnými krajmi majú Nitriansky a Žilinský kraj. Dôvodom takéhoto vývoja môže byť absencia jazykovej bariéry pri maďarskom jazyku na juhu krajiny, rovnako ako v Žilinskom kraji geografická blízkosť s ČR a hľadanie pracovných príležitostí tam, najmä v oblasti priemyslu, ktorý je charakteristický aj pre žilinský región.

Takisto, ako sme mohli pozorovať výraznú zmenu trendu migrácie po roku 2009 v tabuľke 5.4, aj pohľad na regionálnu štruktúru potvrdzuje pokles pracovnej emigrácie a zníženie množstva pracujúcich v zahraničí,

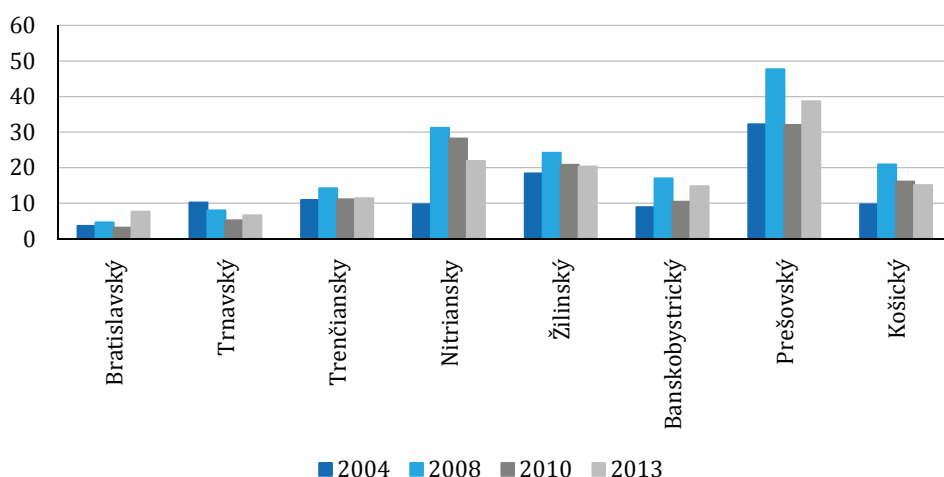
¹⁰ Treba tu poznamenať, že VZPS zisťuje len krátkodobú migráciu obyvateľstva za prácou. Osoby, ktoré pracujú mimo územia SR dlhodobo (okrem práce sa tam aj usadili), toto zisťovanie nezahŕňa. To je aj dôvod nesúladu čísel VZPS a napr. Českého štatistického úradu, podľa ktorého v ČR v roku 2013 pracovalo 85 tis. občanov so slovenským občianstvom.

¹¹ Nie sú tu započítané osoby, ktoré v krajine vykonávajú živnosť.

keď takmer všetky kraje (okrem Bratislavského) oproti úrovni z roku 2008 buď poklesli, alebo stagnovali.

Graf 5.8

Regionálna pracovná emigrácia (VZPS, absolútny počet v tis. v sledovanom roku)

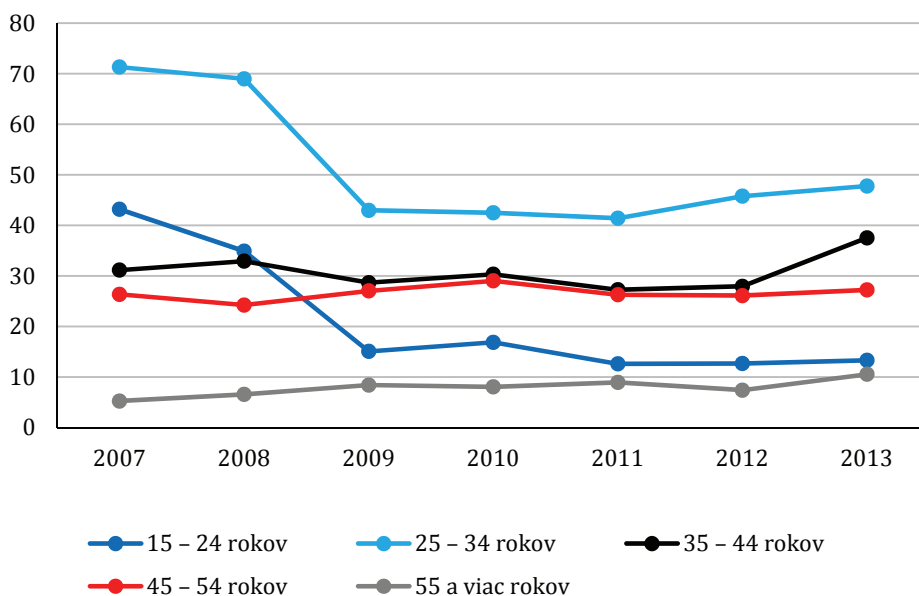

Prameň: VZPS, databázy ŠÚ SR.

Hospodárska kríza, ktorá sa naplno prejavila v roku 2009 zanechala, výraznú stopu aj na pracovnej emigrácii mladých. Síce skupina ľudí vo veku od 25 – 34, pracujúcich v zahraničí, tvorí aj 10 rokov po vstupe do EÚ stále najpočetnejšiu kohortu, jej veľkosť sa v roku 2009 zmenšila o viac ako 40 %. Recesia, ktorá nútila mnohé podniky v zahraničí aj doma k zefektívneniu výrobných procesov, tak vytvorila veľký počet emigrantov, ktorí pôvodne boli v zahraničí zamestnaní, avšak novú prácu si tam už nedokázali nájsť a vrátili sa naspäť domov. Rovnaký prepád v počte pracujúcich v zahraničí zaznamenala aj skupina od 15 – 24 rokov, avšak s nižšou intenzitou. Spolu tak tieto dve skupiny svojím návratom do SR „prispeli“ k utvoreniu početnej skupiny mladých bez zamestnania. Vývoj v posledných dvoch rokoch však naznačuje, že opatrné hospodárske oživenie okrem iného začína lákať aj viac pracovníkov do zahraničia,¹² a to nielen v kohorte 25 – 34-ročných, ale aj relatívne skúsenejších 35 – 44-ročných.

¹² Motívom takéhoto konania nemusí byť len tvorba pracovných miest v zahraničí, ale aj neschopnosť nájsť si zamestnanie v domácej krajine.

Graf 5.9

Veková štruktúra Slovákov pracujúcich v zahraničí (VZPS, v tis.)*

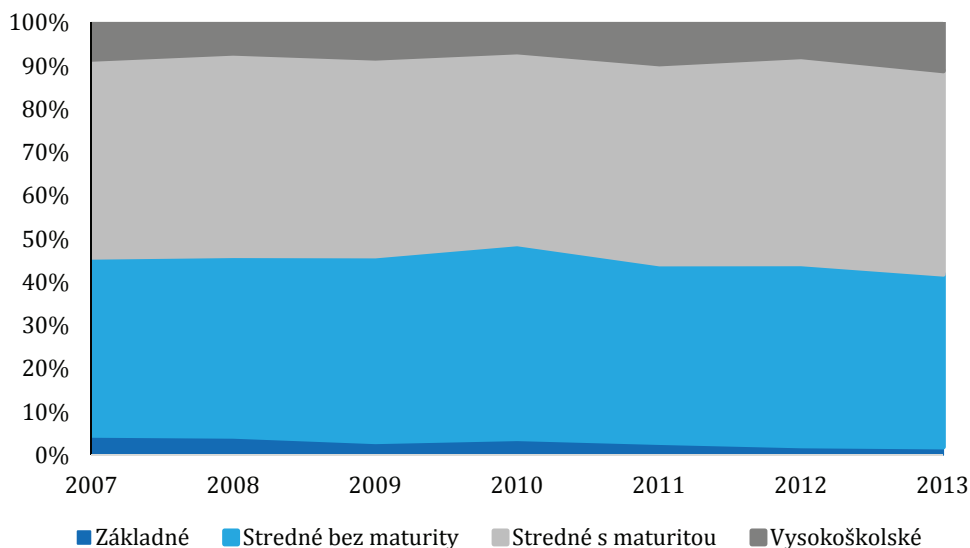
Poznámka: * VZPS začalo zisťovať krátkodobú pracovnú migráciu obyvateľstva od 1. štvrťroka 2007. Ročné údaje vznikli priemerovaním štvrťročných.

Prameň: VZPS, databázy ŠÚ SR.

Pri pracovnej emigrácii je často diskutovanou otázkou potenciálny „odlev mozgov“ z krajiny. V prípade, že z krajiny odchádzajú vysokokvalifikovaní pracovníci, krajina stráca nielen ľudskú pracovnú silu, ale aj finančné prostriedky investované do jej vzdelania a klesá v inovačnej schopnosti ekonomiky. Všetky tieto faktory sa v budúcnosti prejaví v poklese potenciálneho HDP a nižšej miere zhodnotenia výrobných procesov (pridaná hodnota).

Ako však zobrazuje graf 5.10, významnú časť slovenských pracovníkov, ktorí odišli pracovať do zahraničia, predstavujú len nízkokvalifikovaní robotníci, ktorí nedosiahli ani maturitné vzdelanie, a tak možno predpokladať, že ide hlavne o remeselných pracovníkov. Emigrácia takýchto pracovníkov má v kontexte SR zmiešaný efekt. Na jednej strane pomáha znižovať mieru nezamestnanosti v skupine nízkokvalifikovaných osôb, na strane druhej vytvára ich nedostatok v domácom hospodárstve.

Graf 5.10

Vzdelanostná štruktúra pracovných emigrantov (VZPS, v tis.)*

Poznámka: * VZPS začalo zisťovať krátkodobú pracovnú migráciu obyvateľstva od 1. štvrťroka 2007. Ročné údaje vznikli priemerovaním štvrťročných.

Prameň: VZPS; databázy ŠÚ SR.

V absolútnom vyjadrení sa počet vysokoškolsky vzdelaných, krátkodobo pracujúcich v zahraničí pohybuje na úrovni medzi 10 – 15 tis. osôb,¹³ čo predstavuje relatívne nízke percento v porovnaní s celkovým počtom vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva. Treba však podotknúť, že už v roku 2003 sa odhadovalo, že únik mozgov zo SR vo výške 7,5 tis. osôb ročne spôsobuje stratu približne 0,6 % p. b. na ekonomickom raste krajiny (Baláž – Kollár, 2003).¹⁴ Rovnako každý rok odíde zo SR v priemere 7 – 10 tis. absolventov s vysokoškolským vzdelaním, čo predstavuje takmer tretinu všetkých absolventov vysokých škôl (Domonkos – Páleník – Radvanský, 2010). Preto je nevyhnutné znížiť počet vysokoškolsky vzdelaných emigrantov, keďže aj relatívne malé odlevy týchto pracovníkov budú mať negatívny dosah na hospodárstvo v budúcnosti.

¹³ Opäť je nutné pripomenúť, že pracovníci, ktorí odišli do zahraničia nielen pracovať, ale aj usadiť sa tam, sa do analýzy nezapočítavajú.

¹⁴ Samozrejme podmienky, za ktorých bola vypočítaná spomínaná hodnota, sa medzičasom výrazne zmenili a výpočet slúži len ako ilustračný príklad.

5.6. Vývoj pracovnej imigrácie

Rovnako ako pri pracovnej emigrácii, aj objem pracovných imigrantov sa od vstupu SR do EÚ niekoľkonásobne zväčšil. Dôležitý je však oveľa nižší objem imigrantov v porovnaní s emigrantmi (tzv. čistá migrácia). Tá je od samotného vzniku SR záporná a nič na tomto konštatovaní nezmenil ani vstup do EÚ.

Slovenská ekonomika, podobne ako ostatné krajiny pristúpené v roku 2004, nebola dostatočne atraktívna pre zahraničných pracovníkov.¹⁵ To sa však v priebehu vývoja čiastočne zmenilo, keď pribudli najmä pracovníci, ktorých príchod je spojený s priamymi zahraničnými investíciami.

Zaujímavým zistením je, že pokiaľ prepuknutie hospodárskej krízy spôsobilo zvrät v trende krátkodobej pracovnej emigrácie a zastavilo rastúci trend, krátkodobá pracovná imigrácia touto krízou zasiahnutá nebola a počas celého obdobia pretrval výrazný nárast pracovníkov zo zahraničia (graf 5.11).

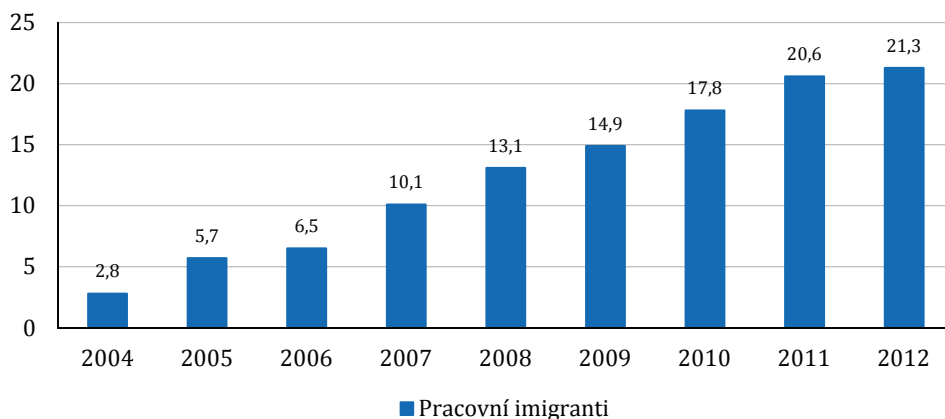
Zobrazenie pôvodu zahraničných pracovníkov nám potvrdzuje už spomínaný nárast počtu pracovníkov spojených s PZI (Kórejská republika, Francúzsko a Nemecko). Trochu prekvapivým zistením je dominancia imigrantov z Rumunska, ktoré vstúpilo do EÚ až v roku 2007 a tvorí približne pätinu všetkých zahraničných pracujúcich.

Z grafu 5.12 jasne badať čisto záporný vzťah migrácie medzi SR a ČR. Kríze, ktorá zásadne zmenila pracovnú emigráciu, zdá sa, odolala pracovná imigrácia nielen v oblasti jej samotnej veľkosti, ale aj v jej štruktúre.

Medzi profesiami, ktoré cudzinci najčastejšie vykonávajú, sú hlavne robotnícke práce v baníctve, strojárскеj výrobe a doprave. Ich podiel v roku 2008 dosahoval viac ako 50 % zo všetkých povolání. Medzi ďalšie často obsadzované pozície cudzincami patria lekári, učitelia a zdravotné sestry (Domonkos – Páleník – Radvanský, 2010).

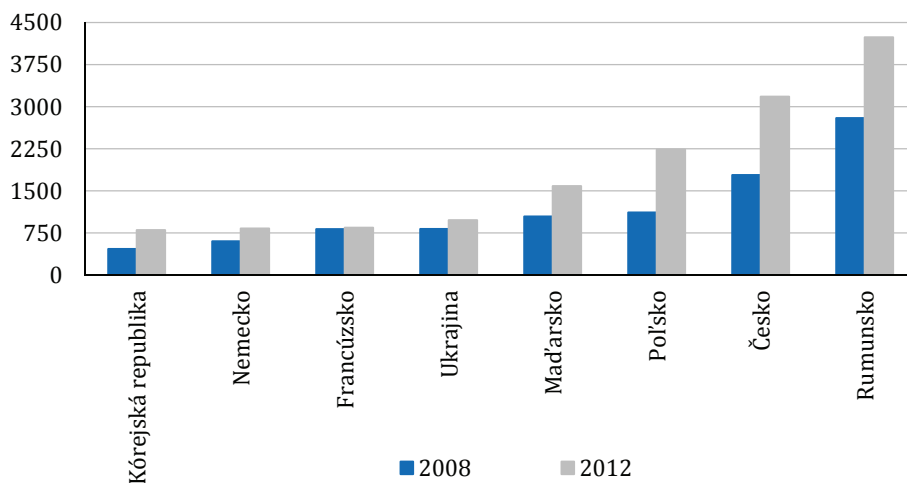
¹⁵ Jedinou výnimkou bola Česká republika, ktorá dosahovala relatívne vysokú pracovnú imigráciu už v tomto období (spôsobená však bola najmä veľkým počtom pracovníkov so slovenským občianstvom).

Graf 5.11

Celkový objem pracovnej imigrácie do SR (v tis.)

Prameň: VZPS; databázy ŠÚ SR.

Graf 5.12

Štruktúra pracujúcich imigrantov podľa krajiny pôvodu (počet osôb)

Prameň: VZPS; databázy ŠÚ SR.

Za prioritu v oblasti pracovnej migrácie tak možno určiť zvýšenie atraktivity pracovných pozícií, ktoré sa spájajú s vysokoškolským vzdelaním, pretože ich podiel dosahoval stále relatívne nízke hodnoty.¹⁶ Toto

¹⁶ V roku 2011 to predstavovalo 18 % všetkých cudzincov pracujúcich v SR (podľa Inštitútu pre verejné otázky).

úsilie však netreba zamerať len na kvantitu pracovných imigrantov, ale aj na schopnosť využiť nadobudnuté vzdelanie v prostredí SR. Z analýzy Inštitútu pre verejné otázky vyplýva, že nedostatok jazykových znalostí tvorí silnú bariéru uplatnenia pre cudzincov pracujúcich v SR a dochádza k tzv. mrhaniu mozgami (Filadelfiová – Gyárfášová – Sekulová – Hlinčíková, 2011).

To, že otázka pracovnej migrácie je viac ako aktuálna, napovedá aj prijatie viacerých strategických dokumentov, ktoré sa venujú tejto téme. Dokument *Migračná politika Slovenskej republiky s výhľadom do roku 2020* sa prioritne zameriava na koncept tzv. riadenej imigrácie, kde vytvára iniciatívu na „vykonávanie pravidelných analýz potrieb národného hospodárstva a ekonomického prínosu jednotlivých skupín ekonomických imigrantov“ (s. 3). Rovnako si kladie za úlohu bezodkladne riešiť emigráciu občanov SR do zahraničia, osobitne vysokoškolsky kvalifikovanej pracovnej sily.

Možno teda zhrnúť, že napriek tomu, že téme ekonomickej (pracovnej) migrácie sa venuje značné množstvo pozornosti, pozitívne trendy v oblasti migračného salda, úniku mozgov alebo naopak plytvaniu mozgov imigrantov sa dostávajú len vo veľmi oklieštenej podobe. Dôvod takéhoto vývoja je jednoznačný – veľké množstvo pracovných imigrantov nachádza motiváciu na imigráciu v lepších ekonomických podmienkach ako v krajine svojho pôvodu. Pokiaľ sa však hospodársky rast a obdobie stabilného hospodárskeho prostredia neobnovia, primárny dôvod pracovnej imigrácie abscentuje.

5.7. Výzvy do budúcnosti

Nezamestnanosť, obzvlášť nezamestnanosť nízkokvalifikovaných osôb, osôb bez praxe a mladých ľudí (najmä mladých žien) a výsledná dlhodobá nezamestnanosť, sa stali kritickým bodom slovenského trhu práce. Ani značné finančné prostriedky investované z fondov EÚ do zvyšovania zamestnanosti zatiaľ tieto známe problémy nedokázali zásadne zlepšiť, tobôž nie odstrániť. A tak napriek viacnásobnému zaradeniu cieľov v oblasti zvyšovania zamestnanosti (hlavne spomínaných parciálnych zložiek pracovnej sily) do strategických dokumentov EÚ (Lisabonská

stratégia, Európa 2020) i do národných stratégií a plánov hospodárskej politiky, Slovensko sa radí ku krajinám na chvoste členských štátov EÚ v mnohých ukazovateľoch zamestnanosti a nezamestnanosti.

Riešenie, ktoré by dokázalo existujúcu situáciu aspoň čiastočne riešiť, je relatívne jednoducho definovateľné, avšak o to ťažšie dosiahnuteľné. Tým riešením je kvalitný udržateľný ekonomický rast, ktorý by sa spájal nielen s rastom efektívnosti (produktivity), ale aj s tvorbou pracovných miest a priniesol by aspoň čiastočný kvalitatívny posun situácie na trhu práce. Zároveň je nutné uvedomiť si, že najčastejším dôvodom migrácie do zahraničia je ekonomická migrácia. Žiadny zásadný zvrät emigrácie alebo nárast imigrácie nie je a nebude možný, pokiaľ domáca krajina bude komparatívne nevýhodná pre život v nej a nedokáže zabezpečiť služby pre spoločnosť aspoň na takej úrovni ako západné krajiny, ku ktorým sa snaží konvergovať.

V otázkach efektívnosti vynakladania finančných prostriedkov na podporu zamestnávania mladých je nutné zvážiť, či je účelnejšie podporovať vybrané skupiny nezamestnaných, alebo sa radšej venovať zvyšovaniu kvality podnikateľského prostredia, ktoré by vytváralo podmienky na kvalitný ekonomický rast a tvorbu pracovných miest plošne, a nie selektívne. Rovnako odporúčanie Komisie zamerať sa na urgentné riešenie prepojenia trhu práce a vzdelávacieho procesu je takmer „beznákladovým“ systémovým riešením, ktoré by však vytvorilo priaznivejšiu situáciu pre mladých pri ich vstupe na trh práce.

Ako však už z predchádzajúceho textu vyznieva, členstvo SR v štruktúrach EÚ možno hodnotiť pozitívne, s kladným vplyvom na trh práce v SR. Toto členstvo prinieslo krajine viaceré benefity spájané s členstvom (sloboda pohybu osôb, výrazné množstvo finančných prostriedkov na podporu zamestnávania), avšak spolu s nimi sa objavili nové výzvy pre slovenský trh práce. Ako hrozbu do budúcnosti možno pre SR chápať prípadnú absenciu národného systému aktívnej politiky trhu práce bez účasti prostriedkov z eurofondov. V ďalšom rozpočtovom období už bude mať SR len veľmi obmedzený prístup k týmto zdrojom a tým vznikne nový problém s aktívnou politikou trhu práce, ktorá je momentálne takmer výlučne financovaná z prostriedkov EÚ. Je nevyhnutné uvedomiť si, že rozhodovacie kompetencie pre efektívne opatrenia na slovenskom trhu práce sú stále v rukách tvorcov slovenskej hospodárskej politiky,

a preto je potrebné pokračovať v sústavnom úsilí o možnosť vytvoriť také podmienky, ktoré by umožňovali zamestnať sa nielen čo najväčšiemu počtu ľudí aktívne si hľadajúcich zamestnanie, ale vytvárali by možnosti uplatnenia i pre znevýhodnené skupiny, ktoré v súčasnosti tvoria početné kategórie ťažko zamestnateľných osôb. Avšak hľadanie týchto možností by sa pritom nemalo disproporčne obmedzovať len na vybrané skupiny (napríklad spomínané čerpanie prostriedkov na programy podporujúce zamestnanosť mladých osôb), širší kontext by mal zahŕňať hodnotenie efektivity doterajších programov a nástrojov politiky trhu práce, zlepšenie cielenia vzdelávania (cielenie v zmysle subjektu, ale i objektu vzdelávania) či hĺbkovú analýzu príčin „odtrhnutia sa“ niektorých aspektov zamestnanosti od priemerného európskeho vývoja (príklad dlhodobej nezamestnanosti a nezamestnanosti žien).

6. VÝVOJ VEREJNÝCH FINANCIÍ

Cieľom tejto kapitoly je zhodnotiť zmeny v oblasti verejných financií, ktoré nastali v období desaťročného členstva SR v EÚ, a identifikovať faktory, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili ich hospodárenie, štruktúru príjmov a výdavkov, ako aj legislatívne zmeny (prijaté na národnej aj nadnárodnej úrovni), ktoré vytvárajú nevyhnutný rámec ich fungovania. Reformy v oblasti verejných financií boli čiastočne implementované už pred vstupom SR do EÚ v rámci prístupových negociácií. Medzi hlavné prvky reformy verejných financií patrili opatrenia na strane príjmov, výdavkov, ako aj ich samotného riadenia. Predovšetkým zavedenie tvrdých rozpočtových obmedzení pre všetky súčasti verejných financií, implementácia systému Štátnej pokladnice a Agentúry na riadenie dlhu a likvidity, uplatnenie princípov programového rozpočtovania, zrušenie štátnych účelových fondov a ich začlenenie do rozpočtu verejnej správy, implementácia metodiky ESA 95, fiškálna decentralizácia a iné.

Priatie SR do EÚ bolo podmienené splnením tzv. kodanských kritérií, ktorých splnením by mali byť prístupujúce ekonomiky schopné odolávať vnútorným konkurenčným tlakom na jednotnom trhu EÚ. Taktiež bolo nevyhnutné transponovať legislatívu v oblasti fiškálnych pravidiel, zakotvených vo vtedy účinnom Pakte stability a rastu (ako prípravu na členstvo SR v eurozóne). Vývoj v poslednej dekáde však priniesol mnohé zmeny vo fungovaní EÚ, ako aj eurozóny, vzťahujúce sa na hospodárenie verejných financií, na ktorých Slovensko ako plnoprávny člen aktívne participovalo. Zásadným faktorom bolo vypuknutie globálnej finančnej a hospodárskej krízy v roku 2008, ktorá sa v eurozóne prejavila najmä tzv. dlhovou krízou v krajinách južnej Európy, avšak s dosahmi na celú eurozónu.

V kapitole prezentujeme súhrnné hodnotenie verejných financií a venujeme sa primárne štyrom oblastiam:

1. Hospodáreniu verejných financií od roku 2003 do roku 2013, faktorom, ktoré výrazným spôsobom ovplyvnili hospodárenie verejných financií, ako aj zmenám v štruktúre príjmov a výdavkov. Taktiež vybraným

legislatívnym zmenám hospodárenia a riadenia verejných financií za ostatných desať rokov.

2. Charakteru fiškálnej politiky v rokoch 2004 – 2013.
3. Zmenám v štruktúre príjmov a výdavkov verejných financií v rokoch 2003 – 2013.
4. Fiškálnej pozícii SR k rozpočtu EÚ v rokoch 2004 – 2013, ktorej súčasťou je aj čerpanie zdrojov politiky súdržnosti.

6.1. Hlavné vývojové trendy hospodárenia verejných financií

V roku 2004 patrilo medzi hlavné systémové zmeny v oblasti rozpočtu verejnej správy zavedenie princípu viacročného rozpočtovania, dôsledné uplatňovanie metodiky ESA 95, posilnenie princípov programového rozpočtovania (vrátane definovania konkrétnych cieľov, na ktoré sú pridelené rozpočtové prostriedky), implementácia systému Štátnej pokladnice, schválenie zásad fiškálnej decentralizácie (ktorej praktická realizácia a rozpočtové dôsledky sa prejavili v roku 2005) a začlenenie finančných vzťahov s Európskou úniou do štátneho rozpočtu. Rozpočet verejnej správy bol prvýkrát v histórii Slovenska zostavovaný na roky 2005 – 2007. Pokiaľ v predchádzajúcich rokoch bol súčasťou rozpočtu iba rozpočtový výhľad, hospodárenie s verejnými financiami bolo od tohto roku stanovené vopred na tri roky pre všetky subjekty verejnej správy.

Vstup do Európskej únie v máji 2004 ovplyvnil viacerými spôsobmi fungovanie verejných financií. K najvýznamnejším zmenám patrilo zahrnutie tokov z rozpočtu EÚ do štátneho rozpočtu a príprava na členstvo v Hospodárskej a menovej únii. V tejto súvislosti Ministerstvo financií SR vypracovalo spolu s Národnou bankou Slovenska *Konkretizáciu Stratégie prijatia eura v podmienkach SR* s cieľom prijať európsku menu v roku 2009. Zároveň Ministerstvo financií SR vypracovalo v máji 2004 na tento účel *Konvergenčný program Slovenskej republiky na roky 2004 – 2010*, ktorý bol v novembri toho istého roka aktualizovaný. Konvergenčný program predstavoval dokument, ktorý vymedzil základné ciele hospodárskej politiky, odhadoval vplyvy jednotlivých štruktúrnych zmien v ekonomike na verejné financie a poskytoval odhad ich vývoja do roku 2010.

V druhej polovici roka 2008 sa v slovenskej ekonomike začali prejavovať negatívne vplyvy hospodárskej a finančnej krízy s priamym vplyvom na hospodárenie verejnej správy. Rozpočet verejnej správy zostavený na roky 2008 – 2010 bol postavený na východiskách priaznivého externého prostredia v predchádzajúcich rokoch, ako aj na predpoklade stabilného hospodárskeho rastu slovenskej ekonomiky na úrovni okolo 5 % v rokoch 2009 a 2010. Hospodársky rast predpokladaný vo východiskách rozpočtu na roky 2008 – 2010 dosiahol v roku 2008 hodnotu zodpovedajúcu tejto dynamike (6,4 %), avšak už koncom roka 2008 bolo zrejmé, že východiská rozpočtu na nasledujúce trojročné obdobie nebudú reálne.¹ Nemenej dôležitou skutočnosťou bolo, že nárast príjmov za posledné roky vplyvom silného ekonomického rastu sa nevyužil na zlepšenie kvality a štruktúry výdavkov.

Významným faktorom, ktorý priaznivo ovplyvnil fiškálnu disciplínu v roku 2008, podobne ako v predchádzajúcom roku 2007, bol záväzok splniť maastrichtské rozpočtové kritériá a kvalifikovať sa na členstvo v Hospodárskej a menovej únii. Deficit štátneho rozpočtu v roku 2007 na úrovni 1,8 % HDP a 2,1 % HDP v roku 2008 zabezpečil splnenie kritérií na prijatie eura.

Napriek postupnému zhoršovaniu externého prostredia a silnejúcim vplyvom finančnej a hospodárskej krízy sa v roku 2008 podarilo udržať hospodárenie rozpočtu verejnej správy vo vymedzených limitoch. Z účtovného pohľadu môžeme hospodárenie považovať za úspešné, aj keď do veľkej miery podporené vysokým ekonomickým rastom a s ním súvisiacim pozitívnym vplyvom tak na príjmovú, ako aj výdavkovú stranu rozpočtu.

V druhej polovici roka 2008 sa v slovenskej ekonomike začali prejavovať prvé dôsledky globálnej finančnej a hospodárskej krízy, ktoré sa naplno preukázali v roku 2009. Negatívny vplyv krízy spojený s negatívnym rastom HDP sa nevyhnutne odrazil aj v hospodárení verejných financií.

¹ Rozpočet predpokladal deficit na úrovni 1,9 % HDP v roku 2009 a 0,8 % v roku 2010. Predpoklady vývoja hospodárskeho rastu sa taktiež ukazovali ako nerealistické. Hospodársky rast v roku 2008 ešte potvrdil správnosť východísk rozpočtu verejnej správy, avšak v ďalších rokoch bolo nevyhnutné očakávať výrazné spomalenie rastu, resp. negatívny rast slovenskej ekonomiky.

V roku 2009 rozpočet predpokladal rast HDP na úrovni 6,4 %, rast zamestnanosti o 1 % a rast exportu o 8,9 %. Rozpočet bol schválený na základe uvedených predpokladov, ktoré sa však už v prvých mesiacoch roka 2009 ukázali ako nerealistické. Zmeny na domácom trhu a v exteriore prostredí neboli dostatočne reflektované ani v revidovanej prognóze MF SR, ktorá predpokladala hospodársky rast v roku 2009 na úrovni 2,4 %. Až tretia revízia oficiálnej prognózy MF SR zo septembra 2009 sa najviac priblížila k vývoju základných makroekonomických ukazovateľov. Aj napriek sťaženým východiskám, ktoré predstavovala neistota vyvolaná finančnou a hospodárskou krízou, môžeme konštatovať, že pri tvorbe prognózy príjmov a výdavkov sa potvrdil odklon od uplatňovania konzervatívneho prístupu pri zostavovaní rozpočtu v tomto období. Na zmiernenie dôsledkov krízy vláda schválila niekoľko balíčkov opatrení. Prvú sériu opatrení vláda schválila 6. novembra 2008 a zameriavala sa primárne na:

- analýzu stavu kontrahovania a čerpania prostriedkov zo štrukturálnych fondov EÚ v programovom období 2004 – 2006 vrátane spracovania krátkodobého krízového plánu;
- spracovanie analýzy stavu príprav a čerpania prostriedkov vo všetkých operačných programoch Národného strategického referenčného rámca (NSRR) vrátane plánu efektívneho čerpania prostriedkov v programovom období 2007 – 2013 ako efektívneho nástroja hospodárskeho rastu;
- zabezpečenie realizácie PPP (Partnerstvo verejného a súkromného sektora) projektov v oblasti výstavby diaľničnej siete v plánovanom rozsahu;
- prehodnotenie rozpočtových cieľov salda verejnej správy na roky 2009 – 2011.

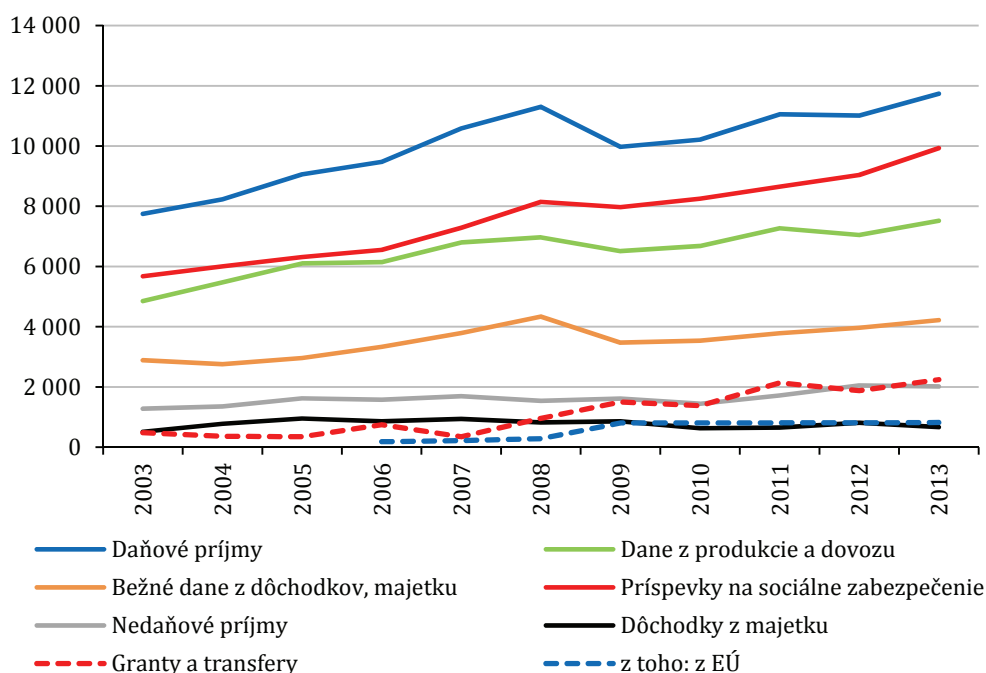
Finančná kríza sa prejavila predovšetkým výrazným poklesom príjmov verejnej správy (graf 6.1). V porovnaní s predchádzajúcim rokom 2008 došlo vplyvom kombinácie všetkých uvedených faktorov k značnému nárastu deficitu štátneho rozpočtu, resp. rozpočtu verejnej správy.

Pokles výkonnosti ekonomiky spojený s rastom nezamestnanosti, výpadok daňových, ale aj nedaňových príjmov, nízka miera čerpania zdrojov

z rozpočtu EÚ, realizované protikrízové opatrenia, predovšetkým v daňovej oblasti (zvýšenie nezdaniteľnej časti základu, skrátenie lehoty vrátenia nadmerných odpočtov dane z pridanej hodnoty –DPH) podnikateľským subjektom zo 60 na 30 dní, úprava vstupnej ceny pri odpisovaní hmotného a nehmotného majetku), opatrenia na trhu práce (sociálne podniky, príspevky na pracovné miesto, príspevky zmierňujúce odvodové zaťaženie) predstavovali hlavné dôvody zhoršenia hospodárenia štátneho rozpočtu.

G r a f 6.1

Vývoj príjmov verejných financií v rokoch 2003 – 2013 (v mil. eur)

Prameň: MF SR (2014a).

Aj v nasledujúcom roku 2010 boli najvýznamnejšími externými faktormi, ktoré výrazne vplývali aj na hospodárenie slovenských verejných financií v eurozóne, pretrvávajúce vplyvy finančnej a hospodárskej krízy, prejavujúce sa predovšetkým postupným rozširovaním tzv. dlhovej krízy v krajinách s vysokým pomerom dlhu všeobecnej vlády k hrubému domácomu produktu.

V obavách pred rozširovaním krízy na ostatné štáty eurozóny s vysokým pomerom verejného dlhu k HDP sa „obídením“ ustanovenia Lisabonskej zmluvy *no bail out*² pristúpilo k schváleniu záchranej pôžičky Grécku v hodnote 110 mld. eur v podobe bilaterálnych dohôd zainteresovaných krajín s gréckou vládou. Časť finančných prostriedkov uvoľnil aj Medzinárodný menový fond (MMF). Aj napriek pôvodnému súhlasu ministra financií s poskytnutím pôžičky Grécku vo výške 800 mil. eur, po zmene vlády v druhej polovici roka 2010 došlo k prehodnoteniu tohto súhlasu, čím sa Slovensko stalo jedinou krajinou eurozóny, ktorá na poskytnutí tejto pôžičky neparticipovala. Napriek neschváleniu bilaterálnej pomoci Grécku slovenská vláda schválila účasť v Európskom nástroji finančnej stability (*European Financial Stability Facility – EFSF*).³ Úhrnná výška záväzku Slovenskej republiky v rámci ENFS dosiahla hodnotu 4 371 mil. eur, čo predstavuje 0,99 % podiel na zárukách v celkovej výške 440 mld. eur. Očakávaná, že finančná pomoc Grécku spolu s vytvorením ENFS prispeje k stabilizácii finančných trhov a obnoví dôveru v schopnosť finančných trhov splácať záväzky aj v iných vysoko zadlžených krajinách, však neboli naplnené. Dlhová kríza sa vplyvom nepriaznivého vývoja v bankovom sektore rozšírila prostredníctvom finančných trhov, rastom rizikových prirážok na refinancovanie verejných dlhov aj na ostatné krajiny, predovšetkým do Írska, ktoré požiadalo o pomoc zo zdrojov ENFS.

K najvýznamnejším interným faktorom vplývajúcim na hospodárenie verejných financií patrilo predovšetkým končiaci sa volebný cyklus v roku 2010 a pretrvávajúce efekty finančnej a hospodárskej krízy. Aj napriek relatívne silnému rastu slovenskej ekonomiky sa to neprejavilo vo výraznom raste príjmov rozpočtu verejnej správy. Podobne ako v predchádzajúcich rokoch, pri hospodárení bolo možné pozorovať nasledovné tendencie:

² Článok 125 Lisabonskej zmluvy: „Členský štát nezodpovedá za záväzky ani nepreberá záväzky ústredných vlád, regionálnych, miestnych a iných verejných orgánov, iných spravovaných verejným právom alebo verejnoprávnymi podnikmi iného členského štátu bez toho, aby boli dotknuté vzájomné finančné záruky spoločného uskutočnenia určitého projektu.“

³ Formálne vznikol EFSF 20. mája 2010 rozhodnutím Rady ECOFIN. Fungovanie EFSF je časovo obmedzené; EFSF ukončil svoju činnosť v roku 2013. Od júla 2013 bol nahradený permanentným Európskym stabilizačným mechanizmom (ESM).

- Východiská pri zostavovaní, ako aj schvaľovaní rozpočtu boli vzhľadom na očakávaný ekonomický vývoj optimistické, čo sa prejavilo vo vyššom ako plánovanom deficite rozpočtu verejnej správy.
- Pokračovala tendencia nadhodnocovania očakávaných príjmov, predovšetkým v oblasti príjmov z rozpočtu EÚ, ako aj daňových príjmov, čiastočne aj vplyvom úpravy sadzieb niektorých daní, predovšetkým spotrebnej dane z nafty.
- Celkový proces hospodárenia sa vplyvom končiaceho volebného cyklu stal v prvej polovici roka 2010 menej transparentným (nezverejňovanie daňových prognóz v obvyklých termínoch, predovšetkým v prvej polovici roka 2010 v období pred parlamentnými voľbami).

Začiatok nového politického cyklu so sebou priniesol nevyhnutnosť pristúpiť ku konsolidácii verejných financií, pretože už v polovici roka 2010 bolo zjavné, že plánované parametre hospodárenia nie je možné dosiahnuť. Nová vláda na túto situáciu reagovala viacerými rozpočtovými aj mimorozpočtovými opatreniami. V novembri roku 2010 došlo k schváleniu rámcového dokumentu *Návrh opatrení na zvýšenie efektívnosti fungovania verejného sektora a zlepšenie stavu verejných financií*, ktorého hlavným cieľom je „zintenzívniť práce na systémovom znižovaní verejných výdavkov. Ich výsledkom musí byť jednak dosiahnutie úspor aj v priebehu roku 2011, ale najmä kvalitnejšia príprava rozpočtu na rok 2012“. Dokument definoval základné princípy efektívneho nakladania s verejnými zdrojmi:

- orientácia verejného sektora na zabezpečovanie činností, ktoré dokáže poskytovať efektívnejšie ako súkromný sektor;
- transparentnosť a efektívnosť vynakladania verejných výdavkov.

V podrobnejšom členení definoval prierezové úspory (inštitucionálne zmeny, elektronické verejné obstarávanie a elektronické aukcie, predaj nadbytočného nehnuteľného majetku) a identifikoval základné rámcové oblasti v jednotlivých rezortoch, v ktorých by sa mali realizovať úspory.

Rok 2011 bol v oblasti verejných financií obdobím pokračujúcej fiškálnej konsolidácie, zásadných legislatívnych zmien (prijímaných aj na európskej úrovni – viac Box 6.1), ako aj viacerých plánovaných zmien v daňovej

a odvodovej oblasti, ktoré sa však vzhľadom na pád vlády a následné vyhlásenie predčasných parlamentných volieb nerealizovali.

B o x 6.1

Prehľad opatrení posilneného hospodárskeho riadenia prijatých na európskej úrovni v reakcii na krízu

Six-pack

Predstavuje súbor 6 legislatívnych úprav zameraných na posilnenie existujúceho Paktu stability a rastu. Pozostáva z piatich nariadení a jednej smernice. Členské štáty EÚ a Európsky parlament ich schválili v októbri 2011. Posilnený Pakt stability a rastu vstúpil do účinnosti 13. decembra 2011.

Ide o nasledovné legislatívne akty:

1. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1176/2011 zo 16. novembra 2011 o prevencii a náprave makroekonomických nerovnováh.
2. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1174/2011 zo 16. novembra 2011 o opatreniach na presadzovanie vykonávania nápravy nadmernej makro-ekonomickej nerovnováhy v rámci eurozóny.
3. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1175/2011 zo 16. novembra 2011, ktorým sa mení a dopĺňa nariadenie Rady (ES) č. 1466/97 o posilnení dohľadu nad stavmi rozpočtov a o dohľade nad hospodárskymi politikami a ich koordinácii.
4. Nariadenie Rady (EÚ) č. 1177/2011 z 8. novembra 2011, ktorým sa mení a dopĺňa nariadenie (ES) č. 1467/97 o urýchľovaní a objasňovaní vykonania postupu pri nadmernom schodku.
5. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 1173/2011 zo 16. novembra 2011 o účinnom presadzovaní rozpočtového dohľadu v eurozóne.
6. Smernica Rady 2011/85/EÚ z 8. novembra 2011 o požiadavkách na rozpočtové rámce členských štátov.

Hlavným cieľom je zlepšenie rozpočtovej disciplíny, sprísnenie vymáhania sankcií za prekročenie plánovaného deficitu, ako aj pokuty za publikovanie zavádzajúcich štatistických údajov. Sankcie sú uplatňované na základe tzv. opačnej kvalifikovanej väčšiny. Rozhodnutie o sankciách je teda platné vtedy, ak kvalifikovaná väčšina v Európskej rade nehlasuje proti ich uvaleniu. Systém sankcií je nasledovný:

1. EK každoročne hodnotí programy stability jednotlivých členských štátov v takzvanom európskom semestri.
2. V prípade, ak zistí, že krajina sa odchyľuje od svojich strednodobých cieľov, vypracuje zoznam odporúčaní pre dotknutý členský štát. Odporúčania dáva na schválenie Európskej rade.
3. Ak Európska rada skonštatuje, že opatrenia neboli prijaté a dotknutý členský štát

nad'alej neplní svoje záväzky, môže žiadať od dotknutého členského štátu úročenú pokutu vo výške 0,2 % HDP dosiahnutého v predchádzajúcom roku.

4. Ak dôjde k prijatiu nápravných krokov a krajina sa opäť priblíži k svojmu strednodobému cieľu, uvedená suma aj úroky jej budú vrátené.

Okrem sankčných mechanizmov sa balík opatrení zameriava predovšetkým na zlepšenie rozpočtovej disciplíny, zavedenie strednodobých rozpočtových rámcov, zavedenie numerických a záväzných pravidiel hospodárenia verejných financií (v slovenských podmienkach Zákon o rozpočtovej zodpovednosti).

Two-pack

Je súčasťou opatrení na posilnenie hospodárskeho dohľadu. Vstúpil do platnosti 30. mája 2013 a jeho ustanovenia sa vzťahujú na rozpočtové hospodárenie od roku 2014. Pozostáva z nasledujúcich legislatívnych aktov:

1. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady o posilnení hospodárskeho a rozpočtového dohľadu nad členskými štátmi, ktoré majú závažné ťažkosti v súvislosti s ich finančnou stabilitou v eurozóne, alebo sú takýmito ťažkosťami ohrozené.
2. Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady o spoločných ustanoveniach o monitorovaní a posudzovaní návrhov rozpočtových plánov a zabezpečení nápravy nadmerného deficitu členských štátov v eurozóne.

Prvé nariadenie sa vzťahuje na krajiny, ktoré čerpajú zdroje z EFSF, resp. ESM, ktoré v rámci tohto nariadenia podliehajú intenzívnejšiemu dohľadu a realizujú opatrenia na odstránenie nadmerného deficitu a verejného dlhu. V rámci nariadenia existuje možnosť využiť technickú pomoc pod gesciou EK.

Druhé nariadenie sa týka predovšetkým monitorovania hospodárenia verejných financií členských štátov eurozóny. Členské štáty eurozóny predkladajú EK a Euroskupine (ministri financií krajín eurozóny) do 15. októbra návrhy rozpočtov na preskúmanie ich súladu s pravidlami Paktu stability a rastu. Komisia má právo požiadať členský štát o prepracovanie rozpočtu dotknutého členského štátu.

Fiškálna zmluva

Zmluva o stabilite, koordinácii a riadení v Hospodárskej a menovej únii bola podpísaná 2. marca 2012 a je medzivládnu dohodou medzi členskými štátmi EÚ (s výnimkou Českej republiky a Veľkej Británie, ktoré sa k tejto zmluve nepripojili), do účinnosti vstúpila 1. januára 2013 po ratifikácii minimálne 12 členskými štátmi. Medzi hlavné prvky zmluvy patria:

1. Obmedzenie výšky štrukturálneho deficitu na 0,5 % HDP a výšky verejného dlhu na 60 % HDP.
2. Automatický mechanizmus korekčných opatrení.
3. Posilnená koordinácia v oblasti emisie nového dlhu.

4. Zakomponovanie pravidla o rozpočtovej zodpovednosti do národnej legislatívy formou ústavného zákona.
5. Sankčný mechanizmus, vymáhaný Súdnym dvorom EÚ, ktorý stanovuje pokutu vo výške 0,1 % HDP v prípade neplnenia záväzkov. Pokuta sa stane súčasťou zdrojov ESM v prípade člena eurozóny, v prípade nečlena sa stáva príjmom rozpočtu EÚ.

Vychádzajúc z uvedených legislatívnych noriem schválených na úrovni EÚ, významným krokom z hľadiska fungovania a riadenia verejných financií bolo schválenie ústavného Zákona o rozpočtovej zodpovednosti.⁴ Ústavný zákon definuje v článku jeden cieľ – *„dosiahnuť dlhodobú udržateľnosť hospodárenia Slovenskej republiky, posilniť transparentnosť a efektívnosť vynakladania verejných prostriedkov a v snahe podporiť dlhodobú konkurencieschopnosť Slovenskej republiky s prihliadnutím na požiadavku ekonomickej a sociálnej spravodlivosti a solidarity medzi súčasnými a budúcimi generáciami“*.

Zákon predpokladá vytvorenie ukazovateľa dlhodobej fiškálnej udržateľnosti, ktorý vypracuje a zverejní Rada na svojej internetovej stránke. V zmysle zákona musí ukazovateľ zohľadňovať:

- hodnotu štrukturálneho primárneho salda,
- prognózy demografického vývoja,
- makroekonomické prognózy Výboru pre makroekonomické prognózy a Európskej komisie (EK),
- dlhodobé prognózy vplyvu starnutia vypracované EK,
- dlhodobé prognózy kapitálových príjmov vypočítaných EK,
- implicitné a podmienené záväzky,
- ostatné ukazovatele determinujúce dlhodobú udržateľnosť.

Zákon predstavuje významnú zmenu v oblasti fiškálnej politiky. Ústavným zákonom obmedzuje výšku dlhu verejnej správy, zavádza zákonné automatické opatrenia, ktoré majú zabrániť rastu dlhu na neudržateľné úrovne a celkovo výrazne limituje manévrovací priestor vlády na realizáciu expanzívnej fiškálnej politiky v nasledujúcich rokoch.

⁴ Zákon bol schválený 8. decembra 2011 a do účinnosti vstúpil 1. marca 2012. Zákon však obsahuje prechodné ustanovenia, ktoré časovo posúvajú účinnosť jednotlivých článkov zákona.

Zákon zavádza do riadenia verejných financií nasledovné prvky Rady pre rozpočtovú zodpovednosť: Pravidlá rozpočtovej zodpovednosti a Pravidlá rozpočtovej transparentnosti.

Rada pre rozpočtovú zodpovednosť je zložená z troch členov, ktorí sú menovaní na 7-ročné funkčné obdobie bez možnosti opätovného zvolenia. Sila mandátu predsedu Rady, ako nezávislého orgánu monitorovania a hodnotenia vývoja hospodárenia Slovenskej republiky a plnenia pravidiel rozpočtovej zodpovednosti, je podporená skutočnosťou, že jej predseda je na návrh vlády volený trojpäťtinovou väčšinou v Národnej rade Slovenskej republiky (NR SR). Ďalších dvoch členov Rady volí NR SR nadpolovičnou väčšinou na návrh prezidenta Slovenskej republiky a guvernéra Národnej banky Slovenska.

Rada má na základe tohto zákona pôsobnosť najmä v nasledujúcich činnostiach:⁵

- Vypracúva a uverejňuje správu o dlhodobej udržateľnosti k 30. aprílu bežného roka, a do 30 dní po prerokovaní programového vyhlásenia novej vlády.
- Do 31. augusta NR SR predkladá správu o rozpočtovej zodpovednosti a pravidlách transparentnosti za predchádzajúci fiškálny rok.
- Na podnet poslaneckého klubu, alebo z vlastnej iniciatívy vypracúva a zverejňuje stanovisko k legislatívnym návrhom s vplyvom na verejné financie.

V oblasti rozpočtovej zodpovednosti boli v zákone definované horné a dolné limity výšky verejného dlhu, meraného podielom na HDP. Na základe dosiahnutých horných limitov celkového verejného dlhu prichádza zo zákona k automaticky uplatňovaným postupom, ktoré by neúmernému zvyšovaniu dlhu mali zabrániť. Sankčné opatrenia zákona na základe konkrétnych limitov výšky verejného dlhu definovaných v zákone sú nasledovné:

- povinnosť vlády predložiť návrh opatrení na zníženie dlhu,
- zníženie plátov členov vlády na úroveň ich plátov v predchádzajúcom roku,

⁵ Podrobnejšie sú definované v článku 4 Zákona o rozpočtovej zodpovednosti.

- viazanie výdavkov štátneho rozpočtu vo výške 3 % celkových výdavkov s výnimkou niektorých výdavkových položiek,⁶
- zmrazenie prostriedkov z rezervy predsedu vlády a rezervy vlády,
- obmedzenie predloženia návrhu rozpočtu, ktorý obsahuje medziročný nominálny rast konsolidovaných výdavkov verejnej správy oproti rozpočtu verejnej správy na predchádzajúci rozpočtový rok,
- zákaz predloženia rozpočtu so schodkom.

V roku 2012 boli schválené zmeny zamerané na zvýšenie príjmov verejných financií, ktoré vstúpili do účinnosti od januára 2013. Ide predovšetkým o úpravy sadzieb daní z príjmov fyzických a právnických osôb, zmeny v systéme sociálneho a zdravotného zabezpečenia, teda zvyšovanie odvodového zaťaženia samostatne zárobkovo činných osôb (SZČO) a zamestnancov pracujúcich na dohody.

V roku 2013 boli na dosiahnutie plánovanej hodnoty deficitu realizované viaceré rozpočtové opatrenia.

Na strane *príjmov* išlo predovšetkým o:

- zvýšenie zdanenia SZČO (obmedzenie paušálnych odpočtov),
- zvýšenie bankovej dane,
- zavedenie špeciálnej dane pre podniky fungujúce v regulovanom prostredí,
- zmeny v druhom pilieri dôchodkového zabezpečenia; zníženie sadzby príspevkov z 9 % na 4 % a vytvorenie podmienok na vystúpenie z druhého piliera,
- zmeny sadzieb daní z príjmov fyzických a právnických osôb,
- predaj voľných telekomunikačných frekvencií,
- predaj núdzových zásob ropy.

Na strane *výdavkov* išlo predovšetkým o:

- úspory na bežných a kapitálových transferoch v štátnom rozpočte,
- úspory miestnej samosprávy,
- zvýšenie výdavkov v systéme verejného zdravotného poistenia,

⁶ Výdavkov na správu štátneho dlhu, prostriedkov Európskej únie, prostriedkov štátneho rozpočtu na financovanie spoločných programov Slovenskej republiky a Európskej únie, odvodov do Európskej únie a výdavkov na likvidáciu škôd spôsobených živelnými pohromami.

- zníženie nákladov na mzdy pracovníkov verejnej správy (dlhodobo zmrazené mzdy) a iné.

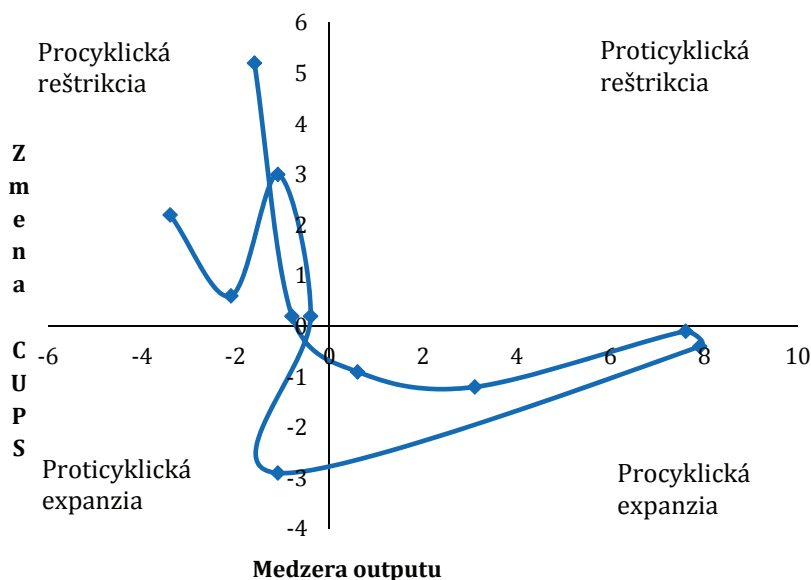
Na základe uvedených faktov môžeme konštatovať, že dosiahnutie plánovanej výšky deficitu verejných financií bolo kombináciou dlhodobých opatrení vlády v oblasti daňových sadzieb, ako aj jednorazových opatrení, ktoré priniesli dodatočné rozpočtové zdroje len v konkrétnom roku.

6.2. Charakter fiškálnej politiky

Pohľad na charakter fiškálnej politiky znázorňuje graf 6.2. Charakter fiškálnej politiky je v nej definovaný v rámci štyroch základných smerov, ktorými môže fiškálna politika reagovať na aktuálny hospodársky vývoj (pre naše potreby použitá produkčná medzera) zmenou svojich výdavkov (v tomto prípade je použitý ukazovateľ cyklicky upravenej primárnej bilancie).

G r a f 6.2

Charakter rozpočtovej politiky v rokoch 2003 – 2013

Poznámka: Os y – zmena cyklicky upravenej primárnej bilancie; os x – produkčná medzera.

Prameň: Európska komisia (2014a); vlastné výpočty.

Využitie týchto ukazovateľov je však vo veľkej miere závislé od použitej metodiky výpočtu tak produkčnej medzery, ako aj cyklickej zložky deficitu verejných financií.⁷ Pre naše potreby sme použili údaje publikované EK v rámci jarnej prognózy 2014. Vzhľadom na existujúce obmedzenia pri výpočte je však potrebné tieto závery interpretovať s istou dávkou opatrnosti.

Graf 6.2 ilustruje, že za poslednú dekádu bola fiškálna politika vo väčšine rokov, s výnimkou krízového roku 2009, v ktorom bola proticyklicky expanzívna, procyklicky expanzívna alebo procyklicky reštriktívna.

6.3. Zmeny v štruktúre príjmov a výdavkov verejných financií

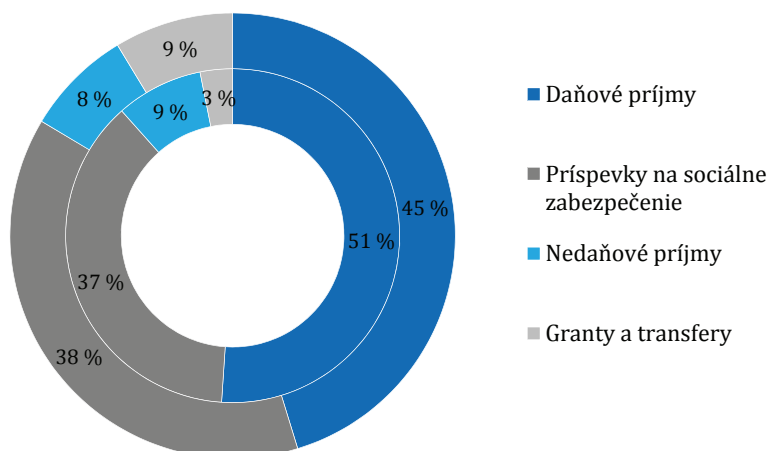
Pomerne dlhé časové obdobie poslednej dekády nám umožňuje bližšie skúmať zmeny v štruktúre príjmových položiek rozpočtu verejnej správy. Od roku 2003 došlo v rámci jednotlivých príjmových položiek k menším alebo väčším zmenám v ich podiele na celkových príjmoch (graf 6.3). V prípade daňových príjmov došlo oproti roku 2003 k poklesu ich podielu na 45,3 %, podiel príspevkov na sociálne zabezpečenie mierne vzrástol o 0,9 p. b. na 38,3 % a najvyšší rast bol zaznamenaný v položke granty a transfery, kde najmä vďaka čerpaniu zdrojov z rozpočtu EÚ došlo k nárastu podielu príjmov o 5,5 p. b. na 8,6 %.

Pri ešte podrobnejšom pohľade na jednotlivé položky daňových príjmov môžeme pozorovať mierny rast podielu dane z príjmov fyzických osôb o 1 p. b. na 48,8 % a pomerne výrazný nárast podielu dane z príjmu právnických osôb o 5,6 p. b. na 46,4 % celkových príjmov. V oblasti dane vyberanej zrážkou došlo k poklesu podielu z 11,6 % v roku 2003 na 4,6 % v roku 2013 (graf 6.4). Hlavné príčiny rastu podielov obidvoch typov daní predstavujú opatrenia v daňovej oblasti, kde došlo v ostatných rokoch k zvýšeniu jednotlivých sadzieb daní. Konkrétne v oblasti dane z príjmov fyzických osôb došlo k zavedeniu dvoch sadzieb na úrovni 19 % a 25 % a v prípade dane z príjmov právnických osôb k zvýšeniu sadzby z 19 % na 23 % (resp. 22 %).

⁷ Viac k problematike výpočtu produkčnej medzery v slovenských podmienkach pozri napríklad Ódor – Jurášeková – Kučerová (2014).

Graf 6.3

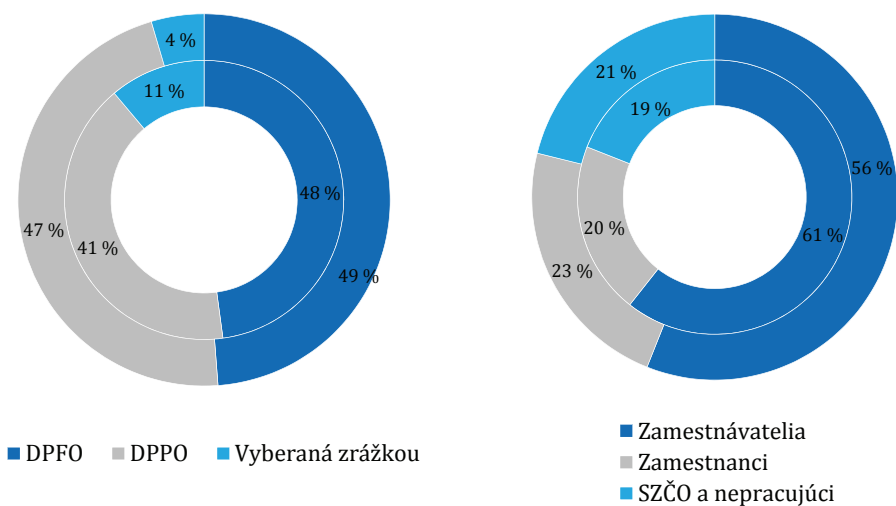
Podiel jednotlivých príjmov na celkových príjmoch verejnej správy v roku 2003 (vnútorný kruh) a v roku 2013 (vonkajší kruh)

Prameň: MF SR (2014a); vlastné výpočty.

Graf 6.4

Zmena podielu hlavných daní a príspevkov na sociálne zabezpečenie na celkových príjmoch z daní a príspevkov na sociálne zabezpečenie v roku 2003 (vnútorný kruh) a v roku 2013 (vonkajší kruh)

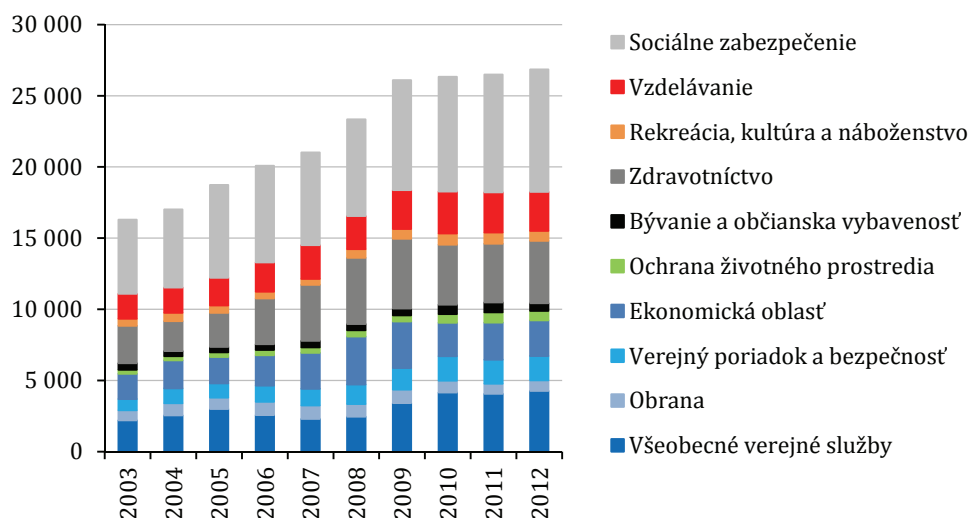
Prameň: MF SR (2014a); vlastné výpočty.

Výrazný podiel na príjmoch verejných financií predstavujú aj príspevky na sociálne zabezpečenie. Od roku 2003 došlo k poklesu podielu príspevkov zo strany zamestnávateľov zo 60,6 % na 56 % a rastu podielu príspevkov zamestnancov a SZČO (graf 6.4). Podobne ako v prípade daňových príjmov boli tieto zmeny vyvolané zmenami v legislatíve, ktorá zvýšila odvodové zaťaženie SZČO, ako aj príjmy zamestnancov pracujúcich na dohody o vykonaní práce, alebo dohody o pracovnej činnosti.

Pri pohľade na štruktúru výdavkov podľa COFOG, od roku 2003 došlo aj k nominálnemu rastu výdavkov o 64,7 %. Avšak samotný podiel výdavkov na HDP sa po čiastočnom znížení v rokoch 2006 – 2008 (spôsobenom najmä rýchlejšim rastom HDP ako verejných výdavkov) dostal v roku 2012 opäť na úroveň približne 40 % HDP (graf 6.5).

Graf 6.5

Štruktúra celkových výdavkov verejných financií podľa COFOG v rokoch 2003 – 2012 (v mil. eur)

Prameň: Eurostat; vlastné výpočty.

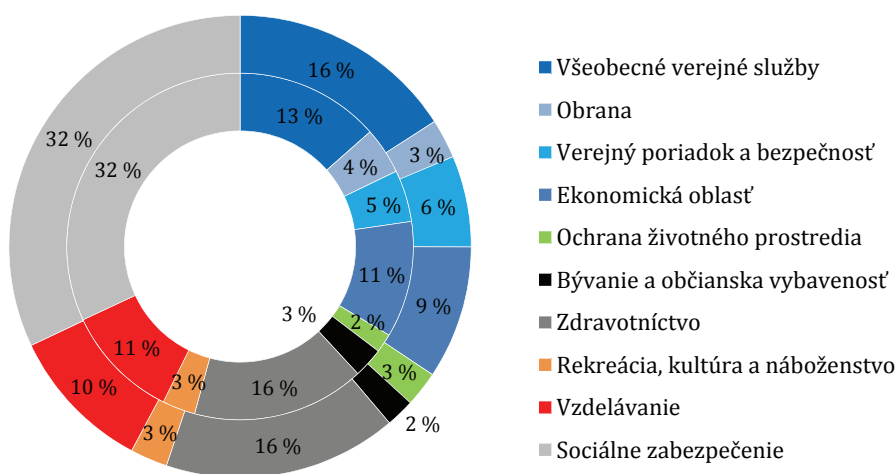
Pri bližšom pohľade na jednotlivé položky výdavkov môžeme konštatovať nasledovné závery:

- Najvyšší percentuálny nárast výdavkov bol zaznamenaný v oblasti ochrany životného prostredia (131,1 %), avšak ich podiel na celkových výdavkoch vzrástol o 0,7 p. b. na 2,5 %.

- Najvýraznejší pokles, resp. stagnáciu zaznamenali výdavky na obranu. V nominálnom vyjadrení sa od roku 2003 zvýšili iba o 26 mil. eur, čo predstavuje nárast od roku 2003 do roku 2012 len o 3,7 %. V dôsledku nezvyšovania výdavkov na obranu ich podiel na celkových výdavkoch klesol zo 4,4 % na 2,7 %.
- Výdavky na verejný poriadok a bezpečnosť zaznamenali druhý najvyšší percentuálny rast (117,7 %) a ich podiel na celkových výdavkoch sa zvýšil zo 4,8 % na 6,4 %.
- Podiel výdavkov do ekonomickej oblasti zostal prakticky zachovaný, nominálne vzrástol od roku 2003 o 731 mil. eur, teda na 41,3 %.
- V porovnaní ostatnými výdavkami bol v oblasti zdravotníctva, vzdelávania a sociálneho zabezpečenia zaznamenaný značný nominálny nárast zdrojov. V prípade zdravotníctva vzrástli výdavky o 67 %, vzdelávania o 56,3 % a sociálneho zabezpečenia až o 65,2 %. Tento nominálny rast výdavkov však nespôsobil zásadnejší rast ich podielu na celkových výdavkoch verejnej správy.

Graf 6.6

Podiel jednotlivých výdavkov na celkových výdavkoch verejnej správy v rokoch 2003 (vnútorný kruh) a v roku 2012 (vonkajší kruh) podľa COFOG

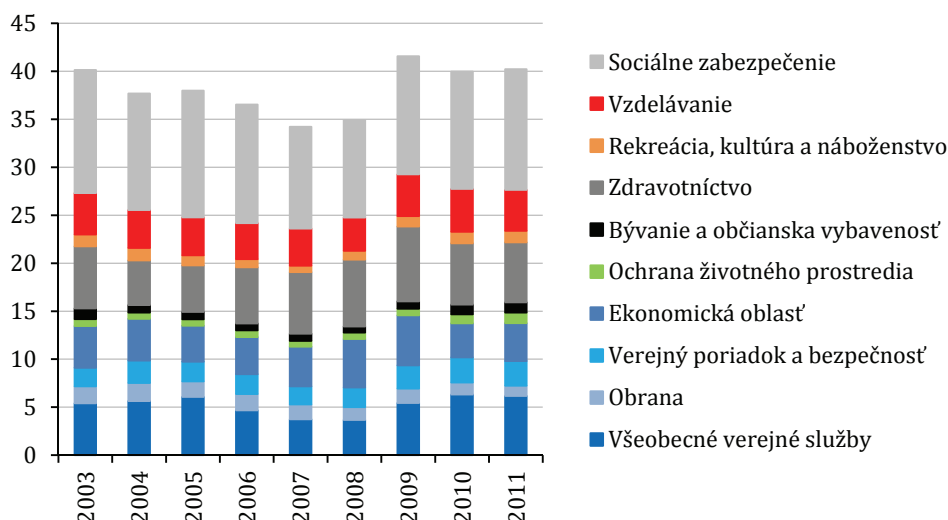

Prameň: Eurostat; vlastné výpočty.

Na základe uvedených faktov môžeme konštatovať, že za poslednú dekádu nedošlo vo väčšine výdavkov k zásadnej zmene ich podielu na celkových výdavkoch. Z hľadiska ich podielu na hrubom domácom produkte došlo k najvýraznejšiemu rastu v oblasti verejného poriadku a bezpečnosti o 0,6 p. b., všeobecných verejných služieb o 0,8 p. p a ochrany životného prostredia o 0,4 p. p.

Graf 6.7

Štruktúra celkových výdavkov verejných financií podľa COFOG v rokoch 2003 – 2012 (v % HDP)

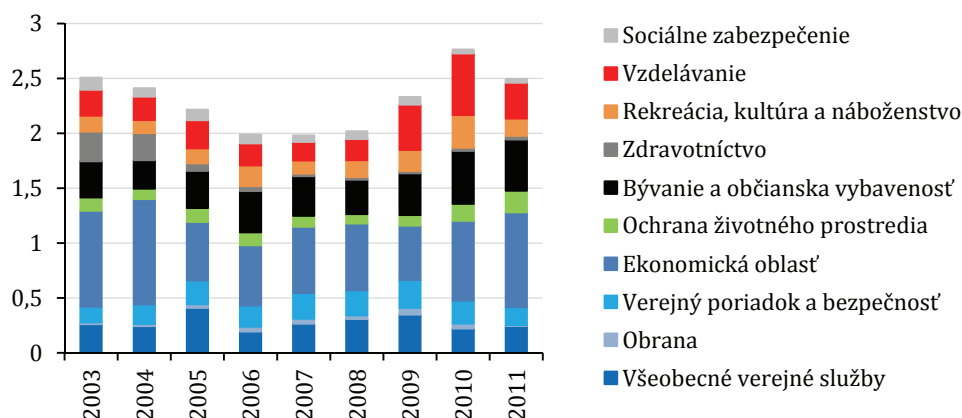

Prameň: Eurostat; vlastné výpočty.

Výdavky verejných financií na tvorbu hrubého fixného kapitálu podľa COFOG sa v sledovanom období pohybovali v intervale 2,0 – 2,8 % HDP. Z hľadiska štruktúry bol najvyšší podiel výdavkov na THFK smerovaný do ekonomickej oblasti, bývania a občianskej vybavenosti a všeobecných verejných služieb a vzdelávania.

Z hľadiska celkového hospodárenia verejných financií je zrejmé, že SR sústavne zaznamenáva deficitné hospodárenie. Pokým od roku 2003 dochádzalo k postupnému zlepšovaniu hospodárenia, avšak nie vďaka konsolidačnému úsiliu, ale najmä vďaka akcelerujúcemu ekonomickému rastu, ktorý dosiahol vrchol v roku 2007, a nutnosti splniť kritériá na vstup do Hospodárskej a menovej únie, nástup finančnej a hospodárskej krízy prispel k zásadnému obratu tohto pozitívneho trendu.

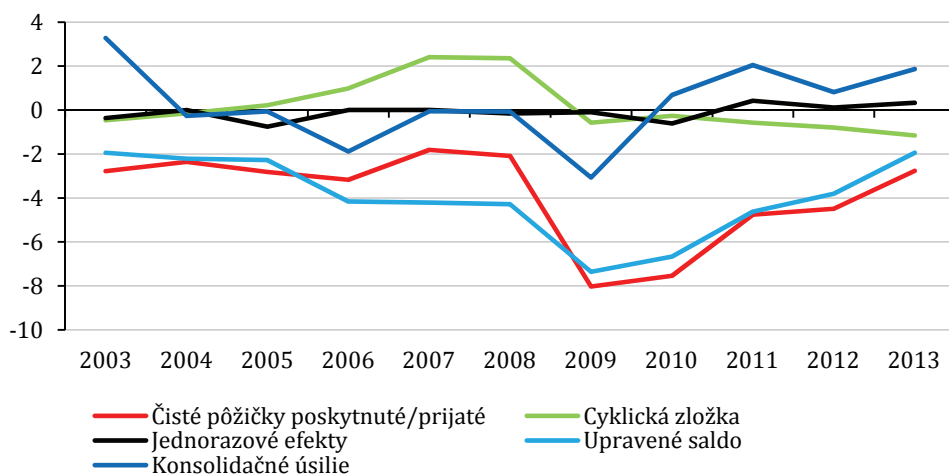
Graf 6.8

Výdavky verejných financií na tvorbu hrubého fixného kapitálu v rokoch 2003 – 2011 (v % HDP) podľa COFOG

Prameň: Eurostat; vlastné výpočty.

Už v roku 2008 došlo k miernemu zhoršeniu deficitu verejných financií, avšak efekty krízy sa naplno prejavili na hospodárení v roku 2009. Medziročne sa deficit verejných financií zvýšil o 3,6 mld. eur, čo predstavovalo v pomere k HDP nárast o 5,9 p. b. na 8 % HDP. V nasledujúcom roku 2010 dosiahol deficit verejných financií hodnotu 7,5 % HDP.

Graf 6.9

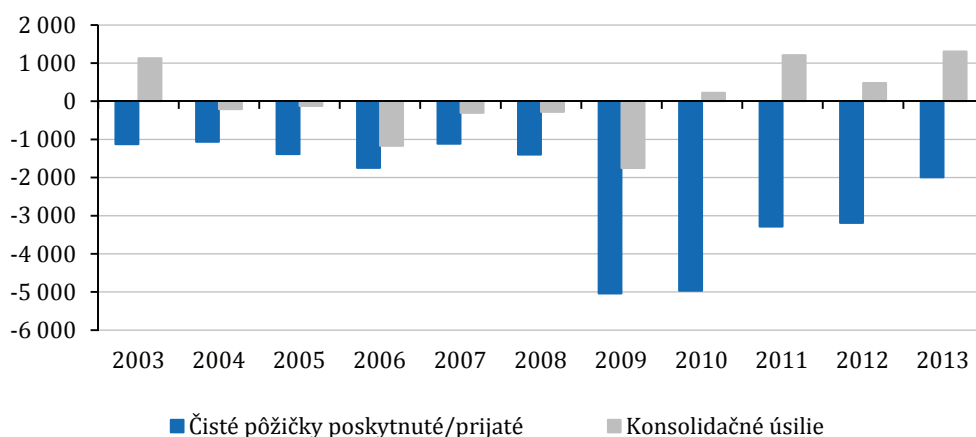
Vývoj základných saldo položiek rozpočtu verejnej správy v rokoch 2003 – 2013 (v % HDP)

Prameň: MF SR (2014a).

Rok 2010 môžeme považovať za rok obratu, v ktorom bolo od roku 2003 prvýkrát zaznamenané kladné konsolidačné úsilie vlády na úrovni 226 mil. eur (0,7 % HDP), ktoré v ďalších rokoch postupne akcelerovalo, s miernym prepadom vo volebnom roku 2012 (graf 6.10). Napriek tejto skutočnosti však deficity vysoko prevyšovali hodnoty stanovené v Pakte stability a rastu a Slovensko naďalej zotrvávalo v procedúre nadmerného deficitu. Z procedúry nadmerného deficitu vystúpilo v roku 2014.

Graf 6.10

Konsolidačné úsilie v rokoch 2003 – 2013 (v mld. eur)

Prameň: MF SR (2014a).

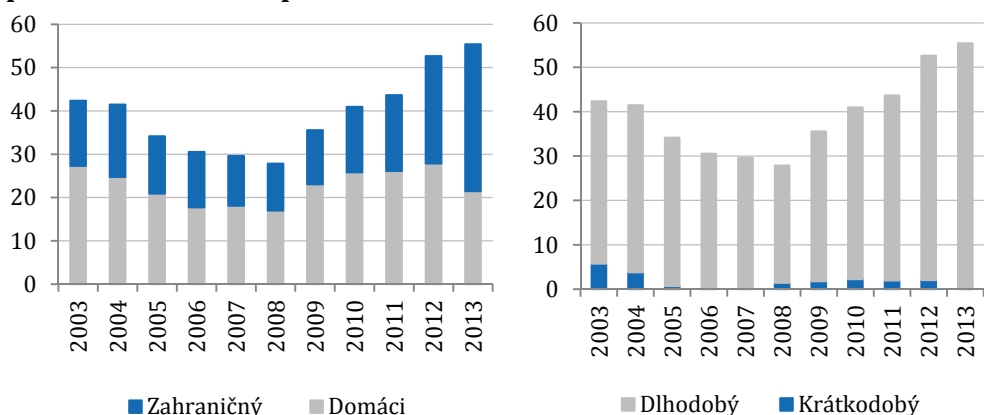
Primárnym prejavom zhoršenia kondície verejných financií bol postupný rast hrubého dlhu verejnej správy. Od roku 2003 dochádzalo ku kontinuálnemu poklesu dlhu verejnej správy vyjadreného v % HDP zo 42,4 % (15,9 mld. eur) na 27,9 % (18,6 mld. eur) v roku 2008, predovšetkým vplyvom bezprecedentného rastu slovenskej ekonomiky (graf 6.11). V roku 2009 došlo v dôsledku už spomínaných skutočností k vymazaniu 4-ročného obdobia jeho znižovania a jeho výška sa vrátila na úroveň roka 2004. V absolútnom vyjadrení dlh medziročne vzrástol o 3,5 mld. eur (6,3 % HDP) a v nasledujúcom roku 2010 o 4,3 mld. eur (5,4 % HDP).

Hrubý verejný dlh SR v priemere vzrástol od roku 2003 do roku 2013 o 13,1 p. b. vo vzťahu k HDP. Priemerný nárast dlhu krajín EÚ 27 dosiahol v sledovanom období 27,1 p. b. (graf 6.12). Slovensko sa tak zaradilo

medzi krajiny s pomerne nízkym rastom dlhu, avšak jeho dynamika, ale aj celková hodnota v pomere k HDP bola vysoká a v dlhodobom horizonte ohrozovala udržateľnosť verejných financií. Na výške dlhu sa negatívne prejavili aj záväzky SR voči záchranným finančným a stabilizačným mechanizmom vytvoreným na pomoc krajinám postihnutým dlhovou krízou.

Graf 6.11

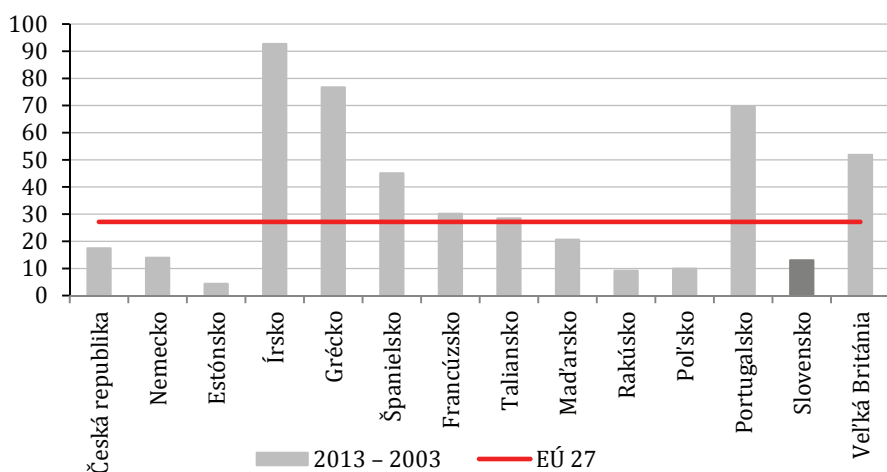
Dlh verejnej správy (maastrichtský) v rokoch 2003 – 2013 podľa rezidentov a splatnosti

Prameň: MF SR (2014a); vlastné výpočty.

Graf 6.12

Nárast hrubého dlhu verejnej správy vo vybraných krajinách EÚ v rokoch od roku 2003 – 2013 (v p. b.)

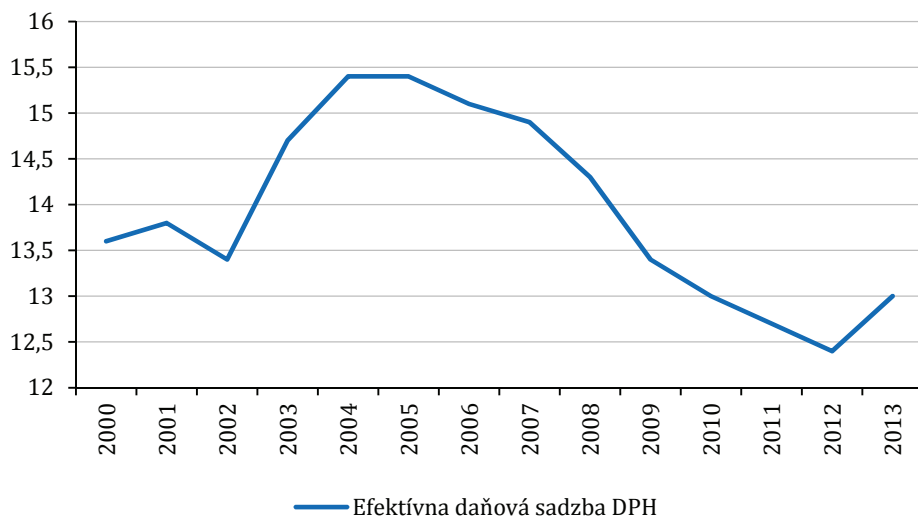
Prameň: Eurostat; vlastné výpočty.

Jedným z dôležitých zámerov rozpočtovej politiky je zvýšenie efektívnosti výberu daní, predovšetkým dane z pridanej hodnoty. Inštitút finančnej politiky MF SR (IFP MF SR, 2013) odhadol, že výpadok príjmov v dôsledku nižšej efektívnosti výberu DPH (v porovnaní s efektívnosťou výberu na priemernej európskej úrovni) dosiahol v roku 2010 výšku 1,6 mld. eur. Na porovnanie, v roku 2010 objem vybranej dane z príjmov právnických osôb dosiahol 1,8 mld. eur. Vláda na tento nepriaznivý jav zareagovala a prijala súbor opatrení na zlepšenie výberu DPH:

- skladanie zábezpeky pri registrácii DPH v prípade rizikových osôb,
- založenie spoločnosti a prevod väčšinového obchodného podielu v spoločnosti na základe potvrdenia správcu dane,
- definovanie nových trestných činov daňového podvodu a marenia výkonu správy daní,
- zavedenie povinného mesačného zdaňovacieho obdobia pre nových platiteľov počas 12 mesiacov,
- zníženie počtu kvartálnych platiteľov,
- zavedenie kontrolného výkazu DPH s účinnosťou od januára 2014.

Graf 6.13

Vývoj efektívnej daňovej sadzby DPH v rokoch 2000 – 2013

Prameň: Vlastné výpočty; Eurostat; ŠÚ SR.

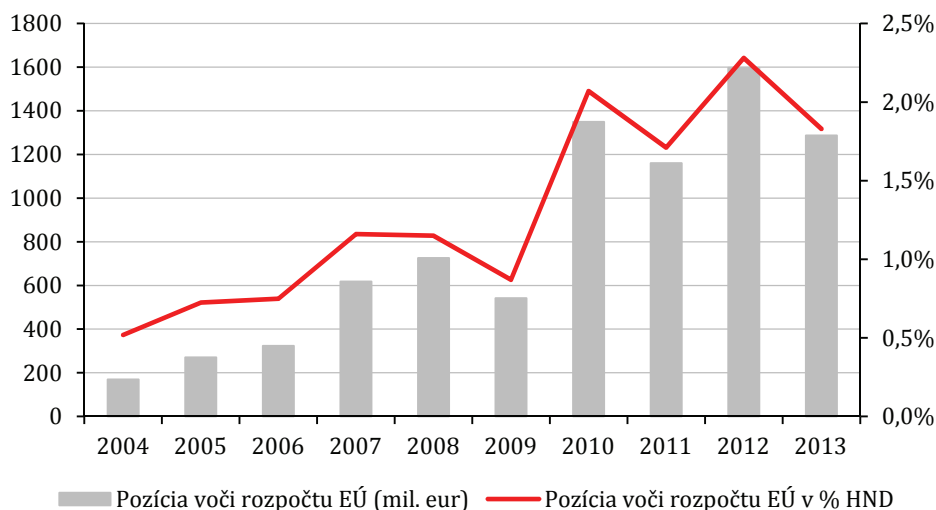
Všetky uvedené opatrenia prijaté v roku 2013, ako aj opatrenia realizované v predchádzajúcom roku prispeli k obratu v negatívnom trende výberu DPH (graf 6.13). Či je tento obrat predzvesťou trvalejšieho trendu, to bude možné hodnotiť až v dlhšom časovom období a po prijatí ďalších opatrení v oblasti dane z príjmu, avizovaných na rok 2014.

6.4 Finančná pozícia SR vo vzťahu k rozpočtu EÚ

Slovenská republika sa členstvom v EÚ dostala do pozície čistého príjemcu z rozpočtu EÚ (graf 6.14). Od roku 2004 kontinuálne rástla čistá pozícia SR voči rozpočtu EÚ z pôvodných cca 170 mil. eur na 1,6 mld. eur v roku 2012. V závere aktuálneho programového obdobia 2007 – 2013 dosahuje čistá pozícia SR približne 1,5 % až 2 % HND.

Graf 6.14

Pozícia SR voči rozpočtu EÚ v rokoch 2004 – 2013

Prameň: Európska komisia (2014b); vlastné výpočty.

Z hľadiska štruktúry príjmov k čistej pozícii SR najviac prispieva čerpanie výdavkov v kapitole Udržateľný rast a podkapitole Súdržnosť pre rast a zamestnanosť (tab. 6.1.). Vývoj príjmov v tejto kapitole zaznamenával rast až do roku 2012, keď čerpaná suma dosiahla 1,57 mld. eur. Avšak už v roku 2013 došlo k poklesu čerpania zdrojov v tejto položke

o viac ako 200 mil. eur. Napriek vysokej miere zazmluvnenia zdrojov v jednotlivých prioritných osiach a opatreniach operačných programov je zjavné, že finančná implementácia projektov nepokračuje optimálnym tempom.

T a b u ľ k a 6.1

Príjmy SR z rozpočtu EÚ v rokoch 2007 – 2013 (v mil. eur)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
1. Udržateľný rast	669	852,8	633,5	1 208	1 096,8	1 646	1 439,2
1.1. Konkurencieschopnosť pre rast a zamestnanosť	33,7	43,3	48,7	11,8	40,9	70,4	68,4
1.2. Súdržnosť pre rast a zamestnanosť	635,2	809,5	548,8	1 096,1	1 056	1 575,7	1 380,8
1.2.1. Štrukturálne fondy	451,9	510,1	385,9	633,7	917,6	1 212,9	812,1
1.2.2. Kohézny fond	183,3	299,4	198,8	462,4	138,2	362,7	568,7
2. Ochrana a riadenie prírodných zdrojov	380,5	357	513	676,5	647,9	618	566
3. Občianstvo, sloboda, bezpečnosť a spravodlivosť	13,7	11,1	8,5	8,7	29,2	12,6	11
4. EÚ ako globálny partner	9,9	11,5	26,6	0,3	0,5	0,5	0
5. Administratíva	9,6	9,4	10,8	11,5	10,7	9,7	9,9
6. Kompenzácie	0	0	0	0	0	0	0
Spolu	1 082,7	1 241,8	1 192,4	1 905	1 785,1	2 286,8	2 026,1

Prameň: Európska komisia (2014b).

V programovom období 2007 – 2013 bolo pre Slovenskú republiku v rámci politiky súdržnosti alokovaných takmer 11,5 mld. eur. Ciele a spôsoby využitia finančných zdrojov zo štrukturálnych fondov (ŠF) a Kohézneho fondu (KF) sú definované v Národnom strategickom referenčnom rámci (NSRR). Ten pozostáva z 11 operačných programov implementovaných v rámci cieľa konvergencia a regionálna konkurencieschopnosť a zamestnanosť (programy Európskej územnej spolupráce nie sú súčasťou NSRR). Všetky operačné programy možno charakterizovať ako sektorové/tematické programy, ktoré sú riadené a implementované na národnej úrovni. V reakcii na globálnu ekonomickú krízu došlo v priebehu programového obdobia k realokáciám finančných zdrojov v rámci operačných programov, ako aj medzi jednotlivými programami. Programové obdobie 2007 – 2013 je charakteristické oneskorením čerpania ŠF a KF. Implementácia programov sa reálne začala až po roku 2008.

Tabuľka 6.2

Zdroje financovania politiky súdržnosti podľa jednotlivých fondov

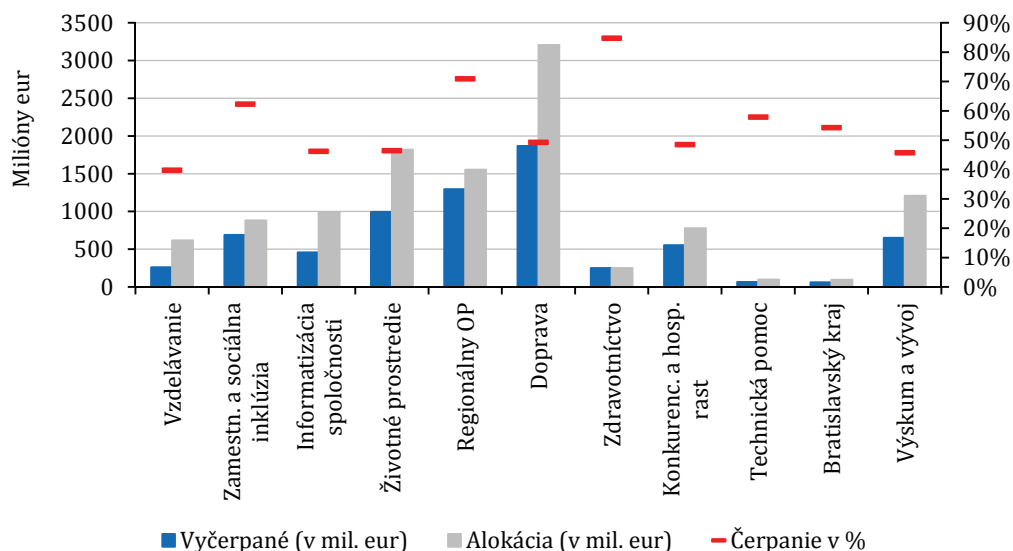
	Alokácia na roky 2007 – 2013	Zazmluvnené zdroje k 31. 12. 2013
Spolu ERDF	6 099 989 765	5 810 638 569
Spolu KF	3 898 738 563	3 180 939 543
Spolu ESF	1 497 739 439	1 498 666 842
Spolu NSRR	11 496 467 767	10 490 244 954

Poznámka: ERDF – Európsky fond regionálneho rozvoja, ESF – Európsky sociálny fond, KF – Kohézny fond, NSRR – Národný strategický referenčný rámec.

Prameň: ITMS – Vládny informačný systém evidujúci údaje o čerpaní štrukturálnych fondov a Kohézneho fondu.

Pri pohľade na stav čerpania ku koncu roka 2013 môžeme vidieť, že väčšina operačných programov nedosiahla dva roky pred ukončením aktuálneho programového obdobia ani polovičné čerpanie pridelenej alokácie. Napriek zvýšenému čerpaniu v roku 2012 a na základe údajov za rok 2013 môžeme konštatovať, že čerpanie nepostupuje optimálnym tempom a hrozí reálne prepadnutie a nevyčerpanie zdrojov vo viacerých operačných programoch. Navyše došlo v roku 2014 zo strany EK k zastaveniu preplácania projektov. Európska komisia zistila zásadné nedostatky v systéme národného auditu na MF SR.

Graf 6.15

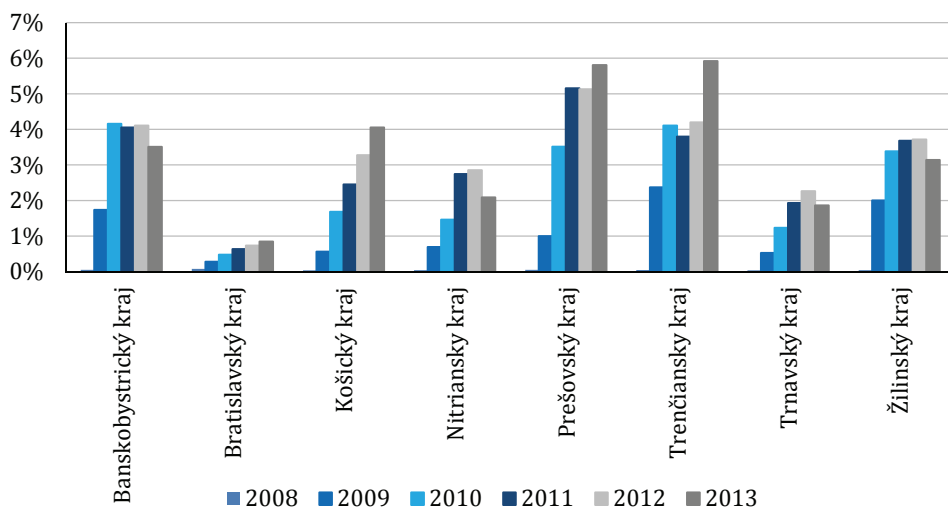
Stav čerpania zdrojov politiky súdržnosti k 31. 12. 2013

Prameň: Centrálny koordinačný orgán (2014); vlastné výpočty.

Podiel čerpania ŠF a KF na HDP v jednotlivých regiónoch je rozdielny. Najvyšší podiel na HDP kraja, na úrovni takmer 7 %, sa v roku 2013 dosiahol v Trenčianskom a Prešovskom kraji. V prípade Bratislavského kraja tento podiel nedosiahol v žiadnom roku ani 1 %, v dôsledku vysokej úrovne regionálneho HDP v Bratislavskom kraji (v nominálnom vyjadrení) a oprávnenosti čerpať zdroje politiky súdržnosti len v obmedzenom objeme. V absolútnom vyjadrení bolo zo zdrojov EÚ do konca roku 2013 v Slovenskej republike implementovaných viac ako 6 mld. eur. Z tohto objemu bolo v Trenčianskom, Prešovskom a Nitrianskom kraji čerpaných približne po 1 mld. eur. Zároveň bol v týchto krajoch implementovaný najvyšší podiel výdavkov na infraštruktúru financovaných ŠF a KF.

Graf 6.16

Podiel ročného čerpania ŠF a KF na regionálnom HDP krajov

Prameň: ITMS – Vládny informačný systém evidujúci údaje o čerpaní štrukturálnych fondov a Kohézneho fondu; vlastné výpočty.

Pri pohľade na regionálnu úroveň môžeme pozorovať ešte výraznejší podiel zdrojov politiky súdržnosti na HDP jednotlivých krajov (graf 6.16). Výnimku tvorí Bratislavský kraj, ktorý vzhľadom na svoju ekonomickú úroveň nebol oprávnený čerpať taký objem zdrojov ako ostatné kraje. Takisto HDP Bratislavského kraja je výrazne vyšší ako HDP ostatných krajov,

čo do istej miery skresľuje podiel zdrojov politiky súdržnosti na jeho HDP.

Najvyšší podiel čerpania zdrojov politiky súdržnosti na HDP sa dosiahol v prípade Trenčianskeho kraja v roku 2013 (5,92 % HDP), Prešovského kraja v roku 2013 (5,81 %), Banskobystrického kraja v roku 2010 (4,16 % HDP), Košického kraja v roku 2013 (4,05 % HDP), Žilinského kraja v roku 2012 (3,72 % HDP), Nitrianskeho kraja v roku 2012 (2,85 % HDP), Trnavského kraja v roku 2012 (2,26 % HDP)⁸ a Bratislavského kraja v roku 2013 (0,85 % HDP).

Aj v roku 2013 mala miera finančnej implementácie operačných programov rastúcu tendenciu. Napriek „oficiálnemu“ koncu programového obdobia však medziročná dynamika bola len mierne vyššia ako v predchádzajúcom roku. Medziročný nárast finančnej implementácie dosiahol 14 p. b. a celkovo ku koncu roka bolo vyčerpaných 52,5 % záväzku na roky 2007 – 2013.

Medzi najúspešnejšie operačné programy z hľadiska čerpania patria: OP Zdravotníctvo, Regionálny OP, Zamestnanosť a sociálna inklúzia, Bratislavský kraj a Doprava.

Očakávané zrýchlenie čerpania finančných prostriedkov z rozpočtu EÚ v ostatných dvoch rokoch (2014 a 2015) bude predstavovať značný nápor na absorpčné kapacity poskytovateľov a prijímateľov. V prípade, že dôjde k reálnemu zlepšeniu čerpania, prílev značného objemu finančných zdrojov bude mať pozitívny vplyv na rozsah a kvalitu dopravnej, vzdelávacej a výskumnej infraštruktúry, podnikateľského prostredia a trhu práce v strednodobom horizonte. Hlavným predpokladom však bude neustále odstraňovanie nedostatkov v procesoch programovania, schvaľovania, výberu, implementácie, monitorovania a hodnotenia politiky súdržnosti Európskej únie. Dôležitým aspektom pri finančnej implementácii jednotlivých projektov by však mala byť ich dlhodobá udržateľnosť. Napríklad rozsiahle investície do infraštruktúry vedy a výskumu, laboratórneho

⁸ Podiel je vypočítaný ako podiel zdrojov politiky súdržnosti implementovaných v danom roku na hrubom domácom produkte kraja v danom roku. Medziročné kolísanie je spôsobené hlavne v dôsledku ukončovania predovšetkým infraštruktúrnych projektov v jednotlivých krajoch, do ktorých bolo v porovnaní s ostatnými sektormi alokované najviac finančných zdrojov. ako aj vývojom HDP kraja v danom roku.

a prístrojového zariadenia vytvárajú nevyhnutné podmienky na dobiehanie slovenskej vedy voči zahraničiu, avšak bez dostatočného personálneho zabezpečenia a financovania z národných verejných, ako aj súkromných zdrojov, môže byť ich potenciál značne limitovaný.

Implementácia programov politiky súdržnosti predstavuje unikátnu príležitosť cielenými intervenciami čiastočne odstrániť existujúce infraštruktúrne a modernizačné dlhy v slovenskej ekonomike, zvýšiť inovačný potenciál domácich podnikov, zlepšiť podmienky pre vedu a výskum v SR a postupne prepájať výsledky akademického a podnikového sektora.

Implementácia programov v rokoch 2007 – 2013 naplno odhalila nedostatky v štruktúre OP a ich riadenia nastaveného pri príprave súčasného programového obdobia v rokoch 2005 – 2006. Úzky rezortný prístup k politike súdržnosti sa preto v budúcom programovom období čiastočne obmedzil, čo je možné vnímať ako dobrý základ efektívnejšej implementácie. Budúce programové obdobie 2014 – 2020 môže byť posledným obdobím čerpania významnej finančnej pomoci z rozpočtu EÚ, preto je nevyhnutné v rámci existujúcej štruktúry operačných programov využiť tieto zdroje na projekty, ktoré prinesú najvyššie multiplikačné efekty v ekonomike.

Záver

V ostatnej dekáde prešli verejné financie zásadnými zmenami, ktoré výrazným spôsobom prispeli k vyššej efektivite a transparentnosti ich fungovania. Reformy sa však do veľkej miery obmedzili na ich samotné fungovanie, zásadná zmena štruktúry príjmov a výdavkov sa však nerealizovala. Definovanie úlohy štátu a jeho priorít a tomu zodpovedajúci objem zdrojov nevyhnutných na financovanie verejných statkov sa tiež neuskutočnilo. Hospodárenie verejných financií je tak do veľkej miery stále ovplyvňované politickým cyklom (čo je, pravda, prirodzené vzhľadom na priority jednotlivých vlád), bez jasnejšej dlhodobej vízie rozvoja a tomu zodpovedajúceho dlhodobého financovania. Taktiež časté zmeny v daňovej legislatíve nevytvárajú stabilné a predvídateľné podnikateľské prostredie.

Dôsledky finančnej krízy sa prejavili aj na hospodárení verejných financií a naplno odhalili vplyv dlhodobého deficitného hospodárenia, ne-riešenia chronicky neefektívnych súčastí verejných financií (sektor zdravotníctva, neefektívne hospodáriace štátne podniky atď.). Prijaté záväzky na úrovni EÚ s cieľom zabrániť nadmernému zadlžovaniu krajín predstavujú mantinely pre výkon fiškálnej politiky v budúcich rokoch. Smerovanie k vyrovnanému štrukturálnemu deficitu v horizonte niekoľkých rokov si bude naďalej vyžadovať opatrenia tak na strane príjmov, ako aj výdavkov. Bez presného stanovenia rozsahu poskytovaných verejných statkov a ich adekvátneho krytia z verejných zdrojov (nastavenia adekvátneho daňového a odvodového mixu) nebude možné efektívne čeliť dlhodobým výzvam, ako je napríklad starnutie obyvateľstva a z neho vyplývajúce nároky na verejné zdroje.

7. ZHODNOTENIE EFEKTÍVNOSTI HOSPODÁRSKEJ POLITIKY

Účinnosť hospodárskej politiky je možné zhodnotiť na základe dosahovania jej štyroch tradičných makroekonomických cieľov, a to ekonomického rastu, miery inflácie, miery nezamestnanosti a vonkajšej rovnováhy. Členské štáty Európskej únie sa líšia v tom, do akej miery sa im tieto ciele podarilo v jednotlivých rokoch naplniť. Pri hodnotení účinnosti hospodárskej politiky a porovnávaní krajín je potrebné vziať do úvahy rôzne vzťahy, ktoré existujú medzi jej cieľmi, ako aj priority vlád pri ich dosahovaní. Dosiahnutie niektorého z cieľov hospodárskej politiky je za určitých okolností možné len na úkor zhoršenia výsledkov pri dosahovaní iného cieľa (napr. zníženie miery nezamestnanosti na úkor rastu miery inflácie). Inokedy existujú medzi cieľmi komplementárne vzťahy, keď dosiahnutie jedného cieľa zlepšuje parametre pri dosahovaní iných cieľov hospodárskej politiky (napr. zvýšenie ekonomického rastu a pokles miery nezamestnanosti). Ak by krajiny sledovali iba jeden cieľ hospodárskej politiky, napr. stabilnú cenovú hladinu, bolo by možné úspešnosť ich hospodárskej politiky jednoducho zhodnotiť na základe vývoja ukazovateľa miery inflácie. Pri viacerých cieľoch (štyroch, šiestich) však takéto jednoduché porovnanie nie je možné, pretože pri hodnotení musíme vziať do úvahy mieru dôležitosti, váhy, ktoré jednotlivým cieľom prikladáme. Ak by sme porovnali úspešnosť dosiahnutia cieľov hospodárskej politiky na základe toho, že by sme všetkým cieľom priradili rovnaké váhy, dostali by sme iné výsledky, ako keď budeme dosiahnutie niektorých cieľov považovať za dôležitejšie.

Priority hospodárskej politiky nie sú v krajinách Európskej únie rovnaké, a preto nie je možné nájsť jedny, arbitrárne zvolené váhy, na základe ktorých by sme mohli porovnať úspešnosť hospodárskej politiky pri ich dosahovaní. Práve z tohto dôvodu hodnotíme jej úspešnosť prostredníctvom tzv. neparametrickej metódy hodnotenia efektívnosti, metódy DEA (*Data Envelopment Analysis*). Takýto prístup nevyžaduje vopred stanoviť váhy pre jednotlivé ciele, ale umožňuje každej jednotlivej krajine, aby si určila vlastné váhy, ktoré bude používať pri hodnotení efektívnosti hospodárskej politiky. Takýmto spôsobom je možné vypočítať

efektívnosť dosahovania cieľov v každej krajine pri použití najlepších možných váh pre danú krajinu. Okrem toho je možné na základe priradených váh jednotlivým cieľom hospodárskej politiky implicitne vyčítať priority hospodárskej politiky v tej-ktorej krajine. Predložená kapitola je štruktúrovaná nasledovne. Najskôr opisujeme rôzne vzťahy medzi jednotlivými cieľmi hospodárskej politiky, ktoré sa opierajú o teoretické argumenty a empirické pozorovania. Potom sa zaoberáme vývojom jednotlivých makroekonomických cieľov hospodárskej politiky v krajinách Európskej únie od druhej polovice deväťdesiatych rokov do roku 2013. To nám umožňuje porovnať vývoj a dosahovanie cieľov hospodárskej politiky pred rozšírením v roku 2004 a po ňom. V závere hodnotíme účinnosť a priority hospodárskej politiky jednotlivých krajín v trojročných intervaloch od roku 1999, a to na základe metódy DEA, ktorá je bližšie opísaná v technickej prílohe.

7.1. Teoretické súvislosti medzi cieľmi hospodárskej politiky

Moderná hospodárska politika ako súbor nástrojov, ktorými štát ovplyvňuje ekonomické dianie, sa objavila začiatkom dvadsiateho storočia. Hlavným podnetom bola Veľká hospodárska kríza, ktorá svojou bezprecedentnou dĺžkou a hĺbkou nahlodala neoklasické ekonomické presvedčenie, že pružné ceny zabezpečia permanentné fungovanie ekonomiky na úrovni potenciálneho produktu a poklesy ekonomickej aktivity sú síce možné, ale sú zriedkavým a kvantitatívne nezaujímavým fenoménom. Hlavným cieľom rodiacej sa hospodárskej politiky v tom čase bola stabilizácia makroekonomického vývoja, resp. udržanie plnej zamestnanosti v duchu *Všeobecnej teórie zamestnanosti úroku a peňazí* Johna M. Keynesa (Keynes, 1936), ktorá poskytla hospodárskej politike teoretické základy.

Ak by sme dodnes pokladali zamestnanosť, resp. nezamestnanosť za jediné kritérium hospodárskej politiky, jej hodnotenie by bolo jednoduché, avšak začiatkom druhej polovice dvadsiateho storočia sa začali objavovať názory, že vysoká miera zamestnanosti nemusí byť kompatibilná s inými želanými výstupmi ekonomiky, najmä s nízkou mierou inflácie.

Základným argumentom bolo, že znižovanie miery nezamestnanosti podporou agregátneho dopytu fiškálnou, ale najmä monetárnou politikou vytvára tlak na rast cien, a preto sa nízka miera nezamestnanosti zvyčajne spája s vyšším tempom rastu cenovej hladiny. Empirický argument tomuto uvažovaniu poskytol Phillips (1958), ktorý sa sústredil na vývoj vzťahu nominálnych miezd a miery nezamestnanosti vo Veľkej Británii. Phillips nachádza dlhodobý, jedno storočie (!) stabilný, nepriamo úmerný vzťah medzi tempom rastu nominálnych miezd a mierou nezamestnanosti. Phillipsov článok bol veľmi dôležitým príspevkom do diskusie o makroekonomických otázkach tej doby, keďže podporoval argument predložený Keynesom, že agregátny dopyt je kľúčovým faktorom pri vysvetľovaní hospodárskeho vývoja. V roku 1960 zaviedli laureáti Nobelovej ceny Paul A. Samuelson a Robert M. Solow (Samuelson – Solow, 1960) do ekonómie pojem *Phillipsova krivka*. Kým práca Phillipsa bola skôr vecným opisom ekonomických vzťahov vo Veľkej Británii, Samuelson a Solow sformulovali jasné hospodárskopolitické odporúčania. Phillipsovu krivku interpretovali, ako „menu,“ z ktorého si hospodárska politika môže vybrať rôzne kombinácie inflácie a nezamestnanosti. Vývoj v 60. rokoch v USA potvrdzoval štúdiu Phillipsa a nahrával Samuelsonovi a Solowovi, ekonomika sa naozaj vyvíjala pozdĺž Phillipsovej krivky.

Ďalší ekonomický vývoj však ukázal, že vzťah medzi nezamestnanosťou a mierou inflácie zďaleka nie je natoľko jednoduchý, ako by sa mohlo zdať na základe prác Phillipsa, Samuelsona a Solowa. Koniec šesťdesiatych a začiatok sedemdesiatych rokov priniesol pre svetovú ekonomiku niekoľko nečakaných šokov. Ceny ropy medzi rokmi 1973 a 1974 stúpili v priebehu polroka z približne 3,60 USD na vyše 10 USD. Ďalší prudký nárast nastal medzi rokmi 1978 (približne 14 USD) a 1980 (35 USD).

Pokles množstva dostupnej ropy znížil úroveň potenciálneho produktu v západných ekonomikách. Dochádza k významnému *reálnemu, ponukovému šoku*. Ropné šoky, prirodzene, vyvolali z krátkodobého hľadiska nielen infláciu a pokles outputu, ale aj nárast nezamestnanosti.¹ Skutočný

¹ Kombinácia nezamestnanosti a inflácie – niečoho, čo by podľa Phillipsovej krivky nemalo nastať – sa často uvádza ako zlyhanie keynesovstva v 70. rokoch. Súčasný nárast inflácie a nezamestnanosti z dôvodu poklesu potenciálneho produktu však nie je niečo, čo by keynesovstvo vylučovalo, ponukové šoky iba neboli centrom pozornosti keynesovských ekonómov.

problém nastal vtedy, keď miera inflácie v USA stúpila na hodnoty 8, 10 a viac percent a držala sa takto až do začiatku osemdesiatych rokov bez toho, aby nezamestnanosť klesla na pôvodnú úroveň. Vzťah Phillipsovej krivky sa definitívne rozsypal a ekonómia musela zabudnúť na možnosť vyberať si medzi „dvomi zlami.“

Príčiny, prečo je to tak, objasnil už v roku 1968 Milton Friedman (Friedman, 1968). Nárast množstva peňazí v obehu zvyšuje agregátne výdavky a vytvára tlak na rast cien a miezd. Pracovníci, ktorí pozorujú nárast miezd, sú ochotní viac pracovať a produkcia stúpa. To však trvá iba tak dlho, pokým si pracovníci neuvedomia, že stúpili iba ich nominálne mzdy. Kvôli nárastu cien si nemôžu dovoliť kúpiť viac, reálne mzdy zostali nezmenené. Miera nezamestnanosti stúpa na pôvodnú úroveň. Ľudia si začínajú uvedomovať vyššiu mieru inflácie a začnú to brať do úvahy pri mzdových vyjednávaniach. Ak centrálna banka chce opäť znížiť mieru nezamestnanosti pod prirodzenú úroveň, musí vykonať ešte agresívnejšiu expanziu ako predtým, ešte rýchlejšie tempo rastu agregátneho dopytu, ešte vyššiu infláciu, ale tá ma efekt opäť iba dovtedy, kým si ekonomické subjekty neuvedomia, čo sa deje a mieru inflácie nezačnú zohľadňovať pri rokovaniach o mzdách. Vysoká inflácia zvyšuje inflačné očakávania a tie posúvajú Phillipsovú krivku nahor. Z dlhodobého hľadiska preto neexistuje možnosť vyberať si medzi infláciou a nezamestnanosťou.

Ak hospodárska politika chce zabezpečiť v dlhodobom horizonte permanentne nižšiu mieru nezamestnanosti, dopytové opatrenia – fiškálna a monetárna politika – sú neúčinné. Pozornosť je potrebné obrátiť na trh práce, a preto sa otvára úloha pre politiku trhu práce. Zvýšenie flexibility trhu práce či správne nastavenie systému sociálneho zabezpečenia dokážu prirodzenú mieru nezamestnanosti znížiť.

Friedmanov argument mal na spôsob vykonávania hospodárskej politiky dôležitý vplyv. Do pozornosti najmä monetárnej politiky sa dostala okrem miery nezamestnanosti aj miera inflácie. V USA to znamenalo dvojité mandát FED-u, t. j. dosahovanie dvoch cieľov – plnej zamestnanosti a nízkej a stabilnej miery inflácie. V mnohých iných krajinách to po kratších neúspešných epizódach s cieľom peňažnej zásoby viedlo

k zavedeniu inflačného cielenia, keď mandát centrálnej banky pripúšťa výlučne dosahovanie nízkej a stabilnej inflácie. To neznamenal, že by miera nezamestnanosti prestala byť dôležitým predmetom hospodárskej politiky. Predpokladalo sa totiž, že *stabilná miera inflácie* znamená, že agregátny dopyt sa vyvíja stabilne a v dôsledku toho sa stabilizuje aj miera nezamestnanosti na jej prirodzenej úrovni.

Monetárna politika založená na tomto uvažovaní fungovala pomerne úspešne, avšak už v deväťdesiatych rokoch sa v Japonsku začali ukazovať prvé náznaky problémov tohto teoretického modelu. Ekonomika s vysokou mierou úspor totiž implikuje nízke reálne úrokové miery. Pri nízkej miere inflácie to znamená nízke nominálne úrokové miery. Ak ekonomiku v takejto situácii zasiahne dopytový šok, centrálna banka monetárnou expanziou zvyšuje množstvo peňazí v obehu, a súčasne znižuje úrokové miery. Ak ale úrokové miery dosiahnu nulovú úroveň, peniaze a úročené aktíva sa stávajú dokonalými substitútmi, dodatočné peniaze, ktoré centrálna banka nákupom štátnych cenných papierov dodáva na trh, iba nahrádzajú cenné papiere v portfóliách ekonomických subjektov a agregátny dopyt nezvyšujú. Ekonomika sa nachádza „v pasci likvidity“ a tradičné nástroje monetárnej politiky prestávajú byť účinné. To, čo postihlo Japonsko v deväťdesiatych rokoch, udialo sa v roku 2008 v USA a v eurozóne. Už skorší výskum (Bernanke, 2000; Krugman a kol., 1998) sa zaoberal možnosťami fungovania monetárnej politiky v takejto situácii. Jedným z navrhovaných riešení je permanentné zvýšenie inflačného cieľa. Hlavnou ideou je, že vyššia permanentná miera inflácie implikuje vyššie nominálne úrokové sadzby, a preto má monetárna politika v prípade dopytového šoku k dispozícii väčší „vankúš“ na znižovanie úrokových mier. To dáva novú perspektívu na vzťah miery inflácie a nezamestnanosti. Vyššia miera inflácie umožňuje predchádzať ekonomickým poklesom a nárastu nezamestnanosti.

Vyššiu mieru inflácie netreba však chápať iba ako spôsob predchádzania krátkodobým poklesom zamestnanosti. Dlhá hospodárska kríza, ktorá môže veľmi ľahko nastať v prostredí nízkych úrokových mier, sa často prejavuje nepriaznivo v ponuke práce. Množstvo ľudí stráca záujem pracovať, odchádza z trhu práce, prípadne stráca pracovné návyky.

Krátkodobý, ale predsa len pomerne dlhý nárast miery nezamestnanosti môže vďaka efektu hysterézy ovplyvniť prirodzenú mieru nezamestnanosti a viesť k dlhodobu nižšiemu objemu zamestnanosti. Následne je veľmi náročné politikou trhu práce znížiť prirodzenú mieru nezamestnanosti na pôvodnú úroveň.

Zhrňme teoretické poznatky o vzťahu miery nezamestnanosti a inflácie nasledovne:

- Nízka miera nezamestnanosti si nevyžaduje vysoké miery inflácie, ako to naznačuje tradičná Phillipsova krivka – nezamestnanosť a inflácia nie sú z tohto hľadiska substitúty.
- Z dlhodobého hľadiska je nízka miera nezamestnanosti predmetom politiky trhu práce, ktorá dokáže ovplyvniť prirodzenú mieru nezamestnanosti.
- Dosiahnutie nízkej miery nezamestnanosti v podmienkach dopytového šoku je jednoduchšie v prostredí s vyšším inflačným cieľom.
- Keďže takto je možné predchádzať hysteréznym efektom, vyššia miera inflácie môže zabezpečovať z dlhodobého hľadiska nižšiu prirodzenú mieru nezamestnanosti. Je však potrebné, samozrejme, brať do úvahy náklady vyššej inflácie.
- Nízku nezamestnanosť a nízku infláciu preto s istou rezervou možno považovať za mierne substitučné ciele.

Ako súvisí dosahovanie nízkej miery nezamestnanosti s ekonomickým rastom? Na prvý pohľad je zrejмый vzťah medzi nízkou mierou nezamestnanosti a vysokým ekonomickým rastom. Nárast agregátneho dopytu zvyšuje množstvo tovarov a služieb, ktoré si firmy želajú vyprodukovať, a preto zvyšujú počet zamestnancov a objem produkcie. Negatívny vzťah medzi nezamestnanosťou a mierou ekonomického rastu je známy ako Okunov zákon a najčastejšie sa predpokladá, že pokles tempa rastu HDP o 1 p. b. pod dlhodobý priemer sa prejaví nárastom miery nezamestnanosti o 0,5 p. b. (Mankiw, 2010; podrobnejšiu analýzu pozri napr. Slušná, 2011). Zdalo by sa, že nie je potrebné rozlišovať medzi týmito dvoma cieľmi. Nie je to tak.

Je pravda, že pokles tempa rastu sa zvyčajne spája s nárastom nezamestnanosti. Avšak v dlhodobom horizonte tempo ekonomického rastu

závisí najmä od tempa akumulácie ľudského a fyzického kapitálu a technologického pokroku, a preto môže byť rýchle i pomalé pri rôznych mierach nezamestnanosti, ktorá je určená situáciou na trhu práce. Ak politika trhu práce zabezpečuje želanú mieru prirodzenej miery nezamestnanosti a monetárna politika inflačným cieľením stabilný vývoj outputu, koho zodpovednosťou je tempo rastu ekonomiky?

Treba si uvedomiť, že pri stabilizácii agregátneho dopytu nebola Keynesovým preferovaným nástrojom monetárna politika, ale fiškálna. Keynes argumentoval, že ak štát minie o jednu peňažnú jednotku viac, môžeme si byť istí, že je minuté o jednu peňažnú jednotku viac. Zníženie daní tiež bude celkom určite motivovať k vyšším výdavkom. Ak však centrálna banka zvýši ponuku peňazí pre súkromný sektor, neexistuje záruka, že novo dostupné peniaze sa aj naozaj minú a zvýšia agregátne výdavky. Jeho obavy sa v deväťdesiatych rokoch, ako sme už uviedli, začali potvrdzovať v Japonsku a od roku 2008 aj v USA a eurozóne.

Ekonomia však pomerne rýchlo opustila názor, že fiškálna politika je preferovaným nástrojom stabilizácie. Dôvodov je viacero. Zvýšené vládne výdavky zvyšujú úrokové miery a tým vytláčajú súkromné investície. Okrem toho v duchu Friedmanovej hypotézy permanentného dôchodku (Friedman, 1957) uveďme, že ak sú výdavky iba prechodné a ľudia si to uvedomujú, z príjmov, ktoré vďaka vládnym výdavkom získajú, minú iba veľmi malú časť, a preto sú hodnoty fiškálnych multiplikátorov nižšie, ako napovedá učebnicový keynesovský model. Navyše, nárast vládných výdavkov zvyšuje zadlženie a vyššia hodnota dlhu znamená vyššie budúce dane a nižšie budúce disponibilné príjmy. Domácnosti, ktoré si to uvedomujú, majú tendenciu obmedzovať spotrebu už dnes. Všetky tieto dôvody viedli k tomu, že na stabilizáciu výstupu sa začala využívať monetárna, nie fiškálna politika.

Manažovanie príjmov a výdavkov štátneho rozpočtu sa preto postupne prestávalo vykonávať so zreteľom na makroekonomickú stabilitu, namiesto toho sa dôraz začal klásť na poskytovanie verejných statkov v potrebnom množstve a nastavenie systému daní (a subvencií), ktorý by pomáhal riešiť trhové zlyhania, akými sú externality či nedokonale konkurenčné trhy. Predmetom fiškálnej politiky prestáva byť agregátny

dopyt a stáva sa ním *agregátna ponuka*, namiesto stabilizovania výkyvov sa fiškálna politika začína orientovať na podporu dlhodobého rastu. To by sa však malo vykonávať so zreteľom na stabilnú úroveň zadlženia.

Podobne ako v prípade nezamestnanosti, aj v prípade dlhodobého ekonomického rastu je potrebné spomenúť efekt hysterézy. Je pravda, že dlhodobý rast nie je ani zďaleka zodpovednosťou centrálnej banky. Avšak neriešený pokles ekonomickej výkonnosti – napríklad z dôvodu pasce likvidity kvôli nízkemu inflačnému cieľu – môže viesť k tomu, že niektoré želateľné investície, ktoré by sa inak vykonali, sa nevykonajú. Takýmto veľmi nepriamym spôsobom môže vyššia miera inflácie podporiť dlhodobý ekonomický rast.

Zhrňme pozíciu ekonomického rastu ako cieľa hospodárskej politiky vo vzťahu k ostatným cieľom:

- Z krátkodobého hľadiska dochádza k vyššiemu ekonomickému rastu pri vyššom raste agregátneho dopytu, čo vedie k tomu, že vyšší rast sa spája s nižšou mierou nezamestnanosti.
- V dlhodobom horizonte vysoké i nízke tempo rastu môžu spolu existovať s vysokou i nízkou prirodzenou mierou nezamestnanosti.
- Podpora ekonomického rastu je primárne predmetom správneho nastavenia systému príjmov a výdavkov štátneho rozpočtu, ktorého úlohou z dnešného pohľadu nie je v krajinách s vlastnou monetárnou politikou stabilizovať ekonomiku. Výnimkou je situácia, keď sú úrokové miery na svojej spodnej hranici, vtedy sa otvára priestor na stabilizáciu pomocou fiškálnej politiky.
- Dlhodobý ekonomický rast môže byť poškodený efektmi hysterézy, a preto vyšší inflačný cieľ, ktorý umožňuje jednoduchšiu stabilizáciu ekonomiky, môže podporiť dlhodobý rast. Je však potrebné, samozrejme, brať do úvahy náklady vyššej inflácie.

Štvrtým štandardným cieľom hospodárskej politiky je vonkajšia rovnováha v podobe vyrovnaného bežného účtu. Tento cieľ je v istom zmysle pozostatkom fixných menových kurzov, keď deficitný bežný účet mohol ľahko viesť k odlevu devízových rezerv a k tlaku na devalváciu meny. Vzhľadom na ostatné ciele hospodárskej politiky si treba uvedomiť, že deficitný bežný účet je prejavom prílevu kapitálu do ekonomiky, a preto

je prirodzeným javom, najmä v menej rozvinutých krajinách. Návratnosť kapitálu v týchto ekonomikách je vyššia, a tak kapitál prúdi práve do týchto krajín, čo je zdrojom ekonomického rastu. Vyrovnaný bežný účet platobnej bilancie môže byť z toho dôvodu prekážkou ekonomického rastu.

Magický štvoruholník sa často dopĺňa o ďalšie dva ciele. Prvým je primeraná miera príjmových nerovností, druhým primeraná miera environmentálnych nákladov. Uvedme iba niekoľko súvislostí medzi týmito dvomi cieľmi a tradičnými štyrmi cieľmi hospodárskej politiky.

Časť autorov (Persson – Tabellini, 1994; Perotti, 1993; Alesina – Rodrik, 1994) zastáva názor, že vysoká miera príjmových nerovností je daňou za vysoký ekonomický rast. Argument je založený na myšlienke, že ekonomický rast je hnaný najmä akumuláciou kapitálu (fyzického či ľudského) a investíciami do vedy a výskumu súkromného sektora. Vyššia miera zdanenia, ktorá je nevyhnutná na zabezpečenie vyššej miery rovnosti, znižuje motiváciu k akumulácii kapitálu a angažovaniu sa vo vede a výskume, a takto znižuje ekonomický rast. Okrem toho, ak sklon k úsporám rastie s veľkosťou bohatstva, vyššia miera príjmových nerovností môže umožňovať väčší objem akumulácie, a preto aj vyšší rast. Na druhej strane, Jaimovich a Rebelo (2012) argumentujú, že ekonomický rast je hnaný aktivitou pomerne malého množstva nadpriemerne produktívnych subjektov. Ich návratnosť je vysoko nadpriemerná, a preto ich zvýšenie daňového zaťaženia iba ťažko odradí od činnosti. Ak je daňové zaťaženie pomerne nízke, jeho nárast má iba malý vplyv na ekonomický rast. Acemoglu (2009) uvádza viacero modelov, v ktorých vysoká miera nerovnosti neumožňuje chudobnejšej časti populácie naakumulovať toľko ľudského kapitálu, koľko by bolo optimálne, čo znižuje ekonomický rast.

Mnoho autorov argumentuje, že vysoká miera príjmových nerovností vedie k vysokému politickému a sociálnemu napätiu, ktoré okrem toho, že samo osebe znižuje ekonomický blahobyť, pôsobí negatívne na ekonomický rast.

Je zaujímavé zamyslieť sa nad tým, aký vplyv má príjmová nerovnosť na makroekonomickú stabilitu. Keďže sklon k úsporám je vyšší s rastom bohatstva, vyššia príjmová nerovnosť implikuje vyšší priemerný sklon

k úsporám v ekonomike ako celku. To vedie k nižším úrokovým mieram a ak je inflačný cieľ nízky, tak to zvyšuje pravdepodobnosť upadnutia do pasce likvidity. Vyššia príjmová nerovnosť sa preto môže spájať s vyšším rizikom makroekonomickej nestability.

Podobne ako príjmová nerovnosť, aj znečistenie sa často považuje za daň ekonomickému rastu. Jednoduchým argumentom – keďže produkcia prináša neželané vedľajšie efekty v podobe znečistenia – je, že väčšie množstvo outputu implikuje väčšie množstvo znečistenia. V ekonomickej vede v súčasnosti neexistuje konsenzus v tejto otázke. Argumenty proti uvedenej logike sú založené najmä na tom, že ekonomický rast je hnaný technologickými zmenami, ktoré veľakrát umožňujú znečisťovať menej na jednotku outputu, ekonomický rast zvyšuje záujem ľudí o životné prostredie (ktoré možno považovať za luxusný statok) a s rastom outputu sa mení jeho štruktúra v prospech služieb, ktoré sú menej environmentálne náročné (Panayotou, 1993).

7.2. Magický štvoruholník v EÚ 28

Pri dosahovaní makroekonomických cieľov hospodárskej politiky sú potrebné kompromisy, keďže zlepšenie ukazovateľov v jednej oblasti často vedie k horším výsledkom pri sledovaní iného makroekonomického cieľa. V tabuľke 7.1 je uvedený vývoj štyroch základných cieľov hospodárskej politiky v EÚ 28 (a osobitne v krajinách eurozóny) v trojročných intervaloch od roku 1996. Na rozdiel od predchádzajúcich častí, ktoré hodnotia vývoj od roku 2004, v tejto kapitole sa zaoberáme dosahovaním štyroch základných cieľov hospodárskej politiky od roku 1996. Takáto analýza nám umožňuje zachytiť zmeny v konvergenčnom procese, v plnení inflačného cieľa, miere nezamestnanosti či vonkajšej rovnováhe, pred rozšírením Európskej únie v roku 2004, keď do nej vstúpila aj Slovenská republika, a po ňom.

Najvyššie tempá ekonomického rastu zaznamenala EÚ 28 v obdobiach 1999 – 2001 a 2005 – 2007 (2,9 %). Hospodárska kríza sa prejavila poklesom hrubého domáceho produktu v rokoch 2008 – 2010 v priemere o 0,74 % ročne. Ekonomický rast sa v ďalšom období síce podarilo obnoviť, ale naďalej je na veľmi nízkej úrovni (priemerný ekonomický rast

v rokoch 2011 – 2013 bol len 0,4 % ročne). V krajinách eurozóny bol ekonomický rast ešte nižší, a to iba na úrovni 0,16 %.

T a b u ľ k a 7.1

Vývoj cieľov hospodárskej politiky v EÚ 28 a eurozóne od roku 1996

		1996 – 1998	1999 – 2001	2002 – 2004	2005 – 2007	2008 – 2010	2011 – 2013
Ekonomický rast	EÚ 28	2,57	2,93	1,80	2,93	-0,74	0,43
	Eurozóna 18	2,30	2,90	1,26	2,66	-0,77	0,16
Inflácia	EÚ 28	5,94	3,23	2,30	2,33	2,26	2,40
	Eurozóna 18	1,45	1,93	2,20	2,20	1,73	2,16
Nezamestnanosť	EÚ28	.	8,75	9,13	8,13	8,50	10,27
	Eurozóna 18	.	8,87	8,90	8,33	9,10	11,13
Obchodná bilancia	EÚ 28	5,53	1,82	3,71	1,52	1,88	4,54
	Eurozóna 18	6,69	3,25	6,19	3,40	3,04	5,76

Prameň: Vlastné výpočty podľa údajov z Eurostatu.

Pre EÚ 28 bola v rokoch 1996 – 2001 typická vyššia miera inflácie. Po roku 2002 sa v priemerných trojročných intervaloch pohybovala okolo 2,3 %. K dosiahnutiu dvojpercentnej miery inflácie v strednodobom horizonte boli bližšie krajiny eurozóny. V uvedených trojročných intervaloch sa inflácia pohybovala od 1,45 % do 2,2 %.

Mieru nezamestnanosti v EÚ 28 sa síce podarilo v rokoch 2005 – 2007 znížiť z 9,13 % na 8,13 %, od roku 2008 opäť narastá, a v rokoch 2011 – 2013 dosiahla v priemere až 10,27 %, v krajinách eurozóny dokonca 11,13 %. Riešenie problému nezamestnanosti by sa malo stať jedným z hlavných cieľov hospodárskej politiky Európskej únie.

Obchodná bilancia EÚ 28 ako celku bola v celom období v prebytku. Výrazné prebytky dosahovala na začiatku druhej polovice 90. rokov. V rokoch 2005 – 2007 dosiahol priemerný prebytok obchodnej bilancie minimum, a to 1,52 %. Odvtedy opäť postupne narastal a v rokoch 2011 – 2013 bol na priemernej úrovni 4,54 %.

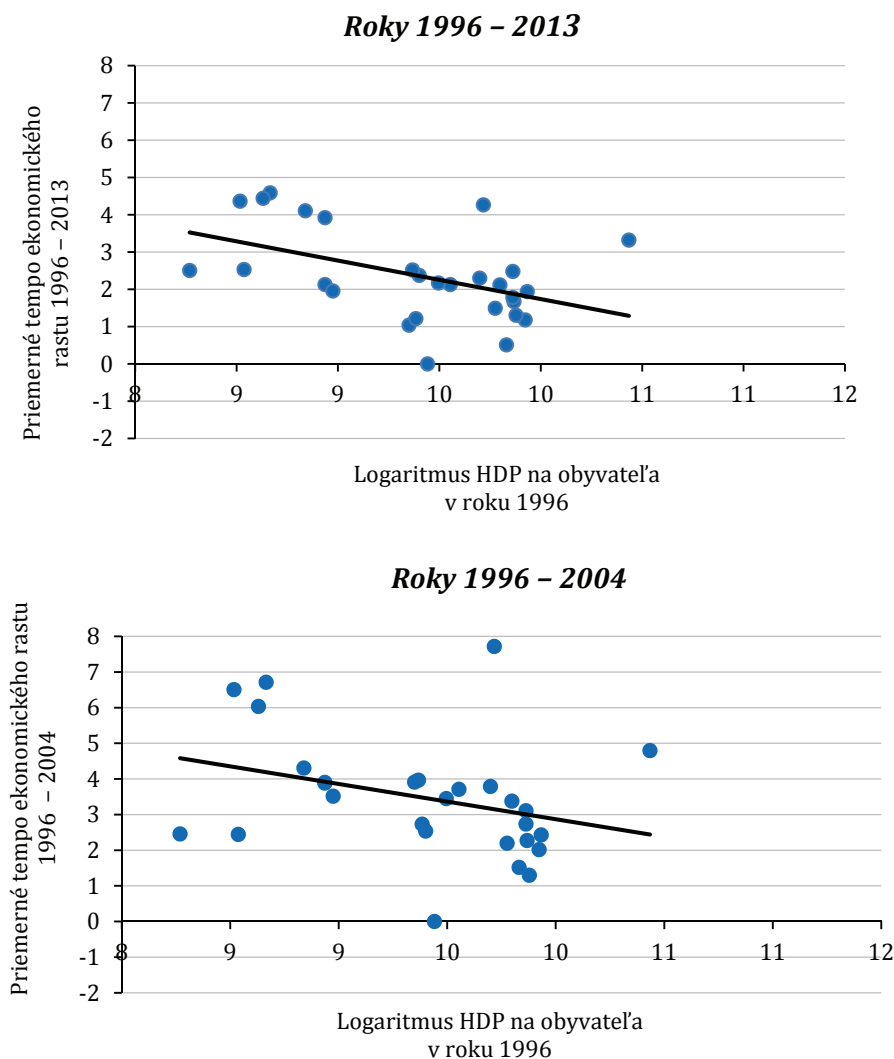
Ekonomický rast v krajinách EÚ: reálna konvergencia napriek spomaleniu tempa ekonomického rastu

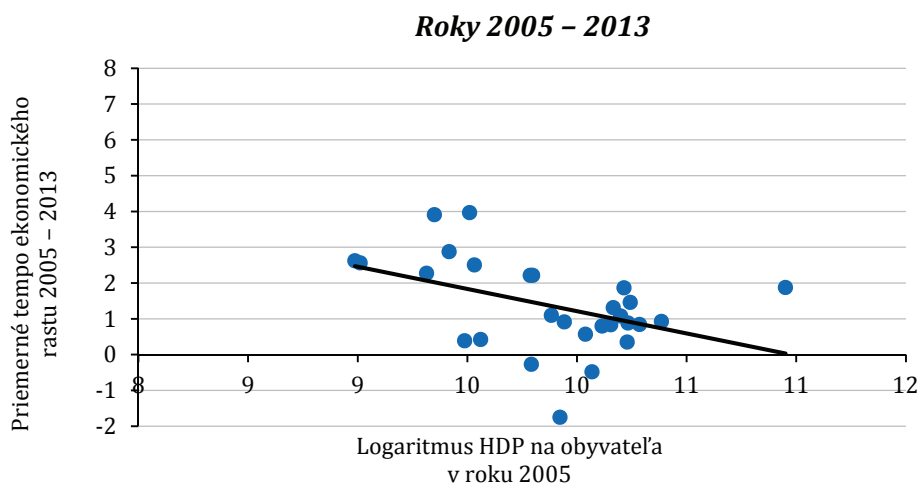
V rokoch 1996 a 2013 pozorujeme medzi bohatšími a chudobnejšími krajinami EÚ 28 proces reálnej konvergencie. V celom období dochádzalo

k tzv. absolútnej beta konvergencii, pri ktorej chudobnejšie krajiny majú v priemere vyššie tempá ekonomického rastu ako vyspelé krajiny s vysokou ekonomickou výkonnosťou. Napriek nižším priemerným tempám ekonomického rastu po roku 2004 bol proces reálnej konvergencie zachovaný, dokonca o niečo rýchlejší.

Graf 7.1

Absolútna beta konvergencia v krajinách EÚ 28 (logaritmus HDP na obyvateľa/priemerné tempo ekonomického rastu v príslušnom období)

Prameň: Vlastné výpočty.

Najrýchlejšie rastúcimi krajinami po roku 1995 boli pobaltské štáty, Írsko a Poľsko. Všetky tieto krajiny mali priemerné tempá ekonomického rastu vyše 4 %. Priemerný rast slovenskej ekonomiky bol hneď za týmito krajinami s hodnotou 3,9 %. Nízky ekonomický rast zaznamenali dve veľké európske ekonomiky, a to Francúzsko (1,5 %) a Nemecko (1,3 %). Okrem nich bol ekonomický rast blízky 1 % v Portugalsku, Dánsku a Grécku. V Taliansku bol iba na úrovni 0,5 %.

Kým v roku 1995 dosahovala najchudobnejšia krajina EÚ 28, Lotyšsko, iba 31 % jej priemerného HDP na obyvateľa v PPS, v roku 2013 mala najchudobnejšia krajina Európskej únie 47 % priemerného HDP na obyvateľa EÚ 28. Vďaka vysokým tempám ekonomického rastu si viaceré krajiny výrazne zvýšili svoju ekonomickú úroveň. Lotyšsko sa z uvedenej úrovne 31 % priemeru EÚ v roku 1995 dostalo na 67 % v roku 2013, Estónsko a Litva z približne 36 % v roku 1995 na vyše 70 % v roku 2013.

Napriek zvyšovaniu ekonomickej výkonnosti a znižovaniu rozdielov v životnej úrovni je medzi desiatimi najbohatšími krajinami EÚ 28 v roku 2013 osem tých istých krajín ako v roku 1995 (Luxembursko, Rakúsko, Dánsko, Nemecko, Belgicko, Švédsko, Holandsko a Francúzsko). Iba Veľká Británia a Taliansko sa prepadli na jedenáste, resp. dvanáste miesto. Podobne je medzi desiatimi najchudobnejšími krajinami EÚ 28 v roku 2013 deväť rovnakých ako v roku 1995 (Lotyšsko, Bulharsko, Rumunsko,

Estónsko, Litva, Poľsko, Chorvátsko, Maďarsko a Grécko). Slovensko sa dostalo z 21. miesta na 18. pozíciu. Takýto vývoj svedčí o tom, že krajiny boli pomerne úspešné vo zvyšovaní ekonomickej výkonnosti, ale už menej pri prekonávaní určitých etáp ekonomického rozvoja.

Zmenu z chudobných na stredne vyspelé ekonomiky by sme mohli identifikovať pri pobaltských krajinách a zmenu zo stredne vyspelej ekonomiky na vysoko vyspelú ekonomiku v prípade Írska. Írsko sa z priemerne vyspelej ekonomiky v roku 1995 (104 % HDP na obyvateľa EÚ 28) stalo druhou najvyspelejšou ekonomikou v roku 2004, resp. piatou najvyspelejšou ekonomikou v roku 2013 (s HDP na obyvateľa na úrovni 126 % priemerného HDP na obyvateľa v EÚ 28). Pri ostatných krajinách nedošlo k dostatočne výraznej zmene výkonnosti, aby sme mohli hovoriť o prechode do ďalšej etapy rozvoja. Reálna konvergencia a prekonanie určitých rozvojových etáp nie je to isté.

Všeobecný pokles nezamestnanosti v krajinách EÚ 28 po roku 1995 prerušený hospodárskou krízou

Napriek všeobecnému trendu znižovania nezamestnanosti sú medzi krajinami EÚ 28 obrovské rozdiely v tom, ako sa im darí dosahovať cieľ nízkej miery nezamestnanosti. Tieto rozdiely sa ešte prehĺbili po roku 2008, keď hospodárska kríza postihla krajiny pomerne diferencovane. Medzi krajiny s najnižšou mierou nezamestnanosti v druhej polovici 90. rokov patrili okrem Luxemburska Rakúsko, Česko, Dánsko a Holandsko. V Rakúsku a Česku bola miera nezamestnanosti v tomto období na úrovni okolo 4 %, v ďalších spomenutých krajinách okolo 7 %. Vysoká miera nezamestnanosti bola v transformujúcich sa krajinách a v Španielsku (20,7 %). S malými výnimkami bol do roku 2004 typický pokles nezamestnanosti vo väčšine krajín EÚ 28. Výrazný pokles nezamestnanosti v tomto období zaznamenalo Írsko (z 12,3 % na 4,5 %) a Španielsko (pokles o 9,7 p. b.). V roku 2004 malo sedem krajín EÚ 28 mieru nezamestnanosti nižšiu ako 6 %. S výnimkou Veľkej Británie, Maďarska, Írska, Portugalska a Španielska, trend poklesu nezamestnanosti vo všetkých krajinách pokračoval až do roku 2008, keď až 13 krajín dosiahlo mieru nezamestnanosti pod 6 %. V dôsledku hospodárskej krízy sa tento počet

znížil do roku 2013 na tri krajiny (Rakúsko, Nemecko, Luxembursko). Po vstupe do Európskej únie v roku 2004 zaznamenali do roku 2008 výrazný pokles nezamestnanosti Poľsko (12 p. b.) a Slovensko (8,8 p. b.). V roku 2013 mali najvyššiu mieru nezamestnanosti Grécko (27,3 %) a Španielsko (26,1 %). Medzi krajiny s vysokou mierou nezamestnanosti patrili aj Chorvátsko, Portugalsko, Cyprus a Slovensko (14,2 %).

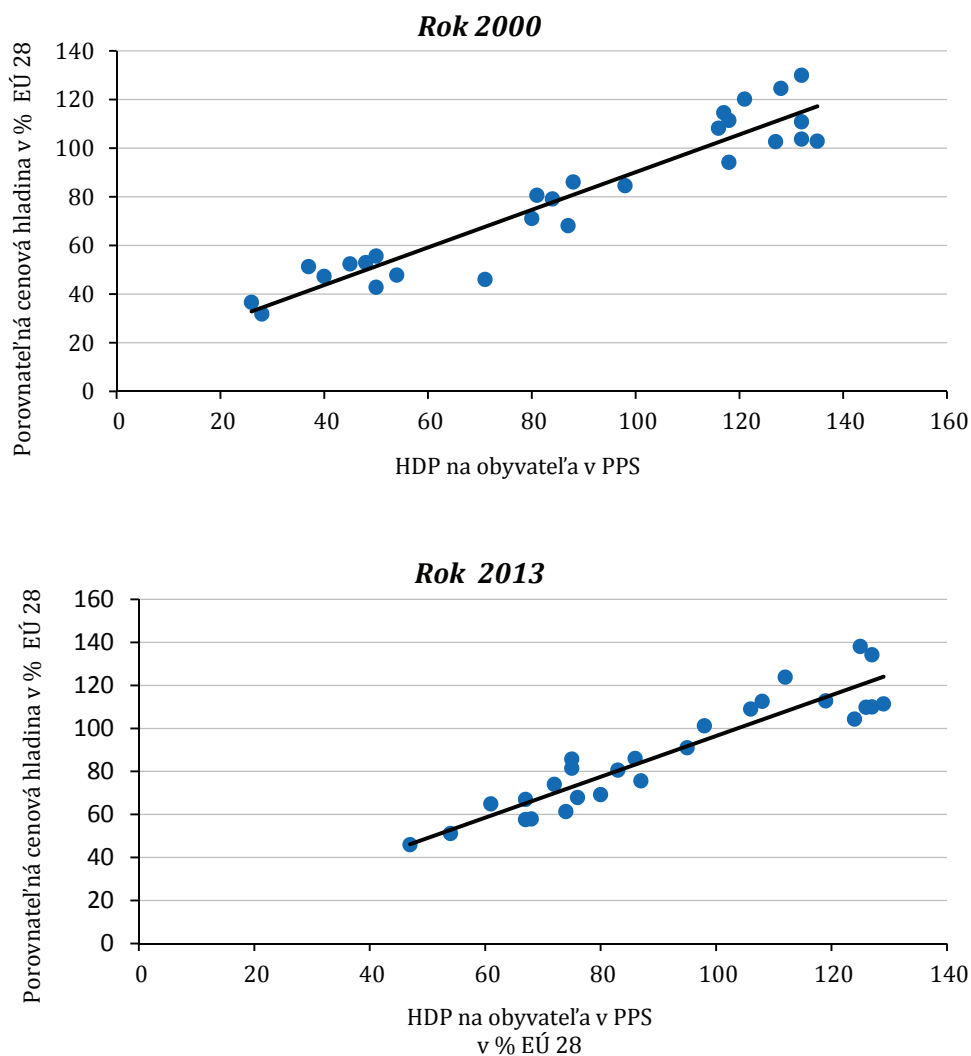
V mnohých krajinách dochádzalo k zvyšovaniu miery nezamestnanosti aj pri pozitívnom tempe ekonomického rastu, čo len potvrdzuje tvrdenie uvedené v predchádzajúcej časti, že sledovanie vysokého ekonomického rastu a nízkej miery nezamestnanosti treba považovať za dva odlišné makroekonomické ciele, aj keď je medzi nimi vzťah komplementárnosti. Na Slovensku sa medzi rokmi 2011 a 2013 zvýšila miera nezamestnanosti z 13,7 % na 14,2 %, napriek ročnému priemernému tempu ekonomického rastu na úrovni 1,9 %. Tento fakt potvrdzuje, že Slovensko je naďalej krajinou s vysokým prahom rastu zamestnanosti (Morvay, 2012). Riešenie problému nezamestnanosti pri nízkych tempách očakávaného ekonomického rastu je veľkou výzvou pre EÚ 28 v najbližších rokoch.

Vývoj cien: nominálna konvergencia sprevádzajúca reálnu konvergenciu

Pre krajiny EÚ 28 boli po roku 1996 typické veľké rozdiely vo vývoji inflácie, ktoré sa postupne znižovali. Tento vývoj bol spôsobený jednak transformáciou krajín bývalého východného bloku z centrálne plánovaných ekonomík na trhové ekonomiky, jednak aj rozdielnou menovou politikou v jednotlivých krajinách. Tieto dva faktory pôsobili postupom času smerom k podobnému vývoju inflácie v jednotlivých krajinách. Na jednej strane sa totiž dalo odstraňovať cenové deformácie v nových členských štátoch EÚ, a na druhej strane dochádzalo k čoraz väčšej koordinácii menových politík členských štátov. Napriek tomu mali nové členské štáty aj po roku 2000 výrazne vyššie miery inflácie. Tento fakt bol spôsobený aj silnou súvislosťou medzi ekonomickou výkonnosťou krajiny a jej cenovou hladinou (graf 7.2).

Graf 7.2

Vzťah medzi ekonomickou výkonnosťou a úrovňou cenovej hladiny (HDP na obyvateľa v PPS v % EÚ 28/porovnateľná cenová hladina v % EÚ 28)

Prameň: Vlastné výpočty.

Proces reálnej konvergenzie opísaný v predchádzajúcej časti ovplyvňoval aj proces nominálnej konvergenzie, pri ktorom cenová hladina rástla rýchlejšie v nových členských štátoch EÚ 28.

Medzi krajiny s najvyššou mierou inflácie v rokoch 1997 a 1998 patrili Bulharsko, Rumunsko, Maďarsko, Poľsko, Česko, Slovensko a pobaltské štáty. Zatiaľ čo v pobaltských štátoch, a Česku, sa podarilo stabilizovať

mieru inflácie už v období 1999 – 2001 (dosiahli mieru inflácie pod 4 %, resp. 4,2 % v prípade Estónska), ostatné uvedené krajiny mali vysokú mieru inflácie až do roku 2001, resp. dlhšie. V Bulharsku sa podarilo dosiahnuť priemernú mieru inflácie pod 3 % až v období 2011 – 2013, v Rumunsku bola aj v tomto období nad 4 %. Na Slovensku sa podarilo stabilizovať priemernú mieru inflácie v období od roku 2005.

Vonkajšia (ne)rovnováha

Kým EÚ 28 ako celok mala voči tretím krajinám prebytkovú platobnú bilanciu v celom období od roku 1996, vnútri EÚ 28 existujú medzi krajinami veľké rozdiely. Okrem veľmi malej ekonomiky Luxemburska mali v celom období výrazné prebytky na bežnom účte platobnej bilancie Švédsko a Holandsko. V Dánsku sa prebytok na bežnom účte postupne zvyšoval, a to z priemernej hodnoty 0,4 % HDP v rokoch 1996 – 1998, na takmer 3 % v rokoch 2002 – 2007, a vyše 6,4 % v rokoch 2011 – 2013. Naopak, vo Fínsku sa vysoké prebytky v 90. rokoch postupne znižovali a v poslednom sledovanom období bol bežný účet Fínska v deficite (-1,3 %). Spomedzi veľkých európskych ekonomík sa z miernych deficitov bežného účtu v rokoch 1996 – 2001 dostalo do výrazných prebytkov Nemecko (6,17 % v rokoch 2008 – 2011 a 7,27 % v rokoch 2011 – 2013). Okrem nových členských štátov EÚ 28 mali v 90. rokoch vysoké deficity bežného účtu Portugalsko a Grécko, od roku 1999 aj Španielsko.

Vonkajšia nerovnováha vnútri EÚ 28 sa zvýraznila v rokoch 2005 – 2007, ako aj v krízovom období. V rokoch 2005 – 2007 bol deficit nad úrovňou 8 % HDP na Malte, Cypre a v Španielsku, nad 10 % v Portugalsku, Litve, Rumunsku, Grécku a Estónsku, a takmer 20 % v Bulharsku a Lotyšsku. Kým v pobaltských krajinách tieto deficity počas krízového obdobia výrazne klesli, v južných európskych krajinách pretrvávali naďalej. Nerovnováhy na bežnom účte platobnej bilancie sa podarilo znížiť v rokoch 2011 a 2013. Najvyššie deficity v krajinách ako Grécko, Cyprus, Rumunsko či Poľsko boli na úrovni pod 4 %. Na Slovensku sa v tomto období podarilo dosiahnuť priemerný prebytok platobnej bilancie 0,2 %, pričom v predchádzajúcich obdobiach dosahovalo pomerne vysoké deficity.

7.3. Účinnosť hospodárskej politiky v jednotlivých krajinách EÚ 28

V tejto časti hodnotíme účinnosť hospodárskej politiky vo vybraných krajinách EÚ 28 pri dosahovaní štyroch základných makroekonomických cieľov. Využívame pritom metódu DEA, ktorá umožňuje identifikovať najefektívnejšie štáty pri dosahovaní týchto cieľov, pri zohľadnení rôznych priorít hospodárskej politiky. Rozdielne priority hospodárskej politiky sú vypočítané implicitne, tzn. na základe váh, ktoré sú v rámci modelu priradené jednotlivým cieľom. Prostredníctvom modelu vieme identifikovať také váhy, ktoré sú pre danú krajinu z hľadiska efektívnosti najlepšie, a tým implicitne odhaľujú preferencie pri uskutočňovaní hospodárskej politiky. Priority hospodárskej politiky sú teda odhalené na základe skutočne dosiahnutých výsledkov.

V rokoch 1999 – 2001 bola hranica efektívnosti definovaná siedmimi krajinami EÚ 28, a to Dánskom, Írskom, Talianskom, Lotyšskom, Luxemburskom, Holandskom a Rakúskom. Referenčnými krajinami, t. j. tými, ktorých kombináciu cieľov sa ostatné krajiny snažili dosiahnuť, boli najčastejšie Rakúsko a Írsko. Hospodárskopolitický mix bol v tomto období vzorom pre väčšinu európskych krajín. Slovensko sa spomedzi 28 krajín EÚ nachádzalo na predposlednom mieste. Hlavnými dôvodmi veľmi nízkej efektívnosti v porovnaní s ostatnými krajinami bol vývoj inflácie a vonkajšej nerovnováhy. Ekonomický rast bol síce tiež pomerne nízky, ale v tomto celi Slovensko za ostatnými krajinami relatívne nezaostávalo. Pri inflácii a vonkajšej rovnováhe malo najvyšší potenciál na zvýšenie efektívnosti. Nižšiu efektívnosť malo už len Rumunsko.

V rokoch 2002 – 2004 bolo na hranici efektívnosti až 12 krajín EÚ 28 (pozri technická príloha). Každá z nich ju dosiahla inou kombináciou makroekonomických cieľov, ale bez apriórneho stanovenia váh nie je možné povedať, ktorá z nich bola efektívnejšia. Ostatné krajiny mali v porovnaní s nimi nižšiu efektívnosť. Avšak aj najlepšia možná kombinácia štyroch makroekonomických cieľov v týchto krajinách viedla k nižšej efektívnosti ako v 12 spomenutých krajinách. V porovnaní s predchádzajúcim obdobím boli všetky krajiny bližšie k hranici efektívnosti. Najnižšiu mieru efektívnosti dosiahlo Slovensko (78 %)

a Maďarsko (81 %). Hlavným dôvodom nízkej efektívnosti na Slovensku boli výsledky v oblasti vonkajšej rovnováhy a inflácie.

V ďalšom období, 2005 – 2007, je možné považovať 13 európskych krajín za efektívne. Výrazne sa prepadlo Bulharsko, a to najmä kvôli vonkajšej nerovnováhe a vývoju cenovej hladiny. Jeho efektívnosť bola len 30 % v porovnaní s najlepšimi krajinami EÚ 28. Slovensko sa najmä vďaka vysokému ekonomickému rastu dostalo medzi krajiny, ktoré definovali hranicu efektívnosti v tomto období.

Počas krízových rokov sa rozdiely v efektívnosti medzi krajinami opäť zvýšili. Slovensko si v tomto období udržalo relatívne vysokú efektívnosť, a to najmä vďaka pomerne vysokému ekonomickému rastu v porovnaní s ostatnými krajinami EÚ 28.

Relatívne vysoký ekonomický rast Slovenska prispieval k vyššej efektívnosti aj v rokoch 2011 – 2013, hoci v tomto období sa kvôli ostatným makroekonomickým výsledkom prepadlo na 19. miesto. Relatívna efektívnosť však bola naďalej vysoká (95 %) a tento prepád bol spôsobený najmä zvýšením efektívnosti v ostatných krajinách.

Výsledky niektorých krajín sa výrazne zmenia, ak za implicitný cieľ hospodárskej politiky nebudeme považovať vyrovnaný bežný účet platobnej bilancie, ale maximalizáciu prebytku na bežnom účte platobnej bilancie (ako je to v prípade Modelu 2). Po roku 2005 tak dosiahlo výrazne lepšie výsledky napríklad Nemecko.

Jednoznačne najlepšie výsledky dosiahlo Rakúsko, ktoré definovalo hranicu efektívnosti vo všetkých obdobiach v prípade Modelu 1 a s výnimkou krízových rokov aj v prípade Modelu 2. Žiadna krajina tak od roku 1999 nedosiahla lepší mix štyroch analyzovaných makroekonomických cieľov. Hospodárskopolitický mix Rakúska by sa mohol stať vzorom pre mnohé európske krajiny a analýza jeho hospodárskej politiky môže byť prínosom aj pre jej tvorcov na Slovensku. Rakúsko malo v celom období jednu z najnižších mier nezamestnanosti v Európskej únii, a to pri nízkej miere inflácie a vyváženom vývoji vonkajšej rovnováhy. Nízku mieru nezamestnanosti si bolo Rakúsko schopné udržať aj pri nižších tempách ekonomického rastu ako v nových členských štátoch EÚ, čo svedčí o veľmi efektívnej politike trhu práce. Tá umožnila udržať nízku

mieru nezamestnanosti aj pri rastúcej produktivite práce a nie veľmi vysokých tempách ekonomického rastu. Hlavne v tejto oblasti môžu byť hospodárskopolitické opatrenia v Rakúsku príkladom pre Slovensko. Za úspechom rakúskej ekonomiky stojí hospodárska politika, a najmä politika zamestnanosti, ktorá stavia na záväzku budovania sociálne trhového hospodárstva, v ktorom individuálna a podnikateľská prosperita spočíva na všeobecnej prosperite v rámci vzájomne prepojených záujmov. Takýto prístup sa premieta do partnerských sociálnych vzťahov medzi zástupcami zamestnancov, priemyslu, vlády, a často aj akademického sektora, v rámci ktorých sa diskutuje a vyjednáva o pracovných podmienkach, mzdách, dôchodkoch, poistení v nezamestnanosti a podobne. Takéto dohody vedú väčšinou k odporúčaniam pre parlament a zodpovedných ministrov. Okrem toho má Rakúsko produktívny a vysoko konkurenčne schopný spracovateľský priemysel, ktorý stojí za dobrými výsledkami v zahraničnom obchode. Všeobecne dobré sekundárne vzdelanie a efektívne vyššie vzdelávanie dodáva na trh práce kvalifikovanú pracovnú silu. Okrem toho má táto krajina veľmi dobrý zdravotný systém, nízku mieru príjmových rozdielov (napriek ich nárastu v poslednom období), stabilný domáci dopyt a pomerne vysokú mieru úspor. Všetky tieto faktory prispievajú k dobrým výsledkom pri dosahovaní základných makroekonomických cieľov hospodárskej politiky.

TECHNICKÁ PRÍLOHA

Metóda DEA (*Data Envelopment Analysis*)

Pri všeobecnej organizácii dát v maticiach vstupov a výstupov predpokladáme n posudzovaných jednotiek (DMU – *Decision Making Units*) transformujúcich m vstupov na s výstupov. Prvok i, j odkazuje na i -tý vstup (matica X) alebo výstup (matica Y) j -tej DMU.

$$X = \begin{bmatrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{bmatrix}, \quad Y = \begin{bmatrix} y_{11} & y_{12} & \dots & y_{1n} \\ y_{21} & y_{22} & \dots & y_{2n} \\ \vdots & \vdots & \dots & \vdots \\ y_{s1} & y_{s2} & \dots & y_{sn} \end{bmatrix}$$

Sledujúc prístup Cherchyeho (2001), mieru na hodnotenie efektívnosti hospodárskej politiky dostaneme nasledovne. V matici výstupov (Y má rozmery 4×27) máme údaje o 28 krajinách a 4 makroekonomických ukazovateľoch, ktoré považujeme za výstupy posudzovaných jednotiek (DMU), vstupom je hodnota 1 pre všetky DMU, X je teda redukovaná na riadkový vektor 1×27 . Výstupne orientovaný model má podobu

$$(SBM-O-V) \quad \max \quad \rho = 1 + \frac{1}{s} \sum_{r=1}^s s_r^+ / y_{r0}$$

s.t.

$$\mathbf{x}_0 = X\boldsymbol{\lambda} + \mathbf{s}^-$$

$$\mathbf{y}_0 = Y\boldsymbol{\lambda} - \mathbf{s}^+$$

$$\mathbf{e}^T \boldsymbol{\lambda} = 1$$

$$\boldsymbol{\lambda} \geq 0, \quad \mathbf{s}^- \geq 0, \quad \mathbf{s}^+ \geq 0.$$

Účelová funkcia penalizuje posudzovanú DMU za každý *slack* vo výstupe, efektívne jednotky majú $\rho = 1$, iná hodnota (väčšia ako 1) znamená relatívnu neefektívnosť aspoň v jednom výstupe). V tabuľke výsledkov je uvedená prevrátená hodnota ρ pod označením „skóre“ (z intervalu 0 – 1).

Konštrukcia penalizačnej funkcie $\rho = 1 + \frac{1}{s} \sum_{r=1}^s s_r^+ / y_{r0}$ umožňuje interpretovať relatívnu odchýlku od potenciálu s_r^+ / y_{r0} ako príspevok r -tého výstupu k celkovej penalizácii (neefektívnosť výstupu v tabuľkách). Porovnaním relatívnych veľkostí jednotlivých príspevkov možno určiť relatívnu váhu určitého cieľa hospodárskej politiky pri dosahovaní celkovej efektívnosti (čím menšia hodnota neefektívnosti, tým cieľ relatívne viac prispieva k celkovému hodnoteniu).

Formulácia modelu a údaje

Pri analýze sme vychádzali z údajov pre 28 krajín Európskej únie. Efektívnosť hospodárskej politiky sme hodnotili v trojročných neprekrývajúcich sa intervaloch od roku 1999, t. j. v piatich obdobiach. Hodnotili sme dosahovanie štyroch makroekonomických cieľov hospodárskej politiky, pričom sme použili údaje z Eurostatu o tempách ekonomického rastu, miere inflácie, miere nezamestnanosti a podiele deficitu/prebytku bežného účtu platobnej bilancie na HDP v %.

Pre zostrojenie modelu bolo potrebné niektoré údaje transformovať, pretože jeho formulácia vyžaduje jednak kladné hodnoty, a zároveň cieľ, ktorý sa snažíme maximalizovať. Vytvorili sme dva modely, ktoré sa líšia v tom, akým spôsobom je formulovaný cieľ v oblasti vonkajšej rovnováhy. Ostatné ciele sú v oboch modeloch upravené rovnako.

Tempá ekonomického rastu sme upravili na index rastu v %. Z miery nezamestnanosti sme vypočítali upravenú mieru zamestnanosti ($100 - \text{miera nezamestnanosti v \%}$). Na základe údajov o miere inflácie sme vypočítali absolútne odchýlky od 2 % miery inflácie. Keďže cieľom je minimalizovať tieto odchýlky, pretransformovali sme údaje tak, že sme od ich hodnoty odpočítali čísla 10. Záporné hodnoty, ak odchýlka bola vyššia ako 10 p. b., sme nahradili nulou, čo zodpovedá nesplneniu sledovaného cieľa (dvojcifernej, cválajúcej, miery inflácie). Pri úprave údajov pre vonkajšiu rovnováhu sme vychádzali z dvoch predpokladov.

MODEL 1

V prvom modeli je cieľom minimalizovať deficit/prebytok bežného účtu platobnej bilancie. Údaje sme transformovali tak, že od čísla 20 sme odpočítali absolútnu hodnotu salda bežného účtu platobnej bilancie na HDP. Záporné hodnoty, ak saldo bolo vyššie ako 20 %, sme nahradili nulami, čo zodpovedá nesplneniu cieľa.

MODEL 2

V druhom prípade sme uvažovali s cieľom dosiahnuť čo najvyšší prebytok bežného účtu platobnej bilancie v %, a údaje sme transformovali na index salda bežného účtu platobnej bilancie v %.

MODEL 1	1999 – 2001				
	Skóre	Neefektívnosť výstupu – potenciál na zlepšenie v %			
		Y	P	U	F
Belgium	0.9430	0.0001	0.0018	0.0098	0.0488
Bulgaria	0.7691	0.0000	0.1859	0.0429	0.0714
Czech Republic	0.9214	0.0000	0.0256	0.0131	0.0466
Denmark	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Germany	0.9855	0.0012	0.0033	0.0102	0.0000
Estonia	0.8840	0.0000	0.0342	0.0283	0.0687
Ireland	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Greece	0.8922	0.0000	0.0002	0.0209	0.0997
Spain	0.9546	0.0000	0.0000	0.0091	0.0384
France	0.9781	0.0000	0.0000	0.0081	0.0144
Croatia	0.8827	0.0013	0.0500	0.0361	0.0454
Italy	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Cyprus	0.9548	0.0000	0.0072	0.0010	0.0391
Latvia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Lithuania	0.8683	0.0000	0.0000	0.0255	0.1262
Luxembourg	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Hungary	0.5293	0.0000	0.7533	0.0000	0.1360
Malta	0.9022	0.0042	0.0000	0.0093	0.0949
Netherlands	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Austria	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Poland	0.7233	0.0000	0.2685	0.0361	0.0780
Portugal	0.8139	0.0000	0.0117	0.0000	0.2170
Romania	0.3970	0.0000	0.0000	0.0000	0.0458
Slovenia	0.7565	0.0000	0.2992	0.0076	0.0151
Slovakia	0.4922	0.0018	0.9113	0.0255	0.0933
Finland	0.8822	0.0000	0.0000	0.0053	0.1282
Sweden	0.9377	0.0000	0.0054	0.0059	0.0551
United Kingdom	0.9725	0.0000	0.0054	0.0044	0.0184

MODEL 1	2002 – 2004				
	Skóre	Neefektívnosť výstupu – potenciál na zlepšenie v %			
		Y	P	U	F
Belgium	0.9576	0.0000	0.0000	0.0005	0.0437
Bulgaria	0.9147	0.0000	0.0345	0.0220	0.0368
Czech Republic	0.9230	0.0000	0.0000	0.0068	0.0766
Denmark	0.9783	0.0015	0.0050	0.0000	0.0157
Germany	0.9538	0.0029	0.0106	0.0030	0.0319
Estonia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Ireland	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Greece	0.9109	0.0000	0.0000	0.0125	0.0853
Spain	0.9299	0.0000	0.0081	0.0138	0.0534
France	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Croatia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Italy	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Cyprus	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Latvia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Lithuania	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Luxembourg	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Hungary	0.8135	0.0000	0.0744	0.0033	0.1516
Malta	0.9546	0.0015	0.0060	0.0000	0.0401
Netherlands	0.9648	0.0042	0.0011	0.0000	0.0312
Austria	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Poland	0.9262	0.0000	0.0000	0.0457	0.0340
Portugal	0.8639	0.0057	0.0086	0.0000	0.1432
Romania	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Slovenia	0.9033	0.0000	0.0994	0.0045	0.0032
Slovakia	0.7795	0.0000	0.1255	0.0394	0.1179
Finland	0.8955	0.0000	0.0022	0.0055	0.1090
Sweden	0.9569	0.0000	0.0000	0.0000	0.0451
United Kingdom	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000

MODEL 1	2005 – 2007				
	Skóre	Neefektívnosť výstupu – potenciál na zlepšenie v %			
		Y	P	U	F
Belgium	0.9839	0.0000	0.0031	0.0000	0.0133
Bulgaria	0.3000	0.0000	0.2252	0.0051	2.1028
Czech Republic	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Denmark	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Germany	0.9125	0.0000	0.0000	0.0077	0.0882
Estonia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Ireland	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Greece	0.7623	0.0000	0.0274	0.0030	0.2815
Spain	0.8365	0.0000	0.0275	0.0019	0.1661
France	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Croatia	0.8992	0.0000	0.0172	0.0106	0.0842
Italy	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Cyprus	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Latvia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Lithuania	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Luxembourg	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Hungary	0.8152	0.0000	0.1061	0.0000	0.1206
Malta	0.8714	0.0000	0.0145	0.0000	0.1331
Netherlands	0.9066	0.0000	0.0029	0.0000	0.1002
Austria	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Poland	0.9488	0.0000	0.0018	0.0192	0.0330
Portugal	0.7930	0.0016	0.0079	0.0002	0.2513
Romania	0.6909	0.0000	0.2139	0.0001	0.2333
Slovenia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Slovakia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Finland	0.9534	0.0000	0.0116	0.0000	0.0373
Sweden	0.8687	0.0000	0.0102	0.0000	0.1409
United Kingdom	0.9966	0.0000	0.0008	0.0000	0.0026

MODEL 1	2008 – 2010				
	Skóre	Neefektívnosť výstupu – potenciál na zlepšenie v %			
		Y	P	U	F
Belgium	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Bulgaria	0.7336	0.0000	0.0918	0.0000	0.2714
Czech Republic	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Denmark	0.9873	0.0022	0.0000	0.0000	0.0106
Germany	0.9377	0.0000	0.0000	0.0000	0.0664
Estonia	0.8450	0.0106	0.1058	0.0139	0.0532
Ireland	0.9123	0.0046	0.0613	0.0106	0.0196
Greece	0.7318	0.0057	0.0225	0.0036	0.3346
Spain	0.8909	0.0000	0.0104	0.0258	0.0862
France	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Croatia	0.9260	0.0025	0.0179	0.0077	0.0519
Italy	0.9833	0.0006	0.0000	0.0017	0.0147
Cyprus	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Latvia	0.6748	0.0158	0.3115	0.0212	0.1334
Lithuania	0.8233	0.0060	0.1257	0.0156	0.0673
Luxembourg	0.9210	0.0016	0.0179	0.0000	0.0662
Hungary	0.9204	0.0005	0.0657	0.0074	0.0128
Malta	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Netherlands	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Austria	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Poland	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Portugal	0.7700	0.0000	0.0043	0.0055	0.2888
Romania	0.8094	0.0000	0.1541	0.0000	0.0813
Slovenia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Slovakia	0.9779	0.0000	0.0000	0.0105	0.0121
Finland	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Sweden	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
United Kingdom	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000

MODEL 1	2011 – 2013				
	Skóre	Neefektívnosť výstupu – potenciál na zlepšenie v %			
		Y	P	U	F
Belgium	0.9908	0.0022	0.0009	0.0037	0.0024
Bulgaria	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Czech Republic	0.9963	0.0032	0.0000	0.0000	0.0006
Denmark	0.9130	0.0027	0.0000	0.0019	0.0906
Germany	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Estonia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Ireland	0.9741	0.0016	0.0000	0.0202	0.0048
Greece	0.8747	0.0201	0.0230	0.0544	0.0458
Spain	0.9427	0.0051	0.0000	0.0558	0.0000
France	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Croatia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Italy	0.9815	0.0068	0.0023	0.0097	0.0000
Cyprus	0.9254	0.0103	0.0145	0.0157	0.0401
Latvia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Lithuania	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Luxembourg	0.9306	0.0004	0.0040	0.0000	0.0701
Hungary	0.9549	0.0027	0.0335	0.0110	0.0000
Malta	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Netherlands	0.8537	0.0033	0.0000	0.0000	0.1681
Austria	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Poland	0.9581	0.0000	0.0146	0.0024	0.0267
Portugal	0.9326	0.0089	0.0125	0.0255	0.0254
Romania	0.9434	0.0000	0.0324	0.0000	0.0276
Slovenia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Slovakia	0.9519	0.0000	0.0136	0.0195	0.0174
Finland	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Sweden	0.9181	0.0000	0.0043	0.0025	0.0825
United Kingdom	0.9594	0.0012	0.0115	0.0039	0.0257

MODEL 2	1999 – 2001				
	Skóre	Neefektívnosť výstupu – potenciál na zlepšenie v %			
		Y	P	U	F
Belgium	0.9729	0.0033	0.0000	0.0101	0.0145
Bulgaria	0.6719	0.0059	0.1768	0.0481	0.2577
Czech Republic	0.7933	0.0083	0.0138	0.0174	0.2211
Denmark	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Germany	0.9015	0.0051	0.0000	0.0128	0.0915
Estonia	0.7557	0.0030	0.0363	0.0337	0.2502
Ireland	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Greece	0.7723	0.0033	0.0000	0.0241	0.2675
Spain	0.8362	0.0013	0.0000	0.0257	0.1688
France	0.9520	0.0017	0.0000	0.0148	0.0339
Croatia	0.7656	0.0104	0.0351	0.0407	0.2200
Italy	0.9598	0.0002	0.0000	0.0150	0.0266
Cyprus	0.8191	0.0043	0.0057	0.0057	0.2051
Latvia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Lithuania	0.7870	0.0014	0.0000	0.0367	0.2326
Luxembourg	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Hungary	0.4781	0.0065	0.7210	0.0109	0.3532
Malta	0.8214	0.0065	0.0000	0.0089	0.2020
Netherlands	0.9169	0.0070	0.0019	0.0022	0.0795
Austria	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Poland	0.6376	0.0074	0.2500	0.0409	0.2700
Portugal	0.6654	0.0074	0.0019	0.0066	0.4870
Romania	0.3805	0.0094	0.0000	0.0117	0.2315
Slovenia	0.6786	0.0054	0.2903	0.0122	0.1658
Slovakia	0.4605	0.0117	0.8306	0.0494	0.2800
Finland	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Sweden	0.9420	0.0056	0.0000	0.0093	0.0466
United Kingdom	0.8608	0.0055	0.0000	0.0071	0.1491

MODEL 2	2002 – 2004				
	Skóre	Neefektívnosť výstupu – potenciál na zlepšenie v %			
		Y	P	U	F
Belgium	0.9951	0.0006	0.0000	0.0028	0.0015
Bulgaria	0.8420	0.0000	0.0529	0.0196	0.1151
Czech Republic	0.7792	0.0000	0.0130	0.0102	0.2601
Denmark	0.9457	0.0046	0.0000	0.0004	0.0524
Germany	0.9056	0.0078	0.0000	0.0162	0.0802
Estonia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Ireland	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Greece	0.7986	0.0000	0.0152	0.0116	0.2253
Spain	0.7918	0.0009	0.0191	0.0212	0.2217
France	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Croatia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Italy	0.8738	0.0062	0.0000	0.0112	0.1270
Cyprus	0.8164	0.0016	0.0101	0.0007	0.2124
Latvia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Lithuania	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Luxembourg	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Hungary	0.7118	0.0000	0.1049	0.0004	0.2996
Malta	0.8790	0.0045	0.0000	0.0055	0.1276
Netherlands	0.9399	0.0063	0.0082	0.0009	0.0486
Austria	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Poland	0.7936	0.0000	0.0102	0.0485	0.2014
Portugal	0.7180	0.0072	0.0160	0.0080	0.3616
Romania	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Slovenia	0.7998	0.0000	0.1159	0.0055	0.1289
Slovakia	0.6970	0.0000	0.1574	0.0361	0.2412
Finland	0.9451	0.0019	0.0073	0.0142	0.0348
Sweden	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
United Kingdom	0.8550	0.0006	0.0018	0.0030	0.1642

MODEL 2	2005 – 2007				
	Skóre	Neefektívnosť výstupu – potenciál na zlepšenie v %			
		Y	P	U	F
Belgium	0.9367	0.0011	0.0000	0.0048	0.0616
Bulgaria	0.2296	0.0000	0.1931	0.0042	3.1589
Czech Republic	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Denmark	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Germany	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Estonia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Ireland	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Greece	0.6089	0.0044	0.0029	0.0126	0.6224
Spain	0.6890	0.0045	0.0029	0.0114	0.4327
France	0.9270	0.0014	0.0000	0.0000	0.0773
Croatia	0.7579	0.0007	0.0000	0.0192	0.2996
Italy	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Cyprus	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Latvia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Lithuania	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Luxembourg	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Hungary	0.6927	0.0072	0.0716	0.0078	0.3570
Malta	0.7284	0.0023	0.0000	0.0061	0.3645
Netherlands	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Austria	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Poland	0.9071	0.0000	0.0000	0.0225	0.0799
Portugal	0.6674	0.0047	0.0000	0.0116	0.4821
Romania	0.5949	0.0000	0.1811	0.0022	0.4976
Slovenia	0.8759	0.0000	0.0000	0.0020	0.1396
Slovakia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Finland	0.9399	0.0002	0.0000	0.0087	0.0550
Sweden	0.9876	0.0009	0.0000	0.0068	0.0049
United Kingdom	0.9113	0.0001	0.0000	0.0000	0.0972

MODEL 2	2008 – 2010				
	Skóre	Neefektívnosť výstupu – potenciál na zlepšenie v %			
		Y	P	U	F
Belgium	0.8902	0.0002	0.0327	0.0001	0.0903
Bulgaria	0.6069	0.0000	0.1341	0.0000	0.5135
Czech Republic	0.8551	0.0000	0.0470	0.0000	0.1224
Denmark	0.9652	0.0045	0.0072	0.0000	0.0244
Germany	0.9736	0.0007	0.0174	0.0000	0.0090
Estonia	0.7900	0.0151	0.1270	0.0119	0.1118
Ireland	0.8121	0.0090	0.0799	0.0086	0.1339
Greece	0.6009	0.0076	0.0420	0.0062	0.6084
Spain	0.7672	0.0032	0.0272	0.0259	0.2471
France	0.8777	0.0019	0.0179	0.0026	0.1170
Croatia	0.8030	0.0068	0.0339	0.0057	0.1989
Italy	0.8599	0.0049	0.0147	0.0000	0.1432
Cyprus	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Latvia	0.6777	0.0211	0.3340	0.0212	0.0993
Lithuania	0.7557	0.0104	0.1480	0.0136	0.1513
Luxembourg	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Hungary	0.8114	0.0048	0.0845	0.0054	0.1376
Malta	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Netherlands	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Austria	0.9691	0.0003	0.0085	0.0000	0.0231
Poland	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Portugal	0.6352	0.0014	0.0262	0.0074	0.5392
Romania	0.6964	0.0010	0.1812	0.0000	0.2536
Slovenia	0.8702	0.0031	0.0279	0.0000	0.1181
Slovakia	0.8934	0.0000	0.0129	0.0117	0.0948
Finland	0.9307	0.0050	0.0100	0.0000	0.0596
Sweden	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
United Kingdom	0.8806	0.0041	0.0135	0.0000	0.1179

MODEL 2	2011 – 2013				
	Skóre	Neefektívnosť výstupu – potenciál na zlepšenie v %			
		Y	P	U	F
Belgium	0.8649	0.0000	0.0128	0.0060	0.1373
Bulgaria	0.8845	0.0000	0.0209	0.0189	0.0907
Czech Republic	0.8605	0.0000	0.0042	0.0038	0.1542
Denmark	0.9641	0.0000	0.0097	0.0050	0.0226
Germany	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Estonia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Ireland	0.9135	0.0000	0.0093	0.0252	0.0602
Greece	0.7605	0.0150	0.0310	0.0573	0.2116
Spain	0.8235	0.0013	0.0009	0.0614	0.1506
France	0.8689	0.0000	0.0012	0.0117	0.1378
Croatia	0.8682	0.0017	0.0000	0.0298	0.1203
Italy	0.8600	0.0024	0.0092	0.0139	0.1374
Cyprus	0.7917	0.0054	0.0223	0.0183	0.2171
Latvia	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Lithuania	0.9911	0.0000	0.0000	0.0024	0.0066
Luxembourg	0.9857	0.0000	0.0132	0.0000	0.0013
Hungary	0.8726	0.0000	0.0450	0.0144	0.0865
Malta	0.9176	0.0000	0.0144	0.0019	0.0735
Netherlands	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Austria	1.0000	0.0000	0.0000	0.0000	0.0000
Poland	0.8767	0.0000	0.0170	0.0074	0.1163
Portugal	0.8084	0.0041	0.0202	0.0281	0.1846
Romania	0.8456	0.0000	0.0452	0.0019	0.1355
Slovenia	0.9425	0.0061	0.0000	0.0096	0.0453
Slovakia	0.8912	0.0000	0.0249	0.0226	0.0747
Finland	0.8647	0.0000	0.0095	0.0065	0.1404
Sweden	0.9756	0.0000	0.0183	0.0041	0.0027
United Kingdom	0.8357	0.0000	0.0258	0.0061	0.1647

ZHRNUTIE

Zapojenie do integračných procesov v Európe prinieslo Slovensku nielen výhody a priaznivé prostredie pre ďalší rozvoj ekonomiky, ale aj viaceré záväzky, obmedzenia, výzvy a riziká. Ako sa konštatuje v prvej kapitole tejto monografie, členstvo v EÚ umožňuje okrem iného využívať výhody spojené so štyrmi základnými slobodami – voľný pohyb tovaru, služieb, osôb a kapitálu – vrátane väčšej ponuky výrobkov, prílevu zahraničného kapitálu z krajín EÚ (s následnými efektmi na vývoj platobnej bilancie, štruktúrne zmeny v ekonomike, transfer technológií a *know-how*), ako aj rozšírenia možností podnikat', pracovať, študovať či cestovať v iných členských štátoch. Na druhej strane však vstup do EÚ znamenal aj presun mnohých dôležitých kompetencií v rôznych oblastiach vrátane obchodnej a poľnohospodárskej politiky z národnej na európsku úroveň. Zároveň priniesol mnohokrát nadmernú reguláciu či odlev kvalifikovanej pracovnej sily do zahraničia.

Prijatie jednotnej meny euro v roku 2009 znamenalo pre Slovensko zníženie transakčných nákladov, elimináciu kurzového rizika voči euru, zosilnenie tlaku na vykonávanie fiškálnej politiky, ako aj zvýšenie cenovej transparentnosti. Optimistické očakávania z obdobia pred vstupom do eurozóny ohľadne výraznejšieho nárastu zahraničného obchodu, vyššieho prílevu priamych zahraničných investícií a následne aj vyššieho ekonomického rastu a zrýchlenia konvergenčného procesu sa však zatiaľ vzhľadom na prebiehajúcu krízu nenapĺňajú. Navyše k nevýhodám prijatia eura, spočívajúcim najmä v strate suverenity v menovej politike, pribúdajú ďalšie nevýhody, náklady a riziká. Medzi ne možno zaradiť najmä spoluzodpovednosť za dlhy iných členských štátov a postupný presun ďalších kompetencií z národných vlád na úroveň EÚ.

Vzhľadom na turbulentný vývoj v posledných piatich rokoch, na ktorý reagovala EÚ mnohými zásadnými opatreniami, nadobúdajú vplyvy európskej integrácie na členské štáty nové dimenzie. Zvlášť teraz, v období pokračujúceho prehlbovania európskej integrácie s jeho ďalekosiahlymi dôsledkami, je mimoriadne dôležité vo väčšej miere na národnej úrovni diskutovať možné efekty v súčasnosti realizovaných a v blízkej budúcnosti

plánovaných integračných krokov v EÚ/eurozóne na SR ako jej členský štát. Na základe takejto, hlbšej diskusie by následne mohli predstavitelia SR na európskej pôde zaujať kompetentné a pre krajinu z dlhodobého hľadiska prospešné postoje. V tomto smere bude dobrou príležitosťou aj obdobie predsedníctva v Rade EÚ, ktorého sa SR po prvýkrát v histórii ujme v druhom polroku 2016.

Nasledujúca, druhá kapitola skúma výkonnosť aj stabilitu slovenskej ekonomiky, ktoré sa v priebehu prvej dekády fungovania v EÚ zlepšili, a to aj napriek tomu, že približne polovica spomínanej dekády bola poznačená problematickým vývojom európskej ekonomiky (celoeurópskou recesiou alebo stagnáciou). Nie je správne tvrdiť, že dôvodom vyššej výkonnosti alebo lepšej stability slovenskej ekonomiky je práve členstvo v EÚ. Integrácia do EÚ nie je dostatočne vysvetľujúcim faktorom zmien v ekonomike, ale je takým spolupôsobiacim faktorom, ktorý možno ťažko oddeliť od ostatných faktorov vývoja a je takmer nemožné skúmať ho izolovane.

Výkon slovenskej ekonomiky v období po vstupe SR do EÚ sa oproti svojej východiskovej úrovni zvýšil približne o 20 percentuálnych bodov (voči EÚ 15, ale aj voči EÚ 28 – pozri prvá kapitola). Slovenská ekonomika patrila v reálnej konvergencii k najúspešnejším spomedzi krajín strednej a východnej Európy. Relatívne úspešná reálna konvergencia ekonomiky ako celku však bola sprevádzaná výraznejšou regionálnou diferenciáciou. Navyše niektoré sociálno-ekonomické parametre značne zaostali za vývojom výkonnosti ekonomiky. Makroekonomické nerovnováhy prestali byť stále prítomným rizikom vývoja ekonomiky – dynamika cenovej hladiny sa priblížila k takým hodnotám, aké sú obvyklé vo vyspelejších ekonomikách, a vonkajšia rovnováha s ekonomickým rastom prestali byť vzájomne sa vylučujúcimi javmi. Zvýšila sa však závislosť ekonomiky od vývoja vonkajšieho dopytu.

Efekty členstva v EÚ sa sotva dajú vyjadriť v nejakých exaktných kvantifikáciách. Podstatným kanálom vplyvu totiž bolo, že príprava na členstvo, ako aj samotné členstvo pomohli dokončiť ekonomickú transformáciu krajín strednej a východnej Európy – z hybridných post-socialistických ekonomík sa v procese integrácie (a často pod nátlakom

inštitúcií EÚ) stali ekonomiky aspoň v hrubých črtách porovnateľné so štandardnými európskymi ekonomikami. Možno však pomenovať aj niektoré priame a jednoznačné efekty integrácie: Vonkajšie zdroje vo forme kapitálových transferov sa stali významným zdrojom tvorby nového majetku v slovenskej ekonomike. Pomáhajú tak prekonať podkapitalizovanosť a vytvárať predpoklady pre ďalší rast.

Predmetom skúmania v tretej kapitole boli štrukturálne zmeny v slovenskej ekonomike. Tie pokračovali po vstupe do EÚ v trendoch, ktoré sú charakteristické pre vyspelé trhové ekonomiky, t. j. v znižovaní podielu primárneho a sekundárneho sektora a vo zvyšovaní podielu terciárneho sektora. Vzhľadom na to, že podobné zmeny v štruktúre ekonomiky sa realizovali aj v ostatných štátoch EÚ 28, konvergenčný efekt štrukturálnych zmien na Slovensku k priemeru EÚ 28 bol relatívne slabý. V spracovateľskom priemysle, a najmä v stavebníctve sa prevaha SR posilnila tak z pohľadu pridanej hodnoty, ako aj z pohľadu zamestnanosti. Zaostávanie v celkových službách za ich pozíciou v EÚ 28 sa len čiastočne zmiernilo. Významný je posun v konvergencii v trhových službách, kým v netrhových službách sa zaostávanie prehĺbilo. V pôdohospodárstve zostal podiel na tvorbe pridanej hodnoty v porovnaní s priemerom EÚ 28 vysoko nadpriemerný, v zamestnanosti však klesol na 62 % úrovne EÚ.

Vstup do EÚ priniesol Slovenskej republike pomerne silný rast priamych zahraničných investícií, predovšetkým do spracovateľského priemyslu. Jeho výsledkom je zvýšenie exportnej výkonnosti slovenskej ekonomiky a tesnejšia integrácia slovenskej produkcie s inými krajinami. Dokonca to viedlo k stabilizácii, resp. až k miernemu posilneniu podielu domácej pridanej hodnoty obsiahnutej v exporte krajiny, ktorý do roku 2004 dlhodobo klesal. Výzvou pre slovenskú ekonomiku je aj naďalej zvýšenie výkonnosti domáceho podnikateľského sektora, ktorý zaostáva za zahraničím kontrolovanými podnikmi.

Ako sa uvádza vo štvrtej kapitole, výkonnosť slovenskej ekonomiky v mnohých oblastiach kvalitatívnych faktorov ekonomického rozvoja patrí medzi najnižšie v rámci EÚ. Väčšina dimenzií inovačného systému, systému výskumu a vývoja a vzdelávacieho systému zatiaľ nenapĺňa predpoklady budúceho motora ekonomického rastu a zamestnanosti.

Hoci oblasti výskumu a vývoja, inovačného rozvoja, ľudského kapitálu a vzdelávania boli pravidelne zaradované medzi prioritné oblasti množstva národných strategických dokumentov, reálna implementácia konkrétnych nástrojov zaostáva za predsavzatiami.

Pokiaľ ide o výskum a vývoj, Slovensko zaostáva vo výške financovania, vo výške podielu podnikového výskumu a vývoja aj v patentovej aktivite. Vzdelávací systém ako kľúčový faktor ekonomického rozvoja vykazuje taktiež množstvo nedostatkov, predovšetkým v oblasti financovania. Doterajší inovačný a technologický rozvoj vychádzal z dovozu poznatkov zo zahraničia. Signifikantným javom politík zameraných na inovácie, výskum a vývoj alebo vzdelávanie je silná orientácia na financovanie zo zdrojov EÚ. A hoci v posledných rokoch možno sledovať isté dobíhanie deficitu vo využívaní štrukturálnych fondov EÚ, očakávané ekonomické efekty sa prejavia až neskôr.

Aj v prípade ukazovateľov zamestnanosti a nezamestnanosti, ktorým sa venuje piata kapitola, sa Slovensko zaraduje k najmenej úspešným štátom EÚ, a to i napriek opakovanému zaradeniu priorít cielených na zvyšovanie zamestnanosti do strategických dokumentov. Rozsah celkovej nezamestnanosti, ale najmä nezamestnanosť nízkokvalifikovaných osôb, osôb bez predošlej praxe, nezamestnanosť mladých ľudí a výsledná dlhodobá nezamestnanosť predstavujú kritické miesta slovenského trhu práce. Ich príčiny možno okrem iného hľadať v charaktere hospodárskeho rastu a v nízkej elasticite zamestnanosti v SR, keď ekonomika nie je schopná vytvárať príležitosti pre znevýhodnené skupiny na trhu práce. Odstránenie týchto príčin vyžaduje systematicky vytvárať podmienky na kvalitný udržateľný ekonomický rast, ktorý by sa spájal nielen s rastom efektívnosti (produktivity), ale aj s tvorbou pracovných miest.

Finančné prostriedky doteraz investované z fondov EÚ do zvyšovania zamestnanosti zatiaľ uvedené problémy nedokázali vyriešiť. Navyše, využitie týchto zdrojov je časovo limitované a národná politika trhu práce v súčinnosti s ostatnými politikami by mala hľadať riešenia nielen v podobe selektívnych opatrení, ale sústrediť sa na koncepčné otázky, ako sú podpora zvyšovania kvality podnikateľského prostredia a možností podnikania vôbec či zlepšenie cielenia vzdelávania, čím by sa vytvárali

podmienky na vznik nových pracovných miest plošne, a nie selektívne, v inej kvalite a štruktúre. Iniciatívy zamerané na súlad vzdelávacieho procesu s potrebami trhu práce pritom majú zahŕňať nielen riešenie otázky podkvalifikovanosti pracovníkov, ale i riešenie problému prevzdelanosti.

Jedným z dôsledkov nepriaznivej situácie na trhu práce je pracovná emigrácia. Potrebné inštitucionálne prostredie pre pracovnú migráciu sa vytvorilo najmä vďaka členstvu v EÚ spojenému s voľným pohybom pracovnej sily. Najprirodzenejšou cestou odstránenia dlhodobého dosahovaného záporného salda pracovnej migrácie v SR je pritom vytváranie vhodného ekonomicky atraktívneho prostredia, v ktorom existujú podnety na prílev kvalifikovanej pracovnej sily na Slovensko.

Verejné financie SR prešli v poslednej dekáde zmenami, ktoré výrazným spôsobom prispeli k vyššej efektivite a transparentnosti ich fungovania. Ako sa však konštatuje v šiestej kapitole, reformy sa vo veľkej miere obmedzili na samotné fungovanie verejných financií, k zásadnej zmene štruktúry príjmov a výdavkov nedošlo. V reakcii na finančnú a hospodársku krízu boli do systému riadenia verejných financií implementované legislatívne opatrenia dohodnuté na úrovni EÚ s cieľom stabilizovať verejné financie v európskych krajinách a smerovať k vyrovnaným rozpočtom.

Z hľadiska celkového hospodárenia verejných financií zaznamenáva SR sústavné deficitné hospodárenie. Zatiaľ čo od roku 2003 dochádzalo k postupnému zlepšovaniu hospodárenia (najmä vďaka akcelerujúcemu ekonomickému rastu a nutnosti splniť kritériá na vstup do eurozóny a len sčasti vďaka konsolidačnému úsiliu), nástup krízy prispel k zásadnému obratu tohto pozitívneho trendu. Primárnym prejavom zhoršenia kondície verejných financií bol postupný rast hrubého dlhu verejnej správy, ktorý od roku 2003 do roku 2013 vzrástol vo vzťahu k HDP o 13,1 percentuálneho bodu. Na výške dlhu sa negatívne prejavili aj záväzky SR voči záchranným mechanizmom eurozóny. V nasledujúcich rokoch bude nevyhnutné sústrediť pozornosť na zlepšenie výberu priamych aj nepriamych daní, pristúpiť k reforme neefektívnych výdavkov

v sektoroch chronicky generujúcich dlhy a stabilizovať dôchodkový a daňový systém.

Slovenská republika sa členstvom v EÚ dostala do pozície čistého príjemcu z rozpočtu EÚ, pričom jej čistá pozícia od roku 2004 kontinuálne rástla. Z hľadiska štruktúry príjmov prispieva k čistej pozícii SR najviac čerpanie výdavkov v kapitole Udržateľný rast a v rámci nej v podkapitole Súdržnosť pre rast a zamestnanosť. Čerpanie operačných programov však dosiaľ nepostupuje optimálnym tempom a hrozí reálne prepadnutie nevyčerpaných zdrojov. Preto je nevyhnutné nastaviť systém riadenia politiky súdržnosti tak, aby sa v novom programovom období tieto nedostatky v čo najväčšej miere eliminovali.

Tvorcovia hospodárskej politiky v krajinách EÚ musia pri dosahovaní jej cieľov brať do úvahy rôzne vzťahy, ktoré medzi jednotlivými cieľmi existujú. V stručnom prehľade ekonomických teórií, ale aj vývoja praktickej hospodárskej politiky poukazuje záverečná, siedma kapitola na substitučné a komplementárne vzťahy medzi ekonomickým rastom, infláciou, nezamestnanosťou a vonkajšou rovnováhou. Tieto vzťahy sa často menia vzhľadom na dĺžku časového obdobia, ktoré je predmetom výskumu. Z hodnotenia úspešnosti dosahovania jednotlivých cieľov hospodárskej politiky v krajinách EÚ 28 vyplýva, že aj napriek spomaleniu ekonomického rastu v pokrízovom období stále dochádza k reálnej konvergencii medzi jednotlivými ekonomikami. Reálnu konvergenciu zároveň sprevádza nominálna konvergencia, čo sa vo všeobecnosti prejavilo vyššími mierami inflácie v krajinách bývalého východného bloku. Vo väčšine krajín bol pokles nezamestnanosti po roku 1995 prerušený až hospodárskou krízou v roku 2008. Aj keď EÚ 28 ako celok má vo vzťahu k tretím krajinám takmer vyrovnanú platobnú bilanciu, vnútri EÚ naďalej pretrvávajú pomerne veľké nerovnováhy v zahraničnom obchode.

Pri hodnotení efektívnosti hospodárskej politiky prostredníctvom metódy DEA dosiahlo najlepšie výsledky Rakúsko, ktorého hospodársko-politický mix jednotlivých cieľov dosahoval najpriaznivejšie hodnoty počas všetkých období. Za úspechom hospodárskej politiky Rakúska stojí okrem iného záväzok budovať sociálne trhové hospodárstvo so silným sociálnym partnerstvom medzi odbormi, zástupcami z priemyslu, vlády

i akademického sektora. Veľmi dobré sekundárne vzdelanie, efektívne vyššie vzdelávanie a aktívna politika zamestnanosti vytvárajú priestor pre flexibilný pracovný trh. Spolu s kvalitným zdravotným systémom, nízkymi príjmovými rozdielmi a stabilným domácim dopytom môžu byť uvedené charakteristiky hospodárskej politiky Rakúska inšpiráciou pre ostatné krajiny EÚ vrátane Slovenska.

Záverom je potrebné konštatovať, že témy a problémy skúmané v tejto monografii pravdaže nepredstavujú vyčerpávajúce zhodnotenie vývoja slovenskej ekonomiky v kontexte EÚ počas poslednej dekády. Autori však veria, že monografia poskytla čitateľom cenné poznatky, zaujímavé pohľady, ako aj odpovede na niektoré otázky, a zároveň môže byť inšpiráciou pre ďalší výskum v tejto oblasti.

LITERATÚRA

Literatúra k 1. kapitole:

EK (2011): Zelená kniha o uskutočniteľnosti zavedenia stabilizačných dlhopisov. KOM(2011) 818. Brusel 23. 11. 2011. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0818:FIN:SK:PDF>>.

EK (2012): Konceptia rozsiahlej a skutočnej hospodárskej a menovej únie: spustenie celoeurópskej diskusie. Brusel 28. 11. 2012. <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1272_sk.htm>.

EUROPEAN COMMISSION (2013): Report From The Commission to the European Parliament, the Council, the European Central Bank and the European Economic and Social Committee. Alert Mechanism Report 2014. COM(2013) 790 final. Brussels 13. 11. 2013. <http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/2014/amr2014_en.pdf>.

EUROSTAT (2014): Statistics Database. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database>.

INESS (2013): Euro kríza. Projekt INESS. Účet za euro. <<http://eurokriza.sk/ucet-za-euro/>>.

MF SR – NBS (2003): Stratégia prijatia eura v SR. <http://www.nbs.sk/_img/Documents/_PUBLIK_NBS_EURO/STRATEGIA_PRIJATIA_EURA_SK.pdf>.

MF SR – NBS (2004): Konkretizácia stratégie prijatia eura v SR. <http://www.nbs.sk/_img/Documents/_PUBLIK_NBS_EURO/KONKRETIZACIA_STRATEGIE_ZAVEDENIA_EURA_SK.pdf>.

MF SR (2012): Národný program reforiem Slovenskej republiky 2012. <http://www.finance.gov.sk/Components/CategoryDocuments/s_LoadDocument.aspx?categoryId=8046&documentId=7253>.

MORVAY, K. – FRANK, K. – GABRIELOVÁ, H. – HVOZDÍKOVÁ, V. – JECK, T. – OKÁLI, I. – ŠIKULOVÁ, I. (2014): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2013 a výhľad do roku 2015. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 128 s. ISBN 978-80-7144-224-0. <http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/245_hospodarsky_vyvoj_sr_v_roku_2013.pdf>.

NBS (2004): Menový program NBS do roku 2008.

<http://www.nbs.sk/_img/Documents/MPOL/mprog/2008.pdf>.

ŠUSTER, M. a kol. (2006): Vplyv zavedenia eura na slovenské hospodárstvo. Bratislava: Odbor výskumu NBS.

<http://www.nbs.sk/_img/Documents/PUBLIK/06_kol1.pdf>.

<www.bankofengland.co.uk>

<www.ecb.int>

<www.europskaunia.sk>

<www.federalreserve.gov>

<www.nbs.sk>

Literatúra k 2. kapitole:

DATABÁZY EUROSTAT: National Accounts.

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/national_accounts/data/database>.

EDERER, S. – RESCHENHOFER, P. (2013): Macroeconomic Imbalances in the EU. [Working Papers Series 42.] WWWforEurope project. Brussels: European Commission.

GABRIELOVÁ, H. (2012): Štruktúra slovenskej ekonomiky pred a po recesii. [Working Papers 41.] Bratislava: EÚ SAV, 33 s. ISSN 1337 – 5598.
<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/214_wp_41_gabrielova.pdf>.

HARMONISED INDICES OF CONSUMER PRICES.

<<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/hicp/data/database>>.

KOŠTA, J. a kol. (2011): Aktuálne problémy trhu práce v Slovenskej republike po vstupe do Európskej menovej únie. Bratislava: EÚ SAV, 282 s. ISBN 978-80-7144-190-8.

<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/166_monografia_kosta_a_kolektiv.pdf>

LABOUR MARKET.

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/employment_unemployment_lfs/data/database>.

MORVAY, K. a kol. (2005): Transformácia ekonomiky: skúsenosti Slovenska. Bratislava: Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, 328 s. ISBN 80-7144-143-0.

<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/31_transekonom.pdf>.

MORVAY, K. a kol. (2014): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2013 a výhľad do roku 2015. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 128 s. ISBN 978-80-7144-224-0.

<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/245_hospodarsky_vyvoj_sr_v_roku_2013.pdf>.

OECD (1999): OECD Economic Surveys: Slovak Republic. March 1999.

OECD (2012): OECD Economic Surveys: Slovak Republic. December 2012.

OKÁLI, I. (1998): Vonkajšia ekonomická (ne)rovnováha SR. In: Podpora rastu exportnej výkonnosti – základ hospodárskej stratégie transformácie slovenskej ekonomiky. Bratislava: Jamex pre Katedru medzinárodného obchodu OF EU. ISBN 80-967910-0-1.

ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR: Online databáza Slovstat.

Literatúra k 3. kapitole:

BLAAS, G. (2013): Poľnohospodárstvo a potravinárstvo Slovenska z hľadiska prechodu k vyššiemu štádiu rozvoja. [Working Papers 52.] Bratislava: EÚ SAV, 46 s. ISSN 1337-5598.

<http://ekonom.sav.sk/uploads/journals/238_blaas_vo_worde1.pdf>.

EC (European Commission) (2002): Industrial Policy in an Enlarged Europe. COM (2002) 714. Brussels 11. 12. 2002.

EC (2005): Implementing the Community Lisbon Programme. A Policy Framework to Strengthen EU Manufacturing – Towards a More Integrated Approach for Industrial Policy. COM (2005) 474 final. Brussels 5. 10. 2005.

EC (2010): Europe 2020. A Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth. COM(2010) 2020 final. Brussels: European Commission.

EC (2012): A Stronger European Industry for Growth and Economic Recovery. Industrial Policy Communication Update. COM(2012) 582/3. Brussels 10. 10. 2012.

EC (2013): European Competitiveness Report 2013: Towards Knowledge Driven Reindustrialisation. Brussels: European Commission.

<http://ec.europa.eu/enterprise/policies/industrial-competitiveness/competitiveness-analysis/european-competitiveness-report/files/eu-2013-eur-comp-rep_en.pdf>.

EUROSTAT (2013): Štatistická databáza.

FÜRST, E. (2013): Renaissance der Industriepolitik? Wien: Österreichische Gesellschaft für Europapolitik: ÖGfE Policy Brief, 05'2013.
<http://oegfe.at/cms/uploads/media/OEGfE_Policy_Brief-2013.05.pdf>.

GABRIELOVÁ, H. (2010): Nové trendy v európskej priemyselnej politike. Ekonomický časopis/Journal of Economics, 58, č. 9, s. 888 – 908.

GABRIELOVÁ, H. (2012): Štruktúra slovenskej ekonomiky pred a po recesii. [Working Papers 41.] Bratislava: EÚ SAV, s. 33. ISSN 1337 – 5598.
<http://ekonom.sav.sk/uploads/journals/214_wp_41_gabrielova.pdf>.

GABRIELOVÁ, H. (2013): Slabé stránky slovenskej ekonomiky. In: MORVAY, K. (ed.): Pohľady na štruktúrne problémy slovenskej ekonomiky. [Zborník výskumných prác.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV – vydavateľstvo VEDA, s. 48 – 76. ISBN 978-80-7144-216-5.
<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/241_pohlady_na_strukturne_problemy_slovenskej_ekonomiky_-_final.pdf>

HABRMAN, M. (2013): Vplyv exportu na pridanie hodnoty a zamestnanosť v slovenskej ekonomike. [Working Papers 53.] Bratislava: EÚ SAV, 33 s. ISSN 1337-5598.
<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/239_wp_53_habrman.pdf>.

HUMMELS, D. – ISHII, J. – YI, K.-M. (2001): The Nature and Growth of Vertical Specialization in World Trade. Journal of International Economics, 54, č. 1, s. 75 – 96.

JOHNSON, R. C. – NOGUERA, G. (2012): Accounting for Intermediates: Production Sharing and Trade in Value Added. Journal of International Economics, 86, č. 2, s. 224 – 236.

LANDESMANN, M. (2000): Structural Change in the Transition Economies, 1989 – 1999. In: Economic Survey of Europe. Geneva: United Nations Economic Commission for Europe, č. 2/3, s. 95 – 123.

PENEDER, M. (2014): Warum die Neue Industriepolitik die Deindustrialisierung beschleunigen wird. FIW Policy Brief, No 23. Wien: BMWFJ.
<http://www.fiw.ac.at/fileadmin/Documents/Publikationen/Policy_Briefs/23_FIW_PolicyBrief_Peneder.pdf>.

PODKAMINER, L. (2013): Development Patterns of Central and EAST European Countries (in the Course of Transition and Following EU Accession). [Research Reports, No. 388.] Vienna: WIIW, July 2013.

STEHRER, R. – FOSTER, N. – de VRIES, G. (2012): Value Added and Factors in Trade: A Comprehensive Approach. [Working Papers, No. 80.] Vienna: WIIW.

STÖLLINGER R. – FOSTER-MCGREGOR, N. – HOLZNER M. – LANDESMANN, M. – PÖSCHL, J. – STEHRER, R. (2013): A „Manufacturing Imperative“ in the EU – Europe’s Position in Global Manufacturing and the Role of Industrial Policy. [Research Reports, No. 391.] Vienna: WIIW.

ŠIKULA, M. – GABRIELOVÁ, H. – CHOVAN, I. – KLAS, A. – KOŠTA, J. (2003): Determinanty formovania priemyselnej politiky v podmienkach globalizácie a integrácie. Bratislava: Ústav slovenskej a svetovej ekonomiky SAV, 166 s.

<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/41_determinanty_formovania_priem_politiky.pdf>.

ŠÚ SR (2000): Štatistická ročenka 2000. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.

VLÁDA SR (2013): Poznatkami k prosperite – Stratégia výskumu a inovácií pre inteligentnú špecializáciu Slovenskej republiky (RIS3 SK). Schválené na rokovaní vlády SR 13. 11. 2013.

Literatúra k 4. kapitole:

AMECO online (2014): Annual Macro-economic Database.

<[//ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/ameco/index_en.htm](http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/ameco/index_en.htm)>.

APVV (2011): Výročná správa 2010. Bratislava: Agentúru na podporu výskumu a vývoja.

<<http://www.apvv.sk/buxus/docs/agentura/vyroczne-spravy/vs-apvv-2010.pdf>>.

BRZICA, D. a kol. (2011): Spolupráca aktérov v technologickom a inovačnom rozvoji. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 227 s. ISBN 978-80-7144-189-2.

BUNČÁK, J. – DŽAMBAZOVIČ, R. – HRABOVSKÝ, M. – SOPÓCI, J. (2009): Názory občanov na budúcnosť Slovenska. Bratislava: Ekonomický ústav SAV.

DUMAN, P. – BALOG, M. – REHÁK, Š. – ZAUŠKOVÁ, A. – LOUČANOVÁ, E. (2009): Klastre na podporu rozvoja inovácií. Bratislava: Slovenská inovačná a energetická agentúra.

EC (2000): Lisbon Strategy. Brussels: European Commission.
<http://consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00100-r1.en0.htm>.

EC (2012): A Reinforced European Research Area Partnership for Excellence and Growth. Executive Summary of the Impact Assessment. Brussels: European Commission.
<http://ec.europa.eu/research/era/pdf/era-communication/era-impact-assessment-executive-summary_en.pdf>.

EC (2014): Innovation Union Scoreboard 2014. Brussels: European Commission.
<http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius/ius-2014_en.pdf>.

EK (2005): Společně k růstu a zaměstnanosti. Nový začátek lisabonské strategie. (Sdělení jarnímu zasedání Evropské rady). Brusel: Európska komisia.<<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52005DC0024&from=EN>>.

EK (2009): Závery Rady z 12. mája 2009 o strategickom rámci pre európsku spoluprácu vo vzdelávaní a odbornej príprave („ET 2020“). Úradný vestník Európskej únie 2009/C 119/02. Brusel: Európska komisia.

EK (2010): Hlavná iniciatíva stratégie Európa 2020. Únia inovácií. Brusel: Európska komisia.

EK (2012): Prehodnotenie vzdelávania: investície do zručností na dosiahnutie lepších sociálno-ekonomických výsledkov. COM(2012) 669 final. Brusel: Európska komisia.

EÚ (2014): Vzdelávanie, odborná príprava, mládež a šport. Brusel: Európska komisia.
<http://europa.eu/pol/pdf/flipbook/sk/education_training_youth_and_sport_sk.pdf>.

HERICH, J. (2013): Uplatnenie absolventov stredných škôl v praxi, sezóna 2012/2013. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva.

KLAS, A. a kol. (2005): Technologický a inovačný rozvoj v Slovenskej republike. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 390 s. ISBN 80-7144-147-3.

KLAS, A. (2006): Vývoj inštitúcií výskumu a vyššieho vzdelávania na Slovensku (860 – 2005). Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 191 s. ISBN 80-7144-156-2.

LAVENEX, S. (2009): Switzerland in the European Research Area: Integration Without Legislation. *Swiss Political Science Review*, 15, č. 4, s. 629 – 51.

MF SR (2004): Aktualizovaný konvergenčný program Slovenska pre roky 2004 – 2010. Bratislava: Ministerstvo financií Slovenskej republiky.

MF SR. (2006): Stratégia konkurencieschopnosti Slovenska do roku 2010 – Národná lisabonská stratégia. Bratislava: Ministerstvo financií SR. <<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?catID=3977>>.

MF SR (2008): Modernizačný program Slovensko 21. Bratislava: Ministerstvo financií Slovenskej republiky. <<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatId=84&NewsID=232>>.

MF SR (2011): Minerva 2.0 – Slovensko do prvej ligy. Bratislava: Ministerstvo financií Slovenskej republiky. <<http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=20088>>.

MF SR (2014): Národný program reforiem. Bratislava: Ministerstvo financií Slovenskej republiky. <<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=5197>>.

MH SR (2007): Inovačná stratégia SR na roky 2007 – 2013. Bratislava: Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky.

MH SR (2010): Inovačná politika SR na roky 2010 – 2013. Bratislava: Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky.

MH SR (2012): Správa o plnení opatrení Inovačnej stratégie SR a Inovačnej politiky SR za rok 2011 a prvý štvrtrok 2012. Číslo: 951/2012-1000. Bratislava: Ministerstvo hospodárstva Slovenskej republiky.

MŠ SR (2005): Výročná správa o stave vysokého školstva za rok 2004. Bratislava: Ministerstvo školstva Slovenskej republiky.

MŠVVŠ SR (2008): Stratégia plnenia Dlhodobého zámeru štátnej vednej a technickej politiky do roku 2015 na obdobie do roku 2010. Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

MŠVVŠ SR (2011): Aktualizácia dlhodobého zámeru štátnej vednej a technickej politiky do roku 2015 (Stratégia Fénix). Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

MŠVVŠ SR (2012): Akčný plán plnenia Stratégie celoživotného vzdelávania 2011. Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

MŠVVŠ SR (2013a): Správa o stave školstva na Slovensku na verejnú diskusiu. Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

MŠVVŠ SR (2013b): Výročná správa o stave vysokého školstva za rok 2012. Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

MŠVVŠ SR (2013c): Na centrá excelentnosti v Bratislavskom kraji pôjde 20 miliónov eur. Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. <<https://www.minedu.sk/na-centra-excelentnosti-v-bratislavskom-kraji-pojde-20-milionov-eur/>>.

MVRR SR (2006): Národný strategický referenčný rámec 2007 – 2013. Bratislava: Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja Slovenskej republiky.

MZV SR (2008): Zmluva o fungovaní Európskej únie. Bratislava: Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky.

MZVaEZ SR (2014): Hodnotiaca správa o 10 rokoch členstva SR v EÚ. Bratislava: Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky.

NARMSP (2013): Správa o stave malého a stredného podnikania v Slovenskej republike v roku 2012. Bratislava: Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania.

NSRR (2014). NSRR 2007 – 2013. Bratislava: Úrad vlády SR. <<http://www.nsrr.sk/cerpanie/>>.

NÚCEM (2013): PISA 2012. Prvé výsledky medzinárodného výskumu 15-ročných žiakov z pohľadu Slovenska. Bratislava: Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania. <http://www.nucem.sk/documents//27/medzinarodne_merania/pisa/publikacie_a_diseminacia/4_ine/PISA_2012_prezentacia.pdf>.

NÚCEM (2014): Základná informácia o výsledkoch štúdie OECD TALIS 2013. Bratislava: Národný ústav certifikovaných meraní vzdelávania. <http://www.nucem.sk/documents/27/medzinarodne_merania/talis/publikacie/ine/TALIS_2013_-_prvotne_zistenia.pdf>.

NÚCV (2012): Stratégia celoživotného vzdelávania 2011. Bratislava: Národný ústav celoživotného vzdelávania.

OECD (2013): Education at a Glance 2013. Paris: OECD.

PRANGE, H. – KAISER, R. (2005): The Open Method of Coordination in the European Research Area: A New Concept of Deepening Integration? *Comparative European Politics*, 3, č. 3, s. 289 – 306.

SIGNATÁRI (2012): Učiteľ 2020: Nové východisko zo štrajku – Otvorený list ministrovi školstva a predsedovi odborov.

<<http://www.changenet.sk/?section=kampane&x=696792>>.

SOVVA (2012): Analýza účasti Slovenskej republiky v 7. rámcovom programe pre výskum, technologický vývoj a demonštračné aktivity a v programe Euratom. Bratislava: Slovenská organizácia pre výskumné a vývojové aktivity.

<http://www.7rp.sk/uploads/tx_main/2013/02/21/Sprava_o_ucasti_SR_7RP_01.pdf>.

ŠIKULA, M. a kol. (2010): Stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti. Bratislava: EÚ SAV – VEDA, vydavateľstvo SAV, 696 s. ISBN 978-80-7144-179-3 – ISBN 978-80-224-1151-6.

<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/182_strategia2010.pdf>.

UIPŠ (2014): Štatistické databázy. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva.

ÚV SR (2011): Návrh na realokáciu štrukturálnych fondov. Číslo materiálu: UV-2143/2011. Bratislava: Úrad vlády SR.

VLÁDA SR (2007): Dlhodobý zámer štátnej vednej a technickej politiky do roku 2015.

VLÁDA SR (2013): Poznatkami k prosperite – Stratégia výskumu a inovácií pre inteligentnú špecializáciu Slovenskej republiky.

VOKOUN, J. (2010): Verejné inštitúcie ako iniciátori inovácií. In: PIOVARČIOVÁ, V. – PŘÍVAROVÁ, M. (eds): Znalostná ekonomika a jej odraz v ekonomickej teórii a hospodárskej praxi. [Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie (elektronický zdroj).] Bratislava: Národohospodárska fakulta EU v Bratislave.

VOKOUN, J. (2013): Politiky motivujúce smerovanie k znalostnej spoločnosti. In: ŠIKULA, M. (ed.): Krízová a pokrízová adaptácia. Nové výzvy pre ekonomickú vedu. [Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie.] EÚ SAV – EU v Bratislave, s. 228 – 237. ISBN 978-80-7144-215-8.

<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/246_zbornik_z_konferencie.pdf>.

Zachráňme vedu (2011): <<http://zachranmevedu.sk/>>.

Literatúra k 5. kapitole:

BALÁŽ, V. – KOLLÁR, D. (2003): Únik mozgov sa stáva vážnym problémom. Hospodárske noviny, 17. 9. 2003. [Online.] Ecopress, a. s.
<<http://www.hnonline.sk/>>.

CENTRÁLNY KOORDINAČNÝ ORGÁN (2014): Aktuálny stav implementácie a stav zverejnených výziev za operačné programy NSRR programového obdobia 2007 – 2013 k 31. 5. 2014. [Online.]
<http://www.nsrr.sk/download.php?FNAME=1403510014.upl&ANAME=Mon_tab_14_5_31SK.xls>.

DOMONKOS, T. – PÁLENÍK, M. – RADVANSKÝ, M. (2010): Saturovanie dopytu po pracovnej sile prostredníctvom migrácie v Slovenskej republike. Národná štúdia pre Európsku migračnú sieť. Bratislava: IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu. ISBN 978-80-970307-6-6.

EK (2014a): How to Decrease Unemployment in Slovakia. Bratislava: INEKO. [Online.]
<http://ec.europa.eu/slovensko/documents/activities/analyza_ineko.pdf>.

EK (2014b): Posúdenie národného programu reforiem a programu stability SLOVENSKA na rok 2014. [Online.] Dostupné na:
<http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/csr2014/swd2014_slovakia_sk.pdf>.

EUROSTAT (2014): Databázy Eurostat.
<<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>>.

FILADELFIOVÁ, J. – GYÁRFÁŠOVÁ, O. – SEKULOVÁ, M. – HLINIČÍKOVÁ, M. (2011): Migranti na slovenskom trhu práce: Problémy a perspektívy. Ekonomické aspekty migrácie a integrácie migrantov. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky. ISBN 978-80-89345-34-2.

INŠTITÚT ZAMESTNANOSTI (2014): Pripomienka k záruke pre mladých. [Online.] <<http://www.iz.sk/sk/stanoviska/pripomienka-zaruka-pre-mladych>>.

JURČOVÁ, D. (2008): Pracovné migrácie v Slovenskej republike. Bratislava: INFOSTAT, Edícia Akty. ISBN 978-80-89398-02-7.

MV SR (2011): Migračná politika Slovenskej republiky s výhľadom do roku 2020. Bratislava: Ministerstvo vnútra SR. [Online.]
<<http://www.minv.sk/?zamer-migracnej-politiky-slovenskej-republiky&subor=153851>>.

MORVAY, K. (2012): Štruktúrne špecifiká vývoja zamestnanosti a príjmov v SR a ich súvislosti s povahou ekonomického rastu. [Working Papers 43.] Bratislava: EÚ SAV, 21 s. ISSN 1337-5598.

<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/217_wp43_morvay_karol_2012.pdf>.

MORVAY, K. a kol. (2013): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2012 a výhľad do roku 2014. Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 127 s. ISBN 978-80-7144-207-3.

<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/222_hv_na_internet.pdf>.

MORVAY, K. a kol. (2014): Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2013 a výhľad do roku 2015. Bratislava: Ekonomický ústav SAV – VEDA, vydavateľstvo SAV, 128 s. ISBN 978-80-7144-224-0.

<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/245_hospodarsky_vyvoj_sr_v_roku_2013.pdf>.

PROFESIA (2011): Čo znamená otvorenie pracovných trhov pre občanov SR. [Online.] <<http://www.profesia.sk/cms/dokumenty-na-stranke/hladanie-prace/co-znamena-otvorenie-pracovnych-trhov-pre-obcanov-sr/43190>>.

RADVANSKÝ, M. – WORKIE TIRUNEH, M. a kol. (2010): Analýza determinantov regionálnych rozdielov v Slovenskej republike. Bratislava: EÚ SAV, 304 s. ISBN 978-80-7144-183-0.

SITA (2014): Vláda pripravuje projekt podpory zamestnávania mladých ľudí. [Online.]

<<http://www.podnikam.webnoviny.sk/peniaze/eurofondy/62/vlada-pripravuje-projekt-podpory-zamestnavania-mladych-ludi/34484>>.

ŠÚ SR (2007 – 2014): Výsledky výberového zisťovania pracovných síl za 1. (2. 3. 4.) štvrt'rok. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky. Súborné publikácie 2007 – 2014.

ŠÚ SR (2014): Databázy Slovstat a Regdat.

<<http://www.statistics.sk/pls/elisw/vbd>>.

ÚRAD VLÁDY SR (2014): Informácia o príprave a prijatí záruky pre mladých ľudí v Slovenskej republike. [Online.]

<http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-162249?prefixFile=m_>.

ÚSTAV INFORMÁCIÍ A PROGNOZ ŠKOLSTVA (2014): Číselníky.

<<http://www.uips.sk/ciselniky/ine-ciselniky>>.

WB (2012): Policy Advice on the Integration of Roma in the Slovak Republic. The World Bank – Europe and Central Asia (ECA), 24. 7. 2012, 49 s.

Literatúra k 6. kapitole:

CENTRÁLNY KOORDINAČNÝ ORGÁN (2014): Stav implementácie ŠF a KF k 31. 12. 2013. <<http://www.nsrr.sk/cerpanie/>>.

EUROPEAN COMMISSION (2014a): Cyclical Adjustment of Budget Balances. Spring 2014.

<http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/gen_gov_data/documents/2014/ccab_spring_en.pdf>.

<<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatId=7319&id=2013>>.

EUROPEAN COMMISSION (2014b): Financial Programming and Budget – Financial Report for Financial Year 2012.

<http://ec.europa.eu/budget/biblio/documents/2012/2012_en.cfm>.

IFP MF SR (2013): The Estimate of the Value Added Tax Revenue Loss. Bratislava: Inštitút finančnej politiky MF SR.

<http://www.finance.gov.sk/en/Components/CategoryDocuments/s_LoadDocument.aspx?categoryId=614&documentId=426>.

MF SR (2014a): Fiškálne indikátory. Bratislava: Ministerstvo financií SR. URL: <<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=6004>>.

MF SR (2014b): Dlh ústrednej správy Slovenskej republiky. Bratislava: Ministerstvo financií SR.

ÓDOR, L. – JURAŠEKOVÁ KUCSEROVÁ, J. (2014): Finding Yeti: More Robust Estimates of Output Gap in Slovakia.

<http://www.nbs.sk/_img/Documents/PUBLIK/WP_1-2014_Odor_Jurasekova_FindingYeti.pdf>.

Literatúra k 7. kapitole:

ACEMOGLU, D. (2009): Introduction to Modern Economic Growth. Princeton – Oxford: Princeton University Press.

ALESINA, A. – RODRIK D. (1994): Distributive Politics and Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 109, č. 2, s. 465 – 490.

BERNANKE, B. S. (2000): Japanese Monetary Policy: A Case of Self-Induced Paralysis? In: MIKITANI, R. and POSEN, A. S. (eds): Japan's Financial Crisis and its Parallels to U.S. Experience. Washington, DC: Institute for International Economics.

CHERCHYE, L. (2001): Using Data Envelopment Analysis to Assess Macroeconomic Policy Performance. *Applied Economics*, Taylor & Francis Journals, 33, č. 3, s. 407 – 416.

FRIEDMAN, M. (1957): *A Theory of the Consumption Function*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

FRIEDMAN, M. (1968): Role of Monetary Policy. *The American Economic Review*, 58, č. 1, s. 1 – 17.

JAIMOVICH, N. – REBELO, S. (2012): Non-linear Effects of Taxation on Growth. [NBER Working Papers, No. 18473.] Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research.

KEYNES, J. M. ([1963], 1936): *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

KRUGMAN, P. R. – DOMINGUEZ, K. M. – ROGOFF, K. (1998): It's Baaack: Japan's Slump and the Return of the Liquidity Trap. *Brookings Papers on Economic Activity*, 29, č. 2, s. 137 – 206.

MANKIW, G. N. (2010): *Macroeconomics*. 7. vydanie. New York: Worth Publishers.

MORVAY, K. (2012): Štruktúrne špecifiká vývoja zamestnanosti a príjmov v SR a ich súvislosti s povahou ekonomického rastu. [Working Papers 43.] Bratislava: EÚ SAV. ISSN 1337-5598.
<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/217_wp43_morvay_karol_2012.pdf>.

PANAYOTOU, T. (1993): Empirical Tests and Policy Analysis of Environmental Degradation at Different Stages of Economic Development. [Working Paper WP238 Technology and Employment Programme.] Geneva: International Labor Office.

PERSSON, T. – TABELLINI, G. (1994): Is Inequality Harmful for Growth? *The American Economic Review*, 84, č. 3, s. 600 – 621.

PEROTTI, R. (1993): Political Equilibrium, Income Distribution and Growth. *The Review of Economic Studies*, 60, č. 4, s. 755 – 776.

PHILLIPS, W. A. (1958): The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861 – 1957. *Economica*, 25, č. 100, s. 283 – 299.

SAMUELSON, P. A. – SOLOW, R. M. (1960): Analytical Aspects of Anti-Inflation Policy. *The American Economic Review*, 50, č. 2, s. 177 – 194.

SLUŠNÁ, Ľ. (2011): Vzťah ekonomického rastu a nezamestnanosti v krajinách Európskej únie. In: KOŠTA, J. (ed.): Trh práce v Slovenskej republike po jej vstupe do Európskej menovej únie. [Zborník príspevkov z vedeckej konferencie.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV – Katedra sociálneho rozvoja a práce NHF EU v Bratislave, 264 s. ISBN 978-80-7144-188-5.
<<http://www.ekonom.sav.sk/uploads/journals/zbornik%20Trh%20prace%20v%20SR.pdf>>.

TONE, K. (2001): A Slack-based Measure of Efficiency in Data Envelopment Analysis. *European Journal of Operational Research*, 130, č. 3, s. 498 – 509.

Výber publikácií Ekonomického ústavu SAV

List of Publications of the Institute of Economic Research of SAS

MORVAY, Karol a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2013 a výhľad do roku 2015. [Economic Development of Slovakia in 2013 and Outlook up to 2015.] 2014. 128 s. ISBN 978-80-7144-224-0. ISBN 978-80-224-1382-4.

PAUHOFOVÁ, Iveta – ŽELINSKÝ, Tomáš (ed.): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí. Globálny svet – spolupráca alebo konfrontácia? [Paradigms of the Future Changes in the 21st. Century IV. Global World – Cooperation or Confrontation?] 2014. 295 s. ISBN 978-80-7144-220-2.

LÁBAJ, Martin: Štrukturálne aspekty ekonomického rozvoja. Slovenská ekonomika v globálnych súvislostiach. [Structural Aspects of Economic Development. Slovak Economy in the Global Context.] 2014. 167 s. ISBN 978-80-7144-222-6. ISBN 978-80-225-3889-3.

OBADI, Saleh Mothana – KORČEK, Matej: Energetická bezpečnosť Európskej únie so zameraním na ropu a zemný plyn: teoretické pohľady a empirické dôkazy. [Energy Security of the EU with Focus on Crude Oil and Natural Gas: Theoretical views and empirical evidences.] 2014. 268 s. ISBN 978-80-7144-225-7.

RADVANSKÝ, M.: Možnosti analyzovania vplyvu kohéznej politiky na regióny a trh práce SR: ekonometrický prístup. [Possibilities of Analysing the Influence of Cohesion Policy to Slovak Regions and Labour Market: Econometric Approach.] 2014. 147 s. ISBN 978-80-7144-218-9.

MORVAY, K. (ed.): Pohľady na štrukturálne problémy slovenskej ekonomiky. [Views on Structural Aspects of the Slovak Economy.] 2013, 209 s. ISBN 978-80-7144-217-2. ISBN 978-80-7144-216-5.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2012 a výhľad do roku 2014. [Economic Development of Slovakia in 2012 and Outlook up to 2014.] 2013. 127 s. ISBN 978-80-7144-207-3.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: hľadanie možných ciest oživenia v čase pretrvávajúcej krízy dôvery. [The Development and Perspectives of the World Economy: Finding Possible Ways of Economic Recovery at the Time of the Persisted Crisis of Trust.] 2013. 396 s. ISBN 978-80-224-1311-4.

PÁLENÍK, V. a kol.: Strieborná ekonomika v slovenskom, európskom a svetovom kontexte. [Silver Economy in Slovak, European and Global Context.] 2012. 300 s. ISBN 978-80 7144-205-9.

PAUHOFOVÁ, I. a kol.: Paradigmy zmien v 21. storočí: Európa, Slovensko – súvislosti globálneho ekonomického a mierového potenciálu. [The Paradigms of the Changes in the 21st Century: Europe, Slovakia – Connections between the Global Economic and Peace Potential.] 2013. 272 s. ISBN 978-80-7144-209-7.

PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí. Európa, Slovensko – súvislosti globálneho ekonomického a mierového potenciálu. [Paradigms of the Future

Changes in the 21st Century III. Europe, Slovakia – Connections between the Global Economic and Peace Potential. Scientific Conference Proceedings.] 2013. 283 s. ISBN 978-80-7144-212-7.

RADVANSKÝ, M. – LICHNER, I. (eds): Impacts of Ageing on Public Finances and Labour Markets in EU Regions. Theoretical Models and Empirical Analyses. [Peer-reviewed International Conference Proceedings Smolenice, 28. – 30. 10. 2013.] 2013. 280 p. ISBN 978-80-7144-214-1.

ŠIKULA, M. a kol.: 60 rokov výskumu v Ekonomickom ústave Slovenskej akadémie vied. 2013. 254 s. ISBN 978-80-224-1317-6.

ŠIKULA, M. (ed.): Krízová a pokrízová adaptácia: nové výzvy pre ekonomickú vedu. [Crisis and post-crisis Adaptation. New challenges for Economic Science.] Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Smolenice 4. – 5. septembra 2013. 2013. 258 s. ISBN 978-80-7144-215-8.

PAUHOFOVÁ I. a kol.: Paradigmy zmien v 21. storočí. Hľadanie kontúr v mozaike. [Paradigms of Changes in the 21st Century – Quest for Configurations in Mosaic.] 2012. 314 s. ISBN 978-80-7144-195-3.

PAUHOFOVÁ, I. – ŽELINSKÝ, Tomáš (eds): Paradigmy budúcich zmien v 21. storočí: infraštruktúra spoločnosti, infraštruktúra človeka, kontrolovaná spoločnosť: zborník statí. [Paradigms of the Future Changes in the 21st Century: Infrastructure of Society – Infrastructure of Man – Controlled Society: Scientific Conference Proceedings.] 2012. 268 s. ISBN 978-80-7144-198-4.

PAUHOFOVÁ, I. (ed.): Determinanty polarizácie bohatstva v globalizovanom svete (súčasnosť a budúcnosť): zborník statí. [Determinants of Wealth Polarization in the Globalized World (Present and Future): Scientific Conference Proceedings.] 2012. 156 s. ISBN 978-80-7144-200-4.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Predvídanie potrieb trhu práce v SR. Teoretické východiská a empirické výsledky. [Forecasting Labour Market Needs in the Slovak Republic: Theoretical Foundations and Empirical Results.] 2012. 181 s. ISBN 978-80-7144-204-2.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Medzi stagnáciou a oživením. [The Development and Perspectives of the World Economy. Between Stagnation and Recovery.] 2012. 354 s. ISBN 978-80-7144-197-7.

OBADI, S. M. (ed.): Svetová ekonomika medzi rastúcimi rizikami a náznakmi oživenia: zborník z konferencie k prezentácii monografie Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: medzi stagnáciou a oživením. [The Global Economy in Between the Growing Risks and Recovery Assessments]. 2012. 2012. 162 s. ISBN 978-80-7144-202-8.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2011 a výhľad do roku 2013. [Economic Development of Slovakia in 2011 and Outlook up to 2013.] 2012. 145 s. ISBN 987-80-7144-196-0.

PÁLENÍK, V. a kol.: Možnosti modelovania zmien ekonomiky Slovenskej republiky so zreteľom na fungovanie v Európskej menovej únii. [Modeling Possibilities of Economic Changes in Slovak Republic with Respect to European Monetary Union Membership.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV. 2011. 277 s. ISBN 978-80-7144-192-2.

KOŠTA, J. a kol.: Aktuálne problémy trhu práce v Slovenskej republike po vstupe do Európskej menovej únie. [Current Problems of the Labor Market in the Slovak Republic after Joining the European Monetary Union.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV. 2011. 282 s. ISBN 978-80-7144-190-8.

BRZICA, D. a kol.: Spolupráca aktérov v technologickom a inovačnom rozvoji. [Cooperation of Actors in Technological and Innovation Development.] 2011. 227 s. ISBN 978-80-7144-189-2. ISBN 978-80-224-1221-6.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Determinanty ekonomického rastu a konkurencieschopnosti: výzvy a príležitosti. [Determinants of Economic Growth and Competitiveness: Challenges and Opportunities.] 2011. 258 s. ISBN 978-80-7144-187-8.

ŠIKULA, M. (ed.): Navodila globálna kríza zmeny v chápaní úlohy štátu v ekonomike a spoločnosti? [Did Global Crisis Induced Changes in Perception of the Role of State in Economy and Society?] 2011. 128 s. ISBN 978-80-7144-186-1.

OBADI, S. M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Spomalenie rastu a vysoká nezamestnanosť. [The Development and Perspectives of the World Economy. Slowing Growth and High Unemployment.] 2011. 261 s. ISBN 978-80-7144-185-4.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2010 a výhľad do roku 2012. [Economic Development of Slovakia in 2010 and Outlook up to 2012.] 2011. 136 s. ISBN 987-80-7144-184-7.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Ozdravenie svetovej ekonomiky: realita alebo mýtus? [The Development and Perspectives of the World Economy. The Recovery of the World Economy: Reality or Myth?] 2010. 312 s. ISBN 978-80-7144-178-6.

ŠIKULA, M. a kol.: Stratégia rozvoja slovenskej spoločnosti. [Development Strategy of the Slovak Society.] 2010. 695 s. ISBN 978-80-7144-179-3.

RADVANSKÝ, M. – WORKIE TIRUNEH, M. – FRANK, K. – JECK, T. – KORÓNY, S. – KOŽIAK, R. – SUDZINA, F. – VOJTKOVÁ, M. Analýza determinantov regionálnych rozdielov v Slovenskej republike: vybrané aplikácie. [Analysis of the Determinants of Regional Disparity in the Slovak Republic: Selected Issues.] 2010. 304 s. ISBN 978-80-7144-183-0.

ŠIKULA, M. (ed.): Krízové a pokrízové adaptačné procesy a nové nároky na konkurencieschopnosť. [Crisis and Anticrisis Adjustment Processes and New Demands for Competitiveness.] [Zborník príspevkov z medzinárodného workshopu.] 2010. 208 s. ISBN 978-80-7144-181-6.

WORKIE TIRUNEH, M. – RADVANSKÝ, M. (eds): Regional Disparities in Central and Eastern Europe: Theoretical Models and Empirical Analyses. [Peer-reviewed International Conference Proceedings.] 2010. 400 s. ISBN 978-80-7144-180-9.

MORVAY, K. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2009. [Economic Development of Slovakia in 2009.] 2010. 97 s. ISBN 978-80-7144-177-9.

RADVANSKÝ, M. – WORKIE, TIRUNEH, M. (eds): Trendy regionálnych disparít Slovenska. Teoretické modely a empirické analýzy. [Trends in Regional Disparity in Slovakia. Theoretical Models and Empirical Analyses.] 2009. 179 s. ISBN 978-80-7144-176-2.

WORKIE, TIRUNEH, M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Globálna finančná a hospodárska kríza. Príčiny – náklady – východiská. [The Development and Perspectives

of the World Economy. The Global Financial and Economic Crisis. Causes – Costs – Remedies.] 2009. 284 s. ISBN 978-80-7144-175-5.

OKÁLI, I. et al.: Economic Development of Slovakia in 2008. 2009. 94 s. ISBN 978-80-7144-174-8.

OKÁLI, I. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2008. [Economic Development of Slovakia in 2008.] 2009. 74 s. ISBN 987-80-7144-173-1.

DLHODOBÁ VÍZIA rozvoja slovenskej spoločnosti. [A Long-term Vision of the Slovak Society Development]. Druhé, nezmenené vydanie. 2009. 274 s. ISBN 978-80-7144-168-7.

HVOZDÍKOVÁ, V. a kol.: Riziká aktuálnych vývojových trendov vo svetovej ekonomike. Finančná, demografická, potravinová a environmentálna kríza. [Risks Connected with Actual Development Trends of the World Economy. Financial, Demographic, Foodstuffs and Environmental Crisis.] 2008. 147 s. ISBN 978-80-70144-170-0.

OBADI SALEH MOTHANA a kol.: Globálna ekonomika. Nové trendy a analýzy vybraných problémov. [Global Economy. New Trends and Analysis of Selected Problems.] 2008. 187 s. ISBN 978-80-7144-169-4.

DLHODOBÁ VÍZIA rozvoja slovenskej spoločnosti. Zhrnutie. [A Long-term Vision of the Slovak Society Development. Summary.] 2008. 36 s. ISBN 978-80-7144-165-6.

A LONG-TERM VISION of the Slovak Society Development. Summary. 2008. 40 s. ISBN 978-80-7144-167-0.

DLHODOBÁ VÍZIA rozvoja slovenskej spoločnosti. [A Long-term Vision of the Slovak Society Development.] 2008. 274 s. EÚ SAV: ISBN 978-80-7144-168-7; VEDA, vydavateľstvo SAV: ISBN 978-80-224-1050-2.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Turbulencie na finančných trhoch a dilemma hospodárskej politiky. [Development and Perspectives of the World Economy. Turbulences on the Financial Markets and the Dilemma of Economic Policy.] 2008. 301 s. ISBN 978-80-7144-166-3.

OKÁLI, I. et al.: Economic Development of Slovakia in 2007. 2008. 78 s. ISBN 978-80-7144-164-9/X.

OKÁLI, I. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2007. [Economic Development of Slovakia in 2007.] 2008. 74 s. ISBN 978-80-7144-163-2.

KVETAN, V. – PÁLENÍK, V. – MLÝNEK, M. – RADVANSKÝ, M.: Starnutie, zdravotný stav a determinanty výdavkov na zdravie v podmienkach Slovenska. [Aging, Health Status and Determinants of Health Expenditure under Slovak Conditions.] 2007. 57 s. ISBN 978-80-7144-160-1.

HOŠOFF, B.: Križovatky hospodárskej politiky USA (1980 – 2005). [Crossroads of Economic Policy of the USA (1980 – 2005).] 2007. 186 s. ISBN 978-80-7144-161-8.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky – Prínos informačných technológií a hrozba klimatických zmien. [Development and Perspectives of the World Economy – The Benefits of Information Technology and the Costs of Climate Change.] 2007. 332 s. ISBN 978-80-7144-159-5.

OKÁLI, I. a kol.: Hospodársky vývoj Slovenska v roku 2006. [Economic Development of Slovakia in 2006.] 2007. 63 s. ISBN 978-80-7144-144-8.

OKÁLI, I. et al.: Economic Development of Slovakia in 2006. 2007. 64 s. ISBN 978-80-7144-157-1.

KLAS, A.: Vývoj inštitúcií vyššieho vzdelávania na Slovensku (860 – 2005). [Development of Higher Education Institutions in Slovakia (860 – 2005).] 2006. 195 s. ISBN 80-7144-156-2.

ŠIKULOVÁ, I.: Konvergencia v procese európskej integrácie. [Convergence in the Process of European Integration.] 2006. 150 s. ISBN 80-7144-155-4.

JURÍČKOVÁ, V. a kol.: Podnikateľské prostredie a firemné stratégie. [Entrepreneurial Environment and Strategies of Firms.] 2006. 172 s. ISBN 80-7144-154-6.

WORKIE TIRUNEH, M. a kol.: Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Globálna konkurencieschopnosť a energetická a demografická kríza. [Development and Perspectives of World Economy. Global Competitiveness and Energy and Demographic Crises.] 2006. 302 s. ISBN 80-7144-152-X.

ŠIKULA, M. – HVOZDÍKOVÁ, V. (eds): Performance and Perspective of the European Union as Seen by the New Member States. [Post-Accession Monitoring Conference.] 2006. 185 s. ISBN 80-7144-151-1.

OUTRATA, R. a kol.: Globalizácia a slovenská ekonomika. [Globalization and Slovak Economy.] 2006. 379 s. ISBN 80-7144-150-3.

ŠIKULA, M. (ed.): Konkurencieschopnosť slovenskej a českej ekonomiky – stav a perspektívy. [Competitiveness of the Slovak and Czech Economy – State and Prospects.] 2006. 264 s. ISBN 80-7144-148-1.

KLAS, A. a kol.: Technologický a inovačný rozvoj v Slovenskej republike. [Technological and Innovation Development in the Slovak Republic.] 2005. 389 s. ISBN 80-7144-147-3.

MORVAY, K. a kol.: Transformácia ekonomiky: skúsenosti Slovenska. [Transition of Economy: Experience of Slovakia.] 2005. 330 s. ISBN 80-7144-143-0.

Publikácie, ako aj jednotlivé čísla *Ekonomického časopisu*, ktorý vydáva EÚ SAV, možno objednať alebo kúpiť v kníhkupectvách ELITA, ACADEMIA a VEDA, vydavateľstvo SAV v Bratislave.

Publikácie *Hospodársky vývoj Slovenska* vychádzajú každoročne od roku 1993 v slovenskej aj anglickej verzii a v prípade záujmu sú dostupné v kníhkupectve ELITA.

**SLOVENSKÁ EKONOMIKA:
DESAŤ ROKOV ČLENSTVA V EURÓPSKEJ ÚNII
VYBRANÉ TÉMY A PROBLÉMY**

**THE SLOVAK ECONOMY:
TEN YEARS IN THE EUROPEAN UNION
SELECTED TOPICS AND ISSUES**

Ivana Šikulová a kolektív

© Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied
Šancová 56, 811 05 Bratislava 1

Telefón: 42-1-2-52 49 54 53, Fax: 42-1-2- 52 49 51 06
E-mail: ivana.sikulova@savba.sk
<<http://www.ekonom.sav.sk>>